TAXANDIRA

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

G. C. A. JUTEN,
PASTOOR TE WILLEMSTAD.
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

VEERTIGSTE JAARGANG.

VIERDE REEKS.

TIENDE JAARGANG

BERGEN-OP-ZOOM.
GEBROEDERS JUTEN
1933.

61338192

TAXANDRIA

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

G. C. A. JUTEN,
PASTOOR TE WILLEMSTAD.
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

VEERTIGSTE JAARGANG.

VIERDE REEKS.

TIENDE JAARGANG.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant 's HERTOGENBOSCH

P 6

BERGEN-OP-ZOOM.
GEBROEDERS JUTEN
1933.

22031

INHOUD

bladz.

Laurens Haeyen, de tweede boekdrukker te 's Hertogenbosch, door Ch. C. V. Verreyt 1; 34
Het smadelijk einde van een roemrijk schuttersgilde, door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt . . . 4
Genealogische Sprokkels, door G. J.; v. B. (1 Nazaten van Hugo van Strijen, heer van Zevenbergen. 2 en 3 Varia uit Grave. 4 van Nispen. 5 de Pauw, 6 le Lion 13; 80; 192; 309
Engelbrecht I van Nassau, 1415-1418, door G. C. A. Juten, pastoor 15
Het wapen der gemeente Oss *(met afbeeldingen)*, door Mr. J. P. W. A. Smit 44
Het ontstaan der Hervorming binnen Bergen op Zoom, J. Kleijntjens S.J. en C. Slootmans 48; 81; 113; 142; 169; 207; 311
De Everdineweerd te Cuyk, door Jhr. Mr. v. Sasse v. IJsselt 67
Namen der predikanten te Loon-op-Zand 1668-1809, door J. v. d. Hammen Nicz. 68
Heeren van Cranendok en Eindhoven, door G. C. A. Juten, past. 71
Uit de rekeningen der kwartierschouten van Maasland, door J. Cunen 76
Ds. Paschasius Justus, door G. C. A. Juten, past. . 79
De stormramp te Boxtel op 9 Nov. 1800, door J. Cunen 90
Het zegel en het wapen van Heesch, *(met afbeeldingen)* door Mr. J. P. W. A. Smit 92
Het Massereelshuis te 's Hertogenbosch, door Jac. Heeren 94
Jan van Nassau, kastelein van Heusden en zijn geslacht, door G. C. A. Juten, pastoor 97
Gilze, herstellingswerken aan de kerk, door J. A. U. Ernalsteen 111
Ondertrouwen en trouwen in Loon-op-Zand, door J. v. d. Hammen Nicz. 121
Katharina van Nassau, door G. C. A. Juten, past. . 125
Inval der Franschen in Duisel en Eersel 1694, door C. Rijken 127
Lidmaten-registers der Hervormde Gemeente Baardwijk, 1695-1780, door J. v. d. Hammen Nicz. 152

Een Bredasche zerk, door Bijleveld 166
Pastoor van Vessem vermoord, door G. J 168
De Bronzen Urn van Oss *(met afbeeldingen)*, door J. Cunen 181
De watermolens van Opwetten en Coll, door A. Frenken, pr. 182
Oorlogsnood te Prinsenhage, 1590, door dr. A. Erens . 189
Noordbrabantsche Schutgildestukken te Antwerpen, door J. A. Jolles 193
Het recht van de Gruyt, door G. C. A. Juten, pastoor . 195
Het recht van de Gruyt, der heeren van Helmond, door Jacq. J. M. Heeren 198
Over een vesting en een rund aan een spinnewiel *(met een plaat)* door ir. A. J. L. Juten 232
Oorkonden betreffende de Heusdensche familie van Noort of van Oort, door van Oordt 236; 274; 321
Bijdragen tot de geschiedenis van het Clarissenklooster te 's Hertogenbosch, door fr Dalm van Heel o.f.m. 248
Rector Voet door J. H. 286
Jan van Berlaer, heer van Helmond 1361-1425, door G C A Juten, pastoor 287
Jeronimus Bosch, door G. C. A Juten 310
Opbouwing der vervallen kerk te Klein Zundert door G. C. A Juten, pastoor 319
Klein-Zundert, door A. Erens 332
Van Ravesteyn-Strick, door Redactie 334
Alphabetisch Register 335

ALPHABETISCHE NAAMLIJST

van inteekenaren op „Taxandria"

Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde.

Veertigste Jaargang. **IVe Reeks.** **10e Jaargang.**

HARE MAJESTEIT DE KONINGIN.

HARE MAJESTEIT DE KONINGIN-MOEDER.

Z. D. H. MGR. P. A. W. HOPMANS, BISSCHOP VAN BREDA.

Aarden (C.)	Lid der Prov. Staten	Standdaarbuiten.
Abdij van Berne.		Heeswijk.
Antwerpsch Archievenblad		Stad Antwerpen.
Archief der Gemeente		Breda.
Archief der Gemeente		Bergen op Zoom.
Archief der Gemeente		's Hertogenbosch.
Archief der Stad		Antwerpen.
Archief v. d. Godshuizen		's Hertogenbosch.
Baert de Waarde (W. C.)	Chateau de Burier	La Tour de Pailz.
Beelaerts van Blokland (Jhr. Mr. F.)	Minister v Buitenl. Zaken	's Gravenhage
Beelaerts van Blokland (Jhr. Mr. W. A.)	Secretaris van den Hoogen Raad van Adel.	„
Beresteyn (Jhr. Mr. Dr. E. A. van)		„
Bergh Sr. (S. van den)	Lid der Eerste Kamer	Wassenaar
Bekker (F. H. M. de)	Onderwijzer	Vught.
Best (J. F. M. van)	Industrieël	Valkenswaard.
Bevin (J. F.)	Oud-leeraar R. H. B. S.	Bergen op Zoom.
Bibliotheek der Universiteit		Amsterdam.
Bibliotheek der Universiteit		Nijmegen.
Bibliotheek der Gemeente		Boxtel
Bibliotheek der Gemeente		Etten-Leur.
Bibliotheek der Gemeente		Ginneken c. a.
Bibliotheek der Gemeente		Haarlem.
Bibliotheek der Gemeente		Maastricht.
Bibliotheek der Gemeente		Oss.
Bibliotheek der Gemeente		Roosendaal c. a.
Bibliotheek der Gemeente		Rotterdam.
Bibliotheek der Gemeente		Steenbergen.
Bibliotheek der Gemeente		Waalwijk.
Bibliotheek der Gemeente		Waalré.

Bibliotheek d. Prov. Noord-Brab.		's Hertogenbosch.
Bibliotheek (Openbare)		Arnhem.
Bibliotheek St. Paulus-abdij		Oosterhout.
Bibliotheek (Koninklijke)		's Gravenhage.
Bibliotheek (Koninklijke)		Brussel.
Bibliotheek der stad		Antwerpen.
Bibliotheek der Biss. Kweeksch.		's Hertogenbosch'
Bijleveld (W. J. J. C.)	W.n. arch d. gemeente	Leiden
Bijvoet (Mr. H. A. H.)	Notaris	Berchem
Bogers (J. A.)	Pastoor	Roosendaal
Bogers (Jos.)		Helmond
Boogaart (B.)		's Gravenhage.
Bosch (J. W.)	Zuidergracht 44	Heerenveen.
Bouwhuysen (H. van den)		's Bosch.
Brandsma (O. C.)	Prof. Dr. Titus	Nijmegen.
Breyer (C. H. E.)		Utrecht.
Broek (J. P. H. v. d.)	Rector	Roosendaal.
Bruijn (L. de)		Breda
Bruijn (W. K. M. de)		Dordrecht.
Capucijnen (E. E. P. P.)		Langeweg (Zevenbergen)
Capucynen (E. E. P. P.)		Breda.
Carmelieten (E. E. P. P.)		Boxmeer
Cisterciënser Abdij		Tilburg.
Cunen (J.)		Oss.
Dam CHz. (H. H. van)		's Hage.
Dekker (Mr. A. den)		Andel.
Derikx (Dr. E. J.)	Deken en Pastoor	Roosendaal.
Duren (A. van)		Nistelrode.
Elzen ord. Cist. (H. van den)	Kapelaan	Oud-Gastel
Frencken (A. M.)	Pastoor	Gerwen.
Gastel (C. van)	Oud-Apotheker	Roosendaal.
Gemert (N. G. van)		Assen
Geene (H.)		Vlijmen.
Gilse (Frans van)	Bankier	Roosendaal.
Goderie (J.)	Oud-Notaris	Wouw.
Gommers (J. W. A.)	Oud-Burgemeester	Merxem (b. Antwerpen).
Goossens R. K. Pr. (Dr. Th.)		Tilburg.
Goossens (P.)	Burgemeester	Bladel.
Gruting (W. J. van)	Notaris	Bergen op Zoom
Gudde (J. L.)	Pastoor	Aalst
Hammen Nz. (J. v. d.)	Secretaris-kerkvoogd	Besoyen.
Hartman (W. F.)		Soerabaja (N. I.)
Heeren (J.)		Helmond.
Hest (W. C. F. van)		Rotterdam.
Hiersemann (Karl)		Leipzig.
Hoek S. J. (F. van)	Leeraar Canisius College	Nijmegen.
Hoekx (E. J.)	Cand.-Notaris	Tilburg.
Hogerlinden (J. G. A. van)		Arnhem
Hooge Raad van Adel		's Hage.
Hövell tot Westerflier (Mr. C. baron van)		Roermond.
Huijzer (J. C. B.)		Amsterdam.
Idema Greidanus (Ir. M. R.)		's Hage.
Instituut (Nederl. Historisch)		Rome.

Joling (J. L. A.)	Arts	Princenhage.
Juten (W. L. A.)	Jur. Cand.	Amsterdam.
Kingmans (J. L. G.)	Gemeentesecretaris	Woudrichem.
Kinschot (Jhr. A. G. F. van)		's Hage.
Kroon (Dr. J. E.)		Leiden.
Lanschot (Mr. E. P.)	Oud-Burgemeester	Breda.
Lanschot (Mr. W. M. van)	Lid der Eerste Kamer	Vught
Lanschot (Mr. F. J. van)	Burgemeester	's Hertogenbosch.
Leeskabinet (het Rotterdamsch)		Rotterdam.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Bergen-op-Zoom.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Breda.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Eindhoven.
Leeszaal (R. K. Openbare)		's Hertogenbosch.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Helmond.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Oss.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Tilburg.
Leeszaal (R. K. Openbare)		Roosendaal.
Litteraire Societeit		's Gravenhage.
Loeff (Mr. P. H.)	President van het Gerechtshof	's Hertogenbosch.
Loeff (Mr. H. J. M.)	Burgemeester	Vught.
Loon (A. van)	Apotheker	Oosterhout.
Maatschappij der Nederl. Letterkunde		Leiden.
Mabillon (Portefeuille)		Nijmegen.
Mastboom A.	Burgemeester	Oud en Nieuw-Gastel.
Mechelen (Hri van)	Secr. Penn. Heemraadschap Mark & Dintel	Oud-Gastel.
Meeuwen (Jhr. Mr. E. A. E. van)	Raadsheer v/h Hof	's Hertogenbosch.
Meeuwen (Jhr. Mr. P. G. M. van)		's Hertogenbosch.
Meeuwen (Jhr. H. J. van)		's Gravenhage.
Meyers (A.)	Lid der Staten	Oss.
Middelkoop (R.)	Notaris	Capelle.
Ministerie v. Justitie (Afd. Adel)		's-Gravenhage.
Minderbroeders (E.E.P.P.)	Prov. Archief	Weert (L.)
Mortel (H. van de)	Notaris	's Hertogenbosch.
Mosmans (Alph. G. J.)		's Hertogenbosch.
Museum (Stedelijk) der stad		Breda.
Nieuwstadt (M. van)		Oirschot.
Nispen tot Sevenaer (Jhr. Mr. C. O. M. van)	Rechter	's Hertogenbosch.
Nispen tot Sevenaer (Jh. E. van)	Kasteel Oost	Eijsden (L.)
Oldeneel tot Oldenzeel (Mr. A. K. J. G. baron van)	Griffier	Oosterhout.
Oomen (Wed. P.)		Eeckeren (B.)
Oomen	Architect	Oosterhout.
Oordt tot Bunschoten (J. J. van)	Particulier	Velp.
Ouwerling (F. H. N.)	Gemeente-archivaris	Tilburg.
Panken (P.)	Burgemeester	Eersel.
Plevier (L.)	Onderwijzer	Heerle.
Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in N.-Br.		's Hertogenbosch.

Quay (G. W. E. de)		Valkenburg (L)
Raymakers (Jac.)	Gemeente-Ontvanger	Helmond.
Renesse (Gravin van)	Chateau de Schoonbeek	Beverst
Reepmaker	Westersingel 37	Rotterdam.
Rijken (C.)	Hoofd der school	Veldhoven.
Rijksarchief		's Gravenhage.
Rijksarchief in de pr. Gelderland		Arnhem
Rijksarchief in de prov. Noord-Br.		's Hertogenbosch.
Rijksarchief in de prov. Zeeland		Middelburg.
Rijks-Commissie voor de Monumenten		's Gravenhage.
Roebroek (Alph.)	Lid der directie Wieringermeer	Alkmaar.
Roelants (H. W. M.)	Huize „de Peeld"	Hilversum.
Roever (J. W. de)		Amsterdam.
Rogier (Chr.)	Industrieel	Bergen op Zoom.
Rooy (H. v.)	Beheerder archief Godshuizen	's Hertogenbosch.
Roy v. Zuidewijn (Jhr. Mr. Dr. B. de)	Ambten. ter Prov. Griffie	's Hertogenbosch.
Ryckevorsel (Jhr. Mr. F. J. J. M. van)	Oud-lid van Ged. Staten, Kamerh. v. H. M. i. b. d.	Berlicum.
Sasse van Ysselt (Jhr. Mr. A. F. O. van	Lid v. d. Hoogen Raad v. Adel, Lid v. d. Eerste Kamer	'sHertogenbosch
Scholten (H. W.)	Notaris	Oudenbosch.
Segers (Al.)	Tabaksfabrikant	Roosendaal.
Seminarie „Ypelaar"		Ginneken.
Seminarie (groot) v. h. bisd. Breda		Hoeven.
Seminarie v. h. bisdom 's Bosch		Haaren.
Smeth (baron F. F. de)	Hofmaarschalk van H. M. de Koningin	's Gravenhage.
Smits (Mr. H.)		Goch (Niederhein).
Smits (Gebr.)	Orgelmakers	Reek bij Grave.
Smits (Dr A.)	Pastoor	Bosschenhoofd.
Smits (P. J. M.)	Steenfabrikant	Lobith.
Smits van Oyen (familie Th. G M.)	Huize Eckart	Eindhoven.
Snelting (B. L.)	Pastoor	Blaricum.
Snoeck (Jhr. Mr. M. W.)		Zwolle.
Staay (F. E. v d.)	Kapt. der Genie	Nijmegen.
Suermondt (S. B. Tabingh)		Velp.
Suermondt (Mr. W.)		Rotterdam.
Swane (J. A. W.)		Aalst (N. Br.)
Timmermans Wz. (familie J. B.)		Waalwijk.
Verberne (Dr. L. G. J.)	Conrector O. L. Vr. Lyceum	Breda
Verberne (A.)	Pastoor	Eindhoven (Woensel).
Verreyt (Ch. C. V.)	Oudheidkundige	Rotterdam.
Verspijck (Jhr. G. M.)		's Gravenhage.
Vijmen (H. P. A van)	Notaris	Helvoirt.
Vos (P. D de)	Gemeente-archivaris	Zierikzee.
Waerden (M. v d.)	Archivaris	Eindhoven.
Wagner (J. D.)	Kolonel	's Gravenhage.

Willebois (Jhr. A. A. A. van der Does de)	Oud-Notaris	's Hertogenbosch.
Willebois (P. J. J. S. M. van der Does de)	Lid der Eerste Kamer	„
Witlcx (Dr. J)		Rottordam.
Woelderen (C. A. van)	Burgemeester	Vlissingen.
Ysselstein (Mr. J. L N. van)	Kantonrechter	Oirschot.
Zwijsen (C. J.)	Rector	Rosmalen.
Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen		Middelburg.

Het tijdschrift wordt in ruil gezonden aan:

„Archief van de stad Antwerpen" te Antwerpen.

„De Maasgouw" te Maastricht.

„De Navorscher" te Amsterdam.

Het Genealogisch Heraldiek Genootschap „de Nederlandsche Leeuw" te 's Gravenhage.

„Oudheidkundige Kring" te Mechelen.

„Oudheidkundige Kring van het land van Waas" te St. Nicolaas.

„Paginae" te Brussel.

„Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg te Maastricht.

„Eigen Volk" te Utrecht.

„Oudheid en Kunst" te Antwerpen.

TAXANDRIA

LAURENS HAEYEN, DE TWEEDE BOEKDRUKKER TE 's HERTOGENBOSCH.

DOOR

CH. C. V. VERREYT

Bij het schrijven van dit opstel, bestemd voor den Veertigsten Jaargang van „Taxandria", dacht ik aan die lange reeks van jaren, dat ik aan het tijdschrift mocht medewerken.

Veertig jaren zijn toch een belangrijk deel van een menschenleven en vormen voor een historisch tijdschrift als „Taxandria" een eerekroon.

Hoe weinig van die periodieken kunnen het tot de helft der gemelde jaren brengen. Wie durfde in 1894 bij het verschijnen van „Taxandria", -- vooral met het oog op het tijdschrift van Aug. Sassen — hopen op een tien-jarig bestaan?

Maar zie, tegen alle hoop en verwachting, beleeft thans het Noordbrabantsche tijdschrift zijn veertigsten verjaardag en belooft nog veel voor de toekomst.

Een eerewoord komt daarvoor den heeren Juten toe, zoowel de eerste redacteur wijlen den heer W. J. F. Juten, als de tegenwoordige redacteur den ZeerEerw. heer Pastoor G. C. A. Juten, alsmede de heeren uitgevers. Zij toonden dat als goede Noordbrabanters voor hun geboortegewest, door van de uitgave van „Taxandria" geen geldzaak te maken, maar zich daarvoor vele moeiten en opofferingen te willen geven.

Ik dacht dit opstel door deze woorden te mogen laten voorafgaan. Eere wie eere toekomt!

Laat mij er nog een wensch bijvoegen.

Moge „Taxandria" ook zijn halfeeuw-feest in goeden welstand beleven.

* * *

Mijn opstel in den vorigen jaargang van dit tijdschrit over de boekdrukkerij der Broeders van het Gemeenzame leven te 's Hertogenbosch, deed ons zien, dat aldaar rond 1506 geen boekdrukkerij in leven was.

Maar een volkrijke plaats als 's Hertogenbosch, vierde hoofdstad van het hertogdom Brabant, met een kapittel, vele en rijke kloosters, een beroemde Fraterschool, welke destijds 1200 leerlingen telde, kon zeker niet lang zonder een dergelijk bedrijf blijven. Immers dit bedrijf bood zonder mededinger een zekere kans van slagen en vooruitzicht op goede verdiensten, waarvan men in die dagen evenmin afkeerig was als in onzen tijd.

Ik ontving naar aanleiding van dat opstel eenige brieven, welke mij deden zien, dat onder de lezers van „Taxandria" veel belangstelling voor bibliographie bestaat.

Men verzocht mij ook den boekdrukker Laurens Haeyen — de tweede in de hertogstad — te willen bespreken en zijne persvoortbrengselen te vermelden

Ik voldoe gaarne aan dien wensch, hoewel ik gemelden boekprenter reeds in „Dietsche Warande", 1893 en 1894 behandelde. Ik geef thans dat opstel, aangevuld en ver meerderd, ook een plaats in „Taxandria".

Ik heb daarmede de Bossche Boekdrukkers tot het begin der 19de eeuw met een zeer groot getal hunner uitgaven, in „Taxandria" besproken; met uitzondering der boekdrukkers Schoeffer, welke ik reeds in 1888 in het „Algemeen Nederlandsch Familieblad" behandelde.

Deze studie is in gezegd jaar te 's Gravenhage afzonderlijk uitgegeven met deze titel: „Het geslacht Schoeffer, later Scheffer en Scheffers te 's Hertogenbosch van 1541-1796, in betrekking tot de boekdrukkunst".

Mijne bronnen voor deze bibliographische mededeelingen zijn de Bossche schepenregisters, stadsrekeningen (uitgegeven door R. A. van Zuylen), notarisprotcollen, de drukwerken zelf en andere gegevens.

* * *

Ik vind van hem voor het eerst melding gemaakt in eene acte van 30 Jan. 1506, waarbij Hendrick Glavimans en Laurijs Haeyen, boeckbynder", optreden als dekenen „der gilden ende bruederscappe van den eerweerdighen heylighen Sacramente in den convente van de predikheeren in der stadt van den Bossche".

In een stuk van 16 Maart 1508, met Gillis van Doerne in gelijke kwaliteit vermeld, wordt hij „boeckprenter" genoemd

Met het oog op de feiten in den vorigen jaargang besproken, moet zich Haeyen dus omstreeks dien tijd als boekdrukker, dat veel met boekbinden samengaat, gevestigd hebben; tevens blijkt, dat hij tot de gegoede burgerij behoorde, wijl de dekens der gemelde broederschap veelal voorname burgers waren.

Om een enkel voorbeeld te noemen.

Zoo was Hendrik Glavimans eigenaar der kapitale huizing „Het gulden Lavoir" aan de Markt op den hoek der Kolperstraat naar de zijde van het Raadhuis

Hij verhuurde in 1511 dat huis aan de stad voor rekenkamer, tegen 25 rijnsgulden 's jaars. [1])

In dit pand hebben later de boekdrukkers Palier van 1690-1869 het bedrijf uitgeoefend. [2])

De vader van onzen prenter was Jan Haeyen, keersemaker ende poirter van 's Hertogenhossche"; de naam zijner moeder kwam mij niet voor.

Men mag daaruit wel besluiten, dat hun zoon Laurens in de hertogstad het levenslicht zag. Hij kan bijgevolg het boekprenten bij zijn voorganger Gerard Leempt geleerd hebben; ook is 't mogelijk dat hij diens drukkerij, na eenige jaren van stilstand, heeft aangekocht.

Een onderzoek der persvoortbrengselen van Gerard Leempt kan dat gemakkelijk ophelderen. Zoo ik mij niet bedrieg was Haeyen in den echt verbonden met

1) v. Zuylen, *Stadsrekeningen* blz. 307

2) Zie mijn opstel over de Palier's in *Taxandria*.

Geertruida Hollants, welke hem drie kinderen schonk

Een zoon Jan, gehuwd met Frederika Heymericx Jansdochter, welke vóór zijn vader is overleden; eene dochter Maria, in den echt verbonden aan Nicolaas van Cuyck, en nog een tweede dochter, Elisabeth geheeten, met Jan Thomaszoon getrouwd.

Ik kan over deze personen verscheidene gegevens laten volgen, maar met het onderwerp — boekdrukkerij en persvoortbrengselen — niet in direct verband staande, kunnen deze gevoeglijk achterwege blijven.

(Wordt vervolgd)

HET SMADELIJK EINDE VAN EEN ROEMRIJK SCHUTTERSGILDE

Gedurende eeuwen had men in Noord-Brabant zoowel in de steden als op het platteland schuttersgilden. Veel hebben zij niet gepraesteerd behalve tot het opluisteren van kerkelijke en wereldlijke feesten, het beoefenen van het schietspel en het bevorderen van het gezellig verkeer onder zijne leden Van de Bossche schuttersgilden van den Ouden en den Jongen Voetboog, vindt men echter vermeld, dat zij in 1424 ten strijde trokken naar Henegouwen om de stad Braine voor den Hertog van Brabant te heroveren en dat zij zich daarbij onderscheidden door grooten moed en dapperheid. (Jhr. Mr. I. B. Verheyen, Bijdrage tot de geschiedenis der voormalige schutterijen te 's Hertogenbosch p. 17.) Van het ten strijde trekken der Heusdensche Schuttersgilden deelt ons J. A. Gerlach Jr het een en ander mede in zijne geschiedenis daarvan (Groningen 1862) p. 20 en vlgd.

Velen der N. Brab. schuttersgilden hadden gebouwen, waar zij konden vergaderen; terreinen, waarop zij zich konden oefenen in het schieten; landerijen, uit wier inkomsten zij hunne onkosten konden bestrijden.. Hun waren die geschonken hetzij door den Heer van den Lande, hetzij door den Heer van de heerlijkheid, binnen wier gebied zij gevestigd waren, hetzij door de Regeering van de gemeente, waar binnen zij zich bevonden. Zoo schonk de Regeering der stad 's Hertogenbosch 22 Aug. 1496 aan „den Hantboge scutten van die stad": „een lege erve oft plaetze, gelegen in deser stat after die Tolbrugge by der stat muer", zijnde het erf, waarop thans staat het Protestantsch oude mannen- en vrouwenhuis.

Met het verdwijnen der Schuttersgilden kwam ook hun onroerend goed in andere handen, zooals men o.a. heeft zien gebeuren met de schuttersgilden te 's Hertogenbosch, Breda, enz.

Van de stedelijke Schuttersgilden, die in N. Brabant het langst zijn blijven bestaan, was dat, genaamd: Het College van Oude schutters van den voetboog van Sint Joris en de Jonge Colveniers schutters te Heusden, wel het voornaamste en tevens het rijkste, welke laatste goede eigenschap, zooals wij hierna zullen zien, echter de oorzaak van zijnen ondergang werd.

Zooals blijkt uit de beschrijving, die J. A. Gerlach Jr, als gezegd, van dit gilde uitgaf, was het tenslotte geworden eene samenvoeging van de twee afzonderlijke schuttersgilden, die men oudtijds te Heusden had, waarvan de een was het College van de Oude Schutters van den ouden voetboog van Sint Joris en het ander dat van de Jonge Colveniersschutters. Van het eerstgenoemde gilde was de oprichting niet meer na te gaan, van het ander daarentegen wel, omdat uit zijnen constitutiebrief bleek, dat het in 1515 werd opgericht door Graaf Hendrik van Nassau, baron van Breda.

Laatstgenoemd gilde bezat te Heusden een vergaderlokaal, versierd met verschillende schutters insigniën, dat

al in 1837 was verkocht, zoomede het Jonge Schutters bosch, hetwelke in het aangrenzende Oud-Heusden was gelegen.

In laatstgemeld jaar was dit gilde uitgestorven op den 90 jarigen bleekersknecht Steven Kurvers na. Deze, zoo staat van hem vermeld, „de vervreemding der nog overige goederen van eene instelling zoo nauw aan die der schutters van Sint Joris verwant, wenschende te voorkomen", waardoor hij blijk gaf van een beter begrip van betamelijkheid te hebben dan, zooals wij ook hierna zullen zien, de laatst overgebleven leden van het Heusdensche Sint Jorisgilde, stelde daarop aan dit gilde voor, om daarin het zijne met deszelfs nog overgebleven bezittingen over te nemen. Dit aanbod werd alstoen gereedelijk door het gilde van St. Joris aanvaard en zoo werden die beide corporaties één lichaam, onder den naam van: Het College van heeren oude schutters van den voetboog van Sint Joris, gecombineerd met dat van heeren jonge colveniersschutters van den handboog.

Het College van Sint Joris had voor zijnen welstand niet noodig, dat zijne bezittingen vermeerderd werden met die van het Colveniersgilde. Tevoren was het reeds welvarend. Het dankte dit aan de giften, die Hertogin Johanna van Brabant, de laatste vrouwe van Heusden, in 1356 aan hetzelve „ten ewelicken daghen" voor bewezen diensten gedaan had van eene onder Berne gelegen waard, genaamd de Vuskenswaard.

Op den 28e October 1856 werd deze nobele daad door het College van Sint Joris en de ingezetenen van Heusden plechtig herdacht. Het geheele stedeken Heusden was daartoe infeestdos en een ieder deelde daar in de vreugde over die gift. De schuttersdoelen van dit gilde was toen boven zijn ingang versierd met een alouden voetboog en zijn wapen, dat in 1617 door Jacob graaf van Wassenaer-Obdam, den toenmaligen kastelein-drossaard der Stad en Lande van Heusden, aan hetzelve geschonken was, terwijl de schutterszaal in den Doelen zoo smaakvol

met schuttersinsignien was versierd, dat zij een schitterend geheel opleverde. Het feest werd besloten met eenen luisterijken maaltijd, muziek en vuurwerk, terwijl tot herinnering daaraan aan het College door deszelfs toenmaligen hoofdman, J. A. Gerlach Jr werd geschonken een zilveren penning. Bovendien deed het College voor zijne schutterszaal schilderen het levensgroot portret van Hertogin Johanna van Brabant.

Met dit feest was het evenwel met den vroegeren luister van dit eens zoo aanzienlijk gilde gedaan.

Zijn aanzien begon sinds dien meer en meer bij Heusden's bevolking te dalen. Ondanks zijn groot inkomen besteedde het toch niets meer voor eenig goed doel; het zorgde enkel en alleen maar meer voor den inwendigen mensch zijner leden. Geen wonder, dat het allengskens te Heusden meer en meer werd beschouwd als een wrak met seniele aftakeling en dat het volk aldaar het toen noemde: „het vreet- en zuipcollege".

Hoewel er candidaten genoeg waren voor zijn lidmaatschap, nam het College sedert 1856 ook geene nieuwe leden meer aan, zoodat het dreigde te zullen gaan uitsterven, terwijl de overblijvende leden te oud werden om daaraan een frisch leven te hergeven.

De reden, waarom het College toen niet meer aanvulde de in zijn midden opengevallen plaatsen, was dat het bestond uit Katholieken en Protestanten, zonder dat bij zijne statuten was bepaald, zooals o. a. bij de Ill. O.L. Broederschap te 's Hertogenbosch, uit hoeveel leden van elke religie het gilde zou bestaan, met dat gevolg, dat zoo dikwijls als daaraan een lid ontviel, bij de animositeit, die destijds te Heusden tusschen Protestant en Katholiek bestond, er kwestie tusschen de leden was over de vraag uit welk dier religies de vacature zoude worden aangevuld, zoodat zij, omdat men het daarover niet eens kon worden, maar geen der vacatures meer aanvulden.

Zoodoende gebeurde het, dat het College van Sint

Joris tenslotte slechts uit acht leden meer bestond, zijnde de H.H. P. L. Honcoop, burgemeester, S. Verhagen, griffier bij het Kantongerecht, G. Malingré, rentmeester der Godshuizen, H. A. J. Verhoeven, grondeigenaar, C. M. Malingré, id., C. A. Roomer Szn., H. W Prillevitz, geneesheer en A. H. J. Verhoeven, heer van Oudheusden, Elshout en Hulten, alzoo uit vier Katholieken en vier Protestanten.

Bij deze reden om geene nieuwe schutters aan te nemen kwam in 1885 nog bij de sacri auri fames, want toen in dat jaar aan het College door den Staat der Nederlanden werd uitbetaald een bedrag van fl 30000, voor de onteigening van een deel der Vuskenswaard ten behoeve van de verlegging van den Maasmond waren zijne toenmalige leden van oordeel, dat als zij met een deel van dat geld zouden betaald hebben de kosten van herstel van het carillon van Heusden's stadhuis, zij aan dat geld ruimschoots eene goede bestemming zouden hebben gegeven en alzoo gerustelijk het overschot er van onder elkaar konden verdeelen, zooals dan ook geschiedde. Zoo werd toen reeds voor een deel bewaarheid de gegrondheid van de vrees, die in 1826 de toenmalige leden van het College, zijnde Cornelis Sprengers, wethouder en H. van Baak, raadslid van Heusden, er toe brachten om aan Z. M. den Koning Willem 1 te verzoeken: „omtrent de goederen van het College zoodanig te beschikken als in het belang der zaak ten voordeele der stad Heusden en hare inwoners dienstig mocht worden bevonden", ten einde te voorkomen, dat de leden van het College zijne goederen op een goeden dag eenmaal onder elkander zouden verdeelen, aan welk verzoek door den Koning 14 Aug. 1827 werd voldaan, doch Z. M. trok 16 Maart 1828 dit besluit weder in op grond, dat bij nader onderzoek het College van Oude Schutters van den voetboog van St. Joris voldingend had doen blijken, dat het nooit had behoord tot de in 1798 afgeschafte ambachtsgilden.

Toen eenmaal het eerste zwarte schaap over de brug was, volgden er meer.

Zoo werden daarna door de vijf eerstgenoemde schutters, de drie andere waren inmiddels overleden, van de bezittingen van het Gilde successievelijk verkocht:

de rest van de Vuskenswaard voor fl 29000;

de aanwas daarvan voor fl 7000; en

het Jonge Schuttersbosch voor fl 5500, al welk geld zij onder elkaar verdeelden;

vervolgens nog aan de R.K. kerk te Heusden ten behoeve van de fanfare van de H. Familie aldaar voor fl 8000 het Schuttershuis, ook wel genaamd de Oude Schutskamer, welk geld zij ook onder elkaar verdeelden en ten slotte voor fl 3000 het beste van de schuttersinsigniën aan de firma Frederik Muller te Amsterdam, terwijl het overige dier sieraden in andere handen kwam.

Het was vooral de laatste verkoop, welke ontevredenheid verwekte onder een groot deel van de bevolking van Heusden, omdat zij zeer gehecht was aan het behoud dier insigniën, daar in die stad overigens maar zoo weinig meer was overgebleven van wat nog herinnerde aan hare vorige glorie en bloei.

Maar het waren niet alleen Heusdenaren, die daarover ontevreden waren; hunne ontevredenheid sloeg over op acht Leidsche studenten, van wie een een rechtstreeksche afstammeling was van na te noemen president-schepen en die thans een der hoogste staatsambten in den lande bekleedt.

Zij vaardigden wegens dien verkoop de navolgende proclamatie uit, waarbij zij zich voordeden als de Regeering van Heusden in 1651:

Gemerckt den giftbrief in date 1356 van hertoghinne Johanna van Brabant, dewelcke vorstinne aen de Oude Schutten van den voetboogh van Sint-Joris den Rijsweirdt, gheheeten Vuskensweert, gegheven heeft om te ghebruycken ende te bezitten tot ewelicken daghen ende de renovatie van desen by hertoghe Willem van Beyeren by brieven in date 1357;

Gehoort ende gelesen de baldaet aen dese goede Stadt tot achterdeel van haer eer en goeden naem voltrocken door de jegenwoordige schutten van den voetboogh van Sint Joris spijts alle hunne eeden, dat sy den Heer ende der Stadt goet en getrouw wesen sullen ende alles te doen dat goede geswore schutters schuldich sijn te doen;

Gehoort den toelegh, dat thans oock de leste sinnebeelden van Heusden's glorie staen verkocht te worden: als penninghen, paluren ende oirkonden; Ooverweghende, dat alsdan van het aloude gilt, dat soo menighwaerf hals en haave, jaa den lesten snik aedems veyl had voor de vryheyt deser Stadt, niets meer ooverigh en sal sijn;

Soo is het, dat wy, bloedend van herten oover sulcken onrecht, by ghemenen rade beslooten hebben een voorbeeldigh exempel te stellen aen opgedachte baetsoeckers, die so lichtveyrdelijck den schop aan alle hercomsten gheven.

Sulcx wy by desen het bewint van wet en waapenen weder ooverneemen ende ten allieriersten ordineeren, dat opgedachte schatten en versierzelen van het gilt sullen blyven tot dese goede stadt, biddende wy elcken getrouwen burgher met ons alles te wercke te stellen op dat verder euvel niet en geschiede.

Jacob van Wassenaer, Heere van Obdam enz., Gouverneur, Drossaert, der Stadt, Landen ende Forten van Heusden, mitsgaders de Forten op de Mase;

Sebastiaen Beelaerts Geraertsz, Eerste ende regerende Burghemeester,
Pieter Govertsz Fockert,
Johannes Kerckwyck. — Burghemeesteren

Joan Beelaerts Geraertsz, President
Adriaen Danielse van Brakel,
Huybert Walewyns,
Andries Boxtel,
Thomas Janssen de Ruyter,
Willem Francken Loockermans,
Laurens Adriaense van Aelburg — Schepenen

Mr. Adriaen van Haeren, Secretarius.

Den 9 November 1905 reden de acht Leidsche studenten, gekleed in de costuums van 1651, naar het stadje Heusden, alwaar zij tegen een uur in den namiddag aankwamen en zich onmiddellijk naar het Stadhuis begaven, van wier pui zij toen voorzegde proclamatie afkondigden, die zij voorts in honderden exemplaren, gedrukt op Oud-Hollandsch papier, ronddeelden onder Heusden's burgerij, welke toen nog bleek zeer verbitterd te zijn over de *baldaet*, die door de laatst overgebleven schutters aan het College van Sint Joris was voltrokken.

Heusden's burgerij was over hetgeen de studenten uithaalden ook ontroerd, zoo zelfs, dat een onder haar zich bevindende oude man daarover in tranen losbarstte en de trappen van het stadhuis opstrompelde, met zijn magere handen uitgestoken, om uit aller naam den Drossaard te bedanken voor diens ferm optreden, hij, de bloedeigen kleinzoon van een der laatste kolveniers van Heusden. En andere opgetogenen volgden hem.

Heusden's werkelijke burgemeester was toen niet op het Stadhuis. Daarom ging de Stadsregeering van 1651, gevolgd door eene juichende volksmenigte, naar diens woonhuis. Zij belde hem daar op, doch aanvankelijk bleef de deur er van gesloten, totdat de heer H o n c o o p eindelijk *zelvers veur kwamp*. De Stadsregeering toonde hem toen een telegram, waarin deze op een door haar door middel van een tusschenpersoon hem overgeseind telegram, waarbij deze de studenten voorstelde als te zijn opkoopers van oude gildestukken, hun had toegezegd hen te een uur te zullen ontvangen. Burgemeester H o n c o o p stond daarover een oogenblik beteuterd te kijken, doch ten slotte verklaarde hij zich bereid hen te ontvangen, doch dan niet ten zijnen woonhuize, maar op het Stadhuis. Daarop ging hij daar heen, gevolgd eerst door de studenten en daarna door eene joelende menigte. In de raadzaal op het Stadhuis gekomen sprak Heusden's regeering van 1651 tegen den Burgemeester hare grieven uit vanwege den verkoop der bezittingen van

het Gilde. Deze trachtte nu wel de handelwijze van hem en zijne medeschutters te verdedigen en te rechtvaardigen, doch telkens werden zijne argumenten te niet gedaan door die der studenten. Tenslotte bleek het onder die discussies, dat den volgenden dag Jhr. van Riemsdijk, de toenmalige directeur van 's Rijksmuseum te Amsterdam, met de overgebleven schutters te Heusden zou komen overleggen over hetgeen met de door hen aan Frederik Muller verkochte schuttersstukken zoude gebeuren. In de hoop, dat dit overleg een goed resultaat zoude hebben, zijn de Leidsche studenten daarop uit Heusden vertrokken.

Jhr. van Riemsdijk kwam werkelijk des anderen daags te Heusden en wist toen de laatste schutters van het Gilde te bewegen den verkoop der insigniën, aan Frederik Muller gedaan, ongedaan te maken en die stukken door hen aan het Rijk te doen schenken.

Het Rijk heeft ze vervolgens aan de gemeente Heusden in bruikleen gegeven, alwaar ze thans op het Stadhuis tentoongesteld zijn als eene blijvende herinnering aan het schuttersgilde, dat aldaar eens was, ook in beiderlei gedaante, de roem en de trots van Heusden's burgerij.

Zoo had het fiere optreden der acht Leidsche studenten dan toch nog dit gunstig resultaat, dat de beste schuttersstukken van het Gilde in elk geval voor het nageslacht te Heusden behouden werden.

Van de overige stukken van het Gilde bevinden zich de olieverfportretten van een kolvenier en twee officieren, het hartschild van het vaandel van het gilde van St. Joris, voorstellende St. Joris, den draak doorstekende en een zilveren vergaderingpenning van datzelfde gilde in het museum van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

De vijf overgebleven leden van het Gilde hebben zich niet meer aangevuld. Zij zijn den weg van alle vleesch opgegaan en zoo is met hen dit aloude gilde voor goed van het wereldtooneel verdwenen. Wel bestaat er thans

nog een schuttersgilde te Heusden, dat van St. Blasius, doch dit is een gansch ander; het ontstond daar eerst in de 19e eeuw.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN IJSSELT.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

I. Nazaten van HUGO VAN STRIJEN, heer van Zevenbergen.

Een Hendrik van Zevenbergen, natuurlijke zoon van heer Hugo, werd voor schepenen van Brussel in het bezit gesteld van het broek Bertenbroek nabij Waalhem. Het was hem geschonken door een heer van Arkel, die de heerlijkheid Mechelen in het bezit had.

Hendrik van Zevenbergen had zeven kinderen bij eene echtgenoote, wier naam mij onbekend is.

1. Gerard, heer van Bertenbroek, *schiltcnape*. Deze maakte testament 12 Juni 1452 en overleed in de eerste dagen van Maart 1453. Hij was niet gehuwd, doch had bij „domicella Johanna van Bergen" twee dochters, die bij zijn overlijden nog minderjarig waren: Margaretha en Katharina, waarvan de laatste gehuwd is met Jan van Munstel. Bij eene Barbara Tymmens had hij nog een derde kind, Joanna genaamd.

Genoemde Joanna van Bergen zal eene natuurlijke dochter zijn van Jan I van Glimes. In de rekening van den rentmeester Jan Bollaert, 1435-1436, wordt gesproken van „joffr. Jannen, basterdinne van Bergen." [1])

2. Vranck;

3. Hugo, op jeugdigen leeftijd naar Frankrijk vertrokken en daar overleden kort na zijn jongeren broer Willem;

1) R. A. 's Grav.: C. v. Br. n. 332.

4. Willem, die uitdrukkelijk genoemd wordt de jongste der vier zonen;

5. Volcwijf, welke gehuwd is met Willem, bastaard van Egmont, heer van Schieland. De echtgenoot is overleden vóór 1459. Volcwijf werd 27 Maart 1453 beleend met Betrenbroek.[1]) Uit haar huwelijk is eene dochter geboren Margaretha, welke huwde met Jan van Lodijck. De heerlijkheid Bertenbroek of Battenbroek is later ook een bezit van de familie van Reimerswaal;

6. Johanna;

7. Belie, gehuwd met Gijsbrecht Quekel.

Uit R. A. Brussel: *Cour féodale de Brabant*, Procès n. 51 en n. 124.

2 Varia uit Grave.

a. Werner Adolff von Hungen gen. Wassenberg „heeft uyt het clooster te Bynderen gevoert en beslapen binnen Helmondt joffrouw Margaretha van Kessel...

Na het verzoek van haar vader aan het convent is zij 25 Febr. 1609 te Grave gehuwd

(Trouwboek der Herv. Gem. te Grave)

b. Jonker Adolf van Lennep, j. m. va Herpen, soldaat onder den heer van Walenborg, gouverneur van Grave, huwde aldaar 10 Febr. 1671 Josyne Fredericx, j. d. van Grave

c. Leonard Casembroot, j. m. luitenant in de comp. van kap. Jaublin, in garnizoen te Vlissingen, ondertrouwt 3 Dec. 1671 te Grave met Johanna Haghens, j. d. uit Grave.

(Schepentrouwboek van Grave).

W. G. J.

1) R. A. Brussel: *Chambre des Comptes* n. 17147 f. 61.

ENGELBRECHT I VAN NASSAU
1415—1418.

Bij het verzamelen van gegevens voor eene levensbeschrijving van dezen Bredaschen Nassauer kwam ik in het bezit van eene rekening zijner reizen en gemaakte onkosten in dienst van den hertog van Brabant.

Over die jaren waren wij wel tamelijk goed ingelicht door de kroniek van de Dinter, maar in deze rekening vinden wij als in een dagregister het aandeel van Engelbrecht in de gebeurtenissen dier jaren.

In aanteekeningen onder aan de bladzijde zal ik naar de bronnen verwijzen.

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

Hier na volgen alrehande diversche partyen van voyagen, costen, theringen ende verlies van perden ghedaen ende gehadt van Engelbrecht greve tot Nassonwen, herre vander Leck ende van Breda by bevele ende in dienst van minen ghenedigen here Hertogen Anthonis Hertoge van Brabant ende van Lymborch seliger gedacht, vader mijns genedichs hern Hertoghen Jans Hertoghe van Brabant ende van Lymborch, Greve van Henegouwe, van Hollant ende van Zeelant, om der redenen ende in der maniren hier onder ghescreven.

A 1. *In den yersten ter tijt doe mijn voirs ghenedige herre Hertoghe Anthonis geholpen woude hebben den Hertoghe van den Berghe jeghen den Eerstbisschop van Collne, hadde hy Engelbrecht voirgenant ghescreven mit hem te ryden ende hem te dienen, so dat hem die selve Engelbrecht dair toe saette ende hadde sijn vriende dair toe gebeden die hem quamen in die voederinghe inden lande van Lymborch mit XXIII gelayen, ende doe verlengde mijn ghenedige herre sijn rit XIII nacht lanck, soedat Engelbrechts gesellen weyndig worden, ende doe die tijt van den verlengen uut was, quamen zy weder in die voederinghe, eer hen dat Rit te mael wederboden waert, ende*

verteerden dairom ten voirss. tween tiden tsamen gerekent LIIII *Rijnsche gulden, valent* . LII *Cronen* XIII *botdregers.*
Somma prima LII *Cronen* XIII *botdregers.*

2. *Item inder reysen doe hy minen voirss. ghenedigen here van Brabant, seliger ghedacht, mids sinen brieven den selven Engelbrecht gheseindt, die ghescreven was te Loeven* XXI *dage in Octobri inden jair* MCCCC *ende vijfthien, spade na reet, tot Vrancrijck wart om hem te helpen striden jeghen die Engelsche, ende des donredaeghs* XXIII *dage der selve, maent was Engelbrecht voirgenant dair om tsavonts te Lyere met* LVII *perden ende verteerde aldair* . . XXII *Cronen.*

Item des vriedaighs XXV *daghe der selver maent reet hy mitten voirss hoop te Bruessel ende verteerde aldair* . . . . . XXIIII *Cronen* VI *botdregers.*

Item des saterdaeghs XXVI *daghe der selver maent reet hy tot Berghen in Henegouwe, dair hy, om dat hem in der nacht die bootschap quam, als dat ghestreden ende verloren were,* [1]) *bleef ligghen om die rechte wairheet dair af te weten, tot des maendaeghs toe* XXVIII *daghe der selver maent, ende aldoe at hy des morghens aldair, dairom hy aldair bynnen der voirss. tijt verteerde mit* LXIII *perden* . . . . . LXIII *Cronen* XII *botdregers.*

Item des voirss. maendaeghs XXVIII *daghe der selver maent reet hy wederom te Bruesel savonts ende verteerde aldair met* LVII *perden* . XXIII *Cronen* XVI *botdregers.*

Item reden sijn ghesellen van hem met XLII *perden des dynsdaeghs* XXIX *daghe der selver maent ende verteerden savonts te Lyere* . . . . . XVII *Cronen* X *botdregers*

Item verderf een van Engelbrechts knechten ter selver reysen een zwert pert met eenen corte sterte van . LV *Cronen*

Item verderfde Jan de bastert vander Leck, geheiten Wuestenberghe, [2]) *upter selver reysen een pert van* . . L *Cronen.*
. . . . . *Somme* II [c] LVI *Cronen ende* IIII *botdregers.*

1) Slag van Azincourt, 25 Oct. 1415, waar hert Antonius sneuvelde.
2) *Tazandria* XVII : 30.

Somma van desen tween sommen voirss. compt op . . . . . III^{c} VIII Cronen ende XVII botdregers.

B 1. *Item volghen hier na alsulke cost, theringhe ende verlies van perden als ghedaen ende gehadt heeft Engelbrecht voirss. in dienst mijns ghenedichs hern Hertoghen Jans voirss., sider dat mijn voirgenant ghenedige here Hertoghe Anthonis, saligher ghedacht, van live ter doot quam.*

Ierst wairt Engelbrecht voirss. ontboden vander ghecoren totten Regimente van Brabant, mids hoeren brieve hem gheseindt, die ghescreven was te Brussel XVIII daghe in Novembri int jair voirss., dat hy op des woensdaeghs XX daghe der selver maent s avonts wesen woude by mijnre ghenediger vrouwen van Brabant tot Turnhout, bider selver mijnre vrouwen reet, dair hy quam des woensdaeghs s avonts voirss., ende liggende bleef met IX perden tot der saterdaeghs toe XXIII dage der selver maent, ende verteerde daer en bynnen aldair . . . . . XI Cronen IIII botdregens.

Item reet Engelbrecht voirss. overmids den selven brieve mit mijnre vrouwen voirss. des voirss saterdaeghs XXIIII dage der maent voirss. s avonts tot Heerntals dair hy mitten voirss. XI perden ende oick mit V perden die hem noch van sinen vrienden aenquamen doen hy van Tuernhout schiet verteerde . . . . . V Cronen V botdregers.

Item reet Engelbrecht voirss. des sondaeghs XXIII daghe der voirss. maent mit mijnre vrouwe voirgenant s avonts tot Lyre ende verteerde aldair mitten voirgenant XVI perden . . . . . V Cronen XII botdregens.

Item reet die selve Engelbrecht des maendaeghs XXV daghe der maent van Novembri voirss. te Vilvorden mit mijnre vrouwen voirgenant dair hy verteerde mitten voirss. XVI perden . . . . . VI Cronen.

Item reden Engelbrecht voirss. ende her Henrick van Diest, here ter rivieren, des donredaeghs XXIX dage in aprille int jair MCCCC ende seventhien doen thof te Loeven was gheweest, van Loeven in mijns ghenedichs hern dienst ende orber,

bi simen bevele, in Henegouwe tot minen here van hollant, dien si vast volgen moesten op alrehande steden om mit hem te sprecken van mijns ghenedichs hernwegen voirscreven, so dat zy dair om uut waren, mit XVII perden, VIII daghe, ende dair en bynnen verteerden si, die Engelbrecht verleeghde . . . . . LXIIII Cronen XVII botdregers.

Item ontboet mijn ghenedige here voirss. mit sinen brieve die ghescreven was te Bruessel des dynsdaeghs IIII daghe in mey int jair XVII voirss. den voirss. Engelbrechts by hem te wesen mit XL perden ghewapender werechtiger lude, des saterdaeghs VIII dage der selver maent s avonts inder stad van Diest [1]) *om voort met hem te Tricht te riden dair die selve Engelbrecht mids dat hy ende her Henrick vander Leck in hollant ghereden waren om den tresorier van hollant te spreken van mijns voirss. ghenedichs hern weghen, opten selven saterdach bi mynen genedigen here te Diest niet gewesen en conste, mer volghde hem na so hy ierst conste, ende was dair om dez maendaeghs dair na, dat was des X^den daegs der selver maent te middaghe, te Tuernhout, dair hi voederde ende verteerde aldair mit XLVI perden . . . . . XVI Cronen IX botdregers.*

Item reet die selve Engelbrecht voirt des selven maendaeghs s avonts te Diest dair hy verteerde mitten voirgenant XLVI perden . . . . . XVI Cronen IX botdregers.

Item sterf eenen van Engelbrechts ghesellen op deser voirss. reysen te Tricht, een pert . . . . . XXXIII Cronen.

Item doe mijn here voerss. wederom reet van Tricht, [2]) *doe reet Engelbrecht voirss. van hem te Diest om te Breda te ryden, dair om hi te Tuernhout afstont ende voederde ende verteerde alsdan met XXXVI perden, want er hem X af ghereden waren . . . . . V Cronen XV botdregers.*

Item sterf Engelbrechte voirss. opter selver reysen eenen swerten henxst, hoerende tot sinen sadel, die hem gecost hadde . . . . . XCVIII Cronen.

Somme II ^C LIIII Cronen, eenen botdreger.

1) Dynter, de Ram III: 340. 2) A. p. 341, Vrijdag 14 Mei.

2. *Item des donredaeghs XXVII daghe in Meye int jair XVII voirss. reden Engelbrecht greve tot Nassouwen voirgenant ende her Henrick vander Leck uut bevele hen ghedaen van mijns ghenedichs hern wegen van Brabant voirss. van Antwerpen, dair sy geweest waren, op een dachvaert, also mijn here hen gescreven hadde, ende reden tot minen voirss. ghenedigen here wairt, die doen te Bruessel was ende hen beval te riden in henegouwe om des hilics wille tusschen minen here ende mijnre vrouwen van Brabant, ende dairom verteerden si, des selven donredaeghs te middaghe te Mechlen mit XVI perden te weten Engelbrecht voirss. mit X perden ende her Henrick voirss. met VI perden XLIX botdregers, des betaelde Engelbrecht . . . . . XXVIII botdregers.*

Item des selven donredaeghs reden Engelbrecht ende her Henrick voirss. savonts te Bruessel dair si minen here vonden, ende aldair bleven si dien nacht ende verteerden aldair mitten voirss. XVI perden so dat Engelbrechts deel gedroech . . . . . LXIII botdregers.

Item des vriedaeghs XXVIII daghe in Meye voirss. reden Engelbrecht ende her Henrick vander Leck voirss. ende oick her Henrick van Diest uut bevele mijns ghenedichs hern voirss. van bruessel te samen voirt tot in henegouwen tot minen her van hollant dien si vonden tot bouchain in crancken pointe alst scheen, want hy die wile, dat sy dair waren, aflivich wairt,[1] *ende dairom so verteerden si also hier na volght bescreven mit XX perden, dats te weten Engelbrecht mit X perden, her Henrick vander Leck met VI perden, ende her henrick van diest met IIII perden — . . . . . ?*

Item des selven vridaighs te middaghe reden si tot Brayne le Conte, dair si voederden ende mitten voirss. XX perden verteerden V Cronen II botdregers, comt Engelbrechte voirss. . . . . II Cronen XI botdregers.

Item des selven vriedaighs savonts reden die voirss. Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick te berghen in henegouwe,

1) Graaf Willem van Beieren overleed 30 Mei 1417.

ende verteerden aldair mitten voirss. XX perden VIII Cronen VIII botdregens, comt Engelbrechte . . . . . IIII Cronen IIII botdregers.

Item des saterdaigs XXIX daghe in meye voirss., dat was opten heiligen pinxten avont, voederden die voirgenante Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick te middaghe tot valenchienes, ende verteerden aldair mitten XX perden voirgenant V Cronen XI botdregers, comt Engelbrechte voirgenant . . . . . II Cronen XV$^{1}/_{2}$ botdregers.

Item reden die voirss. Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick des selven saterdaighs savonts te bouchain, dair si bleven liggen tot des maendaighs toe den lesten dach der selver maent, smorgens dat sy wat aten ende dair en bynnen verteerden si aldair metten voirss XX perden XIIII Cronen, III botdregers, comt Engelbrecht voirscreven . . . . . VII Cronen I$^{1}/_{2}$ botdregers.

Item ghaven Engelbrecht ende her Henrick vander Leck aldair eenen bode om te trecken mit eenen brieve, die si alle drie Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick aen mynen here van bourgon^{nen} screven, totten selven mynen here van bourgon^{nen} III Cronen III botdregers, des gaf Engelbrecht . . . . . II Cronen II botdregers.

Item des lesten daeghs van meye dats des maendaeghs voirss. reden Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick voirss. savonts wederomme tot bergen in henegouwe, dair si verteerden mitten XX perden voirgenant IX Cronen V botdregers, comt Engelbrechte . . . . . IIII Cronen XII$^{1}/_{2}$ botdregers.

Item des dynsdaigs den iersten dach van Junio int jair XVII voirss. reden die voirgenante Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick te middage te halle, dair sy voederden ende verteerden mitten XX perden voirss. IIII Cronen III botdregers, comt Engelbrechte . . II Cronen I $^{1}/_{2}$ qotdregers.

Item des selven dynsdaigs reden die voirs Engelbrecht, her Henrick ende her Henrick savonts weder om bi minen ghenedigen here voirss. te Bruessel, dair Engelbrecht ende her

Henrick van der Leck voirss. verteerden des selven dynsdaighs savonts ende des woensdaighs, II dage derselver maent van Junio, te middaghe met XVI perden VII Cronen XIIII botdregers, comt Engelbrecht . IIII Cronen XVII botdregers.

Item doen Enghelbrecht voirscreven bi grymbergen op dbosch van minen voirss. genedigen here om thuyswairt te riden, moest hy eenen nacht opten wegghe sijn, ende dat was t'andwerpen, aldair verteerde hij met X perden
. . . . . IIII Cronen XII botdregers.

Item overmids eenen mijns ghenedichs hern brieve voirss. ghecreven te Bruessel des vriedaighs XI dage in Junio int jair voirss. reet Engelbrecht voirgenant te Bruessel bi minen voirss. genedigen here, dair hy quam, des dynsdaigs XV daghe der selver maent smorgens vroech, ende was uut op dien tijt, mids dat hy met minen ghenedigen here voirss. te mechlen reden mosten bi minen here van Bourgon^nen ende mijnre vrouwen van hollant, om des hilics wille, VII dage, ende boven dien dat hem mijn voirss. genedige here te mechlen dede leveren ende uut der herbergen quiten so verteerde hy nochtan bynnen der voirss. tijt, so te lyere, so te Bruessel
. . . . . XXVI Cronen.
Somma LVIIII Cronen VIII botdregers.

Somme van desen tween sommen voirss. comt op
. . . . . III^C XVIII Cronen, enne IX botbregers.

C *Item volght hier na alsulc ghelt ende cost als Engelbrecht voirss. uutgheleeght ende gedaen heeft, voir Willem Blondeel ende meester Emont ende hoeren knechten ende perden ende voir hem selven ende sinen knechten ende perden inder reysen bi hen ende bi hern Henrick vander Leck, ghedaen in hollant aen mijnre vrouwen van hollant van mijns genedichs hern wegen van Brabant bi sinen ende sijns raets bevele.*

Ierst waren Willem Blondeel ende meester Emont voirss. met IX perden ende also vele personen ghereden van Touernhout, dair mijn ghenedige here doen lach, des maendaighs svonts XXIIII daghe in Januario int voirss jair XVII na costumen schoofs van Cameric, ende des dynsdaighs XXV

daye der selver maent smorgens te breda, ende des si aldair verteerden, dat bleef staende onbetaalt, totdat Engelbrecht voirss. wederom uut hollant quam.

Item des selven dynsdaighs XXV daghe in Januario reden Engelbrecht voirss. mit XVII perden ende also veel personen, ende Willem Blondeel ende meester Emont voirss. mit hueren voirgenanten perden ende personen te woudrichem, om also voort ghetogen te hebben tot mijnre ghenediger vrouwen voirss. mer om des yses wille en mochten si hoir perden niet vorder brengen mer moesten se aldair laten, ende si voeren metten live over te ghorichem, so dat die perde voirss. ende ses knechte die dair bi bleven om die weder op te schicken, des selven dynstaighs snachts aldair te woudrichem moesten bliven, ende verteerden aldair des avonts ende des goensdaighs XXVI daghe der voirgenant maent smorghens eer si weder uut reden mids dat Engelbrecht, Willem ende meester Emont mit hoiren gesellen aldair afstonden ende ontbeten ende dronken wat staende al tsamen eer si scheepten . . . . IX Cronen.

Item des selven dynstages s avonts verteerden Engelbrecht voirss. met XIII personen ende Willem ende meester Emont met VII personen te goerchem so te cost so te veerghelde, van overscepen van woudrichem aldair X cronen VIII botdregers.

Item des goensdaichs XXVI dage January voirss. togen Engelbrecht, Willem ende meester Emont mitten XX personen voirss. te wagen ende mids dat die wech also quaet was dat zy niet ghevaren en consten, so en mochten zy des avonts niet vorder comen dan te schoenhoven, ende dair verteerden sy mids cost, mids wagenhuere ende overscepingen eer sy te schoenhoven inquamen al tsamen . . . . XIIII Cronen.

Item des donredaighs XXVII dage in Januario voirss. togen zy ter goude dair zy te middaghe ofstonden ende aten die wile dat zy ander wagen creghen voirt mede in den haghe te varen ende also verteerden zy ter goude te middage mids cost, mids wagenhueren van sevenhoven aldair ende mids overscepingen voir der goude . . . . . VII Cronen.

Item des selven donredaighs quamen zy des avonts in den haghe dair sy lagen ende bleven metten voirgenant XX personen tot des sondaighs toe VI dage in februari int voirss. jair dat sy alle weder van dair schieden, uutghenomen Willem Blondeel die aldair bleef liggen mit IIII personen, ende bynnen der voirss tijt verteerden si al tsamen inden haghe voirss. mids cost ende wagenhueren van der goude aldair . . . . . CXVI Cronen IX botdregers.

Item aldair inden haghe gegheven den Clerck mijns genedichs hern bode dat hy toech bynnen der voirgenanten tijt mit brieven aen minen genedigen here te Tuernhout ende wederom aldair tot hen quam . . . LVIII ½ botdregers

Item des voirgenanten Sondaighs VI in februari togen Engelbrecht ende meester Emont voirss. mit XVI personen des middaighs te Rotterdam daer si aten die wile datmen hen ander waghen creech ende verteerden aldair te cost ende te wagenhueren vanden haghe aldair tsamen . . . . . IIII Cronen IX botdregers.

Item des selven sondaighs voeren zy des avonts ter goude ende verteerden aldair te cost ende te wagenhueren van Rotterdam tot dair . . . . . X Cronen V botdregers.

Item aldair gegeven den Clerck myns genedichs hern bode, die hy verteerde ende vervoer mids dat hy hen haestelic uut den hage volgen moest mit alrehande copien van brieven, die hy meester Emonde bracht . . . . XXXIII botdregers.

Item des maendaighs VII daghe in februario togen si te scoenhoven dair sij ontbeten ende droncken ende verteerden aldair te cost te overscepingen ende vanden . . . opte houden voir der goude ende te wagenhueren ende sleydehueren van der goude aldair . . . . . III Cronen XII botdregers.

Item des selven maendaighs togen sy voirt des avonts te woudrikem dair zy verteerden te cost ende te wagenhueren van scoenhoven te goerchem ende tot overscepingen beyde voir scoenhoven ende voir woudrikem XI Cronen IX botdregers.

Item des dynsdaigs VIII dage in februario voirss., togen si te middaghe te sente gertruden berge dair si aten ende verteerden aldair te cost ende te wagenhueren van woudrikem aldair ende van overscepingen beyde ter nuwerkerck ende te wysvliet al tsamen . . . . IIII Cronen XIII botdregers.

Item betaelt den weert inden swane te Breda die Willem Blondeels ende meester Emonts perde voirs. mitten knechten die dair bi bleven waren aldair verteerden bynnen den iersten nacht als boven gescreven steet ende oick sijnt, dat si wederom van woudrikem aldair quamen ende tot des goensdaighs toe IX dage des voirss. maent van februario dat der selver perde VIII weder te Tuernhout gingen ende oic mids den cost dien meester Emont aldair wedercomen wesende oic aldair dede des voirgenanten dynsdaigs savonts, al tsamen gelyc dat hi hoeren knechten aldair gerekent was XXVI Cronen.

Item des voirgenanten goensdaighs IX in februario te weten opten aschdag reet Engelbrecht voirss. mit XII perden te Tuernhout bi minen genedigen here dair her Henric vander Leck ende meester Emont oic reden om hem te seggen wat si in hollant hadden gedaen, dair om, ende om sekren last dien hen mijn here dede wederom in hollant te trecken die voirss. Engelbrecht te Tuernhout bleef tot der saterdage toe XII dage der voirgenant maent naden eten, ende verteerde aldair . . . . . XV Cronen X botdregers.

Item doe Engelbrecht voirgenant aldus bi minen here te Tuernhout was, beval mijn mijn here hem ende hern Henrick van der Leck voirss. weder om in hollant te trecken mit sekerre bootschap ende schicte hen meester Jan Bont na, om oic mit hen te trecken, die dair om te Breda quam des Sondaigs XIII dage in februario voirss. tsavonts ende bleef aldair tot des andren daeghs toe smorgens, dat hy mit Engelbrechte voirss. aldair te scepe ghinc, om voirt in hollant te trecken, ende sijn perde aldair staende bleven, wes hy aldair doen verteerde dat bleef staende onbetaelt, totdat Engelbrecht voirss. wederom uut hollant quam.

Item des maendaeghs XIII dage in februario voirss. togen Engelbrecht, her Henrick vander Leck ende meester Jan Bont voirgenant te water uut Breda ten Hage wairt, dair sy ierst quamen des dynstaighs XV dage der selver maent ende dair om mids dat sy eenen nacht opten weghe waren ende lagen te Gheervliet, so vertierden Engelbrecht voirs mit XXIII personen so te Gheervliet voirss. te cost ende oick te cost opten schepe bynnen II daghen ende tot s Grevensande mids schiphueren ende wagenhueren al tsamen

. . . . . *XXXVI Cronen VI botdregers.*

Item lagen sy inder haghe vander voirgenanten dynstaigs XV dage in februario savonts tot opten goensdach XXIII dage der selver maent, dat Engelbrecht ende her Henrick wederom van dair schieden ende dair en bynnen verteerde die selve Engelbrecht mit sinen voirss. XXIIII personen ende mit Willem Blondeel mit sinen III knechten voirss. die hy aldair vant ende weder in sinen cost nam

. . . . . *XCIX Cronen XVIII botdregers.*

Item betaelde die selve Engelbrecht die Willem Blondeel die also inden hage was bleven mit sinen voirss. III knechten verteert hadde, synt dat Engelbrecht hem aldair liet liggen, dat was van des sondaighs VI daghe in februario voirss. tot des dynstaigs toe smorgens XV dage der selver maent savonts dat hy weder aldair quam ende hem weder in sinen cost nam, maect X dage, tsamen bi sinen knechten gerekent

. . . . . *XII Cronen II botdregers.*

Item des voirgenanten goensdaeghs XXIII daghe in februario toghen Engelbrecht ende her Henric voirss. uut den hage ende quamen des avonts te Rotterdam, dair Engelbrecht verteerde te cost ende te schiphueren van den haghe tot dair

. . . . . *VIII Cronen.*

Item des donredaeghs XXIII daghe in februario togen si ter goude dair Engelbrechts ghesellen aten ende des avonts togen sy voirt te scoenhoven, so dat Engelbrecht aldair om verteerde te cost ende te schiphueren tsamen

. . . . . *XII Cronen XII botdregers.*

Item des vriedaighs XXV dage der selver maent togen si van scoenhoven te woudrikem, dair een deel Engelbrechts ghesellen aten ende des avonts togen zy voort tot sente gheertrudenberge dair ons Engelbrecht voirss. verteerde te cost, te sciphueren ende te wagenhuere tsamen . . XIII Cronen.

Item des Saterdaeghs XXVI dage february voirss. gegeven van wagenhueren die Engelbrechts gesellen van sente gheertrudenberge voirss. tot Breda vaerden . XXVII botdregers.

Item des selven Saterdaeghs betaelde Engelbrecht der weerdinnen in den hert te Breda die meester Jans Bonte drie perde mit eenen sinen knechte aldair verteert hadden synt des sondaeghs XIII dage in februario voirss. dat si dair bleven staen, ende meester Jan mit Engelbrecht ende hern Henrick voirss. van dair te water toech ten haghe wairt, also voirss. es, tot des voirgenanten saterdaigs toe XXVI dage der selver maent gelijck meester Jans clerc dat mitter werdinnen voirss. selve hadde gherekent . VIII Cronen VII botdregers.

Item des selven saterdaighs XXVI dage in februario voirss. betaelde Engelbrecht den weert inden Swane te Breda die een van Willem Blondeels perden, dat aldair bleef staen opten IX den dach van february voirss., doe die ander perde wederom te Tuernhout worden ghevuert, aldair verteert hadde synt den selven IX en dach van february smorgens tot opten voirss. saterdach XXVI dage der selver maent mids eens van Willems knechten cost dien hy des selven saterdaegs aldair dede, doen hy voirss. perd van dan vuerde, tsamen gerekent bi sinen knecht . . . . . XXVII botdregers.

Item des maendaighs lesten daigs van february voirss. reet Engelbrecht van Breda te Tuernhout bi mynen genedigen here mit hern Henric vander Leck om met mynen here te spreken, van des si in hollant geworven hadden ende des dynxdaigs, iersten daighs van merte, reet hy des avonts weder om te breda, so dat hy dair en bynnen verteerde te Tuernhout mit XI perden . . XIIII Cronen XIIII botdregers.

Item des saterdaighs V ten daighs des voirss. maent van merte reet Engelbrecht van breda om mit minen here van

brabant voirss. in hollant te trecken ende was dair om des nachts te woudrikem, daar hy verteerde met LVII perden mits overscepingen tusschen sente geertrudenberge ende woudrikem . . . . . XXVI Cronen X botdregers.

Item des sondaighs VI^ten daigs van merte reet Engelbrecht mit mynen here savonts te scoenhoven dair hy mitten voirgenanten LVII perden mids overscepen te goerchem ende ter Ameyen verteerde . . . XXVII Cronen XVII botdregers.

Item des maendaighs VII^ten daigs der selver maent van Merte reet hy mit mynen genedigen here savonts te leyden dair hy mitten voirgenanten perden verteerde
. . . . . XXVIII Cronen IX botdregers.
Somme V^CXXVII Cronen XVIII[1]/2 botdregers.

D *Item volght noch hier na alsulc costen, theringen, verlies van perden ende andren goederen ende oic alsulc schade van gevangenen als Engelbrecht voirss. gedaen ende gehadt heeft in mijns voirss. genedichs heren dienst van Brabant in hollant.*

Ierst toech hy des dynsdaigs na palmsondach, dat was opten XXII^sten dach van merte voirss. int voirss. jair XVII, na costumen des hoofs van cameric, bi bevele mijns genedichs hern voirgenant, uut den haghe tot Rotterdam, dair hy lach mit LVII perden tot des dynstaighs toe, lesten dags in meye dair naist volgende int jair MCCCC ende achthien, dat is X weken, ende boven des men hem aldair leverde, ende mids dat men hem eenen dach te mael ongelevert liet van allen stucken, beide van cost ende van voeder, ende omdat hy overal hem ende sijn gesellen loessen moeste metter bellechieren uut der herbergen, so verteerde hy bynnen des voirgenanten tijt aldair tsamen . . . . . CLXVII gulden holl scilde.

Item bynnen der tijt dat hy aldus te Rotterdam lach schicte hy eenen bode tot Dirc vander Merweyden te sinte gertrudenberge om hem te waernen van sekern stucken die hy vernomen hadde, ende doe verderfde die selve bode, dien bevolen was over dach ende overnacht haestlic te riden, een pert, dat gecost hadde XII nobele, val.
. . . . XXVII gulden holl. scilde IIII[1]/2 botdregers.

Item bynnen der selver tijt sterf tot Rotterdam een vael pert dat Aernt vander Dussen den voirgenanten Engelbrecht geleend hadde, des hij hem voir gheven moeste
. . . . . *XXXI gulden hollantsche scilde.*

Item doe Engelbrecht voirss. met sinen gesellen van Rotterdam inden hage toech reet Jan Baw van hem wech mit II perden te Brabant wairt, ende als hy tot goerchen quam wairt aldair sijn een pert sieck, so dattet dair bleef staen ende starf, dair voir hem Engelbrecht voirss gegeven heeft die hy seyde dattet hem gecost hadde
. . . . . *LVII gulden holl. scilde.*

Item des voirgenanten dynstaigs des lesten daigs van meye voirgenant tooch Engelbrecht voirss. mit LV perden van Rotterdam inden hage, dair hi lach mit sinen gesellen ende hoop voirss. totdat hi ende her Aert van Leyenbergh van mijnre vrouwen geseindt worden tot minen genedigen here in Brabant dair hi henen reet mit IX perden des XIIII^de daigs van Junio lestleden, mer sijn gesellen bleven aldair liggen mit XLVI perden, tot op saterdach XXV dage der selver maent toe, dat hi se ontboet tot hem te comen te sinte geertrudenberge, dat maect XXVI dage, ende bynnen dierre tijt verteerde hy ende sijn gesellen boven der leveringen mids dat hy sijn gesellen ende perde selve loessen moeste uut den herbergen van aller voeder ende bellechieren
. . . . . *CXI gulden hollandsche scild*

Item bynnen der tijt dat hy ende sijn gesellen aldus in den hage lagen, starf aldair Janne van Azolle een pert af, doenen hy ts Grevenzande geweest was ende weder om inden hage quam, dat ghecost hadde . XLVII gulden holl. scilde

Item verderfde aldair een pert, dat Engelbrecht selve was ende een sijnre gewapender knechten ghereden hadde, ende dat hadde ghecost . . . . XXIII gulden hollantsche schilde.

Item des voirgenanten saterdaighs XXV dage in Junio voirss. doe des voirss. Engelbrechts gesellen aldus tot hem wairt reden, lagen si eenen nacht te scoenhoven ende des

andern nachts te sinte geertrudenberge dair si den voirss. Engelbrecht niet en vonden, want hy by minen here inden velde lach, ende dairom verteerden si ten beiden steden voirss. ende mids dat sy vervoeren dair sy overscheepten tsamen . . . . . XXV gulden holl. scilde IX botdregers.

Item ter selver weysen, tusschen goerchem ende woudrickem, verderfde opten schepe opt water een pert dat Engelbrechts maerschalck reet ende die Castelayn van Breda hem geleent hadde, dat hadde ghecost XXXVII gulden hollantsche scilde.

Item doe Engelbrecht voirss. lach voir Dordrecht verteerde hi ende verleegde aen veel stucken, als aan wyn, brode, vleysch ende andere stucken deise hi behoefde boven der leveringen . . . . . IIᶜXIIII gulden holl. schilde.

Item bynnen der tijt dat men voir Dordrect lach verderfde Jan die bastaert vander Leck een pert mids dattet in eenen wagenspranc na de merien, dair de gesellen voeder reden halen, dat ghecost hadde . . . XXXVII gulden holl. schilde.

Item die wijl datmen voir dordrecht lach, toech Engelbrecht mit hern Henrick van Bergen, uut begheerten mijnre vrouwen, ende bi bevele mijns hern inden hage uut den heer bi mynre vrouwen voirss. ende aldair verteerde mit XXXVI mannen bynnen IIII dagen mids den cost die LXIIII ghewapende, die hi tot Rotterdam vuerde, die op hem wachtten ende hem geleyden, aldair oic deden bynnen der voirss. tijt, ende mit sciphueren tsamen, want men hem doe nerghen en leverde . . . . . LXV gulden hollantsche schilde.

Item op sente peters dach ad vincula savonts doen mijn here des andern daigs smorgens van voir dordrecht op brack leende her Engelbrecht voirss. . . L gulden holl. schilde.

Item doen men van voir dordrecht op brack ende wederom toech, verderfde Johan van Willemstorp een vael pert dat hem gecost hadde . . . . . LXVI gulden holl. schilde.

Item ter selver tijt verderfde Bonte een pert dat Engelbrechts selve was ende tot sinen sadel hoerde ende ghecost hadde XXXV nobele val. . . . . LXXIX gulden holl. scilde VI ½ botdregers.

Item so sijn hem in der veeden tusschen mynen genedigen here voirss. op deen side, ende Hertogen Johan van Beyeren op die andere, af gevangen ende geschat dese hier na gescreven.

Ierst Dirc Schutken, die hem heeft moeten copen ende uut der gevenchenisse helpen, zo dat hem die selve ghevenchenisse heeft gecost beide te ranchon, te teringen ende mit dat hi verloer aen harnasch ende anders . CLXXX gulden holl. scilde.

Item sijn bottelier Jan Leynssen die hem gecost heeft ende dien die ghevenchenisse gecost heeft mits ranchon, theringe ende verliese . . . . . XCV gulden holl. scilde.

Item Herman sijn Cock, die jongste, die hem heeft moeten coepen ende dien dat ghecost heeft mits ranchon, theringe ende verliese . . . . . XXXV gulden holl. scilde.

Item sijn Clerck die hem heeft moeten coepen ende dien dat ghecost heeft mits ranchon, theringe ende verliese . . . . . CXVI gulden holl. scilde.

Item meester Jacop sijn Cyrurgijn, die hem heeft moeten coepen ende heeft hem ghecost mits ranchon, theringe ende verliese . . . . . LV gulden holl. scilde.

Item Jans baw knecht die hem heeft moeten coepen ende heeft hem ghecost mits ranchon, theringhen ende verliese . . . . . LXIII gulden holl. schilde.

Item Jans knecht vander beversluys, die hem heeft moeten coepen ende heeft hem ghecost mits ranchon, theringen ende verliese . . . . . XXXV gulden holl. schilde.

Item Peter die Jonge Henricxsoen, des Castellayns brueder vander nyervaert mit eenem knecht die hen hebben moeten copen ende heeft hen ghecost mits ranchon, theringen ende verliese . . . . . XC gulden holl. schilde

Item vander heyden Dirc Aert Donnen ende tot hen noch II ghesellen die hen hebben moeten coepen ende heeft hen ghecost mits ranchon, theringen ende verliese . . . . . CIII guld. holl schilde.

Item so sittet Herman vanden Loo, drosserd slants van Breda, noch gevangen te dordrecht inden stock ongeschat, dese

Herman sat al gevangen ende verhielt dat hy niet geschat en wairt ende quam uut metter soenen, doch heeft hem dat ghecost beide aen verliese ende aen cost
. . . . . *C ende XCII gulden holl. schilde.*

Item desgelijcs es Joan van Ringenberg oick noch te dor drecht gevangen, dese heeft oic also gebeydt dat hi mitter zuenen quit es worden ongeschat doch heeft hem dat ghecost, beyde aen verliese ende aen cost XLVI gulden holl. schilde.

Item desgelijcs es Johan Groenenberch oic noch aldair ge vangen, dese heeft oic alsoe lange gebeidt ende gevangen ge dat hy mitter zuenen ongeschat quit es worden, doch hevet ghecost mits cost ende verliese XXXIX gulden holl. schilde.

Item ten voirgenanten tijt, doe men van voir dordrecht wederom toech, verloer Engelbrecht voirss. een schip dair al meest zijn voirgenante gesellen in gevangen worden ende alre hande zilverwerck ende ander goet van tenten ende anders dair in wesende, hem toebehorende, dat weert was wael IIII^{C} nobele val . . . . . IX^{C}V gulden holl. schilde XXI 1/2 botdregers.

Item verloer ter selver tijt Jan Baw inder selver schepe, aen silvern kettenen ende harnassche der hy niet ghedragen en conste alsoe hy te voet gangen moeste wael LVIII nobele val . . . CXXXI gulden holl. schilde VIII 1/2 botdregers.

Item verloren vast sommige van Engelbrechts anderen ge sellen inden selven scepe aen hoeren harnassche dat si dair in hadden al soe hem elkermalc op sijn lichste ghemaect hadde om te voet te gangen [1]) *ende gelijc si den voirgenanten Engelbrecht dat aenbracht ende berekent hebben wael*
. . . . . *II^{C}LXXXIIII gulden holl. schilde*

Item doe mijn here van voir dordrecht uut den velde en wech woude, schicte Engelbrecht voirss. ter begherten des selfs mijns hern ende bestelde dat sijnre vriende uut den lande van breda bat dan VIII^{C} gewapende minen here jegen quamen tot aenden dijck biden broec om tvelt te overslaen ende hem te bat te veyligen doe hem die vyande volgden. Ende togen

1) Dynter-de Ram III:375.

die selve Engelbrechts vriende also mit minen here voirss. tot dat hi te sente gertrudenberge bynnen quam dair om si enen dach ende eenen nacht uut waren ende verteerden die van sijnre wegen betaelt worden . LXXV gulden holl. schilde.

Item doe mijn here aldus van voir dordrecht weder om toech beval hi Engelbrecht voirss. wael toe te seen totten slote ter nyervaert ende ghesellen dair op te schicken, die dat ver waerden ende hielden ende weerden, dat dien van dordrecht niet toeghevuert en worde ende des gelijcs oec aen andern eynden dair des noet were, so dat die selve Engelbrecht doe schicte opte Nyervaert L gewapende, dair Jan de Bye een hootsman af was, ende in sijnre absentien Henric de Bye sijn brueder noch is. Ende des gelijcs schickte hi oec terheyden LIIII gewapende, dair Johan Harthooft een hoetsman af was, die welke aldus te beiden steden togen liggen opten VI ten dach van oechstmaent lestleden, ende bleven aldair tot opten XVII nen dach van decembri dair naistvolgende, dat is een termijn van L ende XXIIII dagen, ende des hebben gehadt elc vanden LIII opter heyden voirss.. elcs daighs III botdregers ende Johan Harthooft, hoir hoetsman, elcs daighs VI botdregers. Ende desgelijcs oick elc vanden XLIX opter nyervaert elcx daighs III botdregers, ende Johan de Bye, of in sijnre absencien Henrick sijn brueder, hoer hoetsman elcs daigs VI botdregers, maect al tsamen dese voirss. soudye
. . . . . XVI c VIII gulden holl. schilde.

Item heeft Engelbrecht voirss. om mijns voirsz. hern wille over moeten gheven ende quytschelden die hy van Hertogen Johan voirss. te leen hielt II c gulden Cronen siairs, op dlant van voerne, dair af hi IIII c der selver Cronen gebuert soude hebben te Kersmisse inden jair XVII ende II c tot sente mertens misse inden jair achthien, dat maict VI c der voirss. Cronen val . . .
. . . . . VII c XIII gulden holl. scilde V 1/2 botdregers

Item so sijn hem inder veeden voirss. ongebruyck gemaect sijn renten in Tyselmerswerde van tween sente mertens missen, die gedragen elcs termijns IIII c gulden Cronen, maict van

desen tween terminen voirss. VIII^{C} gulden Cronen val . . . . . IX^{C}L gulden holl. schilde XXV botdregers. Somme VI^{m}VII^{C}XXXIIII gulden holl. schilde ende XVII botdregers

Somma totalis van allen den voirss. sommen ende partyen Elf hondert vivenvijftich Cronen, vier ende eenen halven botdregers, elc Croen te twentich brabantsche botdregers gerekent, ende ses dusent seven hondert vierendertich gulden hollantsche schilde ende seventhien botdregers.

Jan bider gratien gods Hertoge van Lothringen, van Brabant ende van Lymburch, Marcgreve des heylichs Rijcs, Greve van Henegouwe, van Hollant, van Seellant ende here van Vrieslant. Wy ontbieden ende bevelen U, onsen lieven getruwen Rade ende Tresorier van Brabant, hern Janne, hern van Rotselaer ende van Vorsselaer, of den ghenen of die ghene, die ontfengeren wesen sult vander ierster hulpen ende beden die ons weerden sal van onsen lande van Brabant, dat ghi van onsen wegen gheeft, uutreickt ende betaelt, onsen lieven neve ende getruwen Rade Engelbrecht, Greve te Nassouwen, her vander Leck ende van Breda, die sommen van Elf hondert vivenvijftich Cronen vier ende eenen halven botdregers, elc croen te twentich brabantsche botdregers gerekent, ende ses dusent sevenhondert vierendertig gulden hollantsche schilde ende seventhien botdregers, die wi hem sculdich sijn, gelijk inder rollen hier boven volcomelic verclaert is, vander selver onser iersten hulpen ende beden. Ende bi overbrengen, desen onsen tegewerdigen brief, ende rolle ende quitancie ons neven voirss. van den voirss. sommen van XI^{C}LV Cronen IIII½ botdregers elc Croen te XX brabantsche botdregers gerekent als voirss. is, ende VI^{m}VII^{C}XXXIIII gulden hollantsche schilde, ende XVII botdregers, selen wy U die selve sommen doen bestaden ende afcorten inder rekeningen van uwen ontfanc onser voirss. hulpen ende beden. Biden ghenen die wie die rekeninge te hoeren van onsen wegen deputeren selen, den welken wi bevelen dat also te doen, sonder enich letsel of wederseggen Niet wederstuende enighe ordinantie,

bevele, gebode of verbode dair jegen wesende. Gegeven in onser Borch vander Vueren XXI daghe in Meye inden jair ons hern MCCCC ende Negenthien, aldus geteykent Bi mynen here den hertoghe daer van sinen Raden bi waren Jan van Glymes, here van Bergen opten Zoom, die here van Heverle ende van Assche, her Claus van sente gorix ende meester Jan Bont.— Bont Rotselaer.

Ende want wy Deken ende Kapittel van onser liever Vrouwen kerck tot Breda, ghesien, ghelesen ende gehoort hebben eene rolle met eenen mandamente wylen hertoghen Ians hertoghen van Brabant, wael besegelt, gantz gave, ende sonder rasueren, ghelijck die tenuere hier boven van woorde te woorde ghescreven staet, so hebben wy onsen segel in ghetughenissen der wairheid hier aen doen hangen. Gegheven XVI daghe in Merte int jair ons heren dusent vierhondert seven ende viertich na costume thoofs van Ludich.

Sigillum deest.

LAURENS HAEYEN, DE TWEEDE BOEKDRUKKER TE 's HERTOGENBOSCH.

DOOR

CH. C. V. VERREYT

(Vervolg van bl. 4).

Het huis door Haeyen bewoond, stond aan de noordzijde der Kerkstraat, tegenover de Kerkschool, gelijk eenige zijner uitgaven vermelden. Het heette „De vurige wagen van Elias" en is thans No. 60 genummerd. [1])

Haeyen belastte zich in 1517, op verzoek van den boekbinder Servaas Janszoon Pleugtiers, met de vereffening der schulden bij diens vader nagelaten, zooals de volgende schepenacte van 21 April 1517 aantoont: Servaes Jansoon Pleugtiers, boeckbynder, segt dat sijn vader destijds doe hij leefde seeker schulde had ge-

1) A. F. O. v. Sasse v. IJsselt, *De voorname Huizen* II: 370.

maect aen verscheyden crediteuren ende cooplieden van boecken, welcke sculden hy door syne onbejaertheyt nyet had kunnen betaelen, noch synen momboir, de cleynheyt van den goeden by denselven Jan Pleugtiers affter gelaten, ende ter cause van dien seecker gedruckte boecken, gebonden ende ongebonden, gereserveert in eene besloeten kiste tot behoeff van de voirseyde crediteuren, om die te behoirlycke tyde te vercoopen ende mette penninghen dairaff comende voirsyde crediteuren een yeghelicke nae advenante te betaelen. Dewelcke hy in sijn propere persone, overmits andere notelicke occupatiën, nyet gedoen en can, hoewel nochtans dat hy tot synen mondeling jaere ende dage gecomen is, ende heeft daer omme daertoe geset, gestelt ende geordineert Laurens Haeyen, librairier ende medepointer."

Blijkens eene acte van 22 Jan. 1523 had Jan, de zoon van onzen boekdrukker, reeds het tijdelijke met het eeuwige verwisseld.

Bij zijne weduwe Frederica Heymericx[1]) liet hij twee zonen, Jan en Thomas achter.

Jan Haeyen had zijn vader en zijn vrouw's broeder Reinier Heymericx, benoemd tot het beredderen zijner nalatenschap, welke ingevolge deze opdracht voor de weduwe en haar kroost bij bedoeld document een huis, tuin en erve in de Kerkstraat verkochten aan Frans, zoon van den goudsmid Petrus Vuchts.

Bij zijn bedrijf bekleedde Haeyen nog de betrekking van bastionier of stokdrager der Illustre Lieve Vrouwe Broederschap en van het Kapittel der St. Janskerk te 's Hertogenbosch.[2]) Gekleed in een blauw met rood laken afgezet costuum, rijk met goud belegd, het hoofd gedekt door een bontgekleurde fluweelen kaproen, een zilveren staf in de hand, bewaarde deze ambtenaar, aan het hoofd van een aantal dienaren, de orde bij de plechtige kerkelijke

1) Frederica filia quondam Johannis Heymericx, relicta (vidua) quondam Johannis filii Lauryns Haeyen, impressoris.

2) Rekening der broederschap 1509-1520; van Zuylen, *Stadsrekeningen*, bl. 303; *Proeve van oudheid- en taalkunde v. h. genootschap „Dulces ante Omnia"*, II, bl. 93.

en feestelijke bijeenkomsten en ommegangen der broederschap en des kapittels; voor dit laatste dagvaarde hij ook de personen, welke bij dit college moesten verschijnen.

Het sterfjaar van Haeyen bleef mij onbekend, doch blijkens een acte van 12 Oct. 1532 was de boekdrukker reeds de eeuwige rust ingegaan en had eenige vaste goederen achtergelaten.

Bij gebrek van een opvolger deed Haeyən zijn bedrijf over aan Gerard van den Hatart, welke in hetzelfde huis bleef gevestigd.

Blijkens de door mij geziene drukwerken van Haeyen kon hij wedijveren met zijne gelijktijdige Nederlandsche kunstgenooten, zoowel in keur van letter, deugdelijkheid van papier en nette uitvoering.

Eenige zijner kwarto uitgaven zijn versierd met een fraaie groote houtgravure, verbeeldende St Laurentius, de patroon des drukkers, wien hij in geknielde houding een boek aanbiedt. Het drukkersmerk van Haeyen verbeeldt het stedewapen van 's Hertogenbosch (zonder adelaar), vastgehouden door een boschman. [1])

De volgende boekwerken, allen hoogst zeldzaam, kwamen van zijne pers:

1509.

Boetius, de consolatione philosophiae.

Aan het einde:

Impressus in Buscoducis per me Laurentium Haeyen. Anno domini 1509. 4º 53 ongp. bladen.

Koninklijke bibliotheek, Brussel.

De H. Laurentius op het titelblad. Zie mede de catalogus der bibliotheek Fr. Vergauwen, No. 668.

1511.

Juvenci hispani presbyteri poema evangelice legis sacrosanctum contestum heroïca carmine complectens.

Typicis formis ab Laurentio Hayo. In illustrissima Austrasiorum urbe Buschoducis super magna industria exusum atque et laboratum".

1) Vergelijk mijne verhandeling over dit wapen in *Dietsche Warande*, 1892

Achteraan: Impressit hoc opus Laurentius Hayus, inpreclara Austrasiorum urbe Buschoducis. Recognovit vero summa accuratione atque ingenio Laurentius Andellius, presbiter christo musique sacratus. Nonis Decembribus anno a natali Christiano 1511. 4°, 76 ongep. bladen.

Koninklijke bibliotheek, 's Gravenhage.

Op de titel den H. Laurentius. De laatste bladzijde is mede versierd met eene fraaie groote houtgravure, verbeeldende de H. Lambertus met het bijschrift: „Sanctus Lambertus".

1513.

Tijdens de oorlog tusschen Brabant en Gelderland werd het dorp Schijndel met deszelfs kerk, op 3 Sept. 1512, door de Gelderschen afgebrand. De inwoners hierdoor zeer verarmd, waren niet in staat hunne parochiekerk te herbouwen, om welke reden Paus Leo X, op verzoek van kardinaal Willem van Enckevoirt, der „arme kerck tot Schijndel verleende die groote gratien ende aflaten bij diversche pausen in verscheyde kercken tot Rome, ende daer buyten op sekere daghen verleent, die elcke mensch in de voirs kercke van Schijndel mocht verdienen, gelijck of hij selver in persoon tot Rome de kercken aldaer visiteerde. Deze aflaet was te verdienen met devote versuecke ende milde handtreyckinghen tot behulp ende reparatie van de kerck. Welcke aflaet toen ten Bossche gedruckt is, waervan eene copye onder mij berust."

v. Oudenhoven, *Beschr. der meiery van 's Hertogenbosch*, uitgave 1670, bl. 20.

1514.

Hier begint dat wonderlijcke leven der gesellen des heylighen vaders sante Franciscus. Nu eerstwerf geprent. Seer scoon om (te) lesen. Achteraan:

Hier eyndt dat leven vanden gesellen des heylighen vaders sinte franciscus. Ende is geprent Tshertogenbosch, teghen die schole over, bi mi Laurens Hayen, in die kerckstraet. Int jaer ons heeren 1514. 12°, 106 ongep. bladen.

Koninkl. biblioth. te 's Gravenhage.

De titel is versierd met eene houtsnede: St. Franciscus biddende in gezelschap van een monnik, die ook voorkomt aan weerszijden van het laatste blad. Het drukkersmerk aan het einde des werks en op de keerzijde des titels; boven dit laatste een vignet, verbeeldende een dubbele adelaar met een schild voor de borst, waarop de letters S. P. Q. R.

In 1862 aangekocht uit de bibliotheek van Mr. W. C en Mr. J. Ackersdijck.

1516.

Isocratis oratoris ad Nicoclem oratio de regno e graeco in latinum traducta Jacobo Marino Weertensi interprete.

Op het einde:

Impressit hoc opusculum Laurentius Haeyus in praeclara Austrasiorum urbe Buschoducis. Anno a natali christiano Millesimo Quingentesimo decimosexto, 4°, 8 ongep. bladen.

Biblioth. van C v. Cutsem, Antwerpen [1])

Het drukkersmerk op den titel. De H. Laurentius op de laatste bladzijde.

1518.

Een devote Oefeninghe, met neghen oracien tot een yeghelike Choor der Enghelen, daer inne ghetoghen van die alre heilichste Drievuldicheyt ende die seven bloetstortingen ons Heeren Jhesu Christi, allen kersten menschen oerbaerlic als si gaen totten Sacramente. Gheprent Tshertogenbossche, bi mi Laurens Haeyen, in die kerckstraet. Int jaer ons heeren 1518. 12°, 24 ongep. bladen.

Bibliotheek hertog van Arembergh, Brussel.

1519.

De Illustre Lieve-Vrouwe Broederschap te 's Hertogenbosch, opgericht in 1318, ontving op 18 Jan. 1518, oude stijl (18 Jan. 1519 volgens onze stijl), een nieuw reglement van Everhard van der Marck, prins-bisschop

1) De titel, medegedeeld door den heer Th. J. J. Arnold, te Gent. Zie ook *Biblioth. Crassier* nr. 3245.

van Luik, waarbij de verplichtingen en voorrechten der leden nader werden omschreven.

Deze uitvoerige bisschoppelijke brief kwam in het Nederl. vertaald van de pers van Laurens Haeyen.

De geschiedschrijver Jacobus van Oudenhoven bezat een exemplaar van dit zeldzaam boekje, en deelt die vertaling voor een groot deel mede in zijne „Beschrijving van 's Hertogenbosch", uitgave 1670, blz. 102-109.

1520.

Dit is den berch van Calvaryen Een scoon devoet hantboexken voor een yeghelijc kerstenmensch, hoemen den berch van Calvaryen sal opclymmen ende onse Heere helpen sijn swaer cruycedraeghen, want hy seer moede is gheworden vanden swaren anxte des doots.

Achteraan:

Gheprent T'Hertoghenbossche, in die kerkstraet, bi my Laurens Haeyen, teghen die schole over. In 't jaer ons Heeren 1520. 8°, 16 ongep. bladen.

Paters Predikheeren, Huissen.

Het boekje is versierd met een vijftal grove houtsneden. Op het titelblad een vignet: Christus aan het kruis, dat ook op het laatste blad voorkomt.

1521.

Francisci Philelphi Equitis aurati oratorisque ac poetae tam græce quam latine linguae peretissimi epistole aliquot breviores elegantioresque selectum ex secundi voluminis libris hactenus hac forma nusquam impresse.

Achteraan:

Impressum in Buschoducis, per me Laurentium Hayum, Anno 1521, ultima Marcij. 4°, 40 ongep. bladen.

Britsch museum, te Londen.

Het drukkersmerk op den titel. De H. Laurentius op de laatste bladzijde. Zie ook Cat. Vergauwen, No. 1129.

1521.

Quinti Horatii Flacci sermonum libri duo monosticha Ascenciana argumentorum in satyras sermonum Horatii

Joannis Brucherii Trecensis oratio in Horatii sermones publice ab eodem Parrhisiis habita.

Achteraan:

In sylva ducali ex adverso ludi literarii, per Laurentium Hayanum, anno 1521, mensis Septembris die XIIII. 4°, 45 ongep bladen.

Biblioth. v. h. Nd. Brabantsch. Genoots. te 's Bosch.

De titel half rood en half zwart gedrukt, is omgeven door een geillustreerde lijst en voorzien van het drukkersmerk.

1522.

Dit jaar hield de stad eene loterij van zilverwerk, om haar achterlijke schulden, een gevolg der Geldersche oorlogen, te kunnen aflossen. Deze begon 30 Juli en eindigde 19 Aug. d. a. v.

Haeyen drukte de loterijkaarten en de lijsten der uitgeloofde prijzen, waarvoor hij 26 riemen papier gebruikte. Hij ontving voor elke riem 2 Rijnsguldens, doch moest volgens contract bij elke riem voor 18 stuivers loten nemen.

Behalve 156 loten, werd hem int 't geheel nog 28 Rijnsguldens 12 stuivers betaald.

Hij drukte ook 300 lijsten met de namen der prijswinners, waarvoor hij nog 3 Rijnsguldens 16 stuivers genoot. In 't geheel werden 23,403 loten verkocht. [1])

1523.

Lytanien ende Ghebeden diemen sal lesen om deelachtich te worden aen den Aflaet vanden Heylighen Sacrament, inghestelt bynnen (de) Sint Jans-kercke tot Shartoghenbossche door den Alderheylichsten Vader den Paus Adrianus, door de ghedenckenisse Godts, den VI vandien naeme. 8°, 12 ongep. bladen.

De titel is versierd met eene houtsnede, verbeeldende twee geknielde engelen, houdende eene monstrans. Het

1) v. Zuylen, *Stadsrekeningen*, bl. 337, 389; v. Heurn, *Hist. van 's Hert.* III bl. 416. De St. Jacobskerk te Antwerpen kreeg honderd loten, teneinde zij haar voorgenomen loterij dat jaar zoude uitstellen.

laatste onbedrukte blad draagt het drukkersmerk van Haeyen. *Universiteit te Leuven.*

Dit boekje zag het licht in 1523; in gezegd jaar verleende paus Adrianus VI een aflaat aan de broederschap van het H. Sacrament, gevestigd in de St. Janskerk. Broeder Albertus Cuperinus, een tijdgenoot, teekende daaromtrent in zijne „Cronicke van Tsertogenbosch" aan: „Op den 28 Novembris 1523, op sint Andries avont na de vesperen, is met processiën ingehaelt den aflaet van den heylighen Sacrament statelick uyt sint Anna capel mitten heeren vander stat als behoort, mit oprigtinghe vanden cruyce ende vanen voor den choore vanden heylighen sacrament inder kercken van sint Jans, nae uytwijsen der bullen" [1])

Volgende boekjes zagen ook bij Laurens Haeyen, doch zonder jaartal, het licht.

Tractaet brueder dyonijs Cartuser, van den loflyken leven.

Achteraan:

Bidt voer die Carthusers te Vucht by Shertogenbosch, dye dit op heuren coste hebben doen drucken.

Gheprent Shertogenbosch, bi my Laurens Hayen, in die Kerckstraet. 8°, 48 ongep. bladen.

Bibliotheek hertog van Arenberg, Brussel.

In 1872 aangekocht uit de bibliotheek prof. M. P. C. Serruren te Gent.

De auteur van dit werkje is broeder Dionysius à Rickel of de Leewis. Het moet omstreeks 1510 in 't licht gekomen zijn.

Orationes familiares et elegantissime ex omnibus Publii Ovidii libris formate.

Aan het einde:

Impressum in Buscoduce per me Laurentium Hayen. 4°.

La serna Santander, *Dict. bibliogr. du 15e siècle*, III, blz. 503.

1) Verzameling van kronijken betrekkelijk de stad en meyerij van 's Hertogenbosch blz. 88.

De schrijver vergist zich, gelijk wij zien, met dit boekje aan de 15e eeuw toe te kennen.

Een devoet ende suverlyck boexken ende is ghenoemt: den boem des levens des ghecruysten jesu, ghemaect vanden vierighen doctoor sinte bonaventura, ende leert hoemen met devocien overdencken sal die bitter passie ende lyden ons heeren jhesu christi.

Aan het einde:

Gheprent tshartoghenbosch, by my Laurens Hayen, tegen die school over. 8°, 52 ongep. bladen. [1])

Koninkl. biblioth. te 's Gravenhage.

De titel, regel om regel met roode letters gedrukt, is versierd met eene houtsnede: Christus op zijn kruis gezeten. Op de keerzijde ook eene houtgravure: de Verlosser aan het kruis, waaronder: „Cum privilegio imperiali."

Een devoet ende Suyverlijck boexken, gheheyten inden latijn: De spiritualibus ascencionibus, nu eerst overgeset wt den latijn in duytschen By eenen eerweerdighen prioer van den regulieren, wiens naem gescreven moet wesen in 't boeck des levens. Ende is vol gheestelicker leeringhen, hoemen wt den val der sonden wederom geestelik opclimmen sal tot een doechdelik leven. 8°, 81 ongep. bladen. *Koninklijke bibliotheek Den Haag.*

Zonder plaats of naam van den drukker, doch met dezelfde letter en één bandje gebonden met het vorige. Wat echter alle twijfel wegneemt is het vignet op den titel: de dubbele adelaar met een schild voor de borst, waarop de letters S. P. Q. R; hetwelk ook voorkomt in 't „Leven der gesellen van St. Franciscus", door Haeyen in 1514 uitgegeven.

Aan de keerzijde des titels het wapen van den Roomschen koning (eenhoofdige adelaar), met „Cum privilegis imperiali".

1) In 1605 bezorgde pater Cornelius Thielmans, gardiaan der Minderbroeders te 's Hertogenbosch, eene vertaling van dit werkje, bij den boekdrukker Jan van Turnhout aldaar.

De auteur van dit voortreffelijk boekje is Gerard Zerbolt van Zutphen, de vermaarde leerling van Gerard Groote en Floris Radewijns.

Dit en het vorig boekje moeten omstreeks 1514 van de pers gekomen zijn.

Beide boekjes, met dat onder 1511 vermeldt, zijn onder de regeering van koning Lodewijk, uit de boekerij van den advokaat Mr. J. Visscher aangekocht.

Ter Koninklijke bibliotheek te Brussel bevindt zich een latijnsch boekje betreffende de Illustre Lieve-Vrouwe broederschap te 's Hertogenbosch, hetgeen zoo niet uniek, zeker uiterst zeldzaam is. Het is in kl. 8°, heeft 8 ongep. bladen, geen afzonderlijken titel, noch jaartal, plaats of naam van drukker. Het eerste blad heeft aan weerszijden eene houtsnede. Vz. Veronica met den zweetdoek, tusschen de apostelen Petrus en Paulus. Kz. St. Johannes Evangelist, wien de H. Maagd met het kind Jezus verschijnt.

Aan het hoofd van blz. 2 staat: „Forma erectionis .. (1318) .. de fraternitate seu gilda Beatae Virginis Mariae in ecclesiae Sancti Johannis Evangelistae in opido de Buscoducis."

Het boekje bevat verder de pauselijke goedkeuringen der broederschap van Eugenius IV in 1436, Paulus II in 1469, Innocentius VIII in 1488 en Julius II in 1506, benevens de voorrechten aan de leden verleend.

Op de laatste bladzijde in eene geïllustreerde lijst het wapen van den Roomschen koning, gelijk in 't vorige, waaronder het merk van Haeyen.

Zeer waarschijnlijk is dit werkje, dat kort na 1506 het licht zag, het eerste voortbrengsel zijner pers.

Rotterdam, 1932.

HET WAPEN DER GEMEENTE OSS.

Er is alles te zeggen voor de naamsverklaring van Oss, welke door J. Cunen in zijne geschiedenis van Oss wordt gegeven [1]) Osne (Ohseno), de oudst bekende spelling, zou een woord in den 3den of 6den naamval zijn, dat voor of door ossen beteekent; m. a. w. Oss zou eene plaats zijn, geschikt voor (bewerking door) ossen of bekend door (handel in) ossen. Ook deze studie levert daarvoor een vermoeden op, zoo men althans gewicht mag hechten aan de volks-meening, die van ouds zulk een verband gezocht heeft, getuige de hierna te beschrijven zegels van Oss, die alle een os afbeelden en waaruit het tegenwoordig sprekend wapen der gemeente Oss is voortgekomen.

No. 1

Het oudste zegel, als no. 1 hiernaast afgebeeld, wordt, voor zoover mij bekend, thans nog aan acten van 1351 tot 1358 aangetroffen. [2]) Het stelt een os voor op een grondje midden vóór een boom, die, als hier niet van styleeren sprake is, een eikeboom lijkt te zijn Het omschrift luidt: „Sigillum scabinatus de Osse". Vermoedelijk is deze boom dezelfde, als dien ik reeds vroeger op zegels van andere plaatsen vermeldde. Het is de boom, waaronder oudtijds recht gesproken, raad gehouden en handel gedreven werd en waarvan nog menig eerbiedwaardig exemplaar in situ op de Brabantsche dorpspleinen gevonden wordt. De afbeelding zou dus het symbool van rechtsmacht zijn, van autonomie in zake proces-, administratief- en handelsrecht.

1) J. Cunen, Geschiedenis van Oss, 1932 pag. 21.

2) Archieven der Godshuizen en gemeentearchief te 's Hertogenbosch.

Het volgend zegel, afgebeeld sub 2, is reeds 15de eeuwsch. De os is hier op een grond geplaatst met kruiden en de boom prijkt met bladeren en bloemen De voorstellng is meer gestyleerd dan de vorige; de os zit beter in het vleesch, maar toch lijkt het, of kracht en pittigheid aan sierlijk effect zijn opgeofferd. Het omschrift luidt: „Sigillum libertatis de Osse ad legata". [1]) Hoe wel niets zou beletten het ontstaan van dit zegel in of kort na 1399 te stellen, toen Oss stadsrechten verkreeg, hangt het oudste mij bekende zegel aan eene acte van het jaar 1433. [2]) Trouwens komt mij een zegel ad legata, dat is voor de opene stadsbrieven, reeds in 1433 rijkelijk vroeg voor. De jongste mij bekende afdruk is van 1592. [3])

No. 2

No. 3

Van het 3de zegel van Oss, eveneens hier afgebeeld, berust de stempel nog ter secretarie, waar men bij voorkomende gelegenheden daarvan nog gebruik maakt. Het bevat dezelfde voorstelling als zijn beide voorgangers, ofschoon vergroofd en vervlakt en

1) De beide mij bekende afdrukken uit het laatst der 16e eeuw vertoonen beide in het veld boven den os een voorwerp van onbekenden vorm, alsof eene groote vrucht aan den boom hangt. De hier afgebeelde is van 1433, maar mist het geheele betreffende bovendeel. Vermoedelijk is het eene latere toevallige beschadiging van den stempel. 2) Archief St. Janskerk te 's Hertogenbosch.

3) Rijksarchiefdepot in Noordbrabant te 's Hertogenbosch, Register van Leeffdael E, aanwinst 1888.

dateert blijkens het omschrift, van 1542: „Sigillum scabinatus de Osse. 1542".

Twee en een halve eeuw is dit zegel, dat technisch gesproken no. 1 vervangen heeft, in gebruik gebleven, even lang als de schepenbank zelf, die in 1795 door eene municipaliteit vervangen werd. Mogelijk heeft het op het allerlaatste nog een opvolger gehad, iets waarover door den gebrekkigen staat van den eenigsten mij bekenden afdruk van het vierde zegel van Oss, ongelukkig niet te oordeelen valt. Dit zegel vertoont weder den os, ditmaal zonder boom en los, dus zonder grond, staande in een schild, het laatste hoofdzakelijk driehoekig, doch de bovenzijde tweemaal naar binnen gebogen. Boven het schild is nog even het jaartal 1792 en rechts een overblijfsel van een bloemslinger te zien, maar overigens laat het ons omtrent het bestaan van een omschrift of wat dan ook in het onzekere.[1]) Op dit zegel is de os op een schild geheven en heeft dus de gemeente vóór 1795 nawijsbaar een wapen bezeten.

Bij een wapen behooren, in tegenstelling met een zegel, kleuren en wel, gelijk reeds in vroegere artikelen uiteengezet werd, voor de Noord-Brabantsche gemeenten als regel rood-wit.

Hoe het nu met de kleuren van het wapen der stad Oss gesteld was, kan ik weder niet met zekerheid zeggen, omdat daarvan geene 18de eeuwsche of oudere afbeelding overgeleverd is, maar het trekt de aandacht, dat het wapen van Maasland, van welk kwartier der Meierij van 's Hertogenbosch, Oss de hoofdplaats, reeds in 1646, toen Theodoor van Thulden het op een schilderij, thans in de burgemeesterskamer ten stadhuize van 's Hertogenbosch, afbeeldde, bestond. Ook later vindt men het o.a. op de bekende kaart der Meierij van H. Verhees d.d. 1794 en wel als van zilver met een os van keel. Neemt

1) Het is gebruikt als missivezegel van een brief der municipaliteit van Oss aan het Intermediair administratief Bestuur van het voormalig gewest van Bataafsch Brabant d.d. 30 Maart 1798 en berust in het Rijksarchiefdepot te 's Hertogenbosch.

men aan, dat beide wapens identiek zijn, dan is hiermede het vraagstuk opgelost. [1])

Wat er na 1815 geschied is, toen een Souverein Besluit hetwelk bepaalde, dat alle steden, dorpen en heerlijkheden, welke voorheen of tot dusverre het gebruik van wapens gehad hadden, daarvan eene confirmatie zouden kunnen erlangen, door den Gouverneur van Noord Brabant aan alle gemeenten in deze provincie, dus ook aan Oss werd overgebracht, is weder niet met zekerheid bekend, omdat de bedoelde correspondentie zoowel in het archief van den Gouverneur als in dat der gemeente ontbreekt. Zooveel is zeker, dat de gemeente Oss bij besluit van den Hoogen Raad van Adel d.d. 16 Juli 1817 werd bevestigd in het navolgende wapen: „zijnde van Lazuur, beladen met een os, staande onder een boom op een terras, alles van goud".

De reeds in vorige artikelen opgemerkte misvatting omtrent de kleuren heeft ook hier plaats gehad. Bij gebrek aan nadere informatie zijn de rijkskleuren gegeven, en is een wapen verleend, waarvan de verbetering gemotiveerd kan verzocht worden.

's Hertogenbosch, October 1932. J. P. W. A. Smit.

1) Het zegel van 1792 heeft een gearceerden achtergrond, welke in heraldieke taal groen zou beteekenen, maar het is zeer de vraag of hier opzet in het spel is.

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C. SLOOTMANS

Documenten (XXXIX: 174; 218; 249; 326).

38. Cornelis Cornelissz. pachter vander hoeve onder Haltere bij de moelen oudt 70 j., getuyge gedaeght ende geedt.

Seeght, dat hij anders nyet en weet, dan dat hij heeft hooren seggen ende altijt verstaen dat dese hoeve die hij houdt, hoirdt toe een weese geheeten Splinter, ende dat hem commen ende verstorven is van zijn moeder geheeten Truyken, dochter inden Moyses, die hij wel heeft gekent ende bij wyens tyde hij oick haer pachter is geweest inden selve hoeve ende nyettemin sedert der selver Truyken doot, heeft hij Cornelis den voerscr. de Clerck zijnen pacht (betaald) die hij deponent verstaet dat voeght van den selve kynde is. Seggende, dat hij egeen pacht cedele oft eenich gescrift oft bescheet van pachtinge vande selve hoeve en heeft (noch oyt gehadt en heeft) ....

39. Walterus van Goirle, notaris oudt 36 j. getuyge ... gevraeght oft hij nyet wel en weet dat die huysvrouwe Reudolff Sterck is geweest vander nyeuwe religie ende ter predicatie is gegaen ende geadhereert ende gefavoriseert die veranderinge vander nyeuwer religie.

Seeght, dat zij daeraff zeer befaemt ende suspect is geweest, nyet wetende wat goet zij heeft huer toebehoirende, behalven dat die hoeve gelegen inder Santstrate die huer man nu onlancx vercocht heeft, van hueren wegen compt ende dat zij noch een hoeve hadde oick inde selve strate gelegen die haer man te voeren over dry off vier jaeren vercocht heeft, daeraff noch een paye van 50 kar. guld. staen ombetaelt mits dat die cooper hoevener vanden Schoutet van Bergen ombegrepen zijns naems, die nyet en heeft willen betaelen sonder waerborch te hebben ....

40. Frans de Potter facteur van Nyeuwcasteelsche wolle vellen ende loot, oudt 53 j. getuyge ..gevraeght naeden staet, qualiteyt ende vertreck van Reudolff Sterck ende zijn huysvrouwe.

Seeght dat voerscr. Reudolff is een Engelsman, die welcke met zijn huysvrouwe zeer jonck ende zonder ouders wesende ende van

fol. 97 hier geboren is gehouwt, ende met haer heeft gehadt schoon goet te weten in gereede goeden wel 800 pd. Vl. ende in erffgoeden die weerde van 4 oft 500 pd. ombegrepen, dwelck die voersr. Reudolff meest heeft overbracht ende vercocht, soe dat hij yet van hueren wegen heeft dan eenige penningh die hen noch moegen goet commen vanden coopere van zeker hoeve gelegen achter tBagynhoff inde Santstrate, die hij onlancx heeft vercocht voer zijn vertreck aen een cremer van hier bynnen genoempt Andries Janss., nyet wetende hoe vele, ende oick nyet zeker oft hij zedert al is volbetaelt ende aengaende desselffs Reudolffs goeden en weet hij nyet dat hij hier te lande yet heeft, maer is soemen houdt van zijnen wegen arm, ende en hadde nyet van hem selven doen hij houwde, ende noch nyet veele en heeft dan dat hij mag winnen ende was die selve Reudolff een vanden principaelste promoteurs ende facteurs van dese veranderinge ende trouble, nyet wetende oft zijn huysvrouwe daeraff oyck was oft haer daermede moyende. Seggende dat zijns deponents huysvrouwe saliger was moyeken van Reudolfs huysvrouwe, als wesende suster vander moeder desselffs Reudolffs huysvrouwe . . .

Ondergeteeckent, bij mij Fransoeys de Potter.

41. *a.* 26 May, Anno 1568. Comparerende voer mij Hinckaert, Pascasius Justus, medecyn woenende te Bergen, getuyge gedaeght geedt ende verhoirt opte absentie van Reudolff Sterck, Engelsman, ende daervan gevraeght zijnde.

Seeght, dat die selve is vertrocken ende altijt absent geweest, zedert die publicatie van 18e May, ende dat alzoe hij was hem deponent schuldich ende dat hij deponent zijne goeden hadde te voeren doen arresteren voer zijn schult, die hij sijns deponents huysvrouwe daermede hij gehandelt hadde over veele jaeren in coopmanschape van was, te achter was deughdelijck schult ende van
fol. 98 leveringe van was, soe heeft die selve Reudolff hem deponent procuratie gegeven om zijn goeden te vercoopen soe verre hij eenige coopman vonde, des hij deponent nyet en heeft gevonden. Gevraeght wat goeden hij heeft oft hadde, haeve oft erffve hier onder Bergen oft in dese landen, ende oft hij egeen haeve hier gelaten en heeft.

Seeght, dat doen hij vertrock nae Ingelandt zijn haeve, die hij gereet gemaect ende gepact hadde met hem droech ende dede scepen. Ende oft hij noch andere haeve hier gelaten heeft en weet hij deponent nyet, maer soude zijn huysvrouwe daeraff moegen weten te deponeren. Ende aengaende die erffgoeden en weet hij anders nyet dan van eenen hoff gelegen inde Dobbelstrate bijde Havene ende int stadt die hij deponent noch heeft, die de selve Reudolff nyet en heeft willen laeten verhueren, maer

heeft hem deponent last ende macht gegeven den selven hoff te vercoopen ende tgelt daeraff inne te houden in minderinge van zijn schult, ende aengaende die hoeve die hadde aen de Sandstrate buyten die stadt, die hadde die voersc. Sterck vercocht voer zijn vertreck nyet wetende hoe veele, maer zijn huysvrouwe macht weten, ende zoe hij deponent verstaet is den cooper die hij nyet en kendt die alienatie bij ons Commissarys verboden geweest. Seggende voirts dat darrest ende procuratie voersc. is gebuert voer die voersc. publicatie alzoe die selve Sterck als Engels coopman ende vanden Court wesende inne geboeden zijnde, moetste vertrecken nae Engelandt oick cesserende die selve publicatie, ende zal mij commissarijs copie aucthentijck besorgen vander voersc. procuratie. Welcke erffgoeden toebehoiren die huysvrouwe des voersc. Reudolfs, ende van hueren wegen zijn gecommen nyet wetende oft zij vander secte was ende van eenige turbatie oft veranderinge vander religie te Bergen oirsake was maer ginck ter predicatie aldair.

b. Gevraeght oft hij nyet en houdt die voersc. huysvrouwe van Reudolff vander nyeuwe religie.

Seeght, dat hij den zelven Reudolff ende zijn huysvrouwe houdt vander nyeuwer religie ende dat zij beyde daer voer van een yegelijck wordden gehouden, seggende dat die voerseyde huysvrouwe van Reudolff van huers moeders wegen is van Bergen maer huer vader was een Schot gelijck hij heeft gehoert, nyet wetende wat goet dat hij heeft . . .

Ondergeteeckent Mr. Paschier Joosz.

42. *a.* Ende heb ick Hinckaert commissarys voersc. gevraecht ende mij geinformeert aen die voersc. sustere van Corn. de Clerck eenen andere vande huysse desselffs de Clerck, soe ten tyde vander annotatie ende inventarisatie aldaer gedaen als oyck zedert aen andere naementlijck aen Woutere van Ghoirle, notarys ende meester Thomas vander Houte secretarys vander stadt, ende aenden *Drossaert van Berghen opten Zoom*, te wetene oft Marie Sanders, alias Mayken Jaspaers oft Mayken in den Moyses moeder van meester Jaspars Vosberghen ende schoenmoeder des voersc. de Clerck egheen meubele en heeft gehadt oft gelaten ten huyse desselffs de Clerck, ten tyde van huer vertreck van daer, oft elders bynnen oft buyten Berghen . . . (als vorige getuigen)

fol. 99 *b.* Ende voirts gevraeght zijnde die voersc. persoenen attestanten oft getuygen, oft zij nyet en weten wat erffgoeden oft renten die zelve Marie oft Mayeken heeft hier te Berghen oft elders, hebben vercleert . . . (als vorige getuigen).

Ende van gelycke die Borgemeesters ende Schepenen van B. o. Z. opt Stadthuys in collegio ende huere raetcamer vergaerdert zijnde, corts voer mijn leste partement van Berghen hebben mij oyck soe vercleert, eensamenlijck dat Peeter Pauwelss. cleermaker, dyener oft knaepe geweest hebbende des voersr. Corn. de Clerck ende van daer vertreckende, egheen haeve en hadde oft daer gelaeten en heeft ende dat hij oick egheen erffve en hadde dat zij weten oft meynen, gemerct hij maer en was een arm geselle ongehouwt die diende om loon . . . .

Hebben mij voirts die voersr. Borgemeesters ende scepenen vercleert nae dien ick hun voergelesen hadde die pertyen van erffgoeden die mij die huysvrouwe oft vrienden vanden fugitiven hadden gespecificeert ende die ick hadden cunnen vernemen, die welcke ick al hadde bij inventarysen oft memorien gestelt ende hun gevraeght oft zij eenige ander erffgoeden oft renten wisten den selven fugitiven oft hun huysvrouwen toebehoirende ende indyen jae dat zij die mij die souden specificeren, die mij daerop hebben geantwoirdt dat zij egheen andere en wisten, ende oick den staet oft macht van andere luyden soe preciselijck nyet en costen geweten, ten welcker eynde, ende om die zelve Borgemeesters ende schepenen daerop te hoiren, ende tselve van hen te weten, ick ben gegaen ende mij hebbe getransporteert ende gevonden bij hun lieden opt Stadthuys collegialiter vergadert zijnde, tot zekere daege ende ure voer mijnen voersr. partement in Maye lestleden Anno 1568.

fol. 100 **43.** *a.* 13 Octobris Anno 1568 Antverpie. Adriaen Hagens, coopman lynwatier, woenende Tantwerpen oudt 40 j. getuyge gedaecht bij ende geinterrogeert ierst oft Margriete de Clerck nyet en is die eyghen suster van Cornelis die Clerck.

Seegt jae, ende dat zij noch heeft gehadt een andere bruer geheeten Peeter de Clerck, die gestorven is ende heeft zeven kynderen achtergelaten die noch al leven, ende heeft noch eene suster levende geheeten Gheertruijt noyt gehouwt geweest zijnde noch levende ende woenende te B. o. Z. ende noch een suster geheeten Augustijnken die oick noyt gehouwt en is geweest ende is afflyvich (?) ende dat hunlieden vader oick hiet Corn. de Clerck, ende hun moeder hiet Mayeken Peeters Spronck, lange overleden, welcke Mayken hun moeder doot van huere man, vader vanden voersr. kynderen, herhouwde aen Jan Claess, daer zij gheen kynders aff en hadde. Ende dat die voersr. Corn. die Clerck heeft vijff kynders levende van Kathelyne Buyens zijn huysvrouwe, dochter van wylen Jaspar Buyens inden Moyses te Berghen, ende suster van Mr. Jaspar Buyens, die hem zedert heeft doen ende laeten

noemen Mr. Jaspar van Vosbergen, daer moeder aff was Mayken Sanders, die zyde laken vercocht. Seggende voirts des gevraeght zijnde, dat die voersc. meester Jaspar ende Kathelyne Buyens hebben gehadt noch een sustere geheeten Gheertruyt Buyens afflivich wesende, ende achtergelaten hebbende een eenich kynt geheeten Cornelis Splinter, daer vader aff was wylen Cornelis Splinter, yerst deken vanden schippers Tantwerpen ende daernae schipper ende soutsieder te Bergen voersc.

b. Gevraeght voirts wat erffgoet oft renten die voersc. Corn. de Clerck ende zijn huysvrouwe hebben oft gedeylt hebben van hunnen ouders.

Seeght, dat aengaende die partaige van Corn. de Clerck ende van zijns deponents huysvrouwe ende van huer andere bruer ende suster voersc. dat zij lieden daeraff egheen partaige en hebben gemaect oft gepasseert oft en weet, dan datmen hem deponent heeft met zijn huysvrouwe te houwen gegeven 200 gld. eens, ende dat naeden doot der voersc. Mayken Sanders zijnen huysvrouwe moeder die overleeffde den voersc. Jaspar Buyens hueren man, zij lieden hebben onderlinge ende minnelijck gescheyden, te weten dat hij deponent inden naeme van zijne huysvrouwe heeft voer zijn deel ghehadt 2100 gld. daerinne gerekent zijn geweest die voersc. 200 gld. die hem te houwelijcke waeren gegeven geweest ende ten andere daerinne gerekent eene rente van 50 gld. erffelijck den penninck zesthiene, die de voersc. Marie Sanders zijne huysvrouwe moeder hadde op zijns deponents huys Tantwerpen, die hij in affslaen nam ende die reste hadde hij in meublen die hij int sterffhuys gecocht hadde ende voirts in gereede ghelde, die hij int selve sterffhuys deylde, al tsaemen beloepende totter voersc. somme van 2100 gld. Ende
fol. 101 die voersc. Corn. de Clerck als oick doende coopmansschap hadde zijn deel ende partaige oick in ghelde ende muebelen ende schulden die hij zijn moeder schuldich was ende van haer ontfangen hadde op zijn kintsgedeelte oick tsamen totter voersc. somme van 2100 gld., ende die renten oft rentbrieven ende een hoeve die die voersc. huerlieder moedere achterliet, hebben gehadt ende gedeylt die voersc. kynderen van Peeter die Clerck die voer zijn moeder sterff ende mede die voersc. Gheertruyt die de hoeve heeft gehadt ende Augustynken gesusters, geestimeert nae advenant vander voersc. partaige ende somme voir elck van hun tot 2100 gld. ende alzoe die voersc. twee gesusters waeren ende bleven ongehouwt ende bij malcanderen woenden ende tsaemen huys hielen, soe heeft die voersc. Augustynken deeser werelt overlydende haer erffgenaem gemaect die voersc. Gheertruyt die huer heeft gesuccedeert in huer voersc. partaige ende conquesten,

zonder dat hij deponent inde naeme van zijnder huysvrouwe noch Cornelis noch die kynderen van Peeter de Clerck hun bruers daeraff yet hebben geprouffiteert.

c. Ende hem deponent bij mij commissarys gethoent zijnde zekere boecxken oft manuaelken int huys ende comptoir van Corn. die Clerck bevonden, geintutileert: Dit is den looper vanden renten die mijn moeder jaerlijcx ontfangende is.

Seeght, dat tzelve boecxken oft manuaelken is gescreven bijde eyghen handt des voersc. Corn. de Clerck, wyens handt hij deponent seeght wel te kennen, ende dat hem dunckt dat daer inne gescreven ende gespecificeert staen die renten ende rentbrieven daeraff hij hier boven mencie heeft gemaect bijde voersc. hun lieden moeder achtergelaeten, want hij daer inne oft daer onder oick vynt die voersc. rente van 50 gld. erffelijck die in affslach hem zijn gegeven ende bij hem deponente zijn genoemen geweest 6e folio facie prima in fine, bij deese woerden: Eenen scepenen brieff van Antwerpen inhoudt tsjaers 50 Car. gld., spreeckt opte Drye Mollen inde Corte Nyeuwstrate, verschijnt jaerlijcx op Sint Jansdach.

d. Seggende voirts dat die voersc. de Clerck heeft bewindt administratie gehadt van alle die voersc. renten ende hoeve, nyet alleenlycke voer den voersc. weesen daeraff hij momboir is oft was, mair oick voer sijn voersc. suster, die huer nergens mede en onderwondt dan te kercke te gaen ende God te dienen.

e. Gevraeght wat goeden die voersc. Corn. de Clerck andersints nu heeft zoe erffelijckheyt als andersints.

Seeght van zijnen staet nyet te weten ende hem luttel gehanteert te hebben, behalven dat alzoe hij ende zijn huysvrouwe off een van hun beyden gemeenlijck eens tjaers te kermisse den
fol. 102 voersc. Cornelis besochten, soe heeft hij gesien dat hij bynnen huyse wel was gestoffeert van silverwerck, tapiserie ende anderen costelijcken huysraet ende dat hij eerlijck zijn vrienden tracteerde ende scheen wel gestayet te zijn zonder dat hij weet van zijnen erffgoeden behalffven dat thuys geheeten den Moyses van zijn huysvrouwe wegen compt ende toebehoirt heeft den voersc. Jaspar Buyens zijn huisvrouwe vader, zoe hij anders nyet en weet ende dat hij groote treyn van coopmanschap deede.

f. Gevraeght oft die huysvrouwe des voersc. Cornelis anders egheen goet en heeft dan tvoersc. huys inden Moyses.

Seeght nyet te weten . . . (verder als anderen).

g. Gevraeght wat goet die voersc. Marie Sanders heeft om leven ende daerbij zij leeft, hier bynnen Brabant oft buyten.

Seeght daeraff nyet te weten . . . (als vorige getuigen).

Ende aengaende zijn crediten ... (als vorige getuigen), behalven dat hij voer den selvende Clerck geteeckent heeft als principal tot zijnen versueck hier Tantwerpen aen Adriaen Bordeel, zydelakencooper, nu geleden ontrent anderhalff jaer, voer 125 pnd. Vl., daerop die voersr. Corn. de Clerck zedert betaelt heeft, nyet wetende hoe veele ...

Ondergeteeckent aldus, bij mij Adryaen Hagens.

44. Margriete Clercx, huysvrouwe vanden voergaende getuyge oudt omtrent 50 j. getuyge gedaecht, geedt als de voergaende. Ende gevraeght opte staet faculteyt ende goeden van Corn. de Clerck ende zijn huysvrouwe.

Seegt, dat hoe wel die voersr. Corn. de Clerck is heurs deponents bruer, nochtans mits dyen zij is woenende Tantwerpen ende
fol. 103 dat zij zedert 27 jaeren herwaerts dat zij uuyt Berghen heeft gewoent, te twee oft dry jaeren eens is te Berghen geweest den selven hueren broedere besueken, soe en weet zij van hunnen staet ende goeden nyet vele .. (als anderen getuigen).

45. Eodem die. 14 Octobris predicto Antverpie. Gheertruyt, dochter van Cornelis van Monckersseln eenige dochter, oudt 38 j. getuyge gedaeght ende geedt als die voergaende. Ende gevraecht opte qualiteyt, faculteyt ende leven van Claes Floris ende zijn huysvrouwe geheeten Cornelia.

Seeght, dat zij deponente aende kenisse vander huysvrouwe van Claes Floris is geraect doer jouffrouwe van Steenberghe, stadtvrouwe van wylen mijn vrouwe van Arenberge, die welcke nichte was vander voersr. huysvrouwe van Claes Floris, bij welcke jouffrouwe van Steenberghe zij deponente heeft gewoent drye jaeren te Loeven, ende is veertien jaeren geleden dat zij deponente daer woende ende van daer vertrocken is, ende ten tyde voersr. ende als zij deponente daer woende soe was die selve Cornelia gehouwt met een geheeten Melchior ombegrepen zijns toenaems woenende Tantwerpen Zwerten mantel, opte Lynwaet merckt, wesende een lynwatier, ende als zij deponente van Loeven Tantwerpen gesonden wordde bij huer voersr. jouffrouwe, soe heeft huer jouffrouwe haer heeten gaen slaepen ende logeren ten huyse der voersr. Cornelia huerer nichte inden Zwerten mantel voersr. ende doer die kennisse is die voersr. Cornelia aldaer zij weduwe was gewordden oyck te Berghen gaen logeren ten huyse van haers deponente moeder ende naderhandt
fol. 104 die voersr. Melchior huere man gestorven zijnde quam die voersr. Cornelia te B. o. Zoom woenen, yerst in onse Lievevrouwestraete ende bynnen dyen tijdt trouwde den voersr. Claes Floris, ende ginck doen woenen opte Corenmerct int huys geheeten den Spin-

rock, dwelck zij tsamen gecocht hadden ende waeren doen ter tijt beyde goede Catholijcke ende kerkelijcke luyden, gelijck zij heeft gesien, maer heeft verstaen dat zij lieden, verleyt zijn geweest emmers die voersc. Cornelia doer die predicatie ende hanteringe vanden *pastoir van Sinte Lyssbetten* te Berghen, die daernae ende duerende dese trouble te Mercxem gestaen ende gepredict heeft ende welcke pastoir oick seer hanteerde die luyden inden Moyses ende hun geslachte ende diemen seght dat bey denselven pastoir oick sijn verleyt geweest zoe sij deponente verstaet. Seggende voirts dat zij verstaet dat die selve Claes ende die voersc. Cornelia zijn huysvrouwe nu souden woenen te Breda nyet wetende waer. Ende aengaende hun goeden ende yerst vanden voersc. Claes en weet zij daeraff int zeker nyet, dan heeft wel hoiren seggen dat hij eenige renten oft penninghen op comptoiren oft aen coopluyden hier Tantwerpen soude hebben, ende insgelijcx de voersc Cornelia, nyet wetende hoe vele, noch waer noch op wyen, maer souden daeraff moegen weten te spreken die ghene die nu inden voersc. Swerten mantel woenen, ende die gebueren aldaer, ende die kynderen vanden selven Claes, die hij in zijn voergaende houwelijck heeft gehadt, te weten eenen soene, woenende hier Tantwerpen, nyet wetende waer ende naer huer beste heet Abraham ende een dochter geheeten Lyncken woenende te Breda nyet wetende waer, maer dunct haer dat zij huer heeft geseeght opte Ossenmerct. haer biddende dat zij deponent haer eens soude besuecken, ende die voersc. Cornelia en heeft egheen kinderen oyt gehadt, des sij deponente weet, maer heeft hier Tantwerpen wel vrienden, nyet wetende wij noch waer die woenen.

Ondergeteeckent Tryken Cornelys van Monckerstyl.

Gecollationneert tegen d originale minute ende daermede bevonden accorderende bij mij Hinckart

Tleste besoigne, verbael, en informatie respective van M. Francoys Hinckart commissaris angaende die anotatie vande goede vanden fugitive.

fol. 105 **46.** Concessie gedaen bij Pieter Adriaenssz. alias IJzerenbil, smit van zijnen ambochte gedaen ter presentie van voersc. Jan de Ayala Burgemeester buyten der bancke, Jaques van Beygenis, ende Wouter van Goirle, Schepenen, ende Jan van Zeel stadhoudere vanden Drossaet den 18 Decembris Anno 1570.

Pieter Adriaenssz. diemen heet IJzerenbil oudt 33 j. geboren van B. o. Zoom, verklaert te kennen, den persoen van Marinus Claessz, alias Belroe, ende oick de persoonen inde marge van desen genoteert, sonder yet voirder te willen bekennen.

fol. 106 **47.** Consessie gedaen bij Cornelis Janssz, inde wandelinghe genaempt *biersteeckerken*, geboren van B o. Zoom, gedaen ter presentie van voerscr. Jan de Ayale Burgemeester buyten der Banck, Jacob van Beygenis, ende Wouter van Goirle Schepenen, ende Jan van Zeel stadhoudere vanden Drossaeth, den 18e Decembris Anno 1570.

Cornelis Janssz. diemen heet inde wandelinghe bierstekerken, oudt 40 j vercleert te kennen eenen Marinus Adriaenssz. inde wandelinghe geheeten Belroe, nu ter tijt gevanghen ter Goes ende oock de persoonen inde marghe van desen geteeckent. Sonder yet voirder te willen bekennen

Pieter Adriaenssz. alias IJserenbil, Elewout van Berghen, zoene van Michiel, diemen heet dolle Michiel, verkensslager.

fol. 107 **48.** Concessie gedaen bij Eduwaert Michielssz. hantwercker geboren van B. o. Zoom, gedaen ter presentie van mijnen heere den Drossaeth, Francois de Pottere, ende Wouter van Goirle, Schepenen der voirscr. stadt den 18e January 1570

Eduwaert Michielssz. oudt 25 j verclaert te kennen Pietern Adriaenssz. alias IJserenbil, Cornelis Janssz. alias Bierstekerken, ende Marinus Andriessz. alias Belroe, nu ter tijt gevanghen ter Goes, sonder eenen, die men heet Blauken, te kennen. Ende gevraeght zijnde oft hij ten tyde dat de Comm. vanden Co. binnen der voirscr. stede was, mette voirscr. persoonen nyet ter Tholen en hadde geweest, verclaert dat hij mette selve noyt ter Tholen en is geweest, noch oyck buyten der stadt, maer dat hij doen ter tijt wrochte ten huyse van Wouter Aertssz. oyck poorter der voirscr. stede, ende dat hij daer dagelijcx alsdoen sliep, sonder oeyt nacht uuyt te blyven, sonder yet voirder te bekennen.

Bij mij Fransoeys de Potter als scheepen der stadt Bergen op Zoom.

49. De naevolgende [1]) sijn de naemen ende toenamen van den ghenen wyens goeden gelegen zijnde inder stadt ende marquisaet van Berghen op Zoom, gesasiseert, toegeslaen ende geannoteert sijn, gestelt sijnde bij A. B. C., volgende 't bevel van Sijnder Excellentie ende tscryven van mijnen heeren van den rekeninghe des Coninex in Brabant bij missyve in date XXIIIe Juny anno LXIX.

1) Dit stuk uit: Pap. d'Et et de l'Aud. Portef. Nr. 1177[14]

Onder lettre **A.** Anthoine Corneliszoen, breton, cousturier van Berghen op Zoom, fugitiff, is bij sentencien van den hertoge in date prima Septembris anno LXVIII gebannen, enz.

Adrian de Custer van Berghen fugitiff ende gebannen, etc.

Aelbrecht Franszoen van Berghen „ „ „ „

Anthonis Anthoniszoen van Berghen op ten Zoom aldaer geexecuteert metter coerden uuyt crachte van sentencie van burgemeester ende scepenen in date VII^en July anno LXVIII.

B. Bernaerdt de Vrifse [1]) alias Vriesken van Berghen, fugityff ende gebannen bij sentencie etc.

Brixius de barbier et chirurgijn van Berghen, fugityff ende gebannen bij sentencie etc.

C. Cornille de Clercq et Catharina sa femme, etc id.

Cornille Henricxzoen, [2]) merchier, etc. id.

Cornille Janszoen, dict Scroye, [3]) etc. id.

Cornille filz de Fredicant Pieterszoen, etc. id.

Cornille Jacobszoen, chapellier, etc. id.

Cornelis de Volder, nyet gebannen.

D. et **E.** Nihil.

F. Fredicant Pieterszoen van Bergen, fugityff ende gebannen bij sentencie, etc. id.

Franchois Bosschardt, alias Spaerpot et *sa femme* van Bergen, etc.

G. Gherard Willemszoen, tisseran van Berghen, fugityff ende gebannen bij sentencie, etc.

Guillaume Franszoen, alias Engels, etc. [4])

George Kettley, anglays *avec sa femme*, gebannen etc.

Gille Rooms, marchand du bled, etc.

H. Henry de Batenbourch, faiseur de colletz van Berghen, fugityff ende gebannen.

Henry Vlugge, tavernier, etc.

Hans Geertszoen, jegenwoordich gebannen tot Bergen op Zm.

I. Jehan Nelinck, tainturier, van Bergen, fugityff ende bij sentencie voirs. gebannen.

Jaspar Janszoen, merchand de bled et tondeur de draps, fugityff ende gebannen bij sentencie, etc.

---

1) Vriend van Brixius, bijl. 17 h, schrijnwerker van beroep.
2) 1558, 1563 een der raadslieden v. d. zeven natiën.
3) Schoenmaker. 4) Broer van Aelbrecht Fransz.

Jacques Gryp alias den jongen Gryp, als voeren.

Jacques, boulengier de pain despice, als voeren.

Joris Pietersz<u>oe</u>n, jegenwoirdich *gevangen* tot Berghen op Zoom

K. Nihil.

L. Lucas, fils de Lucas, tondeur de draps.

M. Mr. Jaspar Vosberghe, licentié èn loix et *sa femme*, fugityff ende bij sentencie voirscreven gebannen, etc.

Marie Sanders alias Mayken in den *Moyses*, etc

N. Niclaes Floris, hoste à la Quenoille, gebannen, etc.

Niclaes van Sandyck, eertyts bailluy in den Briel in Hollandt, en bekinde egeen sentencie van hem anders dan dat sijnen goeden geleghen in den Ruygenhil geannoteert sijn, daer van de voirs rentmeester den inventaris in handen is gestelt.

O. Nihil.

P. Pier Pauwelss<u>oe</u>n, cousturier, fugityff ende gebannen, etc.

Q. Nihil.

R. Reyndolph Sterckx, anglois et *sa femme*, gebannen bij der voirscreve sentencie van den hertoge.

S. Symon de Molenaer, brunettier.

T. Nihil.

W. Willeken, varlet des taincturiess, etc.

Alle welcke persoenen bij naem ende toenaem hier voiren gestelt ick zulx heb bevonden uuyten inventarissen onder mij berustende ende ten dyen orconden onderteyckent Xen July anno LXIX. Bij mij ende onderteekent. F. Rezen

Memorie Dat in handen van den voirscreven rentmeester alsnoch gelevert sijn dry inventarissen, te weten:

Onder de lettre

H. Herman de Gareelmakere tot Berghen, die tot Berghen op Zoom, gevangen sijnde opden lesten July anno LXVII bij vonnisse van borgemeester ende schepenen aldaer is ontslegen, midts doende seker amende, welcke Herman noch jegenwoirdelick tot Bergen is woonende.

J. Jacob Lemsz<u>oe</u>n, poirter tot Berghen int selve jaer gevangen sijnde duer last van de Vrouwe van Berghen is op haer gratie ontslagen ende is woonachtich tot Bergen voirscreven.

Jan van den Hoege, woonende tot Middelburch en bevindt nyet, dat hij fugityff noch gebannen ende gevangen is.

50. Cargos contra el Marques de Berghes.[1])

Parece por Wartusel fol. 11°.

El dicho Marques disco que ellos pretendian proponer a Su Magesdad la institucion de un conseso nuevo, y abolir la autoridad de las finanças y del conseso privado, nombrando a Su Magesdad los que les pareciesse a ello mas convenientes, y que Mons. Degmont ll(?)varia esto.

Idem folio VII verso.

Que estando el dicho Marques en Cambray Yendo a Spaña, una mañana en la cama dixo al Señor de Norcarmes que el havia puesto la mano en la requesta de los confederados y sino fuera por el la dicha requesta fuera mas inpertinente

Por Andelot en 21 de Mayo y por el mismo d Andelot a ultimo del dicho y por Artus a IV de agosto 1567.

El dicho Marques se hallo en la junta de Breda con el principe d Oranges, condes de Hornes, Hoochstratte y Schartzemburg.

Por la confession de Wingles en VII de agosto 67.

El dicho Marques tuvo por bueno el compromisso de los confederados segun dize Wingles haver lo ententido de Villers.

Parece por la deposition del dicho procurador en la pagina osa verso.

Que el dicho Marques siendo avisado por el procurador general de Lille de la venida del principe de Conde a la Chapelle en Terrace y de lo que ally se trattava por los Ugenottes, le respondio con mucho menos precio que no trattasse de aquello porque excedia su entendimiento por las quales palabras y el semblante conque se las dixo entendio el dicho procurador que el dicho Marques de Berghes no tenia ninguna afficion al servicio de Su Magesdad.

Parece por el dicho del procurador general de Lilla.

Que el dicho Marques de Berghes a sido fautor y promotor de los rebeldes y sediciosos, y por presidente de las juntas que han tenido los señores principales.

Parece por la deposicion de Clacon de la Vega en la X pregunta.

Que el dicho Marques de Berghes no hizo lo que era obligado al servicio de Su Magesdad en Valenciennes y se le ponia la culpa segun la publica voz y fama.

Parece por el dicho de Clacon de la Vega en la pregunta XVIII.

Que el dicho Marques no holgava que se tomasse medio con la gente darmas por tener los desavenidos y no se juntassen sin peligro de amotinarse y poderse mejor servir dellos el dicho Marques y los otros colligados.

1) Pap. d'Et. et de l'Aud. no. 529, fol. 8.

Parece por el mismo dicho en la pregunta XIX.

Que el dicho Marques segun publica fama y oppinion era de voto en conseso destado que lo de las finanças se trattasse en el, para tener mano en la hazienda para necessitar a Su Magesdad para sus particulares fines y respectos del dicho Marques y de los otros colligados.

Parece por el mismo dicho en la pregunta XXXIII y por la relation particular del mismo Clacon.

Que el dicho Marques fue de la liga y confederacion de las flectas.

Parece por el mismo dicho en la pregunta XXXV.

Que el dicho Marques ha dicho trattando de la Inquisition y execution de los placartes que el no ayudaria a quemar LoLXV [1]) hombres, diziendolo con palabras desacatadoa y sobervias.

Parece por el mismo dicho en la pregunta XLVIII.

Que el dicho Marques de Berghes, dixo y publico que las cosas destos estados estavan en tal estado que muy en breve no podria Su Magesdad deffender los sin servir se de los que estavan desviados de la fee.

Parece por el mismo dicho en la pregunta LVI.

Que el dicho Marques de Berghes tuvo pretension con las novedades de govierno y religion hazer se señor juntamente con los demas colligados, y que si el y los demas quisieran estorvar los alteraziones de los estados de Flandes, lo pudiera el hazer con solo mostrar le pesava.

(Parece [2]) por el summario de los comisarios de Anveres f. 4).

(Que el dicho Marques a Brederode quando llego a Anveres de Bruselas de aver presentado la requesta la presentase el Straelen como burgomaestro el .....)

fol. 58 **51.** Alsoe [3]) den Hertoge van Alven, gouverneur ende capiteyn-generael voer zijnen Mat in desen zijnen erf-Nederlanden belieft heeft te committeren ons Nicolas vanden Stegen, Franchois Hinckart raeden in *Brabant*, om ons te vinden binnen der stadt ende marquisaet van *Bergen* ende aldaer te adnoteeren ende inventarieren die goeden bij wylen die *Marquis van Bergen* achtergelaeten soe meubelen als andere ende anderssins aldaer te besoigneren achtervolgende die commissie ende instructie van wegen zijnen Excie ons gegeven in date den 22en Decembris lest-

1) V = 1000.

2) De nu volgende passage is door 'n andere hand bijgeschreven.

3) Van hier uit: Pap. d'Et. et l'Aud. no. 506.

leden, die ons te *Brussel* gelevert off overgebracht is geweest der selver maent, bijde welcke zijn Excie ons heeft belast te procederen tot annotatie van alle ende yegelijck die goeden, meublen ende immeubelen ende alle actien, die wylen die *Marquis van Bergen opten Zoom* mach achtergelaten hebben inde landen van *Brabant* ende Overmaze. Ende mits zekere dubien oft poincten van difficulteyten bij ons te *Brussel* daerop gemaect voer ons vertreck en hebben wij corts nyet cunnen reysen voer ende aleer wij vanden selve poincten hebben gehadt die resolutie van zijn Excie oft zijnen raedt, diewelcke ons yerst is gelevert geweest opten 5en February [1]) daernae.

Ende daerna opten 8en dach der selver maent January gearrivert zijnde binnen der voirscr. stadt van *Bergen op Zoom*, omtrent den 6 uren des avonts hebben wij des andere daegs wesende den 9en der selver maents, begonst te besoigneren. Ende alsoe ons tbeste ende gevueghelijcxte heeft gedocht te begeven aen dofficiers ende admenestrateurs van justicien, ende in het aff ende aensetten vanden selven hebben wij ons te dien eynde yerst gevonden opt stadthuys aldaer, om alder yerst te beginnen aen de scouthet, borgemeisters ende schepenen der stadt van *Bergen* als principaele ende hootofficiers desselfs Marquis. Ende daernae op andere daegen respective voirts gecontinuert ende van gelijcke gedaen van alle andere officiers ende justiciers van andere plaatsen, heerlijckheyden ende gerichten binnen oft buyten, onder oft omtrent der voirscr. stadt ende marquisaet oft dependencien van dien gelegen, bijden voirscr. wylen *Marquis van Bergen* achtergelaten, soe dat breeder ende int particuliere is begrepen, in zekere andere ons verbael dienaengaende bij ons a paert gemaect, ende bij dit ons tegenwordich verbael oft recueil gevught wesende. Daertoe wij oick hebben gevueght die eeden ende caucien bij een van hen apaert gegeven oft in handen van substituyten off andere officieren aldaer ende gegeven respective.

fol. 59 Item, opten 27en dach van Januario Anno 1567 nae Brabant comparerende voer ons Nicolas vanden Stegen ende Franchois Hinckart als commissarysen voirscr., Pierre dAguillera, hoefmeester van Vrouwe Marie van Lannoy, Marquise van *Bergen* voirscr. met M. Charles dAnxtruyers, advocaet postulerende inden raede van *Mechelen*, heeft die selve Aguiller geexhibert zekere brieven van procuratie in date den 24en dach der selver maent January. Versueckende volgende die selve procuratie uuyten naeme ende van wegen der voirscr. Marquise hem gelevert te worden, die meubelen gementionnert int memoreael gehecht aen des voirscr. Vrouwe Marquise requeste aen

1) Zal Januari moeten zijn.

dExcie des voirser. Hertoge mitsgaeders in zekeren inventaris daer toe het selve memoriael hem is refererende ende dit al conformelijck ende nae uuytwijsen van zijnen Excie ordennancie ende besloetene brieven in date van den 23en deeser maent bijde voirser. Marquise geobtinert op haer voirser. requeste ons tsdaegs te voeren over gegeven bijden voirser. d A g u i l l e r a, ende dit nyettemin onder protestatie bijden selver Aguiler ons op huden gedaen in presentie van zekere scepenen deser stadt.

Eodem die post prandium. Dien naevolgenden hebben wij commissarysen oick volgende onse commissie ende instructie begonst te verstaen tot het maken vanden inventaris vanden meubelen, juwelen ende vassellen die mijn voirser. Vrouwe die Marquise pretendeert haer te competeren ende totter appreciatie vanden selven. Ende hoe wel wij verstonden dat vanden selven meubelen eenen particulieren inventaris te voeren was gemaect geweest tusschen die selve Marquise ende den H e e r e v a n M e r o d e die ons worde gethoent. Nochtans mits dien die voirser. A g u i l l e r a inden naeme ende van wegen der voirser. Marquise ons verclerde dat mijn Vrouwe den selven inventaris zedert naeder gevisitert ende oversien hebbende, hadde bevonden datter inden selve was gedwaelt ende bezundere datter veele dingen ende partien van meubelen daerinne waeren gestelt daertoe zij egeen recht pretenderen en wilde, maer die dien sterfhuyse waeren toebehoirende, ende dat oick ter contrarien eenige perceelen die haer waeren competerende daer uuytgelaeten waeren ende inden principalen inventaris van den muebelen den sterfhuyse competerende, bij erreur oft anderssins waren gestelt. Soe heeft ons van noode gedocht den selven voergaende inventaris te veranderen ende in effecte eenen andere nyeuwen ende perfecten daeraff oft daeruuyt te maken, gelijck wij oick gedaen hebben, die wij hier aen oick hebben gehecht, eensaemelijck oick die stucken ende partien vanden meubelen van dien te doen priseren ende estimeren. Ende yerst hebbende daertoe voer ons geroepen P e e t e r J a n s s z. ende N i c o l a s A e r t s s z. als gezwoeren appreciantен ende oude cleercoopers deser stadt van *Bergen* ende naedat zij in onsen handen gedaen hadden solemnelen eedt van wel ende getrouwelijck te apprecieren oft preseren die perceelen oft pertien van clederen ende voyeringe ende andere meubelen van hueren ambachte ende stijl. Hebben zij tselve begonst te doen inder maniere als int begin vanden selven inventaris int capittel van den I^a ende II_a vanden garderobbe van mijn Vrouwe in margine margine staen geannotert.

Ende alsoe wij voirts continuerden onse inventarisatie hebben die voirser. A g u i l l e r ende M. J a n A m p t r u y e r s opten

2en dach van Januario (?) voer ons geproducert oft gepresentert die persoenen van Jan vanden Steene levende opt zijnen ende een joyelier oudt 70 j. oft daeromtrent woenende toe *Bergen*, Chrestoffel Franck goudtsmet ende joyelier van *Tantwerpen* oudt 38 j. ende Cornelis Aernolt silversmet woenende te *Bergen* oudt 32 j. Versueckende aen ons commissarysen dat wij bij die selve persoonen souden willen doen wegen, apprecieren oft estimeren respective die baggen, juwelen, gesteenten, peerlen ende gout ende silverwerck vanden selven inventaris gespecificert, ende alsoe wij die selve 3 persoenen den eedt daeraff staen, hebben ons verclert dat zij bereet waren die appreciatie onder eedt te doen naer haere beste duncken ende kennisse, die zij daeraff hadden ende nyetemin die eene van henlieden, naemelijck die voirscr. Jan van Steene verclerde, dat hij nyet en soude begeren datmen aengaenden preciose gesteenten oft andere juwelen op zijn vercleren oft goetduncken zeere soude staen, als het ambacht een langen tijt verlaten ende egeen grooten kennisse van costelijcke gesteenten hebbende ende dat zijn gesiecht zeer faillerde. Soe hebben wij nyettemin ende dat tot *Bergen* egeen andere beeter en waeren sonder prejudicie van yemants recht ende van andere naerder estimatie etc. Ende die voirscr. 3 persoonen den eedt affgenoemen van die estimatie tsaemen nae hun beste verstant kennelijckhen ende conscientie te doen, ende hebben zij dien naevolgenden die partien van gesteenten, peerlen ende baggen ende van goudt ende silverwerck in onsen inventaris begrepen, gewegen, geestimert ende geprisert respective ende elck int bezundere gelijck inde marge van dien respective is gestelt ende geannotert daertoe vacerende eenige daegen.

Ende overmits die voerscr. Aguiler ende Amptruyers inden naeme als voer waeren achterlaetende die voerscr. onder-
fol. 60 cleren, die begonst hadden dandere muebelen als clederen ende voyeringe voirscr. te apprecieren ende dat wij nochtans verstonden dat men dandere muebelen, die mijn Vrouwe begeerde te hebben als voer behoirde te apprecieren om die valleur daeraf te weten ende caucie daervoer ende nae advenant van dien te stellen nae uuytwijsen van onser instructie ende den voirscr. apostillen ende beslotene brieven ons byden voirscr. Aguiller gebracht, ende dat den voirscr. Aguiller ende Amptruyers anders dochte, emmers seyden, dat zy hoepten andere ordonnancie van zijnen Excie dienaengaenden te verwerven ende dat mijn Vrouwe in meyninge was requeste te presenteren te dien eynde ende om te hebben alle die andere muebelen emmers tot huere persoene ende lyve dienende ende andere wercken bij haer gemaect sonder preseringe oft caucie op hueren eedt off simple

affirmatie ende geloove ende verbintenisse van huere persoene ende goeden, dwelck zij meynden dat zijn Excie haer nyet en soude weygeren. Soe hebben die selve Aguiller ende Anxtruyers ons daeromme ende om voerdere cost ende tijtverlies dien aengaenden te scouwen versocht, dat wij souden willen supersederen van die andere muebelen te doen apprecieren ter tijt anders bij zijn Excie soude zijn geordonnert. Welcke ordonnancie zij ons corts hoepten, soe zij seyden te doen hebben, mits den welcken hebben wij noch opgehouden die voirdere appreciatie van dien ende continuerende voirts geprocedert oft doen procederen tot priseringe oft estimatie vanden voirs. gesteenten, peerlen, baggen ende gout ende silverwerck als voerscr.

Ende mits dien wij voirts verstonden dat oick vanden andere muebelen, goeden vanden sterfhuyse oft huyse tot *Bergen* eenen inventaris apaert was gemaect in Septembri lestleden Anno 1567 bijden Secretaris der stadt van *Bergen*, Thomas vanden Houte in presentie van scouteth ende 2 scepenen der selver tusschen die voirscr. Marquise ende den Heere van Merode inden naeme van zijne dochter (diemen heet den principalen inventaris vanden huyse). Datmen ons oick seyde dat alle die voirscr. partien van muebelen inden selven principalen inventaris vanden huyse begrepen waeren int voirscr. huys van *Bergen* opgesloten ende die sloeten gecachetert oft toegesegelt metter stadt zegele van *Bergen* gelijck die scepenen, secretaris ende concierge voirscr. ons tselve oick attesterden ende wij oick bevonden hebben. Welcken inventaris ons oick is gethoent geweest ende waeraff die voerscr. secretaris ons heeft geloeft copie authentyck te leveren, die alhier oick wordt bijgevuegt oft aengehecht. Waeromme ende mitsdien den selven inventaris respectivelijck genoech ende bij goede ordre ende specificatie schene gemaect te zijn, heeft ons commissarysen gedocht van egeen noode te zijn den tijt toccuperen mette selve partien van meubelen noch eens te rueren ende van nyeuw te inventariseren. Maer hebben alleenlijck gemaect zekere additien oft additionaele specificatien bij diversche cohieren respective inhoudende zekere partien van meubelen inden selven inventaris gebrekende oft uuytgelaten. Waeraff eenige partien zijn die ghene, die in huys naederhant noch gevonden ende ons te voerschijne gebracht zijn geweest, ende eenige andere die inden anderen voirscr. particulieren inventaris van mijn Vrouwe die Marquise waeren bij erreur gestelt ende die welcken de voirsc. Aguillera verclerde dat mijn Vrouwe nyet en heyschte oft en pretenderde maer den sterfhuyse toebehoirende ende anderssins nae uuytwysen vanden additien ende particuliere specificatien bij ons daeraf gemaect die wij totten selven principalen inventaris

vanden sterfhuyse hebben geapplicert ende gevuegt in supplimente oft accomplissemente van dien.

Item, daerenboven opten 1en dach February Anno 1567 heeft die voersc. d Aguiller hoefmeester ende procuratie hebbende van mijn Vrouwe die Marquise als voer, ons commissarijsen geleyt ten huyse van Joncker Dierick de Waes binnen *Bergen* ende aldaer ons ghethoent zekere coffers oft kisten van witten berderen toegenagelt ende met yseren banden gebonden, inde welcke hij seyde te zijn zekere meubelen, juwelen oft clenodien ende vassellen, die hij uuyt *Spaegnen* hadde gebrocht ende aldaer in handen des voirsc. de Waes hadde gedepositert ende in bewaernisse gestelt 8a Septembris lestleden in presentie van schoutet ende zekere scepenen van *Bergen* nae uuytwysen vanden bescheede ende inventaris daeraff zijnde, uuyt welcke coffers ende meubelen daerinne berustende, die voirsc. Aguiller versocht uuytgenoemen te worden der voersc. Marquise onder caucie oick te volgen zekere percelen oft stucken, oick nae inhoudt van den requeste ende memoreael der voirsc. Vrouwe Marquise zijnen Excie gepuntert ende bij hen dier reyse ons commissarysen gebrocht mette beslotene brieven van zijn Excie als voere. Ende mitsdien wij die selve kisten oft cofferen hebben gevonden toe-
fol. 61 gesloten ende toegesegelt mette stadt segel ende dat vanden goeden daerinne wesende oick een pertinenten ende wettelijcken inventaris was te voeren ten tyde vanden voirscr. depositatie gemaect geweest in presentie van heer Peeter van Halmale als scouteth ende Willem de Rouck ende Anthuenis van Ghastel scepenen van *Bergen* bij Thomas vanden Houte der selver stadt secretaris, die ons worde gethoent ende geexhibert ende waer die voirscr. secretaris ons oick copie authentijck soude gheven en hebben wij die selve muebelen anderwerf nyet geinventariert, maer die selve meubelen daerinne wesende nae inhoudt vanden selven inventaris geannotert oft gearrestert tot behoef zijns Mats. Ende nyettemin ten versuecke als voer ende in presentie der selver scepenen te weten van Willem de Rouck ende Anthuenis van Ghastel, bijden voirscr. secretaris vanden Houte dair oick present zijnde, die selve kisten oft coffers doen ontsluyten, ontsegelen ende oepen doen ende daeruuyt doen oft laeten nemen die partien oft stucken bijden voirscr. Aguiller gedesignert ende geheyscht, nae uuytwysen vanden specificatie vanden selven uuytgenoemen perceelen oft stucken daeraf bij ons gemaect ende hier oick gevuegt oft aengehecht. Om die selve perceelen int sterfhuys gedragen ende den voirscr. Aguillera inden naeme als voer onder caucie oick gelevert te worden ende die selve stucken oft partien daer-

uuyt zijnde, hebben wij commissarysen die selve coffers oft kisten wederomme in presentie der selver scepenen bijden voirscr. hunnen secretaris doen toesluyten ende toesegelen.

Item, daer nae opten 2en dach February heeft die voirscr. Aguillera aen ons commessarysen versocht hem gelevert te worden onder caucie uuyten silverwerck ende vassellen vanden sterfhuyse tot hondert marck toe, die mijn Vrouwe die Marquise pretenderde haer bij huwelijcksche voerwaerde te competeren, ende noch andere 130 marcken silvers oft daeromtrent om daermede te lossen *Tantwerpen* oick onder caucie eenen poignart ende zekere gouden ketene tot behoef der voirscr. Marquise, berustende die selve poignart ende ketene met zekere andere vasselle soe hij seyde onder weduwe ende erffgenaemen van wylen Jan de Gamere in zijnen tijt leste rentmeister int quartier van *Antwerpen*, tot wyens voersekerheyt die selve aldaer verset waeren voer leste vertreck van wylen des Marquise van *Bergen* nae *Spaegnen* voer 6000 gld. boven dinterest daervoer die voirscr. Gameren ten behoefve vanden voirscr. Marquis gesproken ende zijn eygen obligatie gegeven hadde, blijkende bijden bescheede daeraff zijnde, berustende doreginael onder die voirscr. weduwe oft erffgenaemen ende daeraff wij commissarysen die copie hebben gerecouvcert ende hierbij gevuegt. Soe dat wij commissarisen ten selve dage uuyt dese redenen ende oick dat wij verstonden dat egeen vanden vassellen oft silverwerck vanden sterfhuyse ende inden inventaris vanden selven begrepen nyet en waeren ten tyde van den inventaresatie van dien en waeren genegen geweest soe die voirscr. Willem de Rouck ende Anthuenis van Ghastel scepenen ende vanden Houte secretaris ende die concierge ende andere ons verclerden. Hebben wij in presentie vanden selve scepenen die sloten vanden coffers daerinne tselve geinventariert silverwerck vanden sterfhuyse was berustende doen ontsluyten ende die segelen vanden sloten afftrecken bij den voirscr. secretaris Th. vanden Houte, die die selve toegesegelt hadde soe wij verstonden ende die selve coffers bijden concierge die de sluetels ende bewaernisse daeraff hadde doen oepen doen ende daer uuyt doen langen ende wegen bijden voirscr Cornelis Aernoutsz. goudtsmet zekere quantiteyt ende partien van silverwerck. Te weten yerst vanden slechtsten oft minst gedreven stucken van silverwerck (nae uuytwysen vanden specificatie daeraf zijnde) om daermede te lossen die voirscr. gouden poignart ende gouden ketene, nae uuytwysen vanden speceficatie daeraff in gescrifte gestelt. Ende noch andere stucken van vassellen ende silverwerck, soe uuyten silverwerck staende inden voirscr. inventaris vanden sterfhuyse als genoemen

uuyten voirscr. coffers oft kisten ende silverwerck gecommen uuyt *Spaegnen* tsamen, totten voirscr. 100 marck silvers inde voirscr. huwelijcksche voerwaerde begrepen oft daeromtrent, ende nae uuytwysen van andere specificatie insgelijckx daeraf in gescrifte gestelt. Ende die selve stucken oft partien van silvere werck alsoe gewegen wesende tot zekere mombre oft quantiteyt van marken, nae uuytwysen vanden specificatien daer af bezunders gemaect als voerscr. is. Hebben wij tselve silverwerck in presentie als voer gestelt ende gelaten in handen ende bewaernisse vanden voirscr. concierge ende zijn huysvrouwe ter tijt dat die caucie daervoere waere gestelt om die alsdan den voerscr. A g u i l l e r oft andere last hebbende van mijn voirscr. Vrouwe die Marquise gelevert te wordden.

(Wordt vervolgd.)

DE EVERDINEWEERD TE CUIJK.

In de verzameling stads- en dorpsgezichten van het Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant bevindt zich eene aquarel met bovenstaand opschrift, voorstellende een vierkant massief steenen gebouw.

Te Cuyk kon men mij niet mededeelen wat de Everdineweerd, die aldaar in elk geval niet meer bestaat, ooit geweest is en ik wanhoopte bijna het ooit te weten te komen totdat mij een dezer dagen de navolgende publicatie in handen kwam:

De Landdrost van Braband brengt hiermede ter kennisse van een ieder, dien zulks zoude mogen aangaan, dat Zijne Majesteit den Koning van Holland op den 28^{en} January 1808 onder no. 37 heeft besloten, dat het Eilandje, genaamd de Middel- of Everdine Weerd, gelegen in de Rivier de Maas, tegen over het dorp Mook, Fransch Territoir, en Catwijk, Lande van Cuijk, Koningrijk Holland, bij vervolg, zoo met betrekking tot de zaken van Policie en Justitie, als speciaal met betrekking tot het heffen van Belastingen, zal worden beschouwd als te

behooren tot het Grondgebied van dit Koningrijk, en wel als een gedeelte uitmakende van de Gemeente van Cuijk, Departement Braband.

's Hertogenbosch den 26^{en} February 1808.

De Landdrost voornoemd
P. E. De La Court.

Wij weten nu, dat de Everdineweerd eertijds een eilandje was, gelegen in de rivier de Maas en dat zij vroeger behoorde tot het Pruisisch Overkwartier van Gelderland.

Uit het besluit van genoemden Landdrost van denzelfden datum, tot uitvoering van gemeld Kon. Besluit, blijkt ook nog, dat zij oudtijds bewoond was, want hij schreef daarbij aan: „den Ambtman der Stad Grave en Lande van Cuijk, mitsgaders de Hooge Vierschaar over dat Ressort om te zorgen, dat opzigtens den voorgemelden Weerd en *deszelfs bewoners* ook behoorlijk Justitie plaats hebbe".

Wanneer deze waard van den aardbodem is verdwenen is mij echter tot dusverre niet kunnen blijken. Wellicht werd zij weggegraven, toen 's Rijks Waterstaat de rivier de Maas bij Cuijk normaliseerde om doorbraken te voorkomen als die, welke dit dorp in 1820 teisterden.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN YSSELT.

NAMEN DER PREDIKANTEN TE LOON-OP-ZAND 1668—1809.

Johannes Verwiel is hier bevestight tot predikant vande gemeente van Loon door D^{o} Kuchelinus, predicant van s: Bos, den 10 September 1668, en J. de Roy den 15 April 1696 door van Veen, predikant te Vught.

Laurens Verster de Balbian is alhier bevestigt door D^{o} Adriaan Verster, zijn neef, predikant te Dor-

drecht, den 11 Mey 1732 met de woorden I Thess: 2. 7. [1]) en de bevestigde deed zijn intrede met I Thessal: 2. 8. [2])

Vertrokken na Oostenrijk den . . . . . 1736.

Cornelis Boom is alhier bevestigt door D° Cornelius de Wit, predikant te 's Bosch, den 27 October 1737, met de woorden Jes: 51: 16, [3]) en de bevestigde dede zijn intrede met Ps: 143: 10. [4]) Vertrokken na Dongen den 23 April 1752.

Johannes Hendrikus van der Houven is is alhier in den H: Dienst bevestigt door D° Johannes Marcus Hillebrandz, predikant te Helvoirt en Haren, den 12 November 1752, met de woorden Luce 12: 37[a] [5]), en de bevestigde deed zijn intrede met de woorden Psalm 121: 1 2, [6]) en vertrokken na Nieuw Beierlandt den 23 Augustus 1761 met de woorden Hand: 20: 32. [7])

Johannes van Royen is alhier bevestigt door D° Cornelis van Gennep, zijn neef, predicant te Hardinxvelt, den 9 May 1762 met de woorden II Timoth: 2: 15 vers, [8]) en de bevestigde dede zijn intrede met Lucas 14: vers 23. [9])

1) I Thess: 2: 7. Maar wij zijn vriendelijk geweest in het midden van u, gelijk als eene voedster hare kinderen koestert.

2) I Thess: 2: 8. Alzoo wij tot u zeer genegen zijnde, hebben u gaarne willen mededeelen niet alleen het evangelie van God, maar ook onze eigene zielen, daarom dat gij ons lief geworden waart.

3) Jesaja 51: 16. En ik leg mijne woorden in uwen mond, en bedek u onder de schaduw mijner hand; om den hemel te planten, en om de aarde te gronden, en om te zeggen tot Zion: Gij zijt mijn volk.

4) Psalm 143: 10. Leer mij uw welbehagen doen, want Gij zijt mijn God; Uw goede Geest geleide mij in een effen land.

5) Lucas 12: 37a. Zalig zijn die dienstknechten, welke de Heer, als Hij komt, zal wakende vinden.

6) Psalm 131: 1. 2. Een lied Hammaälôth. Ik hef mijne oogen op naar de bergen, vanwaar mijne hulp komen zal — Mijne hulp is van den Heere, die hemel en aarde gemaakt heeft.

7) Handelingen 20: 32. En nu, broeders! ik beveel u Gode, en den woorde zijner genade, die machtig is u op te bouwen, en u een erfdeel te geven onder al de geheiligden.

8) II Thimoth: 2: vers 15. Benaarstig u, om u zelven Gode beproefd voor te stellen eenen arbeider, die niet beschaamd wordt, die het woord der waarheid recht snijdt

9) Lucas 14: 23. Ende Heer zeide tot den dienstknecht: Ga uit in de wegen en heggen, en dwing ze in te komen, opdat mijn huis vol worde.

D° Laurentius Verster de Balbian in den H. dienst in de gemeynte van Loon-op-Zand als adjunct predikant door sijn neef Adriaan Verster, predikant te Dordrecht, opden 11 May 1732 bevestigt met de woorden I Thess: 2: vers 7, en de bevestigde ten selven dage sijn intrede gedaan hebbende met I Thess: 2: vers 8.

D° Cornelis Boom is als herder en leeraar in dese gemeente opden 27 October 1737 in sijn heyligen dienst bevestigt door den WelEerw. Heer Cornelius de Wit, predikant tot 's Bosch, ende de oplegginge der handen geschiede door D° L. Versterre de Balbian en D° Gideons, predikanten tot Oosterwijk en Kessel. De bevestigers text was Jes. 51: vers 16, en die van den bevestigde Ps. 143: vers 10.

Adrianus Treffers, predikant van Someren en Lierop, is alhier beroepen en in deze gemeente in den H. Dienst ingezegend den 27 Mey 1804 door den Wel-Eerw. Heer J. P. V. Cox, predikant der gereformeerde gemeente in de stad Venlo, met de woorden Jacobus 5: 19 en 20: Broeders indien iemand onder u . . . . .[1])— De bevestigde dede zijn intrede met de bede van David, Ps. 51, het laatste gedeelte van het 14e en het geheele 15e vers.[2])

Waalwijk, J. v. d. Hammen Nicz.

1) Jacobus 5:19 en 20. Broeders! indien iemand onder u van de waarheid is afgedwaald, en hem iemand bekeert, Die wete, dat degene, die eenen zondaar van de dwaling zijns wegs bekeert, eene ziel van den dood zal behouden, en menigte der zonden zal bedekken.

2) Psalm 51: 14b en 15. En de vrijmoedige geest ondersteune mij. Zoo zal ik den overtreders uwe wegen leeren; ende zondaars zullen zich tot U bekeeren.

HEEREN VAN CRANENDONK EN EINDHOVEN

Algemeen wordt aangenomen, dat de heerlijke rechten over Eindhoven van ouds behoord hebben aan de heeren van Cranendonk. Of deze stelling in hare algemeenheid volkomen juist is, meen ik te mogen betwijfelen. Later hoop ik gelegenheid te hebben, wat dieper op dit vraagstuk in te gaan. Thans stel ik mij tevreden, de hier en daar liggende berichten over heeren van Cranendonk en Eindhoven bijeen te verzamelen.

Tot in het midden der 14e eeuw was de burcht van Cranendonk in het bezit van het geslacht Horn, volgens de uitspraak zeer dikwijls geschreven Heurn(e).

In 1294 erkent Katharina van Cranendonc aan Keyzerbosch schuldig te zijn eene jaarlijksche rente voor de jaargetijden van heer Engelbrecht van Cranendonc en van heer Willem van Cranendonk. [1]) Uit de woorden dier akte meen ik deze opvolging te mogen aannemen:

I Engelbrecht, heer van Cranendonk.

II Willem van Cranendonk, wiens oudste zoon [2])

III Willem van Cranendonk gehuwd zal geweest zijn met genoemde Katharina. Een zegel van dezen Willem hangt aan eene akte van 6 Jan. 1283, dat een schild heeft met 3 jachthoorns en waarvan het randschrift hem aangeeft als: Wilhelmus de Horne dominus de Cranendonc. [3]) Na Katharina volgt haar oudste zoon:

IV Willem, ridder, heer van „Cranendunc". Voor het eerst vind ik hem in eene acte van 10 Juli 1303. [4]) In 1311 is hij te Roermond getuige bij het opmaken der huwelijksvoorwaarden tusschen Sophie Bertout en Reinier van Gelre. [5]) Aan dezen draagt hij in 1314 de rechten over, welke hij te Swalmen bezit. [6]) Volgens de akte van

1) Sassen. *Tijdschrift* III; 3. 2) Habets. *Arch. van Thorn* I:54.
3) A.p.:50. 4) Hermans, *Bijdr.* I:494.
5) A. Verkooren, *Chartes de Brab* I:174. 6) Nijhof, *Gedenkw.* I:150.

17 Sept. 1307 is hij gehuwd met eene Elisabeth.[1])— Op zegels door hem gebruikt in 1311, 1316, 1322 en 1323 heeft het wapenschild de drie jachthoorns en het randschrift de woorden *dominus de Cranendonc.*[2])

Hij sneuvelde te Assche in een gevecht tegen Vlaamsche benden. Een veldwacht van 40 ruiters lag daar bij bij den inval, doch de meerderheid der Vlamingen was te groot, zoodat de Brabantsche ruiters zich terugtrokken,

> sonder een riddere onvervaert
> die dapper was ende jonc
> mijn heer Willem van Cranendonc,
> die sijn moet sere verwoech
> nam ene glavie ende sloech
> toten vianden in die porse
> ende storte daer van sinen orse
> ende bleef daer alsoe gherne.[3])

E. de Dynter heeft ongeveer hetzelfde bericht; ubi dominus W. de C. cum pancis vibranti lancea in hostes irruens fuit interfectus, terwijl de Fransche vertaling zegt: oi monsigneur W. de C. aveuc aulcuns peu de compaignons se tenoit, et y fu d'une lance perchiés parmi le corps, dont il morut.[4])

V Een zoon en opvolger moet zijn Willem, heer van Cranendonk, die 2 Aug. 1334 een der getuigen is bij de overeenkomst tusschen Brabant en Gelre en 30 Augustus d. a. v. voorkomt als lid van den hertogenlijken raad.[5]) Goy van Namen vermaakt hem in zijn testament 12 Maart 1335 een legaat,[6]) en in 1336 wordt deze Willem beleend met den burcht van Hedel[7]) In den krijg tegen Luik was hij maarschalk van het Brabantsche leger (akte van 8 April 1338).[8]) Om de geweldenarijen in dien krijg werd in 1338 tegen hem de kerkelijke ban uitgesproken.[9])

1) Sassen, *Tijdschr.* I:77 2) De Raadt, *Sceaux armoriés* II:111.
3) *Brab. Yesten* I:521 v. 3010—3017.
4) *Chronique des dues de Brabant* II:564 en 794.
5) A. Verkooren, *Chartes de Brabant* I register.
6) *Bulletin C. R. H.* 1843:504. 7)
8) A. Verkooren a.p. bl, 329. 9) St. Genois *Mon. Anc.*:278.

Zijn opvolger in Cranendonk is heer Dirk, zoodat de juist genoemde Willem (V) geen kinderen zal hebben nagelaten en Dirk een broer van dien Wlilem zal zijn geweest.

VI Dirk, heer van Cranendonk, vestigt in 1341 een rente op den molen „van onsen dorpe van Budel." Ook hij voert 3 jachthorens op zijn wapenschild, terwijl het randschrift van het zegel in 1341 door hem gebruikt, hem aanduidt als *dominus de Cranendonc.* [1]) Hij schijnt de heerlijkheid van Cranendonk niet levenslang te hebben bezeten, daar hij in 1360 zich noemt heer van Horn en Altena, zonder bijvoeging van Cranendonk. [2])

Het is mij niet duidelijk, wie na heer Dick beleend is geworden met den burcht van Cranendonk.

Genoemde Dirk had twee zusters Aleyd en Oda.

Aleid, de oudste zuster, zou op raad van bloedverwanten en vrienden in het huwelijk treden met den heer van Breda, Jan van Polanen. Men hoopte, dat deze verbintenis een einde zou maken aan de langdurige veeten, niet enkel tusschen de aanverwante familiën, maar ook tusschen den graaf van Holland en den Brabantschen hertog.

De toekomstige echtgenooten echter waren bloedverwanten in den vierden graad, zoodat dispensatie noodig was. Deze werd 22 Juli 1343 door den H. Stoel verleend. Doch de zwakke gezondheid der bruid liet het huwelijk niet toe, en daarna trouwde Jan van Polanen Aleyds zuster, Oda van Horn. [3])

Volgens Butkens zou Aleid de echtgenoote zijn geworden van den heer van Zevenborren, Willem van Pittingen. De kinderen uit dit huwelijk zouden dan met Cranendonk beleend zijn geworden.

Bij eene vergelijking der jaartallen moet men besluiten, dat de mededeeling van Butkens niet juist kan zijn

VII Oorkonden van 17 Mei 1355 af tot 2 December 1356 noemen een Willem, heer van Cranendonk. [4])

1) De Raadt II: 111. 2) Sassen, *Tijdschr.* III: 3.
3) Brom, *Bullarium Traj* no. 1088 en 1248. 4) A. Verkooren a. p. d. II.

Is hij de heer van Zevenborren, die volgens Butkens met Aleid van Horn is gehuwd? Van hem is geen zegelafdruk bekend, maar waar hij na zijn overlijden in Cranendonk wordt opgevolgd door zijn broer Nicolaas, is het zeker, dat ook Willem tot dat geslacht behoorde, maar er volgt niet uit, dat hij de man is geweest van Aleid.

VIII Nicolaas van Zevenborren noemt zich in 1357 en 1358 heer van Cranendonk. Het zegel-schild is gevierendeeld: 1 en 4 een geankerd kruis, 2 en 3 drie jachthoorns. Hertog Wenceslaus neemt hem 2 April 1357 met 40 lansdragers in dienst en benoemt hem twee dagen later tot kapitein van Lier. [1]) De hertog betaalt zijn diensten in den oorlog tegen Vlaanderen met 3416 oude schilden, waarvoor hij 17 Juni 1358 kwitantie teekent. [2])

IX Jan van Zevenborren wordt heer van Cranendonk genoemd voor het eerst in 1372, [3]) voor het laatste in 1383. Dan voert hij ook den titel van heer van Haps, door zijn huwelijk met Jutta, de erfgename dier heerlijkheid. [4]) Dit huwelijk schijnt kinderloos te zijn geweest. In den slag bij Bäsweiler werd hij gevangen genomen. Zijn wapen heeft dezelfde figuren als Nicolaas en het latijnsche randschrift noemt hem heer „de VII fontibus et de Cranendunk." [5])

Hij is de eerste, wien de beleenings-akte uitdrukkelijk Eindhoven opdraagt. [6])

X Hij wordt opgevolgd door zijne zuster Elisabeth, vrouwe van Milenberg, die in 1385 de leenrechten betaalt.

Eene andere zuster, gehuwd met Gilles van Berlaer maakte ook aanspraak, zooals blijkt uit eene inschrijving in de rekening van 1386. [7])

XI Na het overlijden van Elisabeth kwam Eindhoven met Cranendonk aan haar zoon Willem van Milberg. [8])

1) A p. II: 386, 388, 447, 450 en 460 2) De Raadt III: 338.
3) Miraeus-Foppens I: 325. 4) Nijhoff, *Gedenkw.* III: 108.
5) A. Verkooren VI, register. 6) Galesloot, *Livre des fend.*: 265.
7) A. R Brussel, *Ch. des Comptes* n. 17144 f. 192 en 207. 8) A. p. f. 225.

Hij was een der raadslieden der hertogin-weduwe. Bij de Raadt worden de zegels beschreven, door hem gebruikt in 1397 en 1402: een gedeeld wapenschild, 1 een balk (face), 2 gevierendeeld met de wapenfiguren van Zevenborren (*a* en *d*) en Horn (*b* en *c*).

XII Na diens dood komt Eindhoven en Cranendonk aan Jan van Schoonvorst, burggraaf van Montjoie; hij betaalt 7 Januari 1412 de leenrechten. [1]) Philips de Goede stelde hem aan tot hoofd van den raad in Brabant in 1427. [2]) Hij overleed in 1434.

XIII Zijn opvolger, Jacob van Gaesbeke, die gehuwd was met Margareta van Schoonvorst, deed 22 Mei 1434 leenhulde voor Findhoven en Cranendonk. [3])

In het register n. 17146 komen meerdere personen voor, die op deze heerlijkheden aanspraak maakten. Zoo worden 15 October 1438 de leenrechten betaald door „vrou Lijsbet van Milberch by doode van heer Willem van Milberch haer oom." Zij had hare rechten overgedragen aan Jan van Bensdorp, ridder, erfmaarschalk van Luxemburg, die denzelfden dag de verschuldigde gelden stortte, en in Februari 1439 deed dat nogmaals heer Joris van Bensdorp.

Een andere gegadigde was heer Willem van Montfoort, „die antfaen sal die stad van Eyndhoven ende die borch van Cranendonch;" de leengelden worden door hem betaald in December 1438.

Een ware doolhof: waar alleen nadere gegevens over de familie van Milberg den weg zullen kunnen wijzen.

Met Marie van Schonnvorst, die 25 Febr. 1459 leenhulde deed, begint de meer bekende lijst, zooals o. a. Schutjes deze geeft.

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

1) A. p. n. 17145 f 171. 2) Dynter-de Ram III: 483.
3) *Taxandria* XXXII: 245

UIT DE REKENINGEN DER KWARTIERSCHOUTEN VAN MAASLAND.

Toen Oss, in 1399, stadsrechten had gekregen en versterkt werd met poorten, wallen en grachten, werden als kwartierschouten van Maasland meestal aangesteld krijgslieden, die zich in den oorlog onderscheiden hadden, zooals uit meerdere acten van aanstelling blijkt.

1 Juli 1403 o. a. Jan van der Dussen, een krijgsman, die in 1407, kastelein te Vilvoorden werd. [1])

Hij bleef kwartierschout tot 4 Jan. 1406, werd opnieuw aangesteld in 1411 tot 1413 en door zijn zoon, als zoodanig opgevolgd, terwijl hij zelf werd benoemd tot hoogschout van den Bosch in 1414.

In 1406 [2]) werd hij door hertog Anthonis opgeroepen met zijn krijgsvolk naar Vilvoorden te komen. „Onkosten gedaen in de steden hiernae genoemd, metten goede luden, die de scouth vuerde tot Vilvorden, doe mijn genedige heer sijn vrienden gebeden hadde."

De tocht begon van Oss uit en eindigde aldaar. Uit de volgende posten der rekening krijgen wij een juist overzicht van dezen tocht.

„In den ierste des Donredags na Sinte Laurensdach (12 Aug.) savonds ende des Vrydags smorgens, doe leverde die scouth voirs. tot Oss 155 perde ende 10 scutten ende 11 mudden haver, die tot Oss vervoert werden.

Item tegen Herman van den Bosch, tot Oss, 2 vaet hoppenbiers.

Item tegen Peter van Goch, tot Oss, eenen osse, (3 cronen 3 boddreger).

Item tegen Jan van den Beek, tot Osse, een scaep.

(Verder onkosten van hooy, broet, wijn, hoenders, ganzen, zant, erwten, keze).

1) *Taxandria* 1928, p. 185, noot 1.

2) Rijksarchief Brussel: *Chambre des Comptes*, eecontètes de Bois-le-Duc, no. 12990.

Vrydags smorgens geseynt van den Bosch 120 heringe, eyere, en boter.

Item gegeven tot Oss, dair die spise gekoeckt wairt ende dairmede uyt leverde voir borninge, (brandstof) onlost (moeite) ende te bellensier (voor fooien) 11 cronen.

Item in de andere herbergen alomme, dair sommich van den goiden luden sliepen ende dair hoir perden stonden voir hoir kerssen, bedden ende onlost, 11 cronen.

Item den maerscalc (hoefsmid) tot Oss vander goider luden perden te beslaen, 18 boddreger.

Des Vridags na Sinte Laurensdag quam die scouth mitten hoep tot Oirscot, te Goderts in den Swaen ende in die andere herbergen aldair. (De harnassen werden hier opgemaakt door een harnasmaker uit den Bosch). Verder uitgaven voor „droege visch, heringe, salmen, broet", enz.

Zaterdags op onser Vrouwen avont assumpcio, tot Westeren, waer die mans ende gebuer de scouth mitten hoep niet in wilden laten, voir hij belooft hadde zijn provancie te koopen.

Des Sondachs tot Keerbergen ende daer die voederie, omdat hi selve riden wouden tot Mechelen, bi miner genedigen heren, van hem te spreken, soe wes hi mitten goiden luden doen soude ende waer hi se vueren soude.

Des Sondachs savonts quam die scouth voirs. mit alle desen voirs. hoep tot Vilvorden ende quam also late, dat hem van mijns genedigen heren hove van Lymb. anders niet gelevert en wairt dan roe vleesch, dat men op dien avont niet te tide gecoken en conste ende dat men hielt tot des Maendags morgens ende dair wairt gelevert 1 ame wijns, die der goide lude gewapende ende knechten droncken die savonts.

Opten selven avont die scouth verteert met Jacob van Apelteren ende mitten anderen goiden mannen in den wijnhuse, overmits dat hen gheen spise des avonts gelevert en wairt, 2 cronen.

Item Jacobs gewapende mannen, hoir knechten ende renners verteert in sijnre herberge, want hen gheen spise gelevert en wairt noch voeder corens genoech met 70 perden: 6 cronen.

Jan Roedens, mit gewapende ende renners mit 27 perde.

Marts van Lynden, mit gewapende ende renners, mit 56 perde: 1 croen 6 boddr.

Jan van Erpe, gewapende ende renners, mit 8 perde: 77 boddr.

Scouth van den Bossche, gewapende ende renners ende die goide lude, die hi by hem hadde van den Bosch, in den Hoern, dair hi lach mit 25 perde: 2 cronen 11 boddr.

Des Maendages na onser Vrouwen dach Assumptionis wairt den scouthet voirs. gelevert 7 amen wijns, des bleef dair over des Dyn-dages, doen die scouthet mitte goide luden weder om reet omtrent 3 amen wijns, die die scouthet weder seynde opt hof.

(Op den terugweg deed men Dinsdags aan te Berlaer en Yssegem, des Woensdags te Herenthals en kwam men des nachts om 2 uur te Hilvarenbeek).

Des Vrydachs na onser Vrouwendach Assumptionis des avonts quam die scouthet voirs. wederom tot Oss, mit 139 perden en kocht haver bij Peter van Lent. (Verder hooy, wijn bier, eyer ende boeter, erwte, zaut, salmen, droege vissche, keze, roggebroet ende scoenbroet).

Item den maerscalc van perde te beslaen: 18 boddr.

Item heer Henrics van Gymmenick swarte henxt sloeg enen van sinen knechten, doemen ierst tot Oss legerde ende lach dair 8 dagen eer hi starf, soe van cost ende ter eerden te bestaden, doen hi doet was: IV cronen.

Oss J. Cunen.

DR PASCHASIUS JUSTUS.

In een vroegeren jaargang heb ik, sprekende over de plechtige ontvangst van aartshertog Mathias in 1580 te Bergen op Zoom, terloops van dezen geneesheer melding gemaakt. Bij de Steenbergsche poort verwelkomde hij den aartshertog met een Latijnsche toespraak. [1])

Eenige levensbijzonderheden wilde ik hier bijeenbrengen, welke men voor een deel kan terugvinden in Sanderus, Valerius Andreas of Paquot. Al deze schrijvers hebben deze ontleend aan de kleine levensbeschrijving, welke Boxhorn deed voorafgaan aan de uitgave van een geschrift van dezen geneesheer, welke in 1642 te Amsterdam bij Elzevier het licht zag: *Alea, sive de curanda ludendi in pecuniam cupiditate libri duo.* Dit werk verscheen voor 't eerst te Bazel in 1561.

Doctor Paschasius Justus, zooals hij in den regel wordt aangeduid, doctor Paschasius Joossen Turcx, zooals hij 7 Aug. 1564 wordt genoemd, was geboren te Eecloo. Hij studeerde in de medicijnen, reisde na afloop zijner studiën in Frankrijk, Italië en Spanje en werd door markies Jan IV van Glimes tot lijfarts aangesteld. Dat moet gebeurd zijn vóór 1562, toen zijn naam reeds in de schepenakten voorkomt; hij heet daar „behoudt oom van de achtergelaten weeskinderen van Jan Willems de cramere, over wie Arn. Martens, juwelier, voogd was." [2])

Hij was dus reeds gehuwd. Als zijne weduwe wordt in 1591 genoemd Cornelia Cornelissen. [3])

Uit dit huwelijk zijn mij twee kinderen bekend:

a. Joos, die in 1598 aan zijn broer verkoopt De Gulden Leeuw in de Zuivelstraat; [4])

1) *Taxandria* XXIX: 216.
2) R. A. 's Hert.: *B. o. Z* n. 224.
3) R. A. 's Hert.: *B o. Z.* n. 227 f 45.
4) A. p. f. 195.

b. Israel, die in 1565 geboren en in 1588 gehuwd was met Jaqueline van Cuyck, dochter van Jan van Cuyck. Hij was eenigen tijd accijnsmeester geweest, ging daarna in den lakenhandel (zydenlakencooper) en wordt in 1598 binnenburgemeester der stad.

Dokter Paschasius Turck werd in Maart 1582 naar Antwerpen ontboden voor den Prins van Oranje, die ernstig gewond was door het pistoolschot van Jaureguy. Het gelukte hem het hevig bloeden te stuiten. De her tog van Anjou benoemde hem toen tot zijn lijfarts.

Terzelfder tijd leefde te Bergen op Zoom doctor Paschasius Revel.[1]) Deze verzocht in 1578 aan den markies toestemming, een kaatsbaan te mogen aanleggen achter het Peerdeken in de Steenbergsche straat, op den hoek van het Schuddeveststraatje.[2]) Aanvankelijk woonde hij in Borgvliet. Later verhuisde hij naar Goes, zooals in 1591 wordt opgegeven.[3]) Zijne weduwe, Magdalena Winters, woont daar nog in 1601.

W. G. J.

GENEALOGISCHE SPROKKELS

3. Varia uit Grave

a. Sara de la Rasière, wed. van Jacobo Omphalio saliger, in sijn leven ambtman tot Batenborch, huwde 30 April 1631 te Grave met Gerhardt Battem, schrijver onder ritm. Conjers in garnizoen te Nijmegen.

b. George Joh. van Weede van Walenberch huwde 2 Dec. 1674 Agnes Marg. van Raetsvelt van Middachten.

c. Herman Singendonck huwde 21 Juli 1660 te Grave met Elisabeth van Riemsdijck.

(Schepen-trouwboek te Grave)

W. G. J.

1) A. p. n. 226 f. 26.
2) R. A. 's Grav. *C. v Br.* n. 261; verg. April.
3) R. A. 's Hert. *B. o. Z.* n. 227 f. 47.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant 's HERTOGENBOSCH

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C. SLOOTMANS

Documenten.

Item, opten 2a dach February zijn noch ter begerte van A g u i l e r a, inden naeme als voer, uuyte voersr. coffers noch genoemen geweest zekere andere stucken van vassellen oft silverwerck, die mijn Vrouwe pretenderde haer oick te competeren ende toebehoiren, nae inhoudt vanden specificatie dairaff oick gemaect ende hier bij gevuegt.

Item, opten 3a dach derselver maent February, heeft die voersr. A g u i l e r a versocht mijne Vrouwe die Marquise oick gelevert te worden onder caucie, zekere ornamenten vanden capelle gededicert bij wylen den Marquis van *Bergen*, der capelle vanden Heilige Sacramente der Collegiaelder kercke aldaer, naevolgenden der voirsr. apostille ende besloten brieven van zijn Exce, welke ornamenten wij oick hebben denselven dage doen uuytlangen ende nemen uuyt eenen vanden coffers, staende opte cuscamere ende die oick doen wegen ende apprecieren ende stellen in handen vanden voirsr. concierge, teneynde als voeren in presentie vanden voersr. scepenen ende secretaris nae uuytwijsen vanden specificatie daer af bij ons oick doen maken.

Ende dat aldus gedaen zijnde, hebben wij opten 5a February den voersr. goudtsmit die resterende vassellen oft silverwerck inde selve coffers bevonden oick doen wegen in presentie als voeren, mits dat (soe voersr. is) egeen silverwerck ten tyde vanden voersr. inventarisatie vanden haeffelijcke goeden vanden sterfhuyse en was gewegen geweest. Ende vanden selven resterende silverwerck metten gebachte is oick de specificatie hier in gescrifte aengehecht. Dwelck oick gedaen zijnde, hebben wij die voersr. resterende stucken silverwercx, wederomme inde selve
fol. 62 coffers doen leggen ende die coffers ende die sloten doen toesluyten ende toesegelen metter stadtsegele bijde selve scepenen ende hunne secretaris. Daer uuyt blyvende oft behoudende die voersr. andere voergaende stucken, die den voersc. concierge ende zijn huysvrouwe in handen gelevert ende bij hem opgesloten waeren ten eynde als voeren.

Hebben wij oick dien naevolgende voer ons geroepen, den voersc. Francoys Mahieu concierge ende zijn huysvrouwe, om hun onder eedt texpurgeren van allen anderen muebelen van den sterfhuyse ende hebben zij ende elck van hun beyden hun geexpurgert ende onder eedt in onsen handen gedaen, expresselijck verclert, dat zij egeen andere partien van haeve oft muebelen en wisten binnen den voersc. huyse oft dier toebehoirende oft daerinne bevonden, dan die in beyde die voersc. inventarisen ende die additien oft additionale specificatien voersc. gespecificeert staen, behalven eenige zeere preciose baggen, die zij verstaen, den Heere van Merode onder scepenen receppisse ewech te hebben. Verclerende tot dien die selve concierge ende zijn huysvrouwe, dat zij wel willen geloefte doen soe zij oick effectivelijck gedaen hebben, van goede bewaernisse te doen (nae hun beste) van die selve have oft meubele, goeden in huys wesende. Maer dat zij anderssins oft voerdere egeen borge, versekerenge oft caucie voer die selve en soude willen oft verstaen te derven geven oft stellen, maer begeerden zeere vanden selver haeve ende bewaernisse van dien te wesen teenemael quyt ende ontslagen, gelijck zij oick verclerden, dat zij om die voersc. bewaeringe noyt binnen den leven des voersc. Marquis en waren versocht caucie te stellen.

Ende alsoe die voersc. Aguiler egeen tydinge noch en hadden van mijnen Vrouwe zijne meesteresse, noch oick eenige resolutie alnoch ontfangen van zijnen Excie op haer voersc. leste requeste ende dat wij commissarysen waeren geresolvert om te vertrecken nae *Erussel*, om van onse besoigne ende van eenige haestige dingen rappoert te doen aen zijn Excie ende dat die voersc. Aguiler oick alnoch egeen caucie en hadde gestelt, zijn alle voersc. dingen oft meubelen, vassellen ende baggen ende andere daer te *Bergen* in huys gebleven int bewaeren des voersc. concierge. Alleenlijck hebben wij geconsentert ende geordonnert den voersc. Aguiler ende concierge, dat zijlieden *Tantwerpen* (daer wij doer moesten) souden brengen die principaelste ende costelijckste partien van baggen, juwelen, peerlen ende andere gesteenten te *Bergen* eens geprisseert als voeren, om die selve tot meerder zekerheyt ende mits die costelijckheyt van dien tot *Antwerpen* anderwerf geprisert ende geestimert te worden, bij luyden ende consteners daer af goede kenesse ende verstant hebbende ende beeter, dan die voersc. 3 persoenen te *Bergen* die preseringen daeraf gedaen hebbende.

Ende dien volgende die voersc. Aguiler ende concierge *Tantwerpen* gecommen zijnde ende ons daer verclert hebbende die voersc. baggen ende juwelen oft die principaele ende meesten-

deel van dien daer gebrocht te hebbene, hebben wij terstont ontboeden oft voer ons doen dagen Michiel Beijs, deurwaerdere vanden raede van *Brabant*, die wij tot *Bergen* overal tot onser assistensie gebruyckt hadden int daegen ende anderssins mit ryden hier ende daer tgeheel Marquisaet doere, deese persoenen te weten, Bartholomeus Oert ende Jan Ghyssels, als dekens vanden goudtsmeden ambacht der stadt van *Antwerpen* ende Hans vanden Broeck, coopman joyelier der selver stadt. Diewelcke opten 13a February voer ons comparerende naedien wij hem ende elcken van hen den solennelen eedt hebben doen doen ende affgenoemen van die appreciatie vanden selven baggen, juwelen, peerlen ende gesteente behoirlijck ende rechtverdelijck te doen, hebben zijlieden 3 tsamen die priseringe ende estimatie daeraff van stucke te stucke gedaen inder vuegen ende manieren gelijck dat gespecificert staet in zeker cohier papiers bij ons commissarysen tot *Antwerpen* daeraff bezundere gemaect ten voerscr. 13a February.

Welcke huere preseringe wij hebben bevonden gelijck zij oick is, zeer differerende ende verre excederende die voerscr. priseringe oft appreciatie te voeren bij andere gedaen tot *Bergen* als voer, bezundere aengaende die costelijckste ende principale partien.

fol. 63 Ende die priseringe tot *Antwerpen* alsoe gedaen wesende, hebben wij den voerscr. Aguiler ende concierge geordonnert, die selve baggen ende juwelen etc. int sterfhuys wederomme tebescicken ende stellen metten andere muebelen aldaer geinventariert ende gebleven, om die al bijden voerscr. concierge ende zijn huysvrou behouden ende bewaert te worden, totter tijt dat souffissante caucie daervoer sal wesen gestelt oft dat anders bij zijn Excie sal wesen geordonnert.

Item, overmits dat bij tgene des voerscr. is ende oick bijde depositien van M. Jacob vanden Beke ende van M. Jaspar vanden Meyen, getuygen bij ons verhoirt op onse instructie vanden voirscr. 22a dach Decembris lestleden; wij genoech verstonden, dat die voerscr. wylen Marquis van *Bergen* voer zijn leste vertreck nae *Spaegnen*, onder andere gelicht hadde op interest *Tantwerpen* die somme van 6 duysent gulden, daervoer wylen Jan van Gamere rentmeister int quartier van *Antwerpen* gegeven hadde zijn eygen obligatien voer den voerscr. Marquis als voer ende dat die selve Marquis den selven Gamere tot zijnen versekeringe ende ontlastinge in handen gegeven oft geset hadde, zekere juwelen ende vassellen van goude ende silverwerck, nae inhoudt vanden besceede daer af zijnde ende dwelck de voerscr. M. Jaspar verclert bijde voerscr. zijn depositie te berustene onder die voerscr. weduwe van Gamere, ende welcke

juweelen ende vassellen men persumert ende verstaet weert te zijn, bat van die voerscr. 6 duysent gulden daervoer die verset waren, hebben wij commissarysen *Tantwerpen* ten selven tyde meynen daeraf te spreken die selve weduwe, die wij bevonden buyten die stadt te zijnne.

Soedat wij commissarysen daeromme ende om te weten waer ende in wyens handen wij die selve vassellen ende juweelen souden weten te vynden, ten eynde om oick dieselve te inventarieren, doen wegen ende prisseren, naevolgenden onse voerscr. commissie ende instructie, ende tot dien oick die selve tarresteren ende d alieneeren van dien oick te verbieden soe verre des noot waer. Hebben ontboeden Jan de Cuellaer ende Jaques Wolfort, beyde momboirs vanden kynderen ende erffgenaemen van Jan van Gamere voerscr., welcke Jan d'e Cuellar voer ons comparerende heeft ons verclert, dat noch hij, noch die voerscr. Wolfort, metten welcken hij seyde gesproken te hebben, nyet en wisten te spreken van eenige juwelen oft vassellen, toebehoirende oft toebehoirt gehadt hebbende wylen den voerscr. Marquis van *Bergen* ende dit op zijn manwaerheyt in plaetsse van eede, daertoe vuegende, dat wij souden moegen daeraff spreken oft die voerscr. weduwe van wylen Jan van Gameren oft den *Ampman* van *Antwerpen* oick momboir van zijne achtergelaten kynderen wesende, allebeyde te *Brussel* soe die voerscr. Cuellar ons seyde.

Ende wij commissarysen te *Brussel* gecommen zijnde, hebben opten 18en dach van Februario gesproken metten *Ampman* van *Antwerpen* heet Gerart Tsterck, die insgelijcx ons heeft verclert, die voerscr. juwelen oft vassellen noyt gesien te hebben, noch int zekere te weten waer die nu ter tijt moghen zijn. Ende alsoe wij oick meynden te spreken die selve weduwe ende te dien eynde gesonden hadden ten huyse van monsieur d Aguillon, secretaris van zijnen Mat, tot wyens huyse zij te *Brussel* gelegert was, soe is een van onsen diener aldaer geseegt geweest, dat zij noch bij huer slaepcamere was ende bij ons commen soude tot zulcken andere ure als ons gelieven soude. Welcken volgende, alsoe wij weder ten selven dage nae haer deden sien, wert onsen diener geantwort, dat zij nae *Loeven* ter bruloft vertrocken was ende dat zij corts van daer weder hier in stadt soude commen.

Ende 3 oft 4 daegen daernae hebben wij bij ons ontboeden den voerscr. secretaris Aguillon, die ons heeft verclert, dat hij hadde verstaen, dat zij van *Loeven* soude een reyse oft eenen keer doen tot *Antwerpen* ende datmen van daer corts hier te *Brussel* die selve waeren verwachtende.

Hebben voirts wij commissarysen den selven Aguillon ge-

beden nae tgene des voerscr. is te willen vernemen ende daer af oick tot *Antwerpen* te scryven aen die voerscr. weduwe ende oick aen den voirscr. Cuellar, van wyen sij seyde onlancx brieven ontfangen te hebben ende heeft die selve Aguillon ons noch den lesten der selver maent February geloeft tselve te doen ende naerder te weten, wanneer die selve weduwe hier te *Brussel* sal zijn, ende heeft die selve Aguillon zedert ons geseegt ende geadvertert, dat hij noch eenen brief hadde versch ontfangen van *Antwerpen* vanden selven Cuellaer in antworde van zijne brieven, die hij den selven deesen aengaende onlancx gescreven hadde, welcken brief van Cuellaer in date vanden 24 February lestleden met oick zijne voirgaende brieff vanden 2en der selver maent, heeft die selve Aguillon ons gethoent ende in handen gelaten, die wij oick hier bij hebben gevuegt.

Item, alsoe te voeren ende omtrent 2 oft 3 daegen, naedien wij te *Brussel* waeren gearrivert, Joncker Emanuel Stembour inden naeme vanden Marquise van *Bergen* in onsen handen heeft gebrocht, zekere regten ende remonstrancien van haere wegen zijnen Excie gepresentert, mette apostillen daerop respective gestelt in date vanden 14a February anno 1567 ende geteeckent Mesdach.

Bij welcke requeste die voirscr. Marquise was versueckende
fol. 64 onder andere, datmen haer oft haere gecommitterde soude laten volgen, alle die meubelen in hueren inventaris voerscr. begrepen, onder caucie oft onder huere recepissen ende om die gebracht te worden te *Mechelen* en datmen eenen commissaris uuyten raede van *Mechelen* soude ordonneren, om aldaer tassisteren totter priseringe vanden reste vanden muebelen, die te *Bergen* alnoch nyet geprisert en waeren ende anderssins nae inhoudt van haer requesten oft remonstrancien.

Ende mits dien zijne Excie onder andere daerop heeft geappoinctert, dat die voerscr. priseringe nyet en mochte geschieden anders dan in presentie van ons commissarysen, ende dat wij ende den rentmeister daertoe gecommittert, die wij nochthans uuyter voerscr. commissie ende instructie nyet en cunnen gebinden oft geweten, wije die selve rentmeister soude moegen. Souden der voerscr. suppleante moegen laeten volgen die voerscr. meubelen, soe verre die caucie bij haer gelevert waer soufissante ende solvente genoech nae ons advis ende conformelijck onse instructie naede estimate daer aff gedaen.

Soe hebben daernae hier te *Brussel* bij ons hun gebonden, die voerscr. Aguiler voere ende die voerscr. Stembour eenige daegen naer ons versueckende, dat wij souden willen consenteren ende den concierge tot *Bergen* scryven ende ordonneren, dat die

muebelen bij de voerscr. Marquise gepretendert, nae inhoudt van hueren inventaris souden te *Mechelen* worden gebrocht, om aldaer voirts geappreciert te worden in onse presentie ende dat zij daervoere tot *Mechelen* souffissante borge souden stellen tot onse contentemente, om datmen beter commoditeyt ende gerief te *Mechelen* soude vynden van persoenen, die vanden costelijcke ende andere cleeren ende wercken souden cunnen apprecieren, dan tot *Bergen* voerscr.

Daerop wij hun hebben geantwordt, dat wij tselve nyet en souden cunnen oft dorven doen, sonder expresse ende speciaelen last van zijn Excie, soe bij dien mijn Vrouwe alnoch egeen caucie en hadde gestelt ende dat ons docht, dat die caucie oft borchtochte met behoirlijcke obligatie souden moeten voergaen, aleer wij uuyt ons selven souden moegen consenteren, datmen die muebelen soude van *Bergen* vervueren ende tot *Mechelen* bij mijn Vrouwe laeten transporteren, ende dat zijlieden daeromme souden moegen requeste presenteren ten dien eynde aen zijn voerscr. Excie.

Daertegen die selve A g u i l e r ons heeft gebeden, dat wij zijnen Excie oft zijn raedt daeraf wilden rapport doen, sonder dat zij daertoe zijn Excie met voerder requesten derven importuneren.

Dwelck wij tevreden zijn geweest ende hun hebben geloeft te doen, behalven dat zij ons den borge noemen om zijn naem ende qualiteyt zijn Excie oft zijnen raedt over te presenteren oft amoveren, om dien aengaende bij ons in desen nae die goede geliefte ende ordonnancie van zijnen Excie te reguleren, gelijck wij oic begeren te doen mits desen. Ende zedert ende namelick opten 6en dach deser maent Marty anno 1567 stilo *Brabant*, heeft die voerscr. A g u i l e r a, (commende van *Mechelen* ende van die voerscr. Marquise die aldaer tegenwoirdelijck is) ons verclert, dat die borge soude zijn, die heeren van G r i m b e r g e n, diewelcke onder correctie ende nae ons duncken meynen souffissant daer toe genoech te zijnne.

Versueckende daeromme die voerscr. commissarysen, dat zijn Excie believe te adviseren ende naerder resolveren op deese naevolgende poincten.

Inden yersten, wat zijnne Excie belieft te doen oft gedaen te worden vanden meubelen bijde voerscr. leste Marquis achtergelaten ende onder den voerscr. concierge berustende, daer toe die voerscr. Marquise egeen recht toe en pretendert, noch en versuect haer te moegen volgen, aengesien die voerscr. concierge daer voer egeen caucie en is van zinne oft meyninge te stellen, maer begeert vanden selve muebelen ontlast te worden ende welcke wij daeromme nyet en hebben laeten ontsluyten oft priseren om lange oft meerdere noodeloose costen van zijnen Mat te

ontgaen als voere ende des te meer, dat die voerscr. muebelen ofte die principaele van dien te *Bergen* nyet en sullen appertelijcke nae hun weerde cunnen voerder geprisert worden, mits ende bij faulte van volcke hen zulcx aldaer wel verstaende.

Ten 2a oft zijne Excie goede geliefte soude moegen wesen ende willen consenteren, dat die muebelen, baggen ende juwelen, die de voerscr. Marquise versuect uuyten huyse van *Bergen* ende van *Brussel*, huer gelevert te worden ende huer te moegen volgen, sullen worden vervuert van *Bergen* ende gebracht tot *Mechelen*, om aldaer voirts in onse presentie geprisert te worden, aleer zij caucie sal hebben gestelt oft versekeringe gedaen, emmers voer het perykel vanden wege.

Ten 3a bij wat naerder middele men die voerscr weduwe van Jan van Gamere oft die momboirs van hunne kynderen ende andere sal moegen bedwingen, tzij met seynden vanden dienaers in haer goet oft arrestement van hueren persoenen oft anderssins, tot wysen ende exhibitie vanden voerscr. juwelen ende vassellen, te meer die voerscr. Aguillon ons heeft gethoent zekeren brief bijden voerscr. Cuellaer gescreven, waermede hij bekende gesproken te hebben den ghenen, die die voirscr. juwelen ende vassellen onder hadde, sonder den selven anderssins te noemen, inden voerscr. zijn brief.

fol 65 Ten 4a bij zijnen Excie te adviseren ende letten op die preciose baggen, die de heer van Merode uuyten sterfhuyse heeft onder scepene recepisse gedragen als voere ende waeraff die depositie van Mr. Jaspar voerscr. vermelt, ende die andere voergaende recueil ende stucken bij ons commissarisen overgegeven aengaende die haeftige dingen.

Ten 5a is te wetene, datmen bevynt bijde depositie van 2 getuygen respective van Mr. Jacop vanden Beque ende van M. Jaspar vanden Meyen (beyde vanden raede des voerscr. wylen Marquis ende principale gouverneurs van zijnen affairen ende goeden geweest hebbende) dat die voerscr. Marquis heeft gehadt ende achtergelaeten buyten *Brabant*, ierst een deel vanden heerlijckheyt van *Vossemaer* met zijnne toebehoirten, gelegen ende resorterende onder Zelant vast aen tland van *Berghen*.

Item, opte palen van *Henegouwe* bij *Camerijck* een heerlijckheyt ende slot met zijnne toebehoirten, geheeten *Escandoemire*.

Item, 18 mergen lants gelegen inde landen van *Altena* in *Hollant* hem verstorven van wijlen den bisscop van *Ludick* zijnen bruer.

Item, een huys binnen die stad van Mechelen

Ten 6a, dat den selven Marquis noch competerden zekere actien ende rechten zoe veele als personele zoe buyten als binnen *Brabant* Ierst, die voerscr. Marquis pretenderde gericht te zijnne totter

heerlijckheyt van *Vorsselaer, Rethy* ende *Lichart*, daeraf proces hangt inden raede van *Mechelen* tegen den *grave van Arensberge* ende is tproces tot surverens beleyt

Item, dat ook den selve Marquis schijnt apparentelijck te competeren actie van reindicatie totter heerlijckheyt van *Chaulmont*, gelegen boven Wavere tegen den abt van *Bonne Esperance*

Item, dat die voersc. Marquis pretenderde actie in zekere somme van penningen, ter cause vanden vruchten oft thiende vanden proepstie van OudtMunster tot *Utrecht* toegecommen vanden bisscop voersc.

Item, om zekere saken noch te *Ludick* te liquideren opte Staeten aldaer, oick toecommende vanden voerscr. bisscop, bedraegende omtrent 6 oft 7 duysent gulden eens

Item, dat die voerscr. Marquis te kersmisse lestleden was 2 jaeren, soude verset oft gestelt hebben in handen van Jan Vleminck zekere sculden ende resten hem competerende inde landen van *Ludick*, diemen den selven bisscop op zijn vertreck uuyten biss dom sculdich gebleven was, ter somme van omtrent 28 duysent gulden etc. prout in depositione dicti M. Jaspar.

Ten 7a, dat bijnae alle die rekenninge noch oepen staen ende datmen daeromme ende mits andere redenen men nyet en can den staet vanden huyse pertinentelijck gemaken, gelijck die voerscr. M. Jaspar deponert sonder resolutie te hebben op zijnne remonstrancie, die wij metten anderen stucken dienende tot expeditie ende resolutie vanden haeftige dingen hebben overgegeven.

Gelijck oick aengaende den charteren ende brieven vanden huyse, die selve M. Jaspar bij zijn remonstrantie deducert, nyet moegelijck te zijn alnoch die selve te inventarieren.

Ten 8a, dat gemerct verscheyden officiers hebben begeert te hebben acte oft andere bescheet van het verdraegen ende ver nyeuwen respective van hueren eedt hebben versocht, tadverteren watmen daerop doen sal ende wat besceet men hem daeraff sal gheven, tzij onder den zegel van *Brabant* gelijck men onder *Brabant* gewoenlijck is oft op simpel signature van zijn excellentie ofte vanden commissarysen.

fol. 66 Ten 14e te adviseren terstont op dovergegeven memorie van Jacob van Zeverdonck als rentmeister over den quartiere vanden *Oudenbosche, Stanterbuyten* ende *s Heere Janslant* onder tmarcgraefscap van *Bergen*, op huden den 9a dach deser loopende maent Marty anno 1567 ons overgegeven, daerop promptelijck moet op versien worden, voerden 14a deser selver maent Marty, blyckende bijde redenen inde voerscr. memorie naerder begrepen ende waeromme die voerscr. rentmeister alhier in persoene is gecommen ende sal blijven liggende.

52. Marquis de Berges [1])

Berges.

De cens et rentes et aultres revenuz ordinaires que ne se muent ny changent par an . . . . . 14-4 pnd. 5 s 2 d.

Le revenu quy se change et mue par fermes monte, y comprins les dismes tant au hault pays quy bas, estime le viertal de bled 24 s. a . . . . . 3400 pnd.

Item, le revenu extraordinaire des bois, le proffit de la brasserie et du plantaige a Huberges porte . . . . . 560 pnd.

Revenans lesdites trois parties a 5444 pnd 5 s. 2 d. dont deduict les gaiges ordinaires des officiers de la ville de Berghes 2075 pnd 18 s. et les vacations des officiers aux affaires de la maison et reparations necessaires des maisons et moulins au quartier de Berghes par estimation 1240 pnd demeure de cler . . . . . 2128 pnd. 7 s 6 d.

Mais ladite terre est chargee de pluisseurs rentes et fundations portans par an . . . . . 1042 pnd 17 s. 2 d.

Memoire

Et en pensions et rentes viaigieres de 1635 pnd. 10 s. icy aussy.

Memoire.

53. 1567. *Instructie voor de ontvangers, aangesteld ten behoeve van het beheer etc, der goederen van de oproerige personen. Hen wordt opgedragen, 't roerend en onroerend goed dezer personen te inventariseeren, de roerende goederen openbaar te verkoopen, de onroerende goederen te schatten, de huur of pacht der laatste te innen, en ze tevens in goeden staat te houden. Rekening moet ook gehouden, worden met uitgegeven of opgenomen hypotheken en de verplichtingen, die daaruit voortvloeien. Om goed omtrent dit alles op de hoogte te komen, wordt den ontvangers bevolen, zooveel mogelijk personen te ondervragen en het publiek, dat er iets van weet, verplicht, ook ongevraagd, de ontvangers inlichtingen te verstrekken. Zoo iets verkocht wordt, komt den koning de opbrengst toe. Voor de betrokken rekenkamers zullen de ambtenaren rekenschap en verantwoording afleggen.*

Memorie ende instructie voor de ontvangers, [2]) alreede gestelt ende gecommitteert, ofte alnoch te stellen ende committeren totten ontfanck ende inninge van penningen, die procederen zullen, zoewel vande roerende als onroerende goeden, vanden ghenen die bij de provinciale raden, commissarysen gedelegueert, oft andere competente rechters, verwonnen zullen worden van tfeyt van rebellie, seditie ende andere, die oirzake zijn geweest vanden voirleden beroerten oft eenich andere feyt opt stuck van crime lese Mats gecommitteert hebbende.

1 Pap. d'Et. et de l'Aud. Reg 877 (Arch. Gen. du Royme à Brux.) fol. 19

2) Pap. de Et. et de l'Aud. no. 502 fol 22.

1. Eerst, soe geringe als yemant uuyt zaken voirscreven gevangen, geapprehendeert, aengetast oft voir recht gedachvaert ende geroepen sal wesen in persoene te erschynen oft compareren, zullen de voerscr. ontfangers hen vinden ende adresseren aende fiscalen, commissarysen, gedelegueert oft andere officiers, die de selve apprehensien, dachvaerden oft citatien hebben gedecerneert oft laten doen, om de goeden van zulcke delincquenten bijden officier vander plaetsen gecenseert ende in s Conincx handen gestelt te worden Twelck de voirscr. Ontvangers solliciteeren ende bevestigen zullen, dat terstont gedaen worde bij de principale officiers ven justicie vander plaetsen, mit hen genomen ende gevuecht eenigen secretarys ofte gezworen clerck. Ende zullen de voerscr. ontfangers vanden selven nemen declaratie oft vercleeringe bij hen geteeckent ende geverificeert, van alle de goeden, roerende ende onroerende, den voerscr rebelle ende seditieuse toebehoirende, welcke goeden bewaert zullen worden zoet behoirt.

2. Zoe haest als tegens den voirscr. delincquanten vonnisse gegeven sal wesen, mit confiscatie van huere goeden, zullen de voerscr. ontfangers terstont procederen tot vercoopinge vande haefflijcke oft roerlijcke goeden der selver delincquanten, bij subhastatie ende openbare uproep, ende zijnder Maes meeste proffyt daermede doen, zoemen in gelijcke zaken gewoenlick is van doene, houdende ende bewarende bij goeden inventarys de briefven, tijtlen ende munimenten, Ende aengaende die actien, zullen zij daer van, dyen van Co. Mats financien adverteren, om daerop te ordineren, zoe zij bevinden zullen te behoiren.

(Wordt vervolgd)

DE STORMRAMP TE BOXTEL OP 9 NOVEMBER 1800.

Schutjes maakt in dl III, 343 van zijn Gesch. v. h bisd. 's Hert. enkele malen melding van deze stormramp, die de schuurkerk zeer beschadigde, zonder er nadere bijzonderheden van te' zeggen. Ook in andere werken heb ik er geen nadere mededeelingen van gezien.

Het doopboek der R. K. parochie van St Petrus te Boxtel, (Rijksarchief 's Hert. Boxtel S 9), geeft, na de ingeschreven doopen van 1800, er de volgende beschrijving van.

„Op Sondag den 9 November 1800 's morgens de logt soo louw geweest sijnde als of het in de maand van Mey was, ontstond er op den middag omtrent één uur een sterken wind, die allenckens zig verheffende, om half drie in eenen vreeselyken storm veranderde, die duurde tot savonts ontrent seven uuren, voor aleer hy eenigzints bedaarde, waayende uyt den Zuidwesten.

Ten tyde van de catechismus begonnen er verscheyde glasruyten uyt te waayen; het riet van den (dak)-vorst werd losgerukt; 93 vorstpannen waayde van de kerk. Dit alles begon een groote consternatie te veroorzaken, doch terwijl overal de pannen van de daken waayden, was het zeer perykeleus over de straat te gaan, weshalven men de kinderen in de catechismus tragten te houden, om de ongelucken te voorkomen.

Dan eyndelijk begonnen de muuren van de kerke te scheuren en de pilaren te daveren, dat men vreesde dat de kerke ingevallen zoude zijn, want de muur, zoowel van 't Noorden als van 't Zuiden scheurde, van de deure af tot agter toe, in 't midden deur, zoo dat men in den barst wel een gulden kon steken.

De pilaren stuurden over en 't weer; selfs den pilaar daar 't beeld van den H. Johannes Nepomucenus aan hangt week onder den voet waar hy opstaat wel meer als drie duymen, doch hebben denzelve met groote moeyte weer regt gestelt.

De ouders quamen met verbaastheyt hun kinderen haelen en wy verlieten alle met de grootste benautheyt de kerke, begaven ons op de logt, buyten de gebouwen, om de ongelukken voor te komen. Egter is dit nog alles geluckig vergaan en alhoewel op 'd uythoecken verscheyde huyzen zijn ingestort en boomen van 7 en 8 voeten dik omgewaayt en op de huizen vallende die verpletterd hebben, is er toch niemand door verongelukt."

Oss J. Cunen.

HET ZEGEL EN HET WAPEN DER GEMEENTE HEESCH

Aan Heesch, oudtijds een bescheiden dorp in het kwartier van Maasland, valt historisch weinig te vermelden. Gelijk de heer Cuneu in zijne binnenkort te verschijnen geschiedenis der plaats aannemelijk maakt, beteekent de naam „heesters of „kreupelbosch". In het jaar 1191 gaf hertog Hendrik de 1ste van Brabant de tienden van Heesch in leen uit aan Hendrík, heer van Cuyk. De parochiekerk is gewijd aan St. Petrus in Banden en bezat volgens de schets in het handschrift Verhees een toren in Romaansche stijl.

Daarmede is alle gedenkwaardigs vóór de 14de eeuw vermeld. De daarop in tijdorde volgende plaatselijke merkwaardigheid is het schepenzegel en valt nu het op, dat dit twee der bovengenoemde feiten bevestigt: den plaatsnaam en den parochiepatroon.

Naar het lettertype te oordeelen, zou dit zegel nog 13de eeuwsch kunnen zijn, maar de oudst bekende afdruk hangt aan eene akte van 2 October 1390, bewaard in het archief der Godshuizen te 's Hertogenbosch. Het stelt blijkens de hierbij geplaatste afbeelding (sub 1) den patroon van het dorp den H. Petrus voor, herkenbaar aan zijn sleutel, blootshoofd met nimbus, gekleed in tunica en casuifel, maar overigens gebrekkig afgebeeld. Op den achtergrond twee boompjes, in welke men geneigd is heesters te zien als eene zin-

No. 1

speling op den plaatsnaam. Het omschrift, voorafgegaan door eene ster, luidt: „segel der scepen van Hees". [1])

Tot heden is mij van dit zegel geen jongere afdruk bekend dan van het jaar 1400, maar vermoedelijk is het tot 1672 in gebruik gebleven, toen het door eene vrij nauwkeurige navolging, echter met gemoderniseerd randschrift vervangen werd. Van dit laatste is de stempel nog ter secretarie aanwezig. Het omschrift luidt ditmaal: gelijk uit de afbeelding sub 2 blijkt, voorafgegaan door een kruisje, „sigillum scabinatus de Hees, 1672".

No. 2

Van hetgeen met dit zegel na 1795 geschied is, is helaas weinig bekend. Het gemeente-archief is zeer onvolledig en zelfs zou bij eene schoonmaak ter secretarie, nog niet zoo vele jaren geleden, de authentieke afbeelding van het tegenwoordig gemeentewapen opgeruimd zijn. Slechts heb ik met de hulp van den Secretaris van den Hoogen Raad van Adel kunnen achterhalen, dat het gemeentebestuur bij missive aan genoemden raad van 22 November 1816 de bevestiging verzocht van een wapen, dat omschreven werd als „St. Pieter met Bisschoppelijken myther en staf, met sleutel in de regterhand".

De officieele beschrijving van het daarop verleend en tot heden geldend wapen, zooals destijds gebruikelijk, met de rijkskleuren goud en blauw versierd, zal in substantie daarmede wel overeen komen.

's Hertogenbosch Jan. 1933 J. P. W. A. Smit

1) Mogelijk is bedoeld „scepenen" maar het teeken der afkorting is niet of niet meer te zien.

HET MASSEREELSHUIS TE 's HERTOGENBOSCH

In zijn bekend werk over de „Voorname Huizen en gebouwen van 's Hertogenbosch" (I 413) tast Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt in het duister naar de vroegste eigenaars vaar dit huis, gelegen op Den Ouden Hust te 's Hertogenbosch.

Als oudste bezitster (±1530) weet de schrijver te noemen Ulanda van Ooy, die het ten huwelijk bracht aan haar man Henrick van Massereel(s) Janszn. ridder, en naar wien dit huis het Massereelshuis genaamd werd.

In het Huisarchief van Helmond berustten eenmaal enkele transportakten van bedoeld huis, welke stukken sinds 1892 door het Rijksarchief te 's Hertogenbosch zijn aangekocht en thans aldaar bewaard worden. [1]) De omschrijvingen dezer akten zijn door ons ingeschoven in de regestenlijst van de oorkonden uit het Huisarchief van Helmond. [2])

Op 27 Jan 1362 heeft voor schepenen van Den Bosch de overdracht plaats van een erf op den Oudenhuls aldaar, tusschen het huis, waarin Engelbertus genaamd Enghelken, paardenkoopman, woonde en dat van Johan den bontwerker, genaamd Burggrave (Borchgrave), door Batha, dr. van wijlen Henricus, zoon van Johan genaamd Spiker, en Wilhelmus genaamd van Waderle. [3])

Den 29 Februari 1364 wordt een derde van dit erf verkocht door Willem van Waderle aan Jacobus genaamd van der Wiel. [4])

Den 15 Maart 1414 heeft de overdracht plaats van een camera cum suo fundo op den Huls te 's Bosch, tusschen

1) Jaarverslag Rijksarchief 1892.

2) Inventaris van het Huisarchief van Helmond, benevens een regestenlijst van de Oorkonden, samengesteld door Jac. J. M. Heeren, met medewerking van Mr. J. P. W. A. Smit (Uitg Helm. 1926).

3) Regest. n 31. 4) Regest. n. 33.

het erf van wijlen Johan genaamd Basyn en camera seu hereditas van Johan genaamd Erenbout, c. a. door Petrus, zoon van wijlen Thomas genaamd van Waalwyc, man van Jutte genaamd van de Spiker, aan Johan, soon van wylen Gerardi genaamd Heylen soens soen. [1])

Ditzelfde huis en hof c. a wordt 30 Jan. 1420 door Thomas, zoon van wijlen Rudolphus van de Graaf, Elisabeth zijn zuster en Gerardus Scilder, man van Heilwig, dochter van Rudolphus voorn., overgedragen aan Petrus van Guylic, priester, om het gedurende diens leven te houden voor 's hertogen cijns en een jaarlijksche lijfrente en onder nader omschreven voorwaarden. [2])

Vóór 14 Mei 1422 schijnt echter dit huis alweer van eigenaar te zijn veranderd, want op genoemden datum draagt Otto, zoon van wijlen Paulus genaamd Otten soen het op aan Katharina, weduwe Goeswinus genaamd Weghen, zoon van wijlen Andreas genaamd van Vamel. [3])

Ditzelfde huis, toen belend o. a. aan Gerard van Eyck werd 1 Maart 1456 door Everardus, zoon van wijlen Wilhelmus Valckenborch, man van Mechtildis, en Johan, zoon van wijlen Johan Berijs, man van Katelina, dochter van wijlen Wilhemns genaamd die Weyt, overgedragen aan voornoemden Gerardus van Eyck wijlen Peterszoon. [4])

Het gedeelte van het huis, dat in 1420 aan Petrus van Guylic in bruik gegeven werd, droegen de alstoen genoemde eigenaars 31 Jan. 1458 ook over aan Gerardus van Eyck. [5])

Hoe dit pand tenslotte gekomen is aan Ulanda van Ooy, hiervoor genoemd, kunnen wij niet nagaan.

Wij vinden nog slechts aangeteekend, dat Floris Massereel, zoon van wijlen Henricus, zoon van

1) Regest. n 131. 2) Regest. n. 153. 3) Regest. n. 161.
4) Regest. n. 251. 5) Regest n. 255.

wijlen Johan M, ridder, aan zijn neef Jhr. Johan van Cortenbach d. d. 9 Jan. 1601 gelofte doet van 12 gouden denaren, onder verband van een huis in de St. Jorisstraat, waarmee ongetwijfeld het bovenbedoelde Massereelshuis is bedoeld. [1])

Deze Jhr. Jan van Cortenbach was de zoon van Jan van Cortenbach, (nat. zoon van Jhr. Joost van Cortenbach, heer van Helmond, verwekt bij Yda . . .) in of kort na 1552 gehuwd met Petronella Massereels, dochter van Hendrik en van Ulanda van Oyen, erfdochter van Balgoy. [2])

Jhr. J. van Cortenbach woonde in den huize „Op Strijp" onder Aarle. Hier lag in April 1608 de commandeur van Vucht, bovengenoemde Floris Massereels, ziek en werd „cranckelijk wesende" naar 's Hertogenbosch gevoerd, waar hij 29 April 1607 overleed en in de Kruiskerk begraven werd. [3])

Voor den pastoor van Aarle, heer Goossen Jansz. van Duynhoven, maakte hij eenige beschikkingen, zijn goederen te Nuenen en Casteren betreffende. Bij die gelegenheid verklaarde hij, zijn testament „in voirleden tyden te hebben gemaeckt voor den notaris Josepho van Heynissen ende daerna ock noch seeckere codicille voir de notarissen Mr. Thomas Pauli en Adriaen Brouwers". [4]) Hierin heeft hij wellicht beschikt over het Massereelshuis. Mogelijk had zijn neef Jan van Cortenbach daarmee iets uit te staan. [5]) Hoe kwamen anders de oude transportakten van dat huis in het familie-archief?

Helmond. Jac. Heeren.

1) Regest. n. 483. 2) Heraldieke bibliotheek (1874) blz. 32; Tax. XXIX, 38
3) J. Hezemans, De Commanderij van Vucht, blz 41.
4) Tijdschrift Sassen 1e jg. Kol. 225.
5) Dat de familie v. Huyn van Amstenradt (door S v IJ. genoemd t. a. p. I 416) nauw verwant was met de Cortenbachs (Sassen: Heeren v. Helmond blz 25) pleit voor deze veronderstelling.

JAN VAN NASSAU, KASTELEIN VAN HEUSDEN EN ZIJN GESLACHT.

Deze tak van Bredasche Nassauers is herhaalde malen door genealogen en historici besproken geworden. De reden dezer belangstelling geeft Mr. Smit in het kort aan: de geschiedenis van eene stamlijst dezer Nassauers is van meer dan lokaal belang, omdat uit deze familie zijn voortgekomen niet enkel eenige overheidspersonen maar ook de moeder van het Vrouwtje van Mechelen, bekend uit de levensgeschiedenis van prins Maurits.

Elsevier, de archivaris van Leiden, wees in *De Navorscher* XIII op gegevens uit het archief van die stad en van de abdij Leeuwenhorst. In 1879 plaatste J. A. Frederiks in het vierde deel van *De Gids* eene uitvoerige verhandeling over Margaretha van Mechelen. Naar aanleiding van een artikel in den *Gelderschen Volksalmanak* 1892, verscheen datzelfde jaar in *De Nederlandsche Heraut* eene studie Mechelen en Nassau La Lecq, samengesteld door Mr. W. J. baron d'Ablaing van Giessenburg.

In hoofdzaak volgden de schrijvers in *De Gids* en de *Nederl. Heraut* een verkeerd spoor. Zij meenden, dat Margaretha's moeder eene afstammelinge was van Alexis van Nassau, een bastaard-zoon van Hendrik III van Nassau, broer dus van René van Chalons. In diezelfde fout moest dus ook prof. Blok vallen, toen hij voor het biografietje in het eerste deel (1911) van het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* te rade ging enkel bij de aangehaalde artikelen. Deze fout had hij kunnen voorkomen, indien hij had kennis genomen van de in hoofdzaak juiste geslachtslijst, welke Gommers opnam in de *Geschiedenis van Rijsbergen*, in 1909 uitgegeven door het Provinciaal Genootschap voor K. en W. in Noord-Brabant. Deze laatste schrijver was echter niet in

staat den stamvader van dit geslacht aan te wijzen, bij gebrek aan officieele gegevens Eerst in 1917 heeft onze medewerker J. v. d. Hammen, het bewijs geleverd, dat Jan van Nassau, de kastelein van Heusden, een natuurlijke zoon was van Jan IV, graaf van Nassau en heer van Breda (†1475).

Deze vondst was voor Mr. Smit eene aanleiding om „eene verbeterde stamlijst" samen te stellen, welke in 1919 geplaatst werd in *De Nederlandsche Leeuw*. Andere verbeteringen werden door denzelfden aangebracht in jaargang 1922 van hetzelfde maandblad.

Bij de onderzoekingen ten behoeve van de uitgave *De parochiën in het bisdom Breda* vond ik tal van nieuwe bijzonderheden over deze Nassauërs. Ik meende daarom een goed werk te doen, deze gegevens te verwerken in eene nieuwe geslachtslijst van Jan van Nassau, den kastelein van Heusden.

I Jan van Nassau was een natuurlijke zoon van Jan IV, graaf van Nassau en heer van Breda.

Zijn vader overleed op 65-jarigen leeftijd te Dillenburg 3 Febr. 1475; tien dagen later werd zijn lijk bijgezet in het bekende praalgraf zijner ouders in de O. L. V. kerk te Breda. Bij zijne echtgenoote Maria, gravin van Loon en Heinsberg, had hij vier dochters en twee zonen, van wie de oudste, Engelbrecht II, hem opvolgde in Breda.

Volgens den kwartierstaat op een grafmonument in de Karmelieten-kerk te Brussel, zou de moeder van Jan geweest zijn eene juffrouw van Loemel, een naam, welke slechts een enkelen keer in Breda voorkomt. [1]) Het handschrift geeft niet de beschrijving der wapenschilden.

Van Jan's jeugd is niets bekend. Alleen weten wij, dat hij officieel wordt aangeduid als: Jan bastaard van Nassau. Zijn vader belastte hem met de waarneming van het drostambt over de heerlijkheid Heusden, dat Philips de Goede als graaf van Holland bij besluit van 18 December 1447 den heer van Breda had opgedragen. [2])

1) Jan Godertssone van Loemel, 1499 in: R. A 's Hert.: Breda n. 415 f. 59.
2) Jac van Oudenhoven, *Beschrijvinge der stad Heusden* (1743) bl. 271.

Daar het kasteel dien ambtenaar tot woning was aangewezen, heet de drossaard hier kastelein.

Zijn broer, Engelbrecht II van Nassau, verkocht hem „om sekeren nootorboiren" het kasteel en de heerlijkheid Corroy ende Frasne in Waalsch Brabant; 29 April 1485 werd hij met deze bezittingen beleend.[1]) Reeds in 1492 kwamen deze bezittingen weer terug aan graaf Engelbrecht,[2]) die ze, 24 Maart 1492, verpandde aan Philibert, heer van Veyre, bijgenaamd La Mouche.[3]) Deze eigendommen zijn door een der volgende heeren van Breda ingelost, want 6 Febr. 1540 droeg René van Chalon deze goederen over aan zijn natuurlijken broer Alexis van Nassau; 7 Juni d. a. v. werd deze er mede beleend.[4]) Diens nazaat, Joz. Ign. van Nassau wist in 1693 de heerlijkheid Corroy verheven te krijgen tot graafschap.[5])

In 1470 trad Jan in het huwelijk met Adriana van Haestrecht, een der kinderen van Pauwel van Haestrecht en Catharina van Naaldwijk. De huwelijks-voorwaarden werden 4 November 1470 in het kasteel te Loon op Zand opgemaakt en in schrift gebracht door Joh. Gruyter, een priester-notaris uit Breda. De voornaamste ambtenaren uit de Bredasche heerlijkheid waren als getuigen aanwezig: Jan van der Dussen, schout der stad, Jan van Nederven, schout van Zundert en Rijsbergen, Cornelis van Bruheze, rentmeester-generaal, een jonker van Spangen, en nog Peter van Wissel, schout van Tilburg.[6])

Jan van Nassau overleed 29 November 1506[7]) en zijne echtgenoote 8 October 1512.[8])

Behalve de kinderen uit dit huwelijk had de kastelein nog andere kinderen, buiten huwelijk verwekt.

1) L. Galesloot, *Inventaire des archives de la cour féodale de Brabant* I (1870) bl. 196 (n. 125 f. 350).
2) A. p. bl. 295 (n. 126 f. 37). 3) A. p. bl. 197.
4) A. p. bl. 212; 308 (n. 134 f. 414). 5) A. p. bl. 59.
6) *Taxandria* XXIV (1917): 13; 38.
7) Volgens het jaargetijden-boek van Waalwijk *Graf- en Gedenksch.* IV: 450.
8) Hoyneck van Papendrecht, *Analecta* V: 418.

„Zuster Elisabeth, wylen Jans de bastart van Nas-„sou natuerlicke dochter, geprofesside suster in den „clooster van sinte Cathyryne bynnen Heusden van den „regel sinte Francisci." [1])

„Jouffrouwen Barbare ende Adriane, wylen Jans „de bastairt van Nassou natuerlicke dochteren, dair moe-„der af was wylen Yde Peeter Elincx dochter, geprofessyt „in sint Agneetenclooster genoempt Cabbeeck bynnen „der stadt van Thienen, oirder van sint Augustijn." [2])

1. Jan van Nassau wordt 30 Augustus 1496 ingeschreven als student aan de hoogeschool te Leuven; hij was een leerling van het Varken. [3]) In 1500 wordt hij student aan de hoogeschool van Orleans. [4]) Uit de rekeningen van het Bredasche kapittel blijkt, dat hij reeds in 1494 een kanunniks-prebende bezat in de O. L. V. kerk te Breda. [5]) Het necrologium der Bredasche kerk noemt hem pastoor, zoodat vermoedelijk de prebende van den overleden pastoor Willem van Alffijn (overl. 1 Juni 1494) aan hem is geschonken. Hij sterft 3 Maart 1506. [6])

2. Pauwel van Nassau, schout van Breda sinds 1508. Kort voor den dood zijner moeder kocht hij van Peter van der Daesdonck voor haar „die alinghe ende geheele hoeve ende goederen van Hylaer" onder Prinsenhage (22 Maart 1510). [7])

Hij huwde Catharina van Haeften. Zij maakten 21 Mei 1514 hun testament en zijn nog in den loop van hetzelfde jaar overleden: zij 5 Juni en hij 6 September. [8])

Bij hun dood waren drie dochters in leven; het beheer der nalatenschap werd door den heer van Breda opgedragen aan Hendrik Montens, die 3 Aug. 1532 daarvan verantwoording aflegde. [9])

1) R. A. H.: Breda: n. 440 f. 84 vo (1535).
2) n. 454 f. 183 vo (1547); reeds in 1530 waren zij in het klooster: n. 435 f. 109.
3) R. A. Br.: Lenven, n. 23 f 57 4) *Bijdr. H. G. Utrecht* XXXII: 337.
5) S. A. Breda: n. 343bis: it. gegeven dat meester Servaes te voren gaff, van hij voer Jan, die bastaert van Nassouwen zoon, als canoniek diewyl die epistel voer hem gesongen heeft; rek. 1494-95; ook eenige posten in 1495-96.
6) H. v. P V: 449. 7) R. A. H.: Breda n. 419 f 199.
8) H. v. P. V: 372 en 395. 9) R. A. H.: Breda n. 437 f. 108vo.

A. Adriana was zeker in 1532 de echtgenoote van Dirk van Assendelft. Hij was de jongste zoon van Nicolaas en Alijt van Kijfhoek en werd in 1534 beleend met het ambacht Besoyen, waarvan zijn broer Gerrit afstand had gedaan. [1]) Dirk had zich 29 Aug. 1519 laten in schrijven als student te Leuven als leerling van het Kasteel. [2]) Hij werd 5 Jan. 1542 aangesteld tot schout van Breda, waarbij de drossaard Jan van Renesse zich borg stelde. [3]) De heerlijkheid Albrantsweert in het land van Putten kocht hij voor 3300 gulden. [4]) Volgens van Leeuwen overleed hij in 1553, zij in 1558. [5]) Opvallend is het, dat het fraaie grafmonument in de kerk van Breda met geen enkel woord hun overlijden aangeeft.

Zij lieten na de volgende kinderen:

a. Claas, die 17 October 1554 zijn vader in Besoyen opvolgde. [6]) Hij is ongehuwd overleden, vóór 1560.

b. Pauwel, in 1560 reeds heer van Besoyen. Uit de ouderlijke nalatenschap werd hem toebedeeld het huis in de Steenbrugstraat, tusschen het huis der dochters van wijlen Adr van Bruheze aan de oostzijde en dat van de erfgenamen van Jan Nederven aan den westkant; met de zuidzijde kwam het pand aan de stadsvesten.

Tot dit pand behoorde ook een boomgaard met een moestuin door water geheel omringd, welke gelegen waren over de gracht, en nog aan den overkant der straat, tegenover de groote huisinge, een huis met stal en eenige kleine huisjes, gelegen naast de stads-speelschuur. [7])

c. Jan, heer van Kralingen, volgens van Leeuwen geboren in 1543. Hij was in 1578 schout van Breda. [8]) Uit zijn huwelijk met Margaretha van Rossum noemt van Leeuwen meerdere kinderen.

d. Katharina is de oudste dochter, die in 1562 genoemd wordt als de echtgenoote van Willem van Lok-

1) *Taxandria* XI (1904): 34. 2) R. A. Brussel: Leuven n. 23 f. 215vo.
3) R. A. H.: Breda n. 447 f. 5 4) A. p. n. 466 f. 106vo.
5) *Batavia Illustrata*: 874. 6) *Taxandria* XI: 34.
7) R. A. H.: Breda n. 465 f. 134vo. 8) A. p. n. 482.

horst. Volgens van Leeuwen is zij na diens dood voor de tweede maal gehuwd met Christoffel van Wilig.

e. Maria is ongehuwd gebleven, evenals

f. Adriana

g. Beatrijs was in 1560 nog niet gehuwd; eene aanteekening uit 1577 noemt als haar man Gijsbert de Cock van Neerijnen.[1]) Volgens van Leeuwen overleed zij in 1611 kinderloos te 's Gravenhage, oud 70 jaren.

h. Walrave, op 50-jarigen leeftijd gehuwd met Johan van Schagen, en 23 jaar later, in 1618, overleden te 's Gravenhage.

i. Anna, leeft nog in 1562.

j. Renata, reeds in 1560 overleden,[2]) zonder kinderen uit haar huwelijk met Goossen van Varick. Aan haar schoonbroer, den heer van Waalwijk, vermaakt zij „alle heur schilderyen" in haar testament 23 Juli 1559.[3])

k. Alijt, in 1560 reeds weduwe van Andries Millinck, heer van Waalwijk.[2])

B. Anna, echtgenoote van Robrecht van Schoonhoven, schijnt overleden te zijn in Dordrecht 28 Febr. 1592.

C. Catharina, die in de Bredasche stadsrekening uitdrukkelijk de jongste wordt genoemd, trad in het huwelijk met Wouter van der Meeren, heer van Saventhem en Sterbeke. Zij overleed 25 Aug. 1556; en daarna moet hij het Franciscaner-habijt hebben aangenomen en overleden zijn te Dordrecht.

3. Hendrik van Nassau; zie II.

4. Maria is geboren omtrent 1481. Zij huwt 27 Mei 1498 met Hieronymus van der Noot, kanselier van Brabant. Het huwelijk zal gesloten zijn te Breda, daar in de stadsrekening 1498 geboekt wordt eene uitgave aan wijn: „opten XXIX^{sten} dach van Mey soe wairt den brugom Jeronimus van der Noot, die casteleyns dochter

1) A. p. n. 467 f. 137. 2) A. p. n. 465 f. 135 in marg.
3) A. p. n. 1016 f. 47.

van Huesden getrout hadde". In de volgende rekening wordt betaling verantwoord aan „meester Jeronimus van der Noot ende jouffr. Marien van Nassau Jans s bastairds dochter wittige huysfrou." Zij overleed 2 Jan. 1521 op veertigjarigen leeftijd, hij 10 Febr. 1540, oud 77 jaren. Zij liggen begraven in de kerk der Karmelieten te Brussel, in de kapel van O. L. V. Visitatie, waar hunne kinderen een grafmonument hebben geplaatst met dit opschrift:[1])

„HIERONIMO VAN DER NOOT, VIRO CUM GENERIS SPLENDORE, TUM VIRTUTUM OMNIUM GENERE ORNATISSIMO EQUITI AURATO, ANNIS XVII BRABANTIAE (CAROLO IMPERANTE) CANCELLARIO, AC MARIAE A NASSAU, PARENTIBUS OPTIME MERITIS PROLES PIENTISS. AETERNAE GRATITUDINIS MONUMENTUM POSU. VITA DEFUNCTUS EST ILLE ANNO AETATIS SUAE LXXVII. HAEC XL A CHRISTO NATO, ILLE CIↃ. IↃ. XL. XVII FEBRUARII HAEC M. D. XXI II JANUARI.

Ander in de selve voor de bombarderinge:

„HIER LEGGEN BEGRAEVEN D'EDELE ENDE WELGEBOREN HEERE' HEER JERONIMUS VAN DER NOOT, RIDDERE, ENDE CANCELIER VAN BRABANT, DIE STERFF DEN 10 FEBRUARY / 1540 / ENDE VROUWE MARIA VAN NASSAU SYNE HUYSVROUWE, STERFT DEN 2 JANUARY 1521 / ENDE HEER ENGELBERT VAN DER NOOT, RIDDERE, HEN LIEDER SONE, DIE STERFF DEN 19 DECEMBER 1578 / ENDE JONCKWE MARGRIETE VAN DEN DAELE SYNE HUYSVROUWE, STERFF DEN 8 JULY 1552 / ENDE JOUFFROW CATHARINE VAN DER NOOT DOCHTER HEER ENGELBERTS, STERFF DEN 17 EEBRUARY 1634.

Kwartieren:

VAN DER NOOT — EGGLOY — VAN ASSCHE — GRIMBERGHE
NASSAU — LOEMEL — HAESTRECHT — NAELTWYCK

Een hunner kinderen was pastoor van Prinsenhage,[2]) en eene andere, Eleonora, is als Augustines te Waalwijk 6 Sept. 1583 overleden.[3])

1) Kon. Bibl. Brussel: M. S n G. 1606.
2) G. C. A. Juten, *De parochiën in het bisdom Breda*, Prinsenhage bl. 39.
3) *Graf- en Gedenkschr.* IV: 448.

5. Cymburg, vermoedelijk ten doop geheven door Cymburg van Baden, de gemalin van Engelbrecht II van Nassau. Zij huwde Wouter van Dielbeek, heer van Attenhoven en schout van Diest. Uit dit huwelijk waren in 1539 deze kinderen in leven:

A. Hieronimus; B. Antonius; C Adriana; D. Walburgis; E. Catharina.[1])

6. Eene wettige dochter zal ook zijn „Katharina Jans bastarden dochter van Nassou" aan wie Maria van Loon eene rente schenkt op haar eigendommen onder Zonzeel en Zwartenberg in 1478.[2]) Zij overleed 8 Jan. 1524. De materialen van haar huis, dat ook viel binnen de uitbreiding van het Bredasche kasteel, zijn gebruikt aan den opbouw van de begijnen-huizen bij de St. Wendelinus-kapel.[3])

De twee volgende dochters worden in het jaargetijdenboek van het Waalwijksche klooster uitdrukkelijk kinderen genoemd van Jan van Nassau en Adriana van Haestrecht.[4]) Catharina van Haestrecht, eene zuster der moeder, noemt zich uitdrukkelijk tante,[5]) zoodat de afstands-verklaringen terecht in den boedel-inventaris der weduwe Adriana van Assendelft-Nassau zijn opgenomen.[6])

7. Maria overleed 20 Dec. 1556, na ongeveer 33 jaren Nazareth als overste te hebben bestuurd; in 1506 had zij den sluier aangenomen.

8 Adriana, ook zuster in Nazareth, overleed 24 Mei 1558.

II. Hendrik van Nassau overleed te Breda 25 Sept. 1517.[7]) Op 30 Augustus 1496 werd hij voor de faculteit der vrije kunsten ingeschreven te Leuven, gelijk met zijn ouderen broeder Jan; in 1502 wordt hij student te Orleans.[8]) In 1513 werd hij te Breda benoemd tot

1) L. Galesloot, *Inventaire* 1: 307

2) G. C. A. Juten, *Cartulariun Begijnhof* 114; in de regest moet dus gelezen worden: dochter van J. v. N.

3) A p: 112 en 181 4) *Graf- en Gedenkschr.* IV: 448 en 450.

5) A. p.: 445. 6) Mr. Smit in *Ned. Leeuw* 1922

7) H. v. P. V: 400. 8) *Bijdr. Hist. Gen Utr.* XXXII: 337.

schepen, in 1514 tot keurmeester van den wijn, en in 1515 tot deken van het vleeschouwers-ambacht. Van de erfgenamen van der Dussen kocht hij in 1513 het huis in de Veterstraat, staande naast dat van den overleden kanunnik van Oesterzeel. [1])

Deze Hendrik was vader van drie zonen, maar wie was zijn echtgenoote?

Haar naam is bij iederen genealoog onbekend Gommers — zonder zijn berichtgever te noemen — meende, dat zij een persoon was van lagere afkomst, de dienstmeid van Hendriks moeder. Eerst aarzelend, later meer positief neemt Mr. Smit deze meening over.

Als de kinderen de ouderlijke nalatenschap verdeelen, noemen zij als hunne moeder Catharina van Merwen. Nu was het gemakkelijk te verklaren, waarom kinderen en kleinkinderen den naam hunner moeder aannamen met of zonder bijvoeging van Nassau, en daarmee werd het verhaal over hare maatschappelijke positie heel onwaarschijnlijk.

Eene schriftelijke verklaring van haar zoon Pauwel gaf verdere opheldering over haar persoon. Aan hem waren goederen vermaakt door zijne tante „jouffrou Josyne van der Merwen", de vrouw van Goossen Spierinck, schout van Baardwijk. [2]) Een broer der beide zusters, Jan van der Merwen, woonde te Babilioniënbroek. [3])

Met Pauwel erfde van tante Jozyne ook Symborch van Zouwen, de vrouw van Hendrik de Roover Willemszoon te Heusden. De beeldsnijders van Galen verklaren in 1543, dat deze Symborch eene dochter is van meester Claes van Souwen, „een cleynsteker van antyck" uit diens huwelijk met Herbays van Merwede, en dat haar broer Hendrik Souwen te Keulen woonde en haar zuster Joanna gehuwd was met Hendrik van Hegelsom [4]) Hendrik van Nassou alias van der Merwen schijnt trotsch

1) R. A. H.: Breda n. 421 f 24vo. (31 Mei 1513).
2) A. p. n. 807 f. 154vo. 3) A p. n. 463 f 167vo.
4) A. p. n. 805 f. 20vo en 22; 456 f 142; 479 f 34vo.

te zijn op de familie zijner moeder, want hij noemt zijne tante „jouffrou Jozyne van der Merwen, wittige huysfrou van Goossens Spierinck van Aelborch was." [1])

Het fabeltje over de dienstmeid kan wel worden op geruimd.

Het huis in de Veterstraat houden de kinderen in onverdeeldheid. Bij den groóten brand in Juli 1534 was deze woning erg beschadigd. In April 1536 geven de drie broers verlof aan hunne buren Jan van Okeron en Nic. Dobbermont, hofmeesters van graaf Hendrik van Nassau in de muur van hun huis te ankeren. [2]) Op 24 Juli 1536 wordt het pand gekocht door den graaf. [3])

De kinderen uit het huwelijk Nassau-van Merwen zijn:

A. Jan. In eene akte van 17 April 1537 wordt hij genoemd: „joncker Jan van Nassou, die men noempt Merwede", zoon van wijlen joncker Hendrik van Nassau en kleinzoon van „wylen Jan de bastaert van Nassou." [4]) De stadsrekeningen geven hem den naam van Jan van Merwen, zoon van Hendrik van Nassou, ook wel kortweg Jan van Merwen. [5]) Bij de verdeeling der ouderlijke nalatenschap worden hem toebedeeld de Ossenblok en de Craan onder Rijsbergen. [6]) In 1540 is hij schout van Baarle en Alphen. [7]) In het najaar 1543 schijnt hij gestorven te zijn.

Volgens Mr. Smit is deze Jan van Nassau gehuwd geweest met Cath. Desfenestroulx (van Fenestrou), waarbij hij geene kinderen had. Bij testament legateerde hij haar eene lijfrente van 150 karelsgulden, gevestigd op zijne Rijsbergsche goederen. De erfgenamen van Jan van Nassau werden in 1548 door haar gesommeerd deze rente uit te betalen. Zij was toen reeds gehuwd met Dismas van der Rijt, wonend te Orleans. In 1587 deed zij zelfs beslag leggen op de twee hofsteden [8]) en bij testament

1) A. p. n. 809 f. 36vo. 2) A p n. 441 f. 55. 3) A. p. f. 91vo.
4) A. p. n 442 f. 184; n. 444 f. 14vo; 110vo.
5) S A. Breda: rek 1536 en 1543, 6) R. A. H: Breda n. 438 f. 116.
7) A. p. n. 445 f. 60. 8) R. A. H: Rijsbergen n. 746.

had zij hare rechten overgedragen aan den secretaris Peter van Hegelsom. [1])

Bij eene Adriana Oirlmans had deze Jan nog twee buiten-echtelijke kinderen: Catharina, geboren omstreeks October 1536, Elisabeth, een jaar later geboren. Aan de eerste schonk hij bij testament 200 gulden. Aan de moeder had hij eene lijfrente gelegateerd van 24 gulden; [2]) zij was eene dochter van Jan Oirlmans en is later gehuwd met Goderd van Helmond. [3])

2. Pauwel, zie III.

3. Hendrik zag het levenslicht in 1514, want als hij 24 Juli 1532 te Brussel op raad van zijn aangetrouwde oom v. d. Noot tot regeling der ouderlijke nalatenschap volmacht geeft aan Jan van Berchem, schout van Etten, en aan Raphael van Bruheze, rentmeester te Oosterhout, is hij 18 jaar oud. Hij was toen in dienst van Karel van Croy, bisschop van Doornik en stond op het punt in diens gevolg af te reizen naar het keizerlijk hof in Duitschland en Hongarije. Hem werd toebedeeld de hofstede Zandberg onder Kruisland. [4])

In dienst bij den bisschop van Doornik zal hij opgemerkt zijn geworden door diens zuster, Jaqueline van Croy, de markiezin van Bergen op Zoom. Spoedig volgde een huwelijk met Johanna van Bergen, een natuurlijk kind van Philips van Bergen. De rentmeester van Halsteren verantwoordt in de rekening 1534-35 eene uitbetaling aan Hendrik voor het huwelijksgoed aan zijne vrouw geschonken. [5])

Daarna volgt zijne aanstelling tot drossaard van 's Gravenwezel, welke betrekking hij tot aan zijn dood behoudt. [6]) Van Jan Boubert Pergamont koopt hij in 1544 het schout-ambt van Roosendaal tegen eene lijfrente van 150 gulden, gevestigd op de Kruislandsche hoeve. [7])

1) A. p.: Breda n. 490 f. 5. 2) A. p.: Breda n. 464 f. 89.
3) Ibidem n. 463 f. 224vo. 4) Ibidem n. 438 f. 116.
5) Zie de posten in *Taxandria* XXVIII: 282.
6) Eene keur van 's Gravenwezel, 1551 in Prims *Bijdr* 1932. R. A. H.: Breda n. 807 f. 154. 7) A. p. n. 449 f. 67.

Bij besluit van 5 Sept. 1550 krijgt hij verlof om over zijne goederen te beschikken „tot behouf van jouffr. Jehanne bastarde van Bergen", zijne echtgenoote.[1]) Op het einde van 1555 is hij overleden,[2]) want van 1556 af wordt de lijfrente uit de markgrafelijke inkomsten onder Halsteren uitbetaald aan de weduwe, en na 1565 aan de kinderen. Aan de „weeselycke kinderen" was ook een legaat gemaakt door Anna van Bergen, 1563 overleden als weduwe van den graaf van Arenberg en van den heer van Montfoort.[3])

Er zijn uit het huwelijk Nassau-van Bergen drie kinderen geboren.

a. In Februari 1540 werd een kind gedoopt, bijna zeker Anna van Nassau, die den leeftijd van 100 jaar bereikte en in 1640 begraven werd in de Fransche kerk te 's Gravenhage.[4])

b. Het kind, waarover in Mei 1546 de markiezin als meter stond, zal Antonius geweest zijn, de naam van haren gemaal. Over dezen Antonius van Nassau vond niemand verder bericht:

c. Eene dochter, die den sluier moet hebben aangenomen hebben in een klooster te Bergen op Zoom.

III. Pauwel, die zich ook gaarne „van Merwen" noemt, erft van zijn ouders de groote hofstede onder Kruisland. Ook hij schijnt aanvankelijk in dienst van den Bergschen markies te zijn geweest, want in 1536 bewoont hij het kasteel onder Halsteren en ontvangt van den rentmeester de onkosten voor het onderhoud van dat huis.[5])

Van zijn broer Jan erfde hij de Ossenblok en de Craan.[6])

Hij wordt 5 Mei 1539 aangesteld tot schout van Lier; voor deze betrekking bedankt hij 11 April 1543.[7]) De voogden van Willem van Oranje beloven hem 24 Maart

1) R. A. Brussel: Comptes 17158.
2) R. A. H: Breda n. 809 f. 36vo. 3) R. A. Gr.: C v. Br. n 618 (1563-64).
4) *Nederl Heraut* VII:156 uit Timareten I.
5) *Taxandria* XXVIII:283 6) R. A. H. Breda: n. 452 f. 115
7) R. A. Br.: Comptes n. 12962.

1544 het schout-ambt van Zundert-Rijsbergen, zoodra deze betrekking open kwam. [1]) Acht dagen later, 2 April 1544 koopt hij het huis de Laer onder Zundert, dat bij akte van 28 Juli 1547 door hem verkocht werd aan Maria van Wijngaerde. [2]) In 1550 blijkt hij overleden te zijn. [3])

Hij trouwde Margaretha van Lier, eene dochter van Claas van Lier en Gertrudis Noris.

Nic. van Lier overleed omstreeks 1537 en enkele jaren later is de weduwe hertrouwd met Willem van der Meeren [4]) Eene dochter uit dit tweede huwelijk, Barbara van der Meeren, wordt de echtgenoote van jhr. Merten van Mechelen, schout van Turnhout. [5])

Uit het huwelijk Nassau-van Lier zijn de volgende kinderen bekend; een hunner is gedoopt in December 1542. [6])

1. Anna krijgt van den markies in 1561 een jaargeld van 50 gulden; zij wordt religieuse in het St. Agathaklooster te Delft en woont in 1572 te Mechelen [7])

2. Cornelia nam den sluier eveneens te Delft aan. Met rector Musius was zij naar 's Gravenhage gevlucht, en eenige dagen later was zij binnen Leiden ooggetuige van den gruwelijken moord op dezen priester. Zij woonde in die stad nog in 1615 en trok eenig inkomen uit het adellijk klooster Leeuwenhorst. [8])

3. Johanna teekent 16 Maart 1581 te Leiden met hare zusters Cornelia en Adriana eene volmacht, om te Bergen op Zoom geld in ontvangst te nemen. [9]) Ook zij genoot een jaargeld uit genoemde abdij, waarvan zij in

1) Copie van Adr Havermans in mijn bezit.

2) R. A. H.: Breda n. 807 f. 154vo, waar eene verklaring van 2 Oct. 1546 tot Zundert is opgesteld, terwijl eene schuldbekentenis van 10 Juli 1551 hem overleden noemt.— Gommers laat hem wonen in Rijsbergen, steunend op eene oude aanteekening. Deze is geschreven met de hand van Ger. Havermans die aan Gramaye meerdere inlichtingen verstrekte. De aanteekening luidt: „aldaer is een seer out bosch: tegen den bosch, aent water, heeft een schoen casteel gestaen, dat afgebrant is, de fundamenten uytgeworpen: daer heeft gewoont Sr. Pauwels van Nassoue, scoutet ende rentmeester in dien tijt van Rijsbergen ende Zundert.

3) R. A. H.: B o Z., *Opdr.* n. 221 f. 122vo

4) A. p. en n. 220 f. 104vo en 184vo. 5) A. p. n. 220 f. 178.

6) en 7) *Taxandria* XXVIII: 283 8) N. N. Biogr. W.: VI: 1048

9) R. A. H.: B o. Z. n. 227.

1595 de abdis wordt genoemd. In 1603 is zij nog in leven, maar in 1610 wordt haar overlijden bericht.[1])

4. Adriana had eveneens een jaargeld uit Leeuwenhorst.

5. Geertrui in 1583 reeds overleden; als hare erfgenamen worden de drie laatstgenoemde zusters vermeld.[2])

6. Charlotte maakt 17 Nov. 1584 testament; als haar sterfdag wordt opgegeven 15 Sept. 1593.[3])

7. Hendrik; deze geeft 14 Febr. 1575 te Deventer volmacht om te Bergen op Zoom geld te ontvangen.[4]) Hij was gehuwd met Agnes van Keppel, in 1603 weduwe met twee kinderen.

8. Nicolaas(?); een jhr. Nic. van Nassau zit in 1579 in de schepenbank van Antwerpen.[5]) Deze voor een Nassauer zeldzame voornaam doet mij veronderstellen, dat hij een kleinzoon is van Claas van Lier.

9. Barbara moet ook eene dochter zijn van Pauwel van Nassau, hoewel ik haar nergens uitdrukkelijk als kind vermeld vond. Maar zij wordt de eigenares van de twee hofsteden onder Rijsbergen. Met haren man jhr. Cornelis van Mechelen woont zij in 1580 te Lier.[6]) Beiden zijn overleden, als in 1587 op die goederen beslag wordt gelegd door Cath. van Fenestrou.

Uit het huwelijk zijn drie kinderen geboren en tijdens hunne minderjarigheid was over hen voogd jhr. Nicolaas van Mechelen

a. Antonius van Mechelen schijnt ongehuwd te zijn gebleven.

b. Wilhelmina gehuwd met jhr. Arent van Duivenvoorde.

c. Margaretha; deze koopt 21 Maart 1618 de aandeelen van haar broer en zuster in de Rijsbergsche goederen.[7]) Zij neemt neemt hierop in 1620 drie hypotheken;

1) *Bijdr Bisd. Haarlem* XXXVIII : 280; X : 243; XXIV : 373.
2) *Nederl. Leeuw* XLI : 301; XLII : 285 3) *Nederl. Leeuw* XXXVIII : 226.
4) R. A. H.: B. o. Z, *Opdr.* n. 226 5) *Ant. Archievenblad* XVI : 20
6) R. A. H : Rijsbergen n. 746. 7) A. p n. 748 f. 42

eene van 5.000 gulden van juffr. Anna van Colem ; een een tweede van 1400 gulden van Mr. Jaspar Kinschot, welke 17 Febr. 1631 wordt afgelost en nog een van 1200 gulden van Andries de Dufresne, commies van der tresorie van de generaliteit. [1]) Barbara van Mechelen overleed 17 Mei 1662.

Zooals bekend is, is zij de moeder van Lodewijk van Nassau-Odijk.

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

GILZE

Herstellingwerken aan de kerk

Gesien inden Raede vande Ertshertogen onse genaedichste Heeren ende Princen, geordineert in desen hunne hoocheyden lande ende Hertochdomme van Brabant, die requeste aldaer gepresenteert den sevenentwintichsten february lestleden by oft van wegen die Schouteth, Schepenen, Kerckmeesteren, Heylichgeestmeesteren, Bedesetteren, Gemeyntenaeren ende Collecteurs des dorps van Gilze, int quartier van Breda, ten eynde den hove gelieven wilde hun te verleenen provisie van opene brieven vuyt crachte vande welcke die Vrouwe Abdisse van Thoir ende die Graduate Canonicken van Shertogenbossche souden wordden gedaecht hier ter Hove om te aenhoren alsulcken conclusie als die remonstranten tegens de selve respective souden weten te nemen, ten eynde dat met vonnisse soude wordden geseeght ende verkleert, dat sy ende elck van hun naer rate ende navenant dat zy de thienden (aldaer verhaelt) waeren heffende, souden schuldich sijn te draegen die costen alreede gedaen ende noch te doene van d'opmaecken ende onderhouden vande prochiekercke van Gilsen met-

1) A. p. n. 748 f. 95, 96 en 102.

ten thoren ende deselve te doen decken met herden daecke, te versien van gelaese vensteren met eene groote bandt oft thiendeclocke mette houtwercken daertoe ende tot t' gene des daertoe van noode waert ende de selve te onderhouden in sulcke grootte datmen die mochte hooren zoo verre by hun de thiende inde voors. prochie wordden geheven ende gecollecteert, dat zy oock souden wordden gecondemneert die voors kercke te moeten versien met goede mis en kerckcleeren, ornamenten ende meubelen, gerequireert om die misse, processie, ves peren ende anderen dienst Gods inde voors. prochie kercke te doen naer d' usantie ende styl van Roomen, ende de selve cleeren ende ornamenten t' onderhouden ende in plaetse vande selve andere te beschicken als het noot wesen soude. Gesien tot dyen die rescriptie daertegen gedient opden naem van Vrouwe Anna vander Merck, Abdisse van Thoir metter replycke ende duplycke der voorscreven partyen. Ende op al wel ende rypelick geleth, Thoff recht doende tusschen die voors partyen, zeecht dat die Vrouwe Rescribente mette presentaie vanden sesten article van huere rescriptie sal gestaen ende dat die supplianten om anders oft voirder versocht te hebben nyet en sijn ontfangbaer ordinerende voirts aen de supplianten aff te doen onder suffisante cautie het arrest by hun gedaen opde thiende gevallen int jaer XVI^{c} sesse de Vrouwe rescribente competerende, die costen ter saecke van desen geresen om redenen compenserende

Aldus gedaen binnen der stadt van Bruessele negenthien daegen inde maent van Decembri int jaer Ons Heeren XVI^{c} ende zeven.

Gecollationeert tegens d' originele minute berustende ten comptoire vanden Secretaris Piermans ende is dese copye daermede bevonden te concorderen.

Qoud attestor De Caters, Not.

(Archief O. L. Vrouwe-kerk te Antwerpen.— Capsa Archipresbyteratus. – Gilse).

Antwerpen. J. A. U Ernalsteen.

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C. SLOOTMANS

Documenten.

3. Ende belangende die onroerende goeden, tzij heerlicheden, landen, renten, erfven, huysen ende andere parceelen, zullen de voerscr. ontfangers hen informeren opde grootte ende weerde van de selve goeden, mitsgaders opde gerechticheden, preeminencien ende autoriteyt, die de voerscr. verwonnen delincquanten gebruyct hebben. Ende zullen hen oick informeren vanden pachters, die de selve goeden besittende zijn, oft van andere, wat ende hoeveel zij daervoiren jaerlicx geven ende betalen, doende hen overleggen huere pachtbriefven oft huyrcedulen, ende de leste quictancie van huere betalingen, om te zien wat achterstellen men daervan schuldich is, verbiedende den selven yet te betalen dan in huere handen, op pene tselve anderwerven te moeten betalen. Ende van al tgene des zij bevonden zullen hebben, zoewel van 't incommen ofte weerde vande voerscr. goeden, als oick vande lasten daerop beset ende geypotekeert ende vande andere schulden vande voirscr. delincquanten, zullen zij goede noticie ende kontscap houden, om daervan bescheyt ende verclaringe te doene, zoe dickwils ende menichwerfven, als zij des versocht zullen wesen. Ende zullen in tgene des voirscr. is zoe particulierlijcken handelen ende
fol. 23 besoigneren, dat zij den voirscr. vanden financien den staet daervan zullen mogen geven. Ende en sullen aende voerscr. onroerlijcke goeden anderssins nyet mogen commen, dan de selve in goeden ende behoirlijcken state houden, regieren ende administreren totten tijt toe, dat zij daervan andere ordonnantie ende bevel zullen hebben, daer van zij oick d'advertentie doen zullen.

4. Ende om te beter totte oprechte kennisse vanden goeden vanden voerscr. delincquanten te mogen commen, de voerscr. ontfangers zullen aende voerscr. officiers oft commissarysen solliciteren, dat zij voir hen ontbieden ende doen commen, alle de ghene, die vanden voerscr. goeden zullen weten te spreken, ende hen doen zweeren ende tuygen onder eedt tegene wes zij daervan weten. Ende zullen oick dairop hooren de delincquanten in persoene, zunderlinge op hun rechtveerdige schulden ende lasten.

5. Voirtsmeer zullen zij beneerstigen ende solliciteren, dat de voersr. officiers terstont doen publiceren ende kundigen tplaccaet van zijnder Mat daerbij expresselijck bevolen is, dat alle de ghene, die eenige goeden zoewel roerende als onroerende, renten, incommen, achterstellen, schulden, coopmanscapen ende andere goeden den voersr. gecondempneerde persoenen toebehoirende, houden, besitten, occuperen oft onder hen hebben, de selve aende voersr. rechters ende officiers binnen 14 dagen nae de publicatie van tvoirscr. placcaet overbringen ende te kennen geven.

6. Ende staet den voirscr. ontfangers te weten, dat in 't feyt van crimen lese Mats humane de confiscatie, die zijnder Mats eenige zaken, noedanich die wesen mach, aengewesen sal worden, tot proffyte der selver Mat blijven moet, gemerct dat die als oeverste, prince ende lantfurst geoffendeert is geweest, ende dat de confiscatie ende over alle deze landen van herwerts overe stadt moet grijpen, nyettegenstaende alle previlegien, costuymen oft usancien bij eenige steden oft landen gepretendeert ter contrarien.

7. Nopende de penningen die commen zullen vande vercoopinge vande voirscr. roerlijcke goeden, mitgaders van 't incommen vande onroerlijcke goeden, ende tcapitael van dyen, zoe wanneer geordineert sal worden datmen de selve vercoopen sal, zullen de voirscr. ontfangers gehouden wesen, daervan goede ende besundere rekeninge te houden, zonder yet daer van te mogen betalen, dan bij ordinantie ende bevel van zijnder voirscr. Mat, van de Hertoginne regente, oft vandyen vande voirscr. financien.

8. Van welcke penningen zij oick gehouden zullen wesen, besundere rekeninge ende eedt te doene in handen vanden luyden van Co. Mat rekeningen, dient behoiren sal, de selve wel ende getrouwelijck te administreren ende bewysen, ende die nyet te employeren dan bij ordinantie ende bevel zulcke alsboven, zonder die mitten penningen van anderen hueren bewinde oft administratie te mengelen. Ende zullen daerenboven oick schuldich zijn inde voirscr. rekencamere besundere cautie ende borchtocht te stellen uuyt zaken van dese huere administratie, op pene van privatie van hueren ontfanck ende officie, ende andere arbitrale pene.

fol. 24 9. Ende ten eynde dat de voirscr. penningen in Co. Mat affeyren besteet zouden mogen werden ten meesten proffyte der selver, en zullen de voirscr. ontfangers nyet mogen eenige penningen onder hen houden, maer zullen gehouden wesen den tresorier vander Espargne van zijnder Co. Mat van maende te maende te verwittigen, wat somme zij onder hen hebben, om daerop geordineert ende deselve penningen geemployeert te worden, daer ende alsoet behoiren sal.

10. Item, zullen de voirscr. ontfangers hen tevreden moeten houden ende contenteren, mitte wedden, die hen uuyt zaken van dese administratie hiernaemaels getaxeert ende geordineert zullen worden, zoemen nae de gelegentheyt, grootte ende importantie vande voirscr. confiscatien, moeyte ende aerbeyt bij hen daerinne gedaen bevunden sal nae redene te behoiren, alwaert oick zoe, dat eenigen uuyt crachte van huere ordinaryse commissien huere weddens getaxeert waeren.

11. Eyntlijcken zullen de voirscr. ontfangers in tgene des voirscr. is ende daeraen cleeft, hen wel ende rechtveerdelick quytten, ende daerinne alle goet debvoir ende officie doen, gelijck zijne Ma^t hen tselfde toebetrouwende is.

Gedaen te Bruessele den ... dach van .... XV^C zevenentzestich.

fol. 78 **54.** Ordonnances et instruction pour les presidents et gens des comptes du Roy notre seigneur en ces Pays Bas, sur lacceptation et examination des comptes, a rendre par les receveurs commis ou a commectre a l'administration et entremise des biens naguerres, appertenus a aulcuns fugitifs, banniz ou executez pour le faict des troubles passez. Et les mesmes comptes, ilz auront a envoyer vers ceulx du conseil de sa Ma^t lez son Ex. avec les difficultez, quy se representeront suriceulx par escript, avant de proceder a la cloture desdits comptes. [1])

1. Que les gens des comptes feront a tous receveurs et officiers de recepte a la tradition de leurs comptes, respectivement jurer soubz serment, que leur dict compte est veritable et que en la recepte d'icelluy ne fault aulcune chose a rapporter, soit en rentes, prouffyetz ou revenuz aulcuns appartenants a la recepte par dessus, ce quil y aura couche, du moins entant, quil soit venu a leur cognossance, et consequament, quil nont aulcune chose mise en la despence d'icellui compte, quil ne layent deuement paye, lequel serment feront les receveurs et officiers de recepte et chacun deulx tenuz de soubzsigner de leur nom.

2. Item, que soit faicte mention de lauctorité et foy, que le compte precedent (selon lequel lesdits des comptes se reglent) peult avoir, declarans si icelluy avoit este rendu, cloz et arreste par devant aulcune personne publicque, soit par devant, le seig-
fol. 78v neur naguairres des biens et revenu, duquel le compte se rend ou d'aulcune aultre personne ayant son pouvoir, et sil estoit par eulx soubzsigne.

3. Item, que soit aussy faicte mention du restat dudict compte precedent et de ce que ledict receveur demouroit redebvable par icelluy, mesmes sil ny resultent aulcunes charges allencontre

1) Pap. d'Et. et de l'Aud. no. 502. Arch. Gen. du Roy^me Brux.

daulcunes personnes pour raison, ou que les termes de payement nestoient encoires advenuz, ou pour quelque aultre occasion.

4. Item, que les escriptures et obligations des censiers, fermiers arrendeurs et aultres debiteurs soyent veues, affin que par la soit veriffiee la qualite et quantite de chacune partie et chapitre de la recepte, et que les conditions y contenues, soyent entretenues asservant en ce quil y aura escripture, et en ce que non, pour nestre fermes, sinon parties quy peulvent augmenter ou diminuer mectront la veriffication d' icelles. Speciffiant, si des comptes precedens, selon lesquelles ilz se reglent, le meisme at este veriffie en telle maniere, ou en quelle. En samble aussy loffice et qualite de la personne, qui surce donnera declaration meismes sil avoit puyssance et auctorité pour ce faire, ou est chose dependant de son office, et si avecq telle declaration lon doibt avoir satisfaction.

5. Item, que en la mise et despence oultre et pardessus les livres de recepte et quictance, y ait ordonnance ou enseignemens vastans pour passer lesdites parties. Actendu, que pour le temps, que telz biens ont apertenu a sa Mat, a cause desdites troubles, ne sont souffisantes ou vastantes les ordonnances des precedens
fol. 79 comptes ny moins que en iceulx comptes soient este passees samblables mises, sans avoir nouvelles ordonnances de son Ex. en aultre les enseignemens servans en lieu d' icelles.

6. Lesdictz des comptes, auront aussy regard, que tout ce que depuys la presentation de la requeste qui fut le 5e d' Apvril 1565 avant Pasques a este aliene, transporte, charge et paye en pres judice du droict de sa Mat, soit par eulx tenu de nulle valeur et comme tel ne le laissent sortir aulcun effect, ny aussy lapprouvent et ratiffient, jusques a ce que soit de tout bien et plain cogneu et veriffie, par ceulx a ce commis par son Ex.

7. Item, quant aux fermes, contractz, conventions et arretenues faictz pour aulcunes annees par les seigneurs leurs proprietaires ou leurs procureurs avant ou apres la presentation de la requeste, actendu, que sa Mat nest tenu de le ratiffiee, seront les sieurs des comptes (apres prealable information et inspection des lettres.— fermes et extractz) mectre en marge de chacune telle partie, bien et particulierement par escript ce que pour le plusgrand prouffyet de sa Mat ilz trouveront convenir, soit de mectre telles parties a nouvelle ferme et arrentement, ou de les laisser continuer jusques a leur expiration le tout sans prejudice du droict d' icelluy qui en ce samblera estre juste.

8. Item, touchant les vacations des receveurs et aultres semblables mises, lesquelles dict tauxation — tant de journees que

de sallaire envoyeront le sieur des comptes, semblablement par escript leur advis, tant du taux des dites journees, que sallaire convenent, pour apres y estre ordonne.

9. Item, lors que lesdits des comptes, manderont aulcuns desdictz receveurs et officiers, ou aultre personne comptable par devant eulx de venir rendre ses comptes, auront soingneulx regard, que ce soit en temps et heure, quilz puissent vacquer et entendre a la brieve expedition dicelluy, affin de descharger sa Mat des longues journees et vacations.

10. Semblablement auront regard, de nadmectre et ne recevoir es comptes des baillysz, et semblables officiers, aulcuns biens provenans de confiscations, pour le faict des troubles passez et contravention aux placcartz de sa Mat sur le faict de la religion. Actendu que des comptes desdicts baillysz, et semblables officiers, nont a entrevenir telz biens, avis doibvent estre rapportez en compte par les receveurs desdits confiscations a ce connus, dont lesdits des comptes, seront tenuz dadvertir, lesdits receveurs, baillysz, scoutettes et semblables officiers, resortissans soubz leur chambre, leur envoyant a cest effect et affin quilz nen puyssent pretendre aulcune ignorance, copie authenticque de cestes pour selon ce eulx reigler.

11. Lesdictz des comptes feront incontinent payer et furnir comptant, ce que les receveurs ou aultres comptables, par devant eulx apres lexamination de leurs comptes desdites confiscations seront trouvez de cler estre redebvables par iceulx, le quel cler, ilz envoyeront en mains de Martin vanden Berge, conseillier et commis des finances de sa Mat et tresorier de son Espargne. Et lesdits comptes par eulx examinez ainsi comme dessus, vers ceulx dudict conseil, pour par iceulx estre determi-
fol. 79v nees et ligindees (?) les doubles ou difficultez, que par lesdicts des comptes pouront estre mises sur lesdicts comptes, tant allendroict des vacations que aultrement.

12. Estant tout ce que dessus faict de declairer, en la marge de chacune partie du moins pour ce commenchement au premier compte, qui sera rendu de chacun revenu particulier.

Et au surplus, lesdicts des comptes et receveurs seront en ce que dessus et qu'en depend tout bon et leal debvoir, comme sa Mat se fie en eulx, faict a Bruxelles soubz le nom de son Ex. le 15e jour de Septembre 1569.

A. duc dAlve

Par ordonnantie de son Ex.
Mesdach.

fol. 87 **55.** Memoire et instruction, pour les presidents et genz des comptes du Roy notre Seigneur en ces pays dembas et les receveurs de ça commis et a commectre, tant de biens meubles que immeubles de ceulx, qui seront convaincuz soit par le conseil ordonne lez monseigneur de Duc d'Alve etc Gouverneur general d'iceulx pays, que les conseilx provinciaulz, commissaires delegues et aultres iuges pour cas des troubles passez et comment lesdicts des comptes et receveurs auront a reconduire au maniement, administration et entremise des biens susdicts. [1])

1 Pour donner ordre a toutes fraulde, obmissions et oubliz, qui se pourroient rencontrer au faict des confiscasions et plus seurement encheminer les receptes, son Excellence veult en ordonne, que les commissaires, qui auront faict les annotations et saisissement des biens des rebelles fugitifz et latitans pour cause desdicts troubles passez, ayent a bailler par bonne specifi cation, la declaration des biens tant meubles que immeubles, vus par eulx en arrest pardevers les presidents et gens des chambres des comptes, respectivement selon les lieux de leur resort, verifiant par leurs seingz manuelz les quoyers declaratifz.

2. Et ensuyvant la declaration de la condempnation sa dicte Ex. ordonne, que le tresorier de lespargne de sa Mat, auquel (comme receveur general des confiscations) se delivrent copies de toutes les condempnations, ait aussi a envoyer copies d'icelles,
fol. 87v aussi des comptes pour extraire les noms et surnoms des condempnez, selon le lieu de leurs domicilles. Et a ces fins, ledict tresorier de iespargne en fera dresser ung registre.

3. Ce fait, lesdicts des comptes envoyeront dung costel et daultre aux receveurs et officiers de justice comptables extraict de ce que leur touchera, pour faire venir ens lesdicts biens fault de ceulx des recepveurs ja connus estans munir les inventoires desdicts annotations, lesquelz selon le contenu diceulx auront a dresser leur recepte. En rapportant pour la justification dicelle lesdicts inventoires.

4. Et si avant, que aucuns receveurs commis par le commissaire et a present deschargez, tiennent soubz eulx aucunes inventoires lesdicts des comptes en seront promptement . . . .

5. Et estanz lesdicts receveurs ainsi muniz, auront en premier lieu a proceder a la vente des biens meubles, hors mis les precieulx et parties d'importance, desquelz ilz envoyeront declaration a ceulx des finances de sa Mat, pour par eulx en estre ordonne de les transporter a Bruxelles, affin de faire meilleure vente ou la part ou ilz trouveront convenir pour le plus grand prouffit.

1) Pap. d'Et. et l'Aud. no. 502. Arch. Gen. du Roy^me Brux.

6. Et en chascun desdits cas lesdits meubles seront admis et venduz, par auction et cry publicq et es lieux ordinaires et
fol. 88 selon que loy est accoustume de faire en chascune ville et quartier. Et les deniers procedens desdits ventes, seront promptement envoyez es munis dudict tresorier de lespargne, sans les pouvoir employer ailleurs ne soit a lordonnance de sa dicte Ex. et desdicts des finances. Ordonnant en oultre, que es ventes que se feront acheteurs, ne pourront bailler en payement ce que leur seroit deu, ny aussi admis faire aulcuns empeschemens ou oppositions audictes ventes, ainsi le tout se vendra comptant saulf le terme du payement ordinaire en chascune ville et quartier pour les vendues et subhastions qui se font Et combien, que aux femmes et vefves soit accorde, selon lusaige des pays et quartiers, joyr de la part ou portion, que leur seroit devolve par le trespas et bannissement de leur mary. Si est touteffois lintention de son Ex, que si avant il y eust meubles de semblable matiere, espece et qualite. Et que diceulx se puist faire division sans dommaige, que tant le receveur que la vefve en prendront chascun leur part et si ce contrepoix et egallite ne se peult faire sen fera exception, dont ledict receveur au nom de sa dict Ma[t] aura le choix, sinon le tout sera vendu a plus offrant.

7. Et au regard des meubles precieulx, que seront ennoyez à Bruxelles ou ailleurs les receveurs en feront renseing et memoir par leurs comptes, afin den faire recepte par celluy, qui a lordonnance desdicts des finance en aura faict la vente et recue le pris fait ledict receveur general des confiscations ou aultre. Et pour
fol. 88v aultant que a lordonnance de sa dicte Ex. lon a receu et delaisse a caution aux femmes et enfans desdicts rebelles fugitifz et latitans, les meubles en vertu des instructions donnees aussi commissaires lesdicts meubles seront promptement renseignez et venduz comme dessus et lesdicts cautions seront deschargez ne fust quil y eust distraction ou amoindrissiment desdictz meubles auquel cas ledicts cautions en debvront respondre.

8. Au regard des biens immeubles, terres, seigneuries, maisons, rentes a rachapt et sans rachapt, ensemble rentes viaigieres, les receveurs porteront soigneulx regard de sinformer de la grandeur desdits biens, nestant lintention de sa dicte Ex. tant que aultrement elle en ait ordonne, que lon procede a quelque vente ou alienation d'iceulx ains auront lesdits receveurs a tenir compte du revenu annuel, faisant distinction par leur comptes de la nature et qualite des immeubles distinctement en la meisme forme et maniere, que font dresser les comptes des domaines de sadicte Ma[t].

9. Et pour avoir certitude de limportance desdits biens immeubles, lesdits receveurs feront toutes diligences de recouvrer tous les tiltres et enseignemens, que leur sera possible, ensamble les bailz de cense, ordonnant sadicte Ex. a ces fins, que les officiers tant de justice que des comptes, a sadicte Ma^{t} ayent a donner
fol. 89 toutte adresse pour la reconnaisance d'iceulx. Et manderont vers eulx les admodiateurs fermiers, rentiers et aultres pour d'iceulx congnoistre lesclarcissement et importance desdits biens.

10 Avecq lesquelz fermiers et admodiateurs ilz feront compte et estat de ce que pourront rester darrieraiges exhibant a ces fins les dernieres quictances des payement fasans interdiction ausdits fermiers et rentiers de non payer seconde fois.

11. Et pour mieulx venir a la vraye congnoissance desdits biens, lesdits receveurs solliciteront a plus pris quilz pourront... et execution du placcaet publyc disposant, que chascun eusse ademmier, ce quil doibt aux delincquans . . . .

12. Enjoignant ausdictz receveurs de tenir bonne note et registre desdictz biens et receveurs ensamble coucher par memoire les charges et ypothecques, ausquelz lesdits biens immeubles seront affeciez, comme aussi daultres debtes deues par les delincquans, pour en donner enclaircissement, quant requis en seront et en ce que dessus besoingneront si particulierement quilz en puissent donner estat a ceulx desdicts finances en estans requiz.

13. Et se passeront les fermes desdicts biens au plus offrant et dernier rencherisseur en la mesive, forme et maniere, que lon
fol. 89v se regle et son use pour les parties du domaine et y envoyeront les officiers des lieux. Mais quant aux parties des biens possidees en communion d'aultres, les fermes ou censes se donneront par main commune.

14. Et on se baillera bail et contract passe en temps deu et que les parties soient lealement affermees et accensiees lesdicts contract tiendront lieu et suivant que les fermiers declarassent de navoir bailz, lesdicts receveurs bailleront lesdicts parties a nouvelle ferme avecq protestation, que se fut si apres trouve que lesdicts fermes estoient a plushault pas et que le bail ne fut expire.

15. Si avant que aulcuns des condempnez soient trouvez sans bien ny chevauche, lesdicts receveurs rapporteront sur leurs comptes certification de leur pauvretez et que riens ne sert pour recouverer apportant pour certification acte de gens de la loy de chacun resort.

(Wordt vervolgd)

ONDERTROUWEN EN TROUWEN IN LOON OP ZAND. [1])

D° Abraham Messu, predicant tot Uytwijck en Weerthuysen, jonckman, geboortigh tot Gorcom, en Elisabet Coudevelt, jonge dogter, geboortigh tot 's Hertogenbosch. Ondertrouwt 15 September 1679.

Adriaen Janse van Cleef, weduwenaer van Maria Janssen, en Lijsken Peters, weduwe van Handrick Leenderts, beyde van Loon. Ondertrouwt 27 Augustus 1680.

Cornelis Willemsz. Joncker, jonckman van Capel, out 26 jaren, ende Adriaentje Claessen de Roy, jongedogter van Loon, out 30 jaren. Ondertrouwt 5 October 1681.

Cornelis Corsten van Cuyck, jonckman van Waelwijck, out 30 jaren, ende Maria Aerts van der Vaert, jongedogter van Loon, out 31 jaren, sijn in ondertrouw opgenomen opden 1 february 1681.

Johannes de Vive, weduwenaer van Geertruyt Vogelsangh, schoolmeester tot Son, ende Hendrina Ophorst, jongedogter van Udenhout. Ondertrouwt 26 October 1681.

Jacobus van den Heuvel, doctor, jonckman van Waelwijck, en Adriana Smolders, weduwe Johannes Glavimans, van Loon. Ondertrout 2 November en getrout 16 November 1681.

Adriaen Cornelisz Leempoel, jonckman van Loon, out 32 jaren, en Willemken Adriaens Smits, jongedogter van Capel, out 34 jaren. Ondertrout 12 December 1681.

Johannes Ophorst, schoolmeester tot Udenhout, jonckman, ende Maria Vogelsangh, jongedogter,

1) Uit het Kerekenboeck dezer gemeente R. A. 's Hertogenbosch.

wonende tot Son, sijn in ondertrouw opgenomen door Johannes de Fivie, schoolmeester tot Son, opden 11 Augustus 1682. Getrout tot Son.

Gilaume Johannes de Serklaes grave Tilly met Anthonette Ferdinanda gravinne van Rekam, sijn ondertrout 7 September en getrout 23 September 1685.

Arnoldus Ophorst, jonckman van Nimmegen, wonende in Udenhout, out 24 jaren, met Aeltie Cornelisse Leempoel, jongedogter, out 28 jaren, wonende tot Loon, sijn ondertrout 7 February en getrout 24 february 1686.

Zagarias de Roon, weduwenaer van Lijsbeth Wouters Klijn, wonende tot Sprang, met Lijsbeth Aertse Taale, wonende tot Loon. Ondertrout 4 November, getrouwt 26 November 1690.

Johan Hecker, jonkman, luytenant onder den overste Schaek, met Johanna Sophia Bacx, jongedogter van Maestricht, wonende tot 's Bosch, sijn ondertrout 16 Augustus 1692.

Johannes Ophorst, weduwnaer van Marike Vogelsang, schoolmeester tot Udenhout, met Geertruyt Groenendaal, jongedogter van Heusden Ondertrout te Heusden 5 December, getrout te Udenhout 21 December 1692.

Arnoldus Ophorst, weduwnaer van Aeltje Cornelisse Leempoel, wonende tot Loon, en Anneke Matheeuse Deckers, jongedogter, out 32 jaren, wonende onder Capel, sijn getrout 12 November 1702

Dielis Handrickse de Haan jonkman, en Anneke Handrickse van Kuyk, weduwe van Marselis Dirckse Falentein, beyde van Loon. Getrout 10 februari 1704.

De Heer Abraham van Davervelt, jonkman, predicant van Drunen en Novo Kuyck, met mejuffrouw Walburgh van Walraven, jongedogter van Baerdwijck, sijn getrout 26 November 1706.

Christiaen van der Elst, jonkman, capteyn onder de compagnie van baron Friesheim, geboortig van Loon, en Francijntje Boom, jongedogter, geboortig van Loon, sijn getrout 9 Juny 1709.

Monsieur Abraham Petit en Juffrouw Eleonore van Baije, jongelieden van Sprang, sijn getrout 4 Augustus 1715.

Cornelis Ophorst, jonkman van Loon, en Maria Smits, jongedogter, geboren en wonende tot Capelle, sijn ondertrout 7 December en getrout 22 December 1715.

Johan David Werther en Johanna Rombouts, weduwe van wylen Dirk Koijmans, sijn met attestatie van Waelwijcq en Sprang getrout den 20 October 1720.

Pieter Schuth, jonkman van Waalwijcq, en Helena van Dam, jongedogter van Gorinchem, beyde tot Waalwijcq woonagtig, zijn hier met attestatie getrout 2 July 1719.

Wouter Ophorst, jonkman, geboren tot Capel en wonende alhier op den Loonschendijck, met Johanna Mouthaen, jongedogter, geb. en won. alhier op den Ketsheuvel, sijn ondertrouwd 26 Maart en getrouwd 10 April 1741.

Arnoldus Ophorst, jonkman, geb. te Vrijhoeven en won. alhier, en Adriana Bilkers, j. d., geb. en won. te Sprangh, sijn ondertrouwd 21 October en getrouwd 5 Nov. 1758.

Johannes Ophorst, weduwnaer van Jenneke Quirijns, geb. te Vrijhoeven en won. alhier, en Anna

Quirijns, geb. en won. alhier, sijn ondertr. 18 October en getr. 3 Nov. 1765.

Hendrick Tusselman, secretaris alhier, weduwnaer wylen Adriana Judith Bles, geb. te 's Hage en wonende alhier, en Elisabeth Deckers, j. d., geb. en won. te Westerhoven, sijn getrouwd 12 April 1767.

Den Eerw. Heer Cornelis van den Broek, j. m. predikant in Prinsenhage, geb. te Breda, met Juffrouw Petronella Boom, geb. alhier, laast gewoont hebbende te Symonshaven, sijn getrouwd 9 November 1768.

Adriaan van der Beek, j. m., geb. te Heel (= Hedel) en won. te Herpt, met Pieternella Beunis, j. d., geb. te Ven loon (= Loon-op-Zond) en laast won. te Genderen, zijn ondertrouwd 27 April en getrouwd 13 Mei 1770.

Dirk van Campen, j. m., geb. en won. te Capel, met Anna de Bruijn, j. d., geb. en won. alhier, zijn ondertrouwd 6 Nov. en getrouwd 23 Nov. 1777.

Pieter Johan van Mourik, j. m., geb. te Asperen, won. te Meeuwen, secretaris van Ethen, Meeuwen en Babilonienbroek, en Antonia Koolhaas, j. d., geb. en won. te Veen, zijn getrouwd 3 February 1779.

Barend van Veen, j. m., won. te Babilonienbroek, en Johanna Ophorst, j d., geb. te Vrijhoeven, zijn getrouwd 13 Juny 1779.

De Heer Christiaan Cuperus, weduwnaer van wylen Catharina van Amersfoort, geb. en won. te Gorinchem, met mejuffrouw Adriana Goverdina de Leeuw, j. d., geb. te Capelle en won. te Sprang, zijn getrouwd 4 Mey 1783.

Adrianus Vermeulen, secretaris der heerlijkheyd Besoyen, j. m., geb. te Loon-op-Zand, en won. te Besoyen, met Jenneke de Rooij, j. d., geb. en won. te 's Grevelduyn-Capelle, zijn getrouwd 26 Eebr. 1786.

Waalwijk. J. v. d. Hammen Nicz.

KATHARINA VAN NASSAU

In de vorige aflevering (bl. 104) heb ik deze Katharina opgegeven als eene wettige dochter van den kastelein van Heusden.

Eene bevestiging geeft ook de akte, welke hier volgt. Was zij immers een buiten-echtelijk kind, dan zou dat hier wel aangeteekend zijn geworden.

De akte is verder nog van groot belang, om de vier Nassauers, die er in vermeld worden en uit Katharina's nalatenschap zilveren voorwerpen erfden.

Halmale, Hoilten: quam Gherlachen van Manderscheyt als wittich man ende procureur ende in den naeme van jouffrou Johannette van Nassouw, zijnre huysfrou, oic als procureur ende in den name van Diederick van Nassau, landtcommendeur der balley in Lotharingen ende commenduer tzo Trier Duytsche oerdens, van Lambrecht van Nassou ende Johan van Nassou, alle brueders van de voirs. jouffrou Johannette van Nassou, van alle den welcken de voirgen. Gerlachen macht ende bevel heeft te doen des nabescreven volght, na uutwysen eenre opene procuratie besegelt mette zeghelen der voirs. Diedericx van Nassau, Lambrecht van Nassou ende Johan van Nassou ende onderteeckent bij de voirs. jouffrou Johannette van Nassou, zoet scheen, van der date int jaer XV^{c} drientwintich smaendaechs na den Zondach Reminiscere styl van Triere, die men ons thoonde. Ende by de voirg. Gherlache van Manderscheyt, dat hem brueder Jan Gielis, rectoir ende de priorinne ende procuratersse der goidshuys van Vredenberch tot Boeymer buyten Breda in jegenwoirdicheyt van heer Jannen Hoze, priester ende capellaen tot Breda als executoir van der testamente wylen jouffrou Katheryne van Nassou, die zekeren tijt geleden binnen deser jaere in de stadt van Breda aflivich is geworden achtervolgende zekere chyro-

graphe oft cedul, die de voirs. wylen jouffou Katharyne van Nassou in voirleden tyden den voirs. hueren erfgenamen gegeven heeft accorderende metten chyrographe oft cedule die int voirs. godshuys was uut een gesneden ende ander bescheyt, dwelc de voirs. Gherlachen den voirs rectoir, priorinne ende procuratersse ghetoont heeft, zoe wy verstonden duechdelic over gelevert hebben in handen van hem Gerlachen tot behoef van de persoonen voirs. dair hy voor spreect; een ront cofferen met verscheyden zilveren werck ende gelde daerinne wesende, hierna gespecificeert, die de voirs. Gerlache beloofde te bestellen ende voort te leveren in handen van den ghe nen ende dair de voirs. wylen jouffrou Katheryne van Nassou dat begheert ende geordineert hadde. In den yersten een groote noote met een zilveren voete ende decsel ende in silver beslagen tot behoef van de voirs. Diederick van Nassou. Item zes groote nyeuwe silveren croesens tot behoef van Lambrecht van Nassou voirseit. Item drie cleyn zilveren croesen tot behoef van Johan van Nassou voirseit. Noch drie cleyn silveren croesen tot behoef van Peters van Hellissem kynderen oft erfgenamen. Item zes zilveren lepelen tot behoef van de voirs. jouffrou Johannette van Nassou, der voirs Gher lachen huysfrou. Item in gelde: tsestich goeden Andriesgulden, tseventich gouden keurvorster gulden ende hondert Utrechtsche gulden, welcke penningen by getale int voirs. cofferen bevonden zijn ende die oic te bestellen dair ende gelijc de voirs. jouffrou Katheryne dat begheert heeft.— Actum a° XV^{c}XXIIII vyf dagen in Aprille.

(R. A. 's Hertogenbosch: Breda no. 430 f 41).

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

INVAL DER FRANSCHEN IN DUISEL EN EERSEL ANNO 1694. [1])

Den 9[en] October 1694 deed een bende Fransche soldaten in burgerkleeding een inval in de zuidelijke Meierij met name o. a. in Duisel en Eersel.

In zijn „Historie der Stad en Meyerije van 's Hertogenbosch" beschrijft M[r] Johan Hendrik van Heurn dien inval aldus: „Op den negenden October deezes „jaars (1694) kwamen eenige Franschen, omtrent tagtig „mannen sterk, meest verkleed, van Postel in het Dorp „Bladel, voorgevende daar gekomen te sijn, om den Op„gezetenen te dwingen, de Brandschattingen te betaalen: „Terstond staaken zij een Huis in den brand, en ver„trokken van daar, naar de Dorpen Hapert en Duisel; „daar zij alles plunderden, en menschen en paarden met „zich voerden. Des nademiddaags kwamen zij te Eersel, „alwaar zij veertig Opgezetenen in het geweer vonden, „die den doortogt met Karren versperd hadden en bij „de aankomst der Vijanden de klok trokken, doch de „Franschen liepen door de akkers agter het Dorp om, „en staaken de Huizen, daar zij het gereedste bij konden „komen, in brand. De Opgezetenen dit ziende, vuurden „op den Vijand, die hun niet schuldig bleef, waardoor „van wederzijde eenigen gedood, en eenigen gevangen „werden. Kort hier na trokken de Franschen te rug, en „staaken de voornaamste Huizen in brand." [2])

In de registers van de Dingbank van Eersel, Duisel en Steensel, berustende in het Rijksarchief te 's Bosch, wordt in n[r] E 49, de schade, die de inwoners van beide dorpen door den Franschen inval te lijden hebben gehad als volgt vermeld:

1) Uit het Rijksafchief te 's Bosch.

2) In zijn „'s Hertogenbosch van 1629 tot 1798" beschrijft J. C Hezenmans dezen inval in ongeveer dezelfde bewoordingen.

A. *Lijste ende verclaringe van de schaede, die de fransse soldaten op den negenden october lestleden aen de inwoonders van Duysel door 't rooven hebben gedaen, wesende soo de per sonen verclaeren die afgerooft sijn soo volght.*

In den eersten hebben deselve franssen voor ostagiërs uyt voors. dorpken Duysel mede genomen eenen schepen ende sijn schoonsoons met naeme Hendrick Kuypers ende Antony Willems ende hebben ze gebracht ende gestelt op 't kasteel van Namen.

Tot Aert Jan Paucken gerooft ende geplondert linnen ende wollen als andersins, neffen een partij winckelwaaren, geëstimeert bij denselven op vijftich gulden.

Tot Bartel Rombouts geplondert gerooft linnen, wollen als andersins de schaede geëstimeert bij denselven op veertich gulden.

Tot Lijsbeth Wed. Jan Borgers gerooft linnen ende wollen, de schaede geëstimeert op vijf ende twintich gulden.

Tot Gerit Adriaens gerooft linnen ende wollen als andersins geëstamineert op sestich gulden.

Tot Wouter Dielen gerooft linnen ende wollen als andersins de schaede geëstimeert op twintich gulden.

Tot Hendrick Kuypers gerooft een peert met over hondert twee ende dartich guldens in gelt, hemden ende linnen als andersins, te saemen de schaede geëstimeert op driehondert gulden.

Tot Hendrick Kornelis gerooft linnen ende wollen als andersins geëstimeert op dartich gulden.

Item noch totten schoelm^{r} Adam Deckers gerooft alderhande huysraet ende meubelen, de schaede geëstimeert bij denselven op hondert gulden.

Summa beloopt dese lijst van 't rooven ende plonderen eene somme van ses hondert ende vijf en twichtich gulden, verclaerende de voors. persoonen alle 't geen voors^{d} is alsoo waer ende waerachtig te wesen presenterende 't selve des noot ende versocht sijnde met haeren solemneelen eede te bevestigen, aldus verclaert ende

overgebrocht binnen Duysel dese negentiende October 16 hondert vier ende negentich ter presentie van Jochem Adriaens, schepen ende Thomas Hendricx borgemr in absentie van Hendrick Kuypers schepen, die de voors. franssen mede hebben genomen naer Namen.

In oirconde.

L. S.

Wij Jochem Adriaens schepen ende Thomas Hendricx Borgemr midts de absentie van Hendrick Kuypers den medeschepen, van Jochem Adriaens die de franssen mede genomen hebben naer Namen, schepen ende Borgemr doen cond, getuygen, verclaeren, attesteeren ende deponeeren voor waerachtig soo wij doen bij desen ende midts desen op den eet onser respectieve ambten gedaen neffen de ondergeteekende nabueren, dat op den negenden October deses jaers XVIc vier ende tnegentich int dorp van Duysel gehoorende onder de Dincbanken van Eersel int Quartier van Kempenlant, meyerije van 's Hertogenbosch, sijn gecomen een partye van omtrent de seventich fransse soldaten uyt het garnisoen van Namen plonderende ende rovende veel huysen of alles mede nemende wat sij becomen conden, want van de schaede soo die is overgebrocht bij de neffens gaende lyste der inwoonders die de schaede geleden hebben comt te monteeren eene som van ses hondert vijf ende twintich gulden hebbende daerenboven noch mede genomen eenen schepen van Duysel met naeme Hendrick Kuypers ende sijne schoonsoon Antony Willems ende hebben die gevanckelijck ende in ostagie voor de contributie [1]) gebracht naar Namen ende haer aldaer geset op het casteel bij Gent. Adriaen Jochems inwoonder van Duysel, die opt voors. casteel als ostagiër voor die van Duysel al geseten heeft eenen tijt van ontrent de vijfthien maenden moetende alle daegen opt casteel voors. verteeren bij tauxatie vanden intendant eenen halven ducaton [1]) boven en behalve sijn

1) Oud-Holl. zilveren munt ter waarde van f 3,15 —

andere oncosten, vacatie, cledinge als andersins sulcx iederen ostagiër nyet te onderhouden is met drie hondert rijcxdaelders des jaers, houdende alsoo de voors. drie ostagiërs voor het seer gering ende cleyn dorpken van Duysel als weesende alleen maer omtrent een honderste deel van Kempenlant beloopen alleen in onderhout een somme van drie ende twintich hondert gulden des jaers weesende omtrent driemael soo veel als haere jaerlijcx verpondinge, gemeene lants comptoiren verpaght ende lasten met de intresten van haeren genegotiëerde penningen comen te bedraegen wesende de halven dorpen Duysel al en hadden sij niets in de werelt meer ofte anders te betaelen ofte te draegen dan de voors. drie ostagiërs alleen te onderhouden, het haer echter geheel onmogelijck sonder haer vuysterte ende totale ruine van't geheele dorp daerdoor te behaelen, jae, zonder al haer eygen vermoegen daer aen te hangen ende sooveel haer gemeent crediet lyden kan ende maer deselven ostagiërs te onderhouden van alles te versorgen, sonder hulpe, assistentie ende bijstant van den lande ofte van de vier quartieren, ofte iemant anders wetende oock geenen middel om deselve ostagiërs te lossen door dien haer verboden is eenige contracten mette vyanden aen te gaen ofte daer aen eenighe contributiën te betaelen ofte te voldoen in heel ofte deel, eyndigende hiermede dese onse verclaeringe, ende want allen 't geen voors. is oprecht waer ende waerachtich soo hebben sij deponenten naer vissie ende lecture hier bij gepersisteert ende mij verclaert, geconsenteert hier van acte uyt te geven in forma. Aldus gedaen ende gepasseert binnen Duysel desen negenthienden October XVI^{c} vier entnegentich.

In oirconde ende was de minuut ondergeteeckent Jochem Adriaens, schepen, Thomas Hendricx borgm^{r}, Claes Reenders out-schepen, Peter Jansen out-Borgem$_{r}$. Dit ist merck Ikens Jans + ende gestelt bij denselven, omdat hij anders nyet ende can schryven. Hendrick Peters, Hendrick Van hoef.

B. *Lijst ende verclaeringe vanbe schaede die de particulieren ingesetenen van Eerssel hebben geleden door den brant op den negenden October XVI^c vierentnegentich door een fransse partye aengericht om executie te comen in woorden aengericht soo ende gelijck deselve bij een ieder der inwoonders ende eygenaers van haere verlooren goederen, hvysen ende meubelen hebben overgebracht ende verclaert volgens haeren beste kennisse, eet ende waerheyt sooveel doelijck wesende 't selve soo volght.*

Sieur van Dooren tot Eyndhoven een huys van twee wooningen, schuer, schop, brouwhuys, stallingen, daertoe behoorende ende bij den anderen staende te samen weerdigh sijnde ende haer voorgeboeden sijnde met den hof twee duysent vijf hondert gulden, doch wort de schaede door den voors. brant geleden bij den eygenaer geëstimeert op twee duysent gulden.

Bartholomeus Jo Wynants in de fortuyn een groot schoone huysinge, brouwhuys, schuer, stal, schop ende peertstal, clot, torf, houtbrant riet, allen den ooghst, coren, boeckweyt, spurrie, hoy, meubelen ende alles wat hij hadde daerin verlooren 't samen geëstimeert bij den eygenaer op de somme van vier duysent vijf hondert vijftich gulden met verlies van de goederen der booden.

Jan Roymans ses(?) gebouwt huysinge met schuer wel betimmert ende doormaect met allen den ooghst en brant voor den winter, met alle de meubelen, linnen ende wollen daerin verbrant bij denselven te samen geestimeert de schaede op twee duysent gulden.

Lijsken Wed. Joost Mickers een huysinge bestaende in drie schoone wooninge met stallinge, schuer, schop, een grooten winckel met wel vijf hondert ellen linnen waet, veel vlas, linnen, leer ende alderhande winckelwaeren met allen den ooghst, brant ende meubelen te samen de schaede geëstimeert op haer waerheyt op de somme van vijf duysent gulden, verclaerende daervoor alles 't selve niet te souden willen afstaen.

Willem Jan Jutens verbrant in de wooninghe ende huysinghe van S^r^ van Dom tot Eyndhoven allen den ooghst, coren, boeckweyt, haver, hoy, stroy, spurie, voeyr, clot, torf, hout, meubelen, linnen ende wollen, met het vercken levent verbrant, geëstimeert de schade door de voors. brant geleden op de somme van seven hondert ende vijftich gulden.

Jacobus Alewijns verbrant in de huysinge van Nicolaes Alewijns allen de ooghst, coren, boeckweyt, haver, hoy, stroy, spurie, voeyr, clot, torf, hout, meubelen, linnen ende wollen, geëstimeert de schade door den voors. brant geleden op de somme van een duysent ende hondert gulden.

Petronella Wed. Goris Merckelbach[1]) verbrant in de huysinge van Goyaert Verpannen kinderen allen den ooghst, coren, boeckweyt, haver, hoy, stroy, spurie, voeyr, vlot, torf, branthout, meubelen, linnen ende wollen geëstimeert de schade door den voors. brant geleden op de somme van vijf hondert gulden.

Cornelis Peters verbrant een huys met vier wooningen, twee stallen, twee schueren, twee schoppen ende de verder huysinge te samen verconsumeert met allen den ooghst, coren, hoy, stroy, spurie, boeckweyt, voeyr, linnen, wollen ende meubelen alle de schade 't samen door den voors. brant geleden geëstimeert bij den selven op twee duysent acht hondert gulden.

Jan Jansen Azn. den ouden verbrant een huys, schuer, schop ende stal met allen den ooghst, coren, hoy, stroy, spurie, boeckweyt, voeyr, linnen, wollen, meubelen, winckelwaeren, ghelt ende goet, alles verlooren ende daerin verteert de schade daerin geleden is geëstimeert bij denselven op de somme van duysent ses hondert gulden.

De heere docter Sinnigh verbrant een huys metten aencleven van dyen met allen de schoone boecken, winckel der medecynen, schoone meubelen, linnen ende

1) Het kasteel, dat eertijds stond langs den „Eerselschen dijk" naar Hapert, thans nog „Het Hof" geheeten, behoorde aan de familie Merckelbach. (H. C. Broek).

wollen, brant, clot, torf als andersins alles daerin verlooren ende verbrant niets daerin behouden ofte geconserveert, de schade, daerin geleden is geëstimeert bij denselven op de somme van drye duysent gulden.

Maria Wed. Peter Hanegreffs verbrant in de huysinge van Dirck Otterdycx allen haeren meubelen, huysraet, gelt en goet met eenen winckel vol vlas ende alderhande winckelwaeren, de schade daerin door den voors. brant geleden is bij denselven geëstimeert op duysent twee hondert gulden.

Anthony Liniers is verbrant in de schuer van Lyntic Rombouts seven vijmen coren, boeckweyt ende haver als andersins de schade door den voors. brant geleden is bij denselven geëstimeert op de somme van vijftich gulden.

Katelijn Wed. Rombouts Pr. Smits verbrant een huysinge, een schuer, stallinghe, schop met den aencleve van dyen geëstimeert de schade op acht hondert gulden.

Gerit Adriaen Tiellemans verbrant in de huysinge Catelyn Wed. Rombouts Peters, coren, boeckweyt, haver, hoy stroy, voeyr, meubelen, linnen, wollen verbrant als andersins samen de schade door voors brant geleden geëstimeert op de somme van twee hondert gulden.

. . . . . Wed. Jan Paulus van Hoeck verbrant in de huysinge van dirck Otterdycx alle haver, linnen, wollen, huysraet ende meubelen met den aencleve in den brant daerin, sijnde geëstimeert de schade op vijftich gulden.

Dionys Kocx verbrant in de huysinge van Wed. Adam van Oers alle syne linnen, wollen, huysraet, meubelen met den aencleve in de brant voor den winter daerin, sijnde de schaede geëstimeert bij denselven op sestich gulden.

Laureys van Esbeeck verbrant in de huysinge alle sijn linnen, wollen, huysraet, meubelen, manden

ende royen tot de manden den brant voor den winter metten aencleve van dyen, de schade geëstimeert op de somme van hondert gulden door last van denselven ondergebracht door Dionys Cocx.

Jan dirck Reynderz verbrant in de huysinge der kinderen Lambert pancken alle sijn coren, ooghst, boeckweyt, haver, voeyer, hoy, stroy, spurrie, torf, hout met alle de meubelen, linnen ende wollen ende alle de goederen 't samen de schade daerdoor in den voors. brant geleden geëstimeert bij denselven op de somme van Duysent gulden.

Jan dircx voors. verclaert voor de kynderen van Lambert pancken als momboir die de brant sijn eenigh huysinghe met schuer, schop, stallinge, ende aencleve van dyen, de schade daervan geleden geëstimeert bij denselven op de somme van duysent gulden.

De kynderen Goyaert Verpannen verbrant een huysinge, stal, schuer, schop ende in weesende meubelen 't samen metten aenkleve van dyen de schade daer door geleden geëstimeert door Jan Verpannen op acht hondert gulden.

Dirck Otterdycx verbrant twee neffen een staende huysen met noch een half huys ofte camer 't samen bestaende in vijf wooningen met een grooten schuer, stallinge, schop, achterhuys, coren, hoy, stroy, boeckweyt, haver ende twee levende vercken, drie tonnen honinck, winckelwaeren ende groote quantiteyt toeback alle desselve meubelen, huysraet, linnen ende wollen met aght en twintich stoelen 't samen de schade door den brant geleden geëstimeert bij denselven op de somme van vijf duysend gulden.

Joseph Anthonis van Buil verbrant in sijn moeders huysinge alle sijn meubelen, hout, coren, stroy, imboel, timmergereetschap als andersins te samen de schade door den voors. brant bij denselven geleden geestimeert bij den selven de somme van vier hondert gulden.

Corstiaen Gerits van Cors verbrant in de huysinge van de Wed. Adam van Cors alle sijn meubelen, huysraet, hout, timmer ende raeymaeckers gereetschap daer in verbrant te samen de schade door de voors. brant geleden geëstimeert bij denselve op de somme van vierhondert gulden.

Rycken Goyaert Bernaerts verbrant inne huysinge van Dierck Otterdycx alle haver ende oogst, coren, boeckweyt, meubelen ende imboel alles metten den aencleve van dyen te samen de schade door de voors. brant geleden geëstimeert bij denselve op tachtentich gulden.

Nicolaes Alewijns, verbrant door den voors. brant twee schoone groote huysen bestaende in drye wooningen, twee schueren, stallen, schoppen, peert ende verckens stallen metten aencleve van dyen tsamen door den voors. brant verconsumeert ende verdestrueert sulcx dat hij daer bij de schade geleden heeft eene somme van ses duysent twee hondert gulden, soo hij verclaert.

Jan Meus Wijnen verbrant in de huysinge van Cornelis Batens alle haeren meubelen, huysraet, imboel, linnen, wollen ende houtwerck. In den winckel een quantiteyt appelen ende nooten om te vercoopen 't samen daerin verbrant geworden ende schade daerbij geleden soo hij estimeert de somme van twee hondert vijftich gulden.

Joës Janssen verbrant een schuer, coren, boeckweyt als andersins, meubelen, huysraet, brant, linnen, wollen, imboel ende alles 't samen daer in verconsumeert ende verdestrueert geworden ende schade daer in gelezen soo hij estimeert de somme van drie hondert dartich guld.

Maria Wed. Adriaen Valkenaers verbrant in de camer van Cornelis Butens linnen, wollen, brant andersins soo dat sij te saemen daerin schade geleden heeft van de somme van dartich gulden.

Maria Jan Rombouts ende Willem Wijnants verclaert verbrant te sijn de achterhuysinge van Kaerel

Smolders ende Mr Jacobus Bedix schuer, schop ende backhuys soo dat deselve 't saemen verclaeren, daer inne schade geleden te hebben door deselve brant wel een somme van vier hondert vijftich gulden.

Maria Wed. Francoys Rijckers groote herberge in den wildeman verbrant in de huysinge van Nicolaes Alewijns alle haer hoy, stroy, spurrie, boeckweyt, torf, houtbrant, meubelen, huysraet, imboel, touwen, linnen ende wollen, gout ende silver, gemunt ende ongemunt met alle den aencleve van dyen ende twee levende schoone verckens alsoo dat sij 't samen daerbij schade heeft gehadt volgens haer verclaeringe eene somme van twee duysent vijf hondert gulden.

Jan Rombous verbrant eene huysinge, schuer, schop, stallinge, metten aencleve van dyen, item noch een schuer, stallinge, en schop aen de huysinge ende waerin Juffr. Beecken was woonende 't samen alsoo dat sij daer bij volgens sijn verclaeringe wel verlooren heeft de somme van duysent acht hondert guld.

Willem Jan Rombouts verbrant in de huysinge voorn. alle syne meubelen, huysraet, linnen ende wollen, hout, torf, brant, als andersins metten aencleven van dyen sulcx hij daer schade bij geleden heeft vervolgens sijn verclaeringe de somme van twee hondert vijftich gulden.

Anthony van Bladel verbrant in de huysinge van dirck Otterdycx alle sijn ooghst, coren, boeckweyt, meubelen, imboel met allen den aencleve van dyen t' samen de schade door den voorn. brant geleden heeft in eere bij denselve op hondert sestich gulden.

Anthony Otterdijcx verbrant een huysinge ende schuer, schop, stallinge, coren, allen den ooghst, hoy, stroy, boeckweyt, haver, meubelen, huysraet, linnen, wollen ende quantiteyt toeback met veel ende schoone alderhande winckelwaeren, vlas, torf, hout met alle de imboel ende aencleven van dien te samen de schade door den voorn. brant bij den selve geleden geëstimeert op de somme van drie duysent gulden.

De kynderen van Jan Mathijs Aerts verbrant een groote schoone huysinge, schuer, schop, stallinge ende noch een ander tweede cleyn huysken met allen eenen grooten ooghst, coren, boeckweyt, hoy, stroy, haver, meubelen, huysraet, linnen ende wollen met verscheyde winckelwaeren, torf, hout, met allen den imboel ende aencleve van dyen t'samen de schade door den voors. brant bij deselve geleden ende geëstimeert bij Wynant den oudsten zoon op de somme van vier duysent gulden bij de momboirs alsoo gereeckent.

Heyltien Wed. Adam van Bors verbrant een seer groote huysinge, schuer, schop, stallinge voor 't negentich peerden met noch een huys tegen haer huys overstaende met een grooten ooghst, coren, boeckweyt, hoy, stroy, haver, meubelen, huysraet, linnen ende wollen, torf, hout, het levende peert, met allen den imboel, eene groote brouwerije ende den heelen aencleve van dyen t' samen de schade door den voors. brant bij denselve geleden ende geëstimeert op de somme van vijf duysent ende negen hondert gulden.

Jan Jans Intens den ouden eene huysinge, schop, schuer, stallinge met allen den aencleve van dyen, verbrant ende de schade daerdoor geleden is bij denselve geëstimeert op de somme van duysent twee hondert gulden.

Jan Bijnen verbrant een huysinge, schuer, schop, stallinge, brandewijnstockerije met den aencleve van dyen, coren, boeckweyt, hoy, stroy, haver, meubelen, huysraet, linnen ende wollen met allen den aencleve ende imboel van dien t'samen de schade bij denselve geëstimeert op de somme van duysent acht hondert gulden.

Hansken Wed. Wynant Adriaen Wynants verbrant de brouwerije ende met heel Brouwgetuich, stallinge, tonnen bier, binnen als andersins t' samen de de schade door den voorn. brant geleden ende bij denselve geëstimeert op de somme van duysent vijftich gulden.

De Heere predicant Neomagug[1]) sijnde nu ten tweede maele[1]) totaliter verbrant een huysinge met achterhuysinge ende aancleve van dyen met alle sijn meubelen, linnen, wollen, silver, gelt, bibliotheque, torf, hout als andersins, imboel ende huysraet t' samen door den voors. brant verconsumeert ende de schade bij denselve geleden ende geëstimeert ter somme van . . . . . (niet ingevuld).

Carel Smolders verbrant in de huysinge voorn. synen brant, hout, torf, meubelen als andersins sulcx hij daerbij vervolgens verclaeringe van sijn vrou verlooren ende de schade geleden heeft ter somme van vierhondert gulden.

Bartel van Boir, president der voorn. Vrijheyt Eerssel verclaert een huysinge, stal ende schop sulcx hij daerbij schade geleden heeft een somme van ses hondert guld., weesende hem in den anderen brant der fransse tot . . Eersel noch twee besondere huysingen met sijn ap- ende dependentie verbrand.

Willem dirck Stalpers schepen der voorn. Vrijheyt Eerssel eene groote herberge in den Roskam verbrant een seer groot extrême schoone huysinge, drie stallingen, schop, brouwhuys, met alle de ap- ende dependentie van dyen, seer schoone meubelen, huysraet, linnen ende wollen, tin, coper, silver en gout, brant, hout, torf, hoy, stroy, spurrie als andersins alles te samen met alle de bieren, wijn, brandewijn, haver, boeckweyt al te samen sulcx hij daerin schade geleden heeft volgens sijn verclaeringe de somme van seven duysent gulden.

Jacobus Bedicx verbrant in de achterhuysinge van Jan Rombouts eene sekere quantiteyt toeback,

1) Theodorus Neomagus was van 1693 tot 1716 predikant te Eersel, alwaar hij op 15 Maart van genoemd jaar overleed. Van te voren was hij predikant te Riethoven en Bergeyck en woonde te Riethoven, alwaar de Franschen in 1689 zijn pastorie in de asch legden. Hij was gehuwd met Emelie, dochter van zijn voorganger te Eersel Ds. Waterbeek. Zijn zoon Samuel werd predikant te Vessem en stierf aldaar 18 Maart 1716. De opvolger van Ds Neomagus te Eersel was Wilhelmus Pijpers 7 Nov. 1717, die huwde met diens dochter Maria. Pijpers was voordien predikant te Valkenswaard.

torf, brant, hoy, toemaet, meubelen ende andere goederen t' samen sulcx hij daerbij schade geleden heeft eene som van twee hondert dartich gulden.

Hendrick Jansen verbrant in de huysinge van Joost Mickers alle haeren meubelen, huysraet, linnen, wollen, imboel ende sekere quantiteyt van alderhande winckelwaeren sulcx hij daerbij schade geleden heeft volgens sijn verclaeringe de somme van ses hondert vijftich gulden.

Thomas Goyaers verbrant een huysinge, stallinge samen aen den anderen met schop ende de schuer met alles sijne ooghst, coren, haver, boeckweyt, linnen, wollen, imboel ende alderhande greelmaeckers [1]) getuygh met leder ende alle sijne toebehoirten sulcx hij dair bij schade geleden heeft volgens sijne verclaeringe een somme van duysent ses hondert gulden.

Jenneke Wed. Lenaert Martens verbrant eene huysinge metten aencleven van dyen sulcx sij dairbij volgens de verclaeringe van Thomas Goyaerts haeren schoonsoon schade daerbij geleden heeft eene somme van ses hondert gulden.

Adriaentie Wed. Aert Bijnen verbrant een groote schoone huysinge van drye wooningen met den aencleven van dyen met alle haeren in weesende meubelen, coren, boeckweyt, linnen, wollen, brant als anderen imboel, sulcx sij daerbij schade geleden heeft volgens de verclaeringe van haer selve eene somme van drie duysent gulden.

Den heere kommis Roddig verbrant in de wooninge van sieur van Toerrs tot Eyndhoven alle sijn linnen, wollen, huysraet, imboel, boecken, memoriën, pasporten, silver, gout ende alles niets vuytgesondert sulcx hij daerbij schade geleden heeft ende is verconsumeert geworden eene somme van . . . (niet ingevuld)

Marcus Luycas verclaert dat in de huysinge van Jan Rombouts is verbrant alle haeren meubelen,

1) Paardentuig (gareel).

linnen ende wollen al hetgene dat sij hadde sulcx sij verclaert daer veel schade bij te hebben te minste de som van vijftich gulden.

Dese lijste is aldus gemaeckt, overgebrocht ende verclaert bij de ondergenoemde respectieve inwoonders van Eerssel, die alle respectieve verclaeringen dat haere schade noch veel meer importeert als sij hebben overgebrocht ende dat sij alle deselve soo het waeren geweest dat haer ieder soo veel gelt, als sij hebben overgebrocht voor deselve schade waere gegeven geweest, sij hetselve daervoor nyet en souden hebben willen quiteren of verlaten als sij door de voors. brant hebben moeten doen presenteerende alle 't selve altijt des noot met eede te verificeeren bedraegende alsoo de voors. lijste in voege ende forme voors. acht en twintich ende een half woonhuys ende ses en dartich wooningen ende de schade in voege voornoemd opgegeven sijnde een somme van . . . . . (niet ingevuld).

Aldus gedaen, ondergebrocht, verclaert ende gepasseert binnen onser Vrijheyt van Eerssel op heden den sestiende October XVI^{c} vier ende 't negentich.

Ter presentie ende overstaen van schepenen deser ondergeschreven.

(volgen de namen der eigenaars der verbrande huizen).

Bartel van den Boir, Schepen.
Jacobus Bedicx, Schepen.
Anthony Otterdycx, Schepen.

Wij Bartel van den Boir, Jacobus Bedicx, Anthony Otterdycx schepenen binnen de vrijheyt van Eerssel doen cond, getuygen, verclaeren, attesteeren ende deponeeren voor waerachtich dat voor ons in persoonen sijn verschenen ende gecompareert de ondergenoemde persoonen dewelcke door den heer Officier ende schepenen een ende andermael sijn vermaent ende instantelijck gewaerschout haer wel te bedencken ende haer schaede door den brandt der franssen op den negen-

sten october XVI^{C} vier entnegentich geleden oprechtelijck naer haer goede, trouwe, conscientie, eer ende eet op te geven ende haer mede afgevraeght ofte sij willen blijven bij haere overgegeven schaede op de lijste gestelt van den 4^{en} en den 5^{en} van dese respectieve ende oft 't soodanighe waerhey t als sij daerbij opgegeven hebben of sij hetselve altijt met haeren solemneelen eede souwen willen stercken, soo hebben wij daerop de comparanten een ider respectieve verclaert ende geantwoordt alle in 't generael die hieronder genoemt staen ende ider hooft voor hoof besonder dat sij respectieve alles, ja, eenighe veel meer hebben verlooren ende door den voorschr. brant is verdestrueert ende verconsumeert als op de lijste van den 5^{en} deser staet gespecificeert ende dat sij wel meer schaede in 't generael geleden hebben als op de lijste van den 4^{en} Juny lestleden is uytgedruckt, presenteerende 't selve altijt des noot ende versocht sijnde voor alle heeren, hoven, regchters ende geregchten met haere solemneele eede te justificeeren, weesende de gecompareerde persoonen als volgt.

(volgen wederom de namen der eigenaers der verbrande huizen).

Testes: Bartel van den Boir
Jacobus Bedicx
Anthony Otterdycx

Schepenen, die dese hebben overgebracht de 15 Juni 1695.

Veldhoven C. Rijken.

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C. SLOOTMANS

Documenten.

16. Et au regard desdicts immeubles, en rendront compte dans un an pardevant les presidents et gens des comptes de sa Mat, respectivement au lieu de leur resort, ausquelz sadicte Ex. donne povoir et commect par cestes de recevoir et accepter les presentations et acceptations des comptes, lesdicts receveurs des confiscations selon leurs quartiers. Bien entendu, que le receveur
fol. 90 general, rendra son compte par devant ceulx desdicts comptes a Lille Ayant et examinant iceulx et les difficultez vuydees, les clore et affirmer en la forme et maniere, que ceulx des demaines de sa Mat.

17. Reserve touttefois, que ce que touche les biens desdits princes d'Oranges, de Gavre et *Marcquis de Berghes*, ne sera quant a present prins aucune congnoissance par lesdicts des comptes daultant, que son Ex. a le tout reserve et remis aux chambres des comptes lesdicts Ex., jusques a ce que les estatz des maisons veuz et esclarcir aultrement en sera ordonne.

18. Sadicte Ex. entens, que lesdicts des comptes soing et feront telle dilligence de faire compter les recepveurs des confiscations de leur entremise meismes a ce commencement, afin que lapparence voires certitude, quil y a que icelles monteront a notable somme, ne soit diminuée, ny amoindrie par nonchaillance ains recongneue a par et a plain, et de tout asseurer a sa Mat faisant faire en prealable par lesdicts receveurs estatz de leur receptes, comme convient.

19. Et comme si dessus est ordonne de vendre lesdictes meubles, et recevoir les sommes, a quoy iceulx ont este prisez des cautions actendu, que cecy se doibt purger au net des deniers procedans d'iceulx. En sera faict compte a part comme de chose, que ne vient que une fois a la main.

fol. 90v 20. Ausquelz des comptes sadicte Ex. a ordonne recevoir les fermiers et cautions desdictes receveurs, et neant moins ayant uny le rapport des difficultez, qui se sont presentees pour cause

desdictes cautions soubz couleur, que par les lettres de commission est ordonne icelles debvoir estre absolutes, sadicte Ex. declaire, que pour eviter tous achoppemens et retardemens, qui se sont ensuyvez a la cause dicte, meismes que aulcuns desdicte receveurs ont remis sur le bureau leurs commissions, lon aura a ladvenir a se reigler au regard desdictes cautions, comme il sensuyt.

21. Asscavoir aux deniers procedans des meubles actendu, que la somme a quoy iceulx porteront, ne vient en consideration, que une fois et que les receveurs ne sont connus, ny pourveuz sans tesmoingnaige de leurs resseveurs fidelitez et tenultez nest besoing rechercer caution pour lesdictes meubles ademerez on delaissez a caution. Bien entendu, que promptement les deniers procedans desdictes meubles, seront vus en mains dudicte tresorier de lespargne.

22. Mais en ce que touche le revenir des terrez seigneuriaux, heritaiges, maisons, rentes a rachapt et sans rachapt, lequel se perchoit dans un an, lesdictes des comptes adviseront au plustost lestat diceulx avecq lesdicte receveurs et selon que leur apperra de limportance de chascune recepte, arresteront ce que a bon compte lesdictes receveurs pourront bailler sur lannee courrante de la somme du cler, quilz pourront debvoir. Se reglant sur ce point selon la confidence, que sadicte Ex a de lintegrite desdic-
fol. 91 tes des comptes, lesquelz elle encharge de faire diligament compter, lesdicts receveurs au plus brief que faire se pourra lan de leurs entrenu ses revolu.

23. Bien entendu, que les cautions, que saccepteront et recevront ne seront obligees pour aultres mises des receveurs de sadicte Mat. Et a ce fin lesdicts cautions presteront les sermens pour plusgrande seurete.

24. Et combien, que par les lettres de commission soit aussi ordonne ausdictes receveurs, de payer les rentes et charges ordinaires assignees sur lesdicts bienz immeubles, soubz condition y apposee, sadicte Ex. declaire, que pour certain respect a cela mouvant, elle defendue payer aulcunes rentes ny charges, soient reeles est personneles, mais si avant, que aulcuns vuisent a prendre actions vu quelques rentes affectees sur lesdicts biens de quelque qualite ou nature que icelles fussent, aussi pour arrieraiges, que leur pourroient estre denz de leurdites rentes, ilz auront a prendre recours vers sadicte Ex. et a ceulx par icelle commis lesquelz leur administreront brief droict et justice.

25. Si declaire sadicte Ex. que les confiscations pour cause desdicts rebellions, desordres et desobeissances seront et demeure-

ront au seul et singulier prouffyt de sa Mat, sans que les pro-
fol. 91 v prietaires, soubz umbre de haulte justice et jurisdiction, y puissent pretendre quelque droict, part ou portion.

26. Et affin que lesdicts receveurs sachent, comme ilz auront a son conduyre sur pretensions de vefves et femmes des fugitifz, sadicte Ex. ordonne, que separation se face desdicts biens selon lusaige et coustume du pays ou conventions antenuptiales, le tout pardevant les magistratz du lieu en presence du receveur du quartier, moyennant que la vefve ou femme ne soit culpable ou attaincte du faict de son mary.

27. Sadicte Excellence entendant, que en aulcuns contrees et pays le lict rompu et mariage desollu par mort, la survivant des conjoinctz est tenu pour usufructuaige des biens immeubles et maisons. Et que la propriete est devolue aux enffans et que soubz couleur de la mort civile en laquelle tomberont les banniz, lesdictz enfans puissent prendre en joyssance des biens, sadicte Ex. declaire, que durant la vie de absent condempné et banni, auquel appertenoit lusufruyct, que du revenu d'icelluy sera faicte recepte par les receveurs des quartiers respectivement.

28. Et comment il est assez notoire, que chascun tache a tirer, ammener et transporter son bien de ses pays, Sadicte Ex. declaire,
fol. 92 que advenant que par denunciation viennent a congnoissance, quelcques parties icelles seront sur le champ mises soubz les mains desdicts receveurs, pour les vendre et se reigler comme est cy dessus ordonne.

29. Advenant, que aussi rebelles, executez, condempnez et banniz, appertinssent quelcques rentes sur le demaine de sa Mat, le payemant dicelles se continuera par le receveur du demaine au receveur des confiscations.

30. Et si avant, que les biens soient situez en diverses provinces, chascun receveur respondra pour les biens situez et assiz en sadicte province, si comme les receveurs de Flandres pour les biens d'iceulx estantz en Flandres et dez aultres pays et contrees a ladvenant le tout selon les scituations et assiettez. Et affin de riens noumectre, lesdicts des comptes advertiront le ung les aultres, des biens quilz entendront estre du resort de leur college respectivement.

31. Lesdicts receveurs se contenteront des gaiges, que leur seront cy apres tauxees et ordonnees pour ceste administration, comme en equité et raison sera trouvee convenir selon la grandeur et importance dicelles confiscations, emsemble les paines et travaulx par eulx faictz. Ores que aulcuns en vertu de leurs

commissions eussent desia leurs gaiges ordonnez, les tauxant au trentiesme denier de leurs receptes.

fol. 92v Et au surplus, lesdicts des comptes et receveurs seront en ce que dessus et que en depend tout bon et deue debvoir, comme sa Mat se confie en eulx. Faict a Bruxelles soubz le nom de sadicte Ex. le 3e jour de juing 1568.

56. Instruction, pour vous Diego de Aldana, gouverneur superintendent et capitaine de la conte, seignourie et chasteau de *Walhain*, Wavre et ses dependences, dont avez la charge suyvant la commission, quen avez de par le Roy nostre Sire. [1])

1. Vous prendrez et tiendrez vostre residence sur ledict chasteau, et aurez soigneulx regard a la garde dicelle place, ladicte conte et seignourie, obvyant et empechant toutes assemblees et tumultes, que y pourroyent souldre.

2. Item, prendrez sur tout bon et soingneulx regard, que la vraye ancienne religion catholicque soit observee et riens attempte au contraire en publicq ou prive, tenant la main, que le magistrat procede contre ceulx qui feroyent le contraire, commil appertiendra selon les anciennes ordonnances publyees sur le fait de la religion et aultres, encoires a faire et publyer.

3. Item, tiendrez la main, que le magistrat et aultres officiers a ce ordonnez, administrent bonne et briefve justice a tous vassaulx, subiectz et inhabitans, tant ecclesiasticques que seculiers.

4. Vous regarderez aussi, de faire publyer et observer les placcars et ordonnances de Sa Majeste, faites et a faire sur le fait des
fol. 121v heresyes, justice, monnoye et police, sans les laisser enfraindre en aulcune maniere.

5. Regarderez aussy, que ne soyent faitz aulcuns nouveaulx ediffices ou ouvraiges, sans nostre expresse ordonnance, et sil y convient faire quelque reparations pour entretenir aulcuns edifices ou places nous en advertirez.

6. Vous tiendrez en oultre bonne intelligence, avec le superintendent *du marquisat de Berghes*, et ce si avant quil concerne le service de Sadicte Majeste et le fait de sa charge peur ayder, assister et favoriser lung lautre.

7. Et ferez au surplus, tout ce que ung bon et leal gouverneur, superintendent et capitaine susdict peult et doibt faire, et selon la confidence, que Sa Maieste et nous en avons en vous.

Fait a Bruxelles soubz nostre nom le 26e jour de Novembre 1571.

1) Pap. d'Et et l'Aud. Arch Gen. du Roy^me Brux. no. 502 fol 121.

B.

De volgende bijlagen zijn copiën van stukken, voorkomende in de RESOLUTIËN 1574-78, Stadsarch. B. o. Z. Zij behooren bij Hoofdstuk V der studie. Aangegeven is, op welke folio van genoemd register het stuk aanvangt.

fol. 73 v **1.** 1575, Januari 24. Commissie voer den borgemeester IJsermans, Jannen Addriaenssen, Joncheer Joos de Milde ende Signor Cesar Porquin, aende Ex^le^ den Commandor van Castilliën, Gouverneur, etc.

Op heden den 24^en^ dach van Januario, anno 1574 (brab. stijl), is bij mijnen heeren, den drossaert, schouteth, borgermeesters, scepenen ende rentmeesters deser stadt, geresolveert ende gesloten, gemerct der grooter schult, benautheyt, ende den uuytersten noot, dairinne sij gecommen sijn deur de leeninge, die sij zedert den 17^en^ dach van Majo lestleden continuelijck heeft moeten doen, tot betaelinge vande drye vendelen soldaeten alhier in garnisoene liggende, monterende ter somme toe 28220 K. g. 9 st., behalvens alle heure voergaande leeningen, oncosten ende schaden, die sij duerende desen troubelen hebben moeten doen ende supporteren, bedragende ende exciderende de somme van 178217 gulden 15½ st. Ende dat nyettegenstaende de diverschen supplicatiën, missiven ende mondelinge verthooningen, daeraff gedaen aende Ex^le^ van duc d'Alve ende Groot Commandeur van Castilliën als gouverneurs van seynder Ma^t^ in desen sijnen Nederlanden (dairaff de sollicitatien gecost hebben over de sesse duysent guldens), de selve sijn Ex^le^ dairinne tot nochtoe nyet en heeft versien, dan gegeven woorden ende geloften, daer egeen effect oft volbringe naer gevolght en is, tot een toecommende desolatie ende bederff vande stadt ende den inwoonders van dyen, dat tot dyen eynde, ende om te hebbene prompte assistentie van gelde, sullen reysen aende voirscr. sijn Ex^le^, den borgermeester van binnen Mr. Jan IJsermans, Jan Adriaenssen, rentmeester, Joncheer Joos de Milde, ende Signor Cesar Porcquin, de welcke persoonen metten requesten ende missiven (oock op heden dairaff geconcipieert ende van woorde tot woorde hier naer is volgende), sijn Ex^le^ sullen mondeling remonstreren, den voirscr. heuren noot, met begheerte (soo verre sijn Ex^le^ hier inne nyet en gelieve promptelijck ende sonder dilay te versiene), tenminsten henluden respective te willen verlaeten van hunne diensten ende officien, mitsgaders hen ende den gemeynen ingesetenen met heure familiën ende meubelen elders in plaetse sijnder Ma^t^ subiect sijnde, te laeten vertrecken, committeerende andere tot den voirscr. diensten.

fol. 74v **2.** A Son Excellence,

Remonstrent bien humblement, les drossart, schouttette, bourgemestres, eschevins et communs bourgeois de Berghes sur le Zoom, comme a raison des charges et despens insupportables, a eulx durant ces troubles jusques ores en pluisieurs manieres survenues, et desquelz ilz ayent este surchargez, non obstant tous remonstrances pourtant diverses fois reqerrez a votre Excellence. Ilz se trouvent presentement en telz extreme necessitez, que silz ne soyent sans ulterieurs. Renvoys ou remises assistez, seront par desespoir et a grand regret, en fin constraintz dabandonner le tout. Considere, que les remonstrans, oppressez des crediteurs, ausquelz ils sont obligez, a diverses notables parties de deniers, levez a grandtz interestz, pour le service de sa Majeste, endroict l entretiennement des garnisons et occurrences de la guerre, soubz promesses et confidence de remboursement, se voyent par faulte dudict remboursement insolvens et pardessus ce des unez ? de leurs biens, revenues, et trafficques, encoires affligez du continuel entretiennement desdits garnisons, sans consideration des leurs services et tresaffectionnez debvoirs par eulx, depuis le commencement desdites troubles faictes, mais, delaissez comme abandonnez de tous faveurs ou assistences et ne pouvantz veoir les oppressions, calamitez et larmes pitoyables, de la triste commune, nont sceu delaisser de aultreffois particulierement representer a votre Excellence les depences, quilz ont souffertes durant les dites troubles. Savoir entre l'an 1566 et 67, au commenchement des dites troubles pour l'entretiennement de ladite compaignie de Jehan de Palme, lors capitaine tenant garnison en ladite ville 5779 florins. En l'an 68 au capitaine Raphael de Groote avecq sa compaignie du regiment du conte de Ladron 1546 florins. Es annees 69 et 70 pour lentretiennement dune compaignie de chevaulx legiers de don Lopiez sCapata 11000 florins En lan 71 et 72 sont este en garnison audict Berghes les compaignies des capitaines, Gille Villain et Courioul, tenant plus de trois cent testes, quy avecq leurs femmes, garces et gongarts ont couste a la ville et bourgeois 47520 florins. Encores en prestz par ladite ville faictes a pluisieurs capitaynes et compaignies jusques au 24 jour de ce mois de janvier 73, plus de 36000 florins. Et pour le bruslaige, lumiere et chandelles sur les corps de gardes, durant lesdites troubles 20200 florins. A raison des compaignies, capitaines et officiers, passants et repassants, tant vers Zeelande, que daultres lieux, avecq les despens faictes a la defaicte des gueux le 8e de may 73, lez Berghes 5200 florins, par charge et sur l'obligation de votre Exce a certains fortifications, faictes l'este dernier, par le capitaine Cesar 3380 fl Pour lentre-

tiennement necessaire des testes dicques d u H a u r e et dependences, depuis linundation de lannee 70 plus de 10000 florins. Sy ont paye en interestz des deniers et parties levez a finance ensemble, en plusieurs commissaires, durant et a raison desdites troubles, 12300 florins. Oultre ce en dommaiges de leurs maisons, heritaiges, salines, estuves de garance, darbres croissans, abattus, bruslez, ruynes et pillez, tant par nous propres souldatz, que des ennemis, plus de 72500 florins. Revenants lesdites parties a 272065 florins. Sans encores les pertes irrecourables souffertz et deniers, par les comuns inhabitants deboursez, au redicquement des payz inundez aux Zuydt et Noortquartiers de ladite ville, depuis ladite inundation de lannee 70, venans largement monter a plus de 160000 fl., dont apperrecat souffisamment, tant par obligations, comptes, que aultres – enseignementz si besoing est, par dessus, que la plus grand partie desdites terres, asscavoir tout le quartier, Zuytquartier est encor presentement inunde et commun avecq la mer. Et comme par la ensemble, par plusieurs aultres demonstrations, les miseres, calamitez, povrette, insuffisance et ruyne, des pauvres remonstrans sont par trop notoires, non seulement a Votre Excellence, mais aussy aux seigneurs des consaulx de Sa Majeste et a tout le monde. Suppliant, comme ilz ont faict pourtant daultres fois, que votre Excellence mene de compassion, les veuille faire secourrier par lung moyen ou l'autre, et pour le moins, en recompense de leurs bons services, conserver les biens inevitez dentiere ruine, cependant qu'ilz sont aulcunement conservables, ou, que les inhabitans se peuvent retirer avecques le peu que leur reste, car tout ulterieur moyen et conseil leur default.

fol. 92v **3.** 1575, Juli 5. Aen mijnen Heer den Super-Intendent der Stadt ende Marcquisaet van Bergen op den Zoom.

De persoonen voer dit jaer 1575 bij sijne Excie vercosen oft geordonneert sijnde, om te dienen binnen der stadt van Bergen op den Zoom als schepenen, vercleren, dat zij (naer den dienst Goidts) nood meer gesocht en hebben, dan sijne Mat te doene ende in alles te bewysene den dienst, die de selve schuldich sijn, protesterende dairinne te willen persevereren, alle de daegen haers levens ende oick bereet te sijne te doene den eedt, dienende totten voirscr. schependomme Behoudelijck, dat sijne Excie ordre stelle, dat sij den selven eedt mogen onderhouden ende achtervolgen, ende dat de stadt ende innewoonderen der selver mogen blyven gepreserveert van inconvenienten ende periculen, die voerhanden sijn ende heur apparentelijck verthoonen. Als vernaemptelijck, dat sij de selve stadt bevinden te vervallen te sijne in sulcke

groote tachterheyt ende schulden, dat ommogelijck is sonder assistentie vande selve syne Excie, de selve stadt te houdene ende van heure gehele bederffenisse te verhuedene.

Want inden eersten, hebben de regeerders van dier, vanden voergaende jare doen blijcken, bij deuchdelijcke ende rechtveerdige rekeninge ende bewijs, overgegeven in handen vanden Commissarissen, te weetene Jacop Grammeye ende Jeronimus Curiel (bij sijne Excie daertoe gecommitteert) in dienst van sijne Mat duerende desen troubelen verschoten te hebbene, 152463 kar. gld 7½ st., van welcke penningen den meestendeel sijn geemployeert, tot leeninge ende onderhoudt vanden regimenten vanden collonellen Beauvoix, Alonzo Lope Gallo, Ozorio Angulo, Karel Foucker ende Mondragon, ende besundere vanden drye compaingniën soldaeten vanden regimente van den selven Mondragon, daermede sij continuelijcken sijn belast gebleven, sedert den 17en Mey, anno 1569 tot den daege van heden incluys.

Nyettegenstaende de twee compaingnien dairaff onder de capitaynen Gieles Villain ende Franchois de Estranchaps sijn garnisoen houdende, binnen den eylande vanden Ruygenhil onlanx gerecupereert, ende de derdde compaingnie onder den capitayn Franscisco Caldron, binnen dese stadt logerende behalvens de belastinge van een vendel hoochduytschen knechten.

Om welke voirscr. leenige te continuerene, ende de stadt consequtivelijck van alle periculen te preserverene, de voirgaende regeerders dingesetenen van de stadt hebben belast ende geconstringeerdt (oick bij daetelijcke ende rigoreuse executie) te leenene het naer volgende:

1. Den 5en penninck vande jaerlijcxsche innecommen van allen den landen ende gronden van erven, gelegen onder de vierschaere der selver;

2. den 4en penninck vande weerde van allen den huysen binnen der selver stadt gestaen ende de landen gelegen onder de vierschaere als voren;

3. een generale weeckleeninge van allen den ingesetenen der selver stadt iegelijck naer sijnen staet, dairaff eenige ter weken hebben moeten opbringen 1, 2 ende 3 Kar. gl., deen min dander meer;

4 capitale schattinge, dairaff eenige hebben moeten opbringen 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 100 ende meer Kar. gld. a rate van iegelijcx macht;

5. hebben de selve regeerders, deur gebreck van geloove van het corpus vander stadt moeten, soo op heur eygen credyt als

op het credit van eenige vanden principaelen borgers, lichten op interest, sekere merckelijcke 1000 gulden. Ende welcke penningen sij genootzaeckt sullen sijn deur gebreck van assistentie (des sij verhopen neen), selvers vanden heuren tot haerder eeuwige bederffenisse te betaelene, op de termynen eensdeels vervallen ende corttelinge te vervallene;

Ende dit boven het groot verlies dat d'ingesetenen der selver stadt geleden hebben int inunderen ende herdycken (nochthans te vergheeffs) van eenige polders daeromtrent gelegen, zedert den jare 70 herwerts, als oick het deursteken gedaen bijden vyant in Maio anno 72, met het verlies van alle de vruchten, vande poldre van Drye Jannenlandt, bedragende over de 145000 Kar. gld.;

Hierbij gevueght, de schade geleden deur het affhouwen vande boomen, affbrekinghe vande huysen geschiedt ten tyde darmeyde ten zee van Sijne Mat soo inder stadt als inde voersteden was logerende, bedragende oick wel tot 20.000 Kar. gld.;

Sonder noch de meestoven ende soutkeeten, die eensdeels bij den soldaeten vander selver armeyen sijn affgebroken, als bijden vyanden verbrandt geweest, monterende oick tot 16.000 Kar. gld. ende meer;

Hierinne noch gesecludeert, de servicien bijden ingesetenen particulierlijck den garnisoene gedaen, monterende noch tot ongelooffelijcke groote sommen;

Deur alle welcke beschadicheden, exactien, ende oppressien, vanden continuellen garnisoen, d'ingesetenen der selver stadt sijn gecommen tot sulcken armoede ende extremiteyt, dat alle de apparenste borgers sijn vertrocken geweest, enne noch daegelijcks vertrecken, in andere plaetsen, sulcx datter alleenlijck blijfft den gemeynen armen ambachtsman, dairaff den meestendeel oick deur faulte van neeringe van armoeden sal vergaen, ende de stadt blijfft gepriveert van allen redresschen;

Ende hoewel allet 'tselver bij verscheyden beclachbrieven, remonstrantien, ende supplicatien, als oick mondelinge bij voetvallinge, soo bijden voergaenden magistraet als vanden besten borgeren aen sijne Excie tot diverschen reisen is verthoont geweest;

Eensamentlijck, dat alsdusdaenige arme frontier stadt nydt en behoort te draegene de qualen, lasten vanden geheelen lande, en heeft de selve stadt tot de voirscr. leeninghe tot noch toe (onder sekere, voergaende cleyne assistentie) anders nydt kunnen geimpetreren, dan dat onlanx herwerts die van Herentals hebben gecontribueert met de Meyerye van Herent ende de dorpen van Sint Aechtenrode, Ottenberch, Arckene ende Nethene, tsamene ter somme van 1100 Kar. gld., hoewel sijne Excie der selver stadt beloeft hadde ter maendt te doen hebbene 1200 Kar gl.;

Alle welcke assistentie nochtans nijdt en is te gelijkene, tegens de groote lasten hier boven geruert sijnde, behalvens de oncosten van sollicitatien tot dyen fine byder selver stadt gedaen;

Ende alsoo d'incommen der selver stadt jaerlijx nyet meer en bedraeght dan omtrent 12000 Kar. gld. ende de belastinge vande renthen ende andere ordinarisse lasten daer tegens omtrent 8000 K. g., behalvens de sware ende lastige reparatien van havenen, hooffden ende dycken, monterende jaerlijcx oick tot een groote somme, ende sonder de welcke de stadt geschapen ware geheelijck te verdrinckene, mitsgaders de fortificatien ende andere lasten, die daegelijcx occurreren ende dat de verschenen renthen in respecte vanden meestendeel vanden renthen tegens 5, 6 ende 7 jaren verloopen, commen te monterenen tot 60000 K. g., daervoren de borgeren daegelijcx wordden gearresteert;

Gelijck sij ook gearresteert wordden, voer sekere achterstellige renthen, die sijne Mat gehouden is te betaelene uuyten huyse van Berghen, ende daervore de selve stadt eertydts gesegelt heeft;

Soo heeft oick noch de jegentwoordigen Rentmeester vande Staten van Brabant, nu op een Saterdaege lestleden bij sijne deurwaerders d accyse ende tgeheel innecommen vander stadt genomen in executie voer de betaelinge van omtrent 18000 Kar. gld.;

Sonder de tachterheyt, diemen den voergaenden Rentmeesters tot gelijcke somme oick wel schuldich is;

Bij welcke redenen ende meer andere hier te langh te verhaelene, maer mijnen Heer den Super Intendent wel kennelijcken, hopen sij requiranten genouch bewesen te hebbene, dat sij den eedt heur voirgehouden nydt en souden cunnen achtervolgen, ende de stadt van inconvenienten preserveren, oick te doene eenige nootelijcke provisie van brande ende anderssindts.

Bidden dairomme op het alderoitmoedigste, hueren Heer den Superintendent voirscr., dat hij dese excusatie gelieve te verstaene int goede, ende sijn Excie dairaff adverteren. Eensamentlijck van de dreygementen, eertyden ende oick onlancx alhier den voirgaenden magistraet gedaen, mitsgaders de periculen, die daernaer bijden hongrigen soldaet soude mogen volgen ende geschieden, ende hen requiranten ontslaen, vander detensien daerinne sij jegenwoordelijck tot hunnen verdriet gehouden wordden. Protesterende anderwerffnen gereet te sijne heur eeden te doene, ingevalle intgene voirscr. is ordre gestelt wordde. Aldus gedaen opden 5en July 1575, ende bij mij als Secretaris der stadt ter begheerten vanden Requiranten geteekent ende mijnen Heer den Super Intendent voirscr. geëxhibeert.

(Wordt vervolgd)

LIDMATEN-REGISTERS DER HERVORMDE GEMEENTE TE BAARDWIJK 1695 - ± 1780

DOOR

J. VAN DER HAMMEN NICZ.

Dr François van Walraven (9 Oct. 1695 - 31 Dec. 1705).

Naamen der persoonen, die in den tijd van mijn bedienen als lidmaaten sijn aengenomen door het doen van haere belydenisse, als vertooning van hun kerkelycke attestatie.

Anno 1696 zijn aengenomen:

Wilh. van Vessem.

Helena de Jonge (gest op den 23 April 1740). [1])

Antoni Block.

Dingena Block (overleden). [1])

Leendert Kuysten.

Peterken Bartelen (overleden) [1])

Jan Kuysten den jongen.

Adriaen Buys (dood). [1])

Hendrik van Kromvoort (afgevallen 1697). [1])

Antonet van Hoorn (afgevallen tot den paapschen godsdienst 1709). [1])

Geertruy Gansemans. Dese persoon is op versoek een attestatie gegeven om tot Heusden (alwaar sy ging woonen) tot lidmaat te worden aengenoomen den .. Mey 1698. Met attestatie van den 7 November 1699 van Heusden hier weer aengenoomen. Met attestatie na Waarthuysen gegaen den .... 1712. [1])

Marie Klaessen Busouw.... op het heycken. Met attestatie na Drunen gegaen 4 July 1727. [1])

Adriaentje Kuysten.

Kunira Oerlemans. Vertrokken met attestatie na Vugt, gegeven den 28 Mey 1703. [1])

1) De later bijgevoegde woorden worden door 1) aangeduid.

Elisabeth Oerlemans. Op attestatie den 20 Dec. 1704 gegaen na Cappel. [1])

1697. Anna van Berlicom is op vertooning van haar kercklyke attestatie, gegeven van D[s] Jacob Leydecker, uyt naem des kerkenraads van Heusden alhier tot lidtmaet aengenoomen den 24 Dec. 1697. Den 22 Mert 1700 heb op haer versoeck een attestatie gegeven om in den Haag te worden toegelaten [1])

Wouter Pothoven en Elisabeth Schouten sijn op vertooning van de kerkelycke attestatie van Heusden tot lidtmaeten der gereformeerde kercke aengenomen. Overleden. [1])

1698. Walborg van Walraven. Na Drunen vertrokken. [1])

Johanna Hendrickse van Swol. Den 29 Maert 1699 heeft dese een attestatie versocht van den kerckeraad om haer elders daer van te dienen, die haer ook verleend is.

Alegonda van Hoorn, met attestatie na Drunen gezonden.

Antoni Kuysten.

1700. Den 23 Mey sijn tot ledemaaten aengenomen Hendrick Pothooven. Overleden. [1])

Hermen Fredrickse van Heerden.

Adriaentje Japickse, huysvrouw van Leendert Kuysten.

Den 27 Mey hebben haere beleydenisse gedaen:

Ida van de Werck. Een attestatie op Sprang gegeven 24 Nov. 1709. [1])

Anna Maria van Ginter. Vertrokken na 's Bos. [1])

Jan Sloot is met een kercklycke attestatie van Middelburgh van den 26 September 1700 alhier tot lidmaet aengenoomen.

Den 23 December 1700 hebben haer beleydenis gedaen en tot ledematen der gereformeerde kerck aengenomen:

Jan Polders. Vertrokken na Breda. [1])

Jan Kuysten den ouden. Overleden. [1])

Teunisken Petersen, vrouw van Jan Kuysten.

Willemeyn, de vrouw van Antoni Kuysten. Overleden 1710. [1])

Neleken, de dochter van Antoni Kuysten.

Neleken, de dochter van Jan Kuysten. Met attestatie na Almkerk gegaan 25 Maart 1723. [1])

1700. Corstiaen Molegraef en Janneken Bastiaensijn huysvrouw sijn beyde op vertooning van haer kercklycke attestatie van Drimmelen, gedateert den 11 December 1700, alhier tot litmaten aengenoomen. Den 8 April 1702 aen dese persoonen een kercklycke attestatie gegeven op Drimmelen en Made. [1])

1701. Cornelia Ravenswegh, huysvrouw van D[s] François van Walraven, met attestatie van Breda. Den 25 April 1707 attestatie na Breda gesonden. [1])

Martijntje van Opstal, jongedogter, is op vertoog van haar kercklycke attestatie van Breda van ons tot het H Avondmaal toegelaaten. Gestorven. [1])

Geertruyda Block is op vertoog van haer kercklycke attestatie tot het gebruyck van des Heeren Nagtmael toegelaaten. Met attestatie na Dordregt gegaen den 21 May 1716. [1])

1702. Emmeken Antonisse van Os is op vertoog van een kercklycke attestatie van Eeten gegeven den 12 February 1702 tot het gebruyk van des Heeren Avondmael toegelaaten. Met attestatie na 's Bos gegaan 28 Juny 1726. [1])

1703. Johan van der Hoeven is op vertooning van kercklycke attestatie van Cappel bij ons tot litmaat aengenomen. Met attestatie wederom na Cappel gesonden 23 Sept. 1707. [1])

Lijst van lidmaten onder D[s] van Walraven

1704.

Johannes van de Werk.

Adam van Walraven.

Corstiaen van Berkel.
Geertruy Verhey.
Joris de Bie.
Aeltien Block.
Elisabeth van Vessem.
Aerjaantie van Besouwen.
Willemyna Block.
Corst Leenders.
Janneken Leenders.
Aerjaantie Wassenbergh
Marcelis van de Werk.
Jacob Oerlemans.
Anneken Oerlemans.
Willem van Vessem.
Helena de Jongh.
Anthoni Block.
Leendert Cuysten.
Adriaen Buys.
Antonet van Hoorn.
Geertruy Gansemans.
Maria Klasen Besouwe.
Adriaantie Cuysten.
Elisabeth Oerlemans.
Wouter Pothoven en Elisabet Schouten zijn op vertooning van een kerckelyke attestatie van Heusden tot litmaten der Gereformeerde kerke aengenomen.
Walborgh van Walraven.
Alegonda van Hoorn.
Antoni Cuysten.
Hendrick Pothoven.
Hermen Frederikse van Hierde.
Adriaantje Jacobse, huysvrouw van Leendert Kuysten.
Ida van de Werk.
Jan Kuysten, den ouden.
Tonnisken Peeterse, vrouw van Jan Kuysten.
Willemyna, vrouw van Antoni Kuysten.

Neeltjen Kuysten.

Cornelia Ravenswegh, huysvrouw van D^s^ Walraven.

Martijntie van Opstal.

Geertruy Block.

Emmeken Antonisse van Os.

Johannes van der Hoeven.

Namen der personen, dewelke in den tijd van mynen dienst Caspar van Velsen (7 Nov. 1706-1740) als lidmaten sijn aangenomen, zoo door het doen van haar geloofsbelydenisse, als op vertooningh van haare kerke lyke attestatiën, aanvangh nemende 7 July 1706.

1706. Zijn aangenomen:

Neeltjen Cuys, huysvrouw van Leendert Kuysten.

Aard Lotte, schoolmeester in den Elshout, [2]) jonkman, met attestatie uyt den Haagh overgekomen.

1707. Margarita Faardels, huysvrouw van Aard Lotte, schoolmeester in den Elshout. Later verongelukt. [1])

1708. Hendrik Blok. Overleden. [1])

Susanna Blok. Met attestatie na Doveren gegaan 25 Sept. 1716. [1])

1709. Clasina Wassenbergh. Met attestatie na Dussen gegaan 10 July 1721.

1710. Johannes van Velsen. Met attestatie na Hulst gesonden. [1])

Pieter van Herwynen, met attestatie van Uytwijk overgekomen; met attestatie na Waarthuysen gesonden 1712.

April 1711. Anna Elisabeth van Vessem; met attestatie van Sprangh tot ons overgegaan.

16 Mey. Adriaantje Snyders, met attestatie van Cappel tot ons overgekomen, en wederom na Sprangh gegaan den 4 Mary 1712.

2) De Hervormden van Elshout behoorden tot de kerkelijke gemeente van Baardwijk.

Aangenomen Jan Jasperse van Turnhout. Overleden. [1])

23 Mey. Maria Ariense Burgers, huysvrouw van Anthony Kuysten.

9 Marty 1712. Pieternel Geldens Glavimans, met attestatie van Sprangh tot ons overgekomen. Na Dussen gegaan met attestatie 9 Juny 1715.

23 December. Gerrit van Schayk, geboortigh van Vianen. Met attestatie na Heykoop vertrokken 8 Jan. 1722. [1])

Cornelia Bakkers. Overleden. [1])

15 April 1713. Adriaan van der Hoeven, met attestatie van Cappel tot ons overgekomen.

23 Dec. Joris van Vueren, gegageerde onder het regiment ... garde te voet.

5 Sept. 1714. François de Graaff, met attestatie van Sprangh tot ons overgekomen. Met attestatie na Doveren gegaan 8 April 1718. [1])

11 Oct. Eduward Laurens, met attestatie van Heesbeen tot ons gekomen en wederom na Heesbeen voornoemd gegaan den 11 Dec. 1714. [1])

20 April 1715. Jacoba van Vessem. Met attestatie na Doveren gegaan 1 Oct. 1717. [1])

30 Dec. Cornelis van der Stelt, met attestatie gegaan na Almkerk 25 Maart 1723. [1])

1716. Mathijs van Berkel, met attestatie na 's Hage vertrokken 1 Oct. 1719. [1])

1717. Huyberta Slingsbie, huysvrouw van D[s] Casparus van Velsen, met attestatie van Heusden tot ons overgekomen 16 Feb.

15 April. Willem van Rijswijk; met attestatie na Charlois gegaan voor een tijd dezen 2 Juny 1719. [1])

9 Oct. Mayken Janssen van der Glasen, met attestatie van Andel tot ons overgekomen. Na Hedighuysen met attestatie gegaan den 16 Oct. 1721. [1])

Josijntie Hens, met attestatie van ... gekomen; wederom na toe vertrokken 15 July 1730. [1])

1718, 8 Mey. Anna Maria Boeske, moeder, en Maria Boeske, dochter, met attestatie uyt 's Hage tot ons overgekomen Met attestatie na Waalwijk gegaan 25 July 1724. [1])

1719. Juffrouw Anna Josina en Cornelia Alida de Jongh, gesusters, met attestatie van Eyndhoven tot ons overgekomen. Met attestatie na Lommel vertrokken den 4 Oct. 1725. [1])

2 Oct. 1721. Jean Henry Evard, met attestatie van Waalwijk tot ons overgekomen; wederom vertrokken 25 July 1724. [1])

16 Dec 1723. Hendrik de Groot, gegageerde wagtmeester ten dienste deser landen, met attestatie van Oosterhout tot ons overgekomen. Wederom vertrokken na Waalwijk 27 May 1723. [1])

14 May 1723. Hendrik van Andel tot lidmaat aangenomen. Overleden 18 Maart 1724 [1])

15 dito. Antonet Haverhals, geboortig van Sprang Daar na toe vertrokken met attestatie 7 April 1726.

Steyntje Kuysten.

Anthonet Kuysten, dogter van Frans Kuysten. Met attestatie na Drongelen gegaan 1 July 1730. [1])

Anthonet Kuysten, dogter van Jan Kuysten den jongen. Overleden. [1])

7 Sept. Thomas Barton, met attestatie van Waalwijk tot ons overgekomen. Overleden. [1])

29 Sept. Hans Hendrik Tyman, met attestatie van Waalwijk tot ons overgekomen. Na den Hage vertrokken den 21 Maart 1724. Gestorven. [1])

25 Dec. 1725. Simon Vis tot lidmaat aangenomen. Met attestatie na Druenen vertrokken den 4 July 1727. [1])

8 Juny 1726. Willem Kauwen, met attestatie van Sprang. Na Veen vertrokken 29 April 1727. [1])

24 Dec. Margerita Kuijsten aangenomen tot lidmaat.

15 Nov. 1729. Adriaantje Buys, met een attestatie van Gouda tot ons overgekomen.

Johan van Vessem, met attestatie van Hilvarenbeek tot ene overgekomen.

7 April 1730. Jacobus van Vessem, drossaart tot Druenen, tot lidmaat van ons aangenomen.

11 April 1732. Zijn tot lidmaten aangenomen:

Arnoldus van Vessem.

Jacobus Kuysten.

Cornelis Block.

Wouter Smits.

Anthony Kuysten.

Adriaan Buys. Met attestatie gegaan na Rotterdam den 12 Febr. 1734.

Theunis Kuysten. Met attestatie na Maastricht den 10 May 1736.

Alexander Steins(?), gegageerde, overleden.[1])

7 Juny 1733. Simon Vis en Maria Besouwen, egteluyden, met attestatie van Druenen tot ons overgekomen. Met attestatie na Drunen vertrokken Dec. 1742.[1])

20 Dec. Lambertje van Baardwijk, huysvrouw van Jacobus Kuysten, met attestatie van Besoyen tot ons overgekomen.

30 April 1734. Zijn tot ledematen aangenomen:

Alegonda Buys. Attestatie geligt naer Schoonhoven den 3 July 1734.

Leembertje Nieuwstraten.

9 July. Anna Blok.

Alegonda Blok. Met attestatie na Waalwik gegaan den 25 Juny 1735.

Johanna Kuysten.

2 Oct. Adriana Glavimans, met attestatie van 's Grevelduyn Capelle tot ons overgekomen.

22 Dec. 1735. Johannes Pelletier, met attestatie tot ons overgekomen van Sprangh.

31 Aug. 1738. Trijntje Dominicus Heeremans, met attestatie van Standaardbuyten tot ons overgekomen, geworden zijnde huysvrouw van Jan Jacob

Pelletier, gesubstitueerde schoolmeester voor een tijd door Marcelis van der Wercken.

Namen der persoonen, zoo die bevonden zijn lede-maten van de gereformeerde godsdienst ten tyde van D^s^ Casparus van Velsen, als die met attestatie en belydenis des geloofs dat geworden zijn ten tyde van D^s^ Goswinus Casius (26 Maart 1742-November 1745) met den aanvang van desselfs dienst op den 26 Maart 1742.

Willem van Vessem. Obiit. [1])

Anna Margaretha van Vessem, weduwe.

Leendert Kuysten. Obiit. [1])

Neeltje Kuysten, desselfs weduwe.

Anna Elisabeth van Vessem, met attestatie van Sprangh.

Huyberta Slingsbie, weduwe van D^s^ Casparus van Velsen, gewezen predikant alhier.

Willem van Rijswijk. Obiit. [1])

Cornelia Alida de Jongh, weduwe van Jacobus van Vessem, secretaris alhier geweest.

Adriaantje Buys.

Johan van Vessem.

Jacobus van Vessem, secretaris alhier en dros saart van Drunen. Obiit. [1])

Arnout van Vessem.

Jacobus Kuysten.

Cornelis Blok.

Gerardus Blok.

Wouter Smits.

Lammetje van Baertwijk.

Anna Blok.

Johanna Kuysten, huysvrouw van Jan Treffers.

Adriana Glavimans.

Johannes Pelletier en Trijntje Dominicus Heeremans. Vertrokken met attestatie na Made en Drimmelen.

Jenneke Blok.

Margeritha Baayens.

Piternel Kuysten, weduwe.

Dirk van den Burght, schoolmeester alhier, met attestatie van Zundert.

Willemina Lam, met attestatie van Zundert.

Hendrina van Honswijk, huysvrouw van Anthony Gerbrands, vorster alhier, met att. van Schijndel en Liempde den 15 Jan. 1744.

Engeltje van der Heyden, met attestatie van Leyden 9 Mey 1744. Wederom vertrokken na Schalkwijk. [1])

Ledematen op de combinatie Elshout:

Adriaan de Groot en Clasina van de Velde; met attestatie van Drunen.

Jan van Bergeyk en Frenske de Reus, met attestatie van Aalburg.

Namen der persoonen, die bevonden sijn ledematen van den gereformeerden godsdienst bij het aanvaarden van mynen dienst alhier (D[s] Walraven Noot 1746-17..).

Anna Margaretha van Vessem, weduwe. Obiit. [1])

Neeltje Kuysten, weduwe. Obiit. [1])

Anna Elisabeth van Vessem, met attestatie van Sprang. Na Sprang. [1])

Huybertha Slingsbie, weduwe van Casparus van Velsen. Na Naarden.

Cornelia Alida de Jong, weduwe van Jacob van Vessem. Vertrokken na Waalwijk. [1])

Adriaantje Buys. Obiit 17 $\frac{7}{23}$ 67. [1])

Johan van Vessem.

Arnout van Vessem.

Jacobus Kuysten. Vertrokken na Besoyen.

Cornelis Blok. Obiit 1767.

Wouter Smits. Obiit 1762.

Lambertje van Baardwijk. Vertrokken na Besoyen.

Anna Blok. Vertrokken met attestatie na Genderen.

Johanna Kuysten, huysvrouw van Jan Treffers.

Adriana Glavimans. Obiit 1762 $\frac{4}{16}$.

Jenneke Blok, weduwe

Margeritha Baayens, weduwe. Vertrokken met att. na Heesbeen. [1])

Piternel Kuysten, weduwe. Obiit [1])

Dirk van der Burgt, schoolmeester, met attestatie van Zundert. en Willemina Lam, met attestatie van Zundert. Beiden vertrokken na Alphen. [1])

Henderina Honswijk, huisvrouw van den vorster. Obiit. [1])

Willem de Fokker, secretaris van Baardwijk (Obiit 1769), Ardina van Nederveen, huisvrouw van den secretaris, en Anna de Fokker, jongedogter (Obiit 1764), alle drie met attestatie van Waalwijk.

Clasina Weynsoud (?) Vertrokken. [1])

Catrina Alida Noot, met attestatie van Schenkenschans. Na Schenkenschans. [1])

Ledematen op de combinatie Elshout:

Adriaan de Groot en Clasina van de Velde, met attestatie van Drunen. Na Drunen vertrokken. [1])

Jan van Bergeyck en Frenske de Reus, met att. van Aalburg.

Gualthera Magerus, met attestatie van Bommel. Vertr. met attestatie. [1])

Elisabeth van de Water, met attestatie van Sprang. Overleden. [1])

Barentje Scholten, met attestatie van Nimmegen. Vertrokken. [1])

Hendrick Block. Obiit 1761. [1])

Dina Block. Vertr. na Waalwijk. [1])

Cornelis Ketelaar, schoolmeester, met attestatie van Waspik.

Antonet Kuysten (Obiit [1]), weduwe van Claas Boom, van Drongelen tot ons overgekomen.

Anna Catharina Dekkers, huisvrouw van C. Ketelaar, met attestatie van Waspik.

Elisabeth Hillebak, met attestatie van Leyden.

Jacomina Jansen, met attestatie van Schenken schans. Met att. na Waalwijk. [1])

Huiberta Slingbie, weduwe van Casparu van Velsen, van Naarden.

Adriaantje Boen (of: Boine), huisvrouw van W. van der Steldt, met att. van Almkerk.

Willem van der Steldt. Obiit 1769. [1])

Dierksk Glavimans. Obiit. [1])

Gerit Boom.

Fransois Boom. Vertrokken na Rotterdam. [1])

Antonia Block. Vertrokken met attestatie na Doveren. [1])

Cornelia Mouthaan. Vertrokken na Drunen. [1])

Johanna Margrieta Jansen, met attestatie van Gogh. Na Waalwijk. [1])

Judigh van Batenburh, met att. van Doveren.

Nicodeme Beylon, luitenandt, Henrika Martine Beylon en Jenne Christina Beylon, met attestatie van Waalwijk. Vertrokken met att. na 's Bosch. [1])

Gijsbert van Hoorn, met attestatie van Wijk.

Johan Naaltrouwt(?) en Femia Maria van Loon, zijn huisvrouw, met attestatie van Oosterwijk; vertrokken. [1])

Gerdina van Vessem, met attestatie van Waal wijk. Vertrokken. [1])

Antoni Kerpenstein, met attestatie van Besoyen. Vertrokken. [1])

Jenne Maria de Jong, weduwe van wylen de Heer Abraham Swaan, in leven cappiteyn ten dienste deser landen, met attestatie van Sprang. Vertrokken met att. na Drunen.

Johanna Marina van Altena, met attestatie van Leyden. Vertrokken. [1])

Anna Sibilla Swaan. Met attestatie na Drunen. [1])

Adriana Kuysten. Vertrokken met attestatie na Waalwijk. [1])

Johanna Kuysten. Vertrokken na Drunen met attestatie. [1])

Davit Bosschert, met attestatie van Breda. Vertrokken na Breda. [1])

Allegonda van Hoorn, weduwe de Groot. Obiit 1763 [1])

Jillis de Vallei (obiit [1]) en Johanna Zegers, echtelieden, met attestatie van Gorinchem. Vertrokken met attestatie. [1])

Lambertus Smits.

Antonius Block. Vertrokken met attestatie na Oosterwijk. [1])

Jannetje Heydeman, huisvrouw van A. van Vessem, met attestatie van Amsterdam. Obiit 1772. [1])

Johan Riesen, soldaat onder het regiment baron de Aluwa, compagnte kaptein Roese, met attestatie van Breda. Vertrokken. [1])

Fransois Baayens, met attestatie na Rotterdam. [1])

Johan Abraham Swaan. Vertrokken na Maastricht. [1])

Jan Kuysten.

Antoni Treffers.

Christiaen Mulert, gepensioneert officier, met attestatie van Spijk. Vertrokken na Waalwijk. [1])

Elisabet Drossaart nu Smid, met attestatie van Heusden. Vertrokken na Besoyen. [1])

Angenita van Bergeyck. Vertrokken met attestatie na 's Bosch. [1])

Henderick Block. vertrokken met attestatie na Oosterwijk. [1])

Coenraad Wald, soldaat, met attestatie van Nimwegen. Vertrokken na Vlymen. [1])

Jan Christiaan Muller, soldaat, met attestatie van Heusden.

Antoni Block. Met attestatie vertrokken. [1])

Maria Jansen van Andel, met attestatie van Gorinchem. Obiit 1769. [1])

George Litt. Vertrokken met attestatie . . . [1])

Johannes de Jong. Vertr. met attestatie. [1])

Cornelia van der Stelt. Met attestatie na Wijk. [1])

Evert van Bergeyk en Cecilia van Bergeyk. Vertrokken met attestatie na Wijk 1768. [1])

Waltera Smits Vertrokken met attestatie na 's Hage 1768. [1])

Adriana Holster, vrouw van J. Vink, met attestatie van Raamsdonk.

Jacoba van Bergeyk Vertrokken met attestatie.

Catharina Pullen, vrouw van Jan Kuysten.

Pieter Pieterse, met attestatie van Breda.

Jaspar Vinck.

Geerlig Lukes, met attestatie van Elburg.

Johanna Vos, met attestatie van Meeuwen. Vertrokken. [1])

Agnita van Bergeyk, met attestatie van Gorinchem.

Jan van Son, met attestatie van 's Hage. Vertrokken. [1])

Maria van Roon, met attestatie van Sprang.

Emerentia Elisabet Exton, weduwe van Thurenhout, met attestatie van Heusden. Vertrokken. [3])

Willemina Kuysten, met attestatie van Besoyen.

Arie Pullen.

Johanna Margarita Noot. Vertrokken met attestatie na Waalwijk. [1])

Gerrit Konisbergen (?), met attestatie van Steenbergen. Vertrokken. [1])

Johanna Akkema, met attestatie van Dongen. Vertrokken. [1])

Jenneke van Vuren.

Woltera Smits, met attestatie uit den Haag.

Bastiaan Holster, vertrokken met attestatie. [1])

Anna van der Steldt; vertrokken met attestatie. Extract hiervan gegeven den 13 Augustus 1805 naar 's Graveland. [1])

Cornelis Liefering, met attestatie van 's Bosch.

Willem Noodt, student te Leyden, met attestatie na Leyden. [1])

Maria de Bie, met att. van Sprang. Vertrokken [1])

Cornelis van der Stelt.

Margarita Kuysten. Vertrokken na Genderen. [1])

Diena de Bie. Vertrokken met attestatie.

Jacoba van Bergeyk, met attestatie van Gorinchem.

Jurien Lith, met attestatie van 's Bosch.

Elisabet Margrita Hubert, met attestatie van Capelle.

Jacob de Reus.

Agnita van Bergeyk. Obiit. [1])

Anna Margarita Scheffers.

Maria Ottevanger.

Anna in 't Veldt.

Catharina Scheffers; met att. na Gorinchem.

Pieter Reyners; met attestatie vertrokken na Steenbergen. [1])

Maria Magdalena Scheffers; vertrokken met attestatie na Steenbergen. [1])

(Loopende tot ± 1778).

EEN BREDASCHE ZERK.

Gelijkens de „Gedenkwaardigheden" in de kerken van Noordbrabant uitgegeven in 1924, deel I blz. 99, moet de zerk van het echtpaar de Hertoghe op vele plaatsen afgesleten en onleesbaar zijn. Toch heeft kol. Steenkamp eene zeer goede teekening van dezen zerk kunnen maken, welke is opgenomen in de uitgave van het Prov. Genootsch. van K. en W. in N.-Br.

In het archief der familie de Hertoghe van Feringa, deel uitmakende van het archief van Menkema in het R. A. te Groningen, vond ik eene prachtig in kleuren uitgevoerde teekening op perkament van dezen gedenksteen.

Deze teekening verbetert in eenige onderdeelen die van Steenkamp.

Vooreerst: de wapenspreuk luidt: REPOS ALEURS, niet al*i*eurs. De leeuw van het helmteeken heeft den rechter-poot opgeheven.

Verder heeft de Groningsche teekening de namen der familiën onder de wapenschilden: aan de linkerzijde, van boven naar beneden: de Hertoghe; Vyts; Montens; de Rovere; aan de rechterzijde: van Rhoon; de Grave; van der Does; de Vriese.

In het opschrift van den man wordt de sterfdag in gevuld: 22 November anno 1629, doch de leeftijd (aetat.) is ook hier achtergelaten.

Deze Willem de Hertoghe was eerst hoogbaljuw van Nijvel in Zuid-Brabant en lid v. d. Raad van State te Brussel. Hij was eerst gehuwd met Anna Wyts te Mechelen. Haar vader Jan W., was watergraaf en moermeester van Vlaanderen. Onder hunne kinderen heeft Jan de Hertoghe zekere bekendheid gekregen h. t. l. Hij kocht tijdens het bestand in 1615 de heerlijkheid Valkenburg bij Katwijk van den erfgenaam der van Wassenaersche goederen, den prins de Ligne, was sinds 25 Nov. 1608 gehuwd met Josina, dochter van George de Bye, heer van Albrandswaard en lid der Hollandsche ridderschap, werd 8 Oct. 1626 door Prins Frederik Hendrik aangesteld tot gouverneur van Oranje, waar hij in Juni 1630 stierf. Hun zoon George de Hertoghe verwierf in zijne heerlijkheid ook het huis Torenvliet in 1660, na doode van Gillis van Heussen weduwnaar van Wynina van Torenvliet en woonde aldaar met zijne vrouw Susanna Studler van Zurck († 1701) tot in hoogen ouderdom.

Willem de Hertoghe, wiens moeder Anna Montens, dochter was van den thesaurier van graaf Hendrik van Nassau Breda, verliet de Zuidelijke Nederlanden en vestigde zich te Breda, waar hij 88 jaar oud overleed. Zijne tweede vrouw Catharina van Rhoon, dochter van Gerhard, baljuw en ruwaard van Putten, stierf eveneens aldaar en had geene kinderen.

Leiden BIJLEVELD.

PASTOOR VAN VESSEM VERMOORD.

In den 31^en^ jaargang bl. 159 is een document medegedeeld over den gewelddadigen dood van dezen pastoor van Klein Zundert.

In een der registers der schepenbank van Wernhout vond ik kort geleden een korte vermelding van deze misdaad.

Op 6 Febr. 1580 verklaarde, ten verzoeke van pastoor Geldens, de Wernhoutsche schepen Geert Geerts van den Wayenberch,[1]) een man van 60 jaren, dat past. van Vessem hem eenige papieren van den H. Geest in bewaring had gegeven *niet lange voor sijn onversienighe doot, soo hy in sijn eygen huys vermoert werdde.*

Den juisten tijd kon hij zich niet goed herinneren, doch met zekerheid wist hij, *dat den tijt vant overlyden van den voors. van Vessem geweest is omtrent den grooten dieren tijt, sonder dat hy wete oft geweest is int jaer van seven en vijftich oft niet.*[2])

W. G. J.

1) Gramaye, *Antiquitates Bredanae* bl. 21 zegt, dat de familie Wayenberch in Brussel en Thienen afkomstig is uit Zundert. Herhaalde malen vond ik in de registers van Wernhout dien naam; zij waren wevers.

2) R. A. H.: Wernhout no. 34 f. 48.

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C. SLOOTMANS

Onmiddellijk vervolg van pag. 326, jrg. XXXIX.

RELIGIE-VREDE.

Door den overgang der stad naar de zijde der Staten-Generaal, kwam tevens aldaar te gelden, wat bij de Pacificatie van Gent bepaald was. Dit had *twee* belangrijke gevolgen:

Vooreerst werden evenals elders, de plakkaten tegen de ketterij geschorst, totdat de Groote Vergadering der Staten Generaal zou gehouden zijn, terwijl de Breede Raad van B. o. Z., zijnde haar Burgemeesters, Schepenen en de zeven natiën (de afgevaardigden der gilden) borg bleef voor het Katholicisme hunner poorters, en de niet-poorters met 'n afzonderlijken eed beloofden, trouw te blijven aan den alouden godsdienst. [1])

Hierop zijn de „Gereformeerden" begonnen eerst in 't geheim en spoedig daarna publiek hun geloof te prediken. „Dat hebben sy oock eyndelijck tot Berghen mede bestaen, daer uut dat verscheyden swaricheden sijn geresen. Want alsoo sommige, voornemelick de Geestelicheyt, niet en wilden sulcke Predicatien toelaten, ende andere wilden dat se souden geschieden, isser veel gekijfs ende verschils onder de borgers ontstaen". [2])

Het *tweede* gevolg der Pacificatie was, dat het Markiezaat aan de erfgename van Jan IV van Glymes kwam, n. l. aan de nog-niet-meerderjarige Margriet van Merode, dochter van een zuster van Jan IV. Deze dame — ze moet buitengewoon schoon geweest zijn —

1) Resol. 1574-78 a. w. f. 162 recto. S. Geertr. br. V: 65.

2) Aldus J. Baselis, in zijn „De Belegeringhe" a. w. p. 8.

huwde 4 Febr. 1578 met Jan van Withem, *baron van Bautersem, heer van Beersel.* Dit huwelijk werd gesloten 's avonds om 5 uur van dien dag voor den pastoor der stad Mr. Steven Langriet, in de kapel boven de galerij van 't Markiezenhof. Ondanks den benarden tijd, ging de daaropvolgende inhuldiging van den Markies met festiviteiten gepaard. [1])

* * *

Uit de notulen van den Domeinraad van den Markies, gehouden op den 29sten Januari 1578, toen de Breede Raad van B o. Z. beraadslaagde over de inhuldigingsfestiviteiten en de voorwaarden, die zij den nieuwen Markies wilden stellen, blijkt, dat de Hervormden van B. o. Z. die zich, zooals wij uit de hiervoren aangehaalde woorden van Baselis zagen, al reeds weer wat vrijer gingen bewegen, plannen koesterden *„tot verjaginge* [2]) *van de voirs. Minnebroeders ende andere meerdere inconvenienten"*. 'n Zekere Beatrix, die bedoelde plannen 't eerst had rond verteld, werd gevangen genomen en men trof toen verder de noodige maatregelen, om alle ongeregeldheden te voorkomen. Daags vóór de inhuldiging van Jan van Withem en z'n gade, moest echter door de stedelijke regeering nog een verbod worden uitgevaardigd tegen het verkoopen van boeken en het openlijk zingen van liedjes, dienende om 't volk van de Roomsche religie te doen afvallen, wat tegen de Pacificatie van Gent was, zooals het verbod terecht zegt. [3])

Handhaafde men toen te B. o. Z. officiëel 't Katholicisme, even officiëel verfoeide men er het Spaansch bewind. In de vergadering van den Breeden Raad, waarbij

1) C. Slootmans, Mr. Steven Langriet. Taxandria XXXVI (1929) p. 75 en Resol. 1574-'78 a. w. fol. 182 verso.

2) Taxandria **XXIX** p. 215 en 216.

3) Niet altijd demonstreerden de Hervormden even fatsoenlijk hun afkeer van de Papisten. In Febr. 1578 moest het stadsbestuur verbieden „te doene hunne vuylicheyt ende gevoech binnen der kercken van den Bagghijnhove" en de Begijnen na te roepen „met leelycke ende injurieuse woorden ende schandalen" Resol. 1584-78, fol. 192 ro.

ook de aanvoerders der militairen aanwezig waren, werd *„altsamen ende eendrachtelijck vercleert by vervolge van elx opinie met lijff en goet te resisteeren de macht, gewelt ende cracht, naer hun uuterste vermogen, van Don Juan, Spaeniaerden en hunne aenhangers by aldyen de selve dese stadt willen bespringen, aenvallen oft eenich gewelt aendoen."* (1578 Febr. 7).[1])

* * *

Jan van Withem was, volgens Baselis,[2]) een heftig bestrijder der Gereformeerde religie. Meermalen zou hij geprobeerd hebben soldaten in de stad te brengen, met wier hulp hij de Hervormden de uitoefening van hun godsdienst beletten en hen zelfs de stad uit jagen wilde. 't Spreekt van zelf, dat de Katholieke geestelijkheid der stad, met name het Kapittel en den Pastoor, hem in die pogingen krachtig ter zijde stonden. Steeds bedreigd met gevangenisstraf, ballingschap, ja den dood, riepen de Hervormden daarom 23 Sept. 1578 de hulp van Aartshertog Matthias daar tegen in.

De Hervormden hadden tot dusver *géén eigen* kerk te B. o. Z. De aanval, die in stilte op het Minderbroedersklooster voorbereid was, had mogelijk als hoofddoel de kerk van dat klooster te bemachtigen om deze daarna voor het gebruik der Hervormden in te richten Tevens zal het zijn geweest, omdat de „grauwen" gehaat waren om hunne verdediging van het Katholiek geloof! Het plan tot den aanval was echter mislukt. Nu probeerden de Hervormden iets van hoogerhand los te maken. Zooals gezegd, zonden zij een request aan Aartshertog Matthias (1578, Sept. 23). Dit kwam te juister tijd, daar „7 Juli 1578 een Religievrede was ontworpen,

1) Resol. 1574-'78 fol. 186 ro. Dit besluit van den Binnen Raad der Stad met de bevelhebbers der schutterij en de militairen, houdt waarschijnlijk verband met het aannemen van aartshertog Matthias tot landvoogd (1578, Jan. 20., waarna Don Juan tot algemeen vijand des lands wordt verklaard. Don Juan begint dan de vijandelijkheden met de inderhaast teruggekeerde troepen en verslaat het Staten leger bij Gembloux (1578 Jan. 31).

2) J Baselis, „De Belegeringhe" p. 1.

waarbij bepaald werd, dat overal waar honderd huisgezinnen een der beide godsdiensten begeerden uit te oefenen, dit hun zou zijn toegestaan. Het ontwerp werd door de Staten Generaal aan de verschillende provinciën des lands om advies doorgezonden, doch vond bijna nergens instemming en kon daarom, behalve te Antwerpen, niet worden ingevoerd", zoo zegt Fruin. [1])

Maar behalve daar, hebben ook te B. o. Z. de Hervormden ervan geprofiteerd:

10 October kregen ze reeds een goedgunstige beschikking op hun verzoek.

Matthias had n. l. aan het stadsbestuur een provisioneele ordonnantie toegezonden. Op advies van den Markies, riep de magistraat nu de gilden en notabelen der stad bijeen. Dit had tot gevolg, dat een voorloopig contract aangegaan werd tusschen het stadsbestuur en de Katholieken ter eener en de Hervormden ter anderer zijde, dat luidde: *„concept provisioneel tusschen de catholicque ende gereformeerde religie binnen deser stadt"*. [2])

Aan de Hervormden werd daarbij de vrije, onbelemmerde uitoefening van hun godsdienst toegestaan, terwijl hun de kapel van het *„Sinte Merttens gasthuys"* [3]) als kerkgebouw werd toegewezen. In dat gebouw zouden zij blijven, doch elders, nóch in het geheim, nóch in het openbaar zouden zij een andere kerk of kloosterkapel daartoe mogen gebruiken.

Voorts konden de beide godsdiensten van overheidswege op gelijke bescherming rekenen, maar zij mochten dan ook elkander niet met woorden of daden in de uitoefening van hun godsdienst hinderen. Ieder geloovige, zoo luidde de wijze raad daarbij gegeven, deed dan ook het beste, met alleen de godsdienstoefeningen en de kerk zijner eigen richting te bezoeken. Aan de Her-

1) R Fruin, Gesch. der Staatsinstell. in Nederl. uitgegeven door Dr. H. T. Colenbrander, 3e dr. 's Grav. 1922, p. 169.

2) Tekst in S. Geertruytsbronne V: 70

3) Stond op den hoek van de Wouwschestraat en Blauwehandstraat. Zie hierover G. Juten in Oud-Bergen, p. 196 en 201.

vormden werd daarbij nog gelast, dat zij de predikanten, die zij wenschten aan te stellen, eerst moesten presenteeren aan de Magistraat der stad. Deze zou uitmaken, wie benoembaar was en wie niet. Eenmaal benoemd moest de Predikant 'n eed van trouw en onderdanigheid aan de stedelijke overheid afleggen en beloven zich niet met de rechtspraak of het stadsbestuur te bemoeien. Den priesters zoowel als den predikanten, werd tevens verboden in 't openbaar tot oproer aan te zetten; ieder hunner zou, zoo heette het verder in het concept, zich bescheiden gedragen, en den kansel alleen gebruiken tot stichting der geloovigen, opdat de vrede en de eendracht in de gemeente niet zouden verloren gaan. Zoo er toch oploopjes of beroerten plaats grepen, zouden deze gestraft worden door den gewonen rechter en het stadsbestuur hoopte bij de vervolging der daders, de medewerking te verkrijgen van alle goedgezinde burgers.

Dit concept-provisioneel had, zooals de naam het ook aanduidde, slechts een voorloopig karakter. Het zou gelden, totdat door de „Generalen Staeten anders sal geordonneert worden".

't Is merkwaardig, ja frappant, hoe deze voorloopige overeenkomst innerlijk gelijkt op die van Lodewijk van Nassau uit het jaar 1566.

Documenten.

fol. 95ro **4.** 1575, Juli 13. Tresier et bien ame. Pour respondre a votre lettre du VI^ieme^ du present, touchant le refuz faict par ceulx, esleuz au nouveau magistrat, a prester le serment, vous avez bien faict davoir prins en arrest et detenu les personnes de telz refusans, lesquelles detiendrez en prison, jusques a ce quilz ayent accepte les offices, ausquelz ilz sont esleuz et en faict le serment pertinent, nous advisant en diligence de ce que faict en aurez et en sera succede, a fin que si les susdits persistent de leur dit refuz a prester ledit serment, se puist donner ordre a ce que soit procede contre ceulx, conformement a justice et raison. A tant treschier et bien ame, Notre Seigneur soit garde de vous. d Anvers le XIII jour de juillet 1575. Soussigne: don Loys de Requetens.

Et plus bas: B e r t y. Au dos estoit escript: A noz treschier et bien ame, Symon vande Werve, Super intendent et Drossart de Berges sur le Zoom.

fol. 95ro **5.** 1575, Juli 16. Aen mijnen Heere den Super Intendent der stadt ende marcquisaet van Bergen opden Zoom.

Eerz. Heere! De geannomineerde totten Scependomme van Bergen opden Zoom, gesien hebbende de beslotenen brieven bij sijne Excie aen uwen Eerz. den XIIIen deser maendt gescreven, vercleren alnoch, ende protesteren mits desen (gelijck sij bij heure voergaende remonstrantie aen uwen Eerz. overgegeven, oick hebben gedaen), dat sij altijdts gewilligh sijn geweest ende alnoch sijn om den eedt tot ten scependomme voirscr. gerequireert te doene, maer alzoot min schadelijck is voer den dienst vande Mat ende welvaren der gemeynten texcuserene het aenveerden van een officie, datmen voerslaegs siet onmogelijck te bedienen naer den eysch desselffs ende des eedts daertoe staende, dan t selve qualijck te bedienen ende met schande uuyt te scheyden, gelijck men oick naer het gewillich aenveerden desselffs nyet en soude excusabel wesen, soo en kunnen de remonstranten hun nyet laeten duncken, dat uwe Eerz. de voergaende remonstrantie van excusen bij heurlieden overgegeven aen sijne Excie heeft overgesonden, oft ten minsten, dat aende selve Excie eenich rapport dairaff zij geschiedt, aengemerckt in sijne voirsc. missive egeen mentie met allen dairaff en wordt gemaickt, ende vele min eenich ordre gegeven op de swaricheyden ende redenen van excusen aldaer geallegeert, soo wel nopende de ommogelijckheyt van het voirder onderhoudt vanden soldaeten alhier in garnisoene liggende, als oick de dreygementen, die de Capitaynen ende officieren der selver dagelijcx aen het magistraet sijn doende, soo wanneer men ten gesetten daege ende ure de leeninge failleert te continuerene. Ende want sij sekerlijcx presumeren, dat de wille van sijne Excie nyet en is, dese arme schamele belaste stadt in recompense van heuren langen ende getrouwen dienst boven heure macht voorder te belasten, ende vele min, de supplianten te bedwingene om taenveerden eenen dienst, daerinne sij heuren eedt nyet en souden cunnen quyten ende naerderhandt tot grooten achterdeele van sijne Mats dienst ende de gemeynten met schanden moeten uuytscheyden, gemerckt de groote lasten ende armoede vande voirscr. stadt ende ingesetenen, dairaff breeder in haere voirgaende remonstrantie is vermaendt, soo bidden sij wel oitmoedelijck, dat uwen Eerz. gelieve dese heure excusen int goye te verstaene, als bij goede ende oprechte intentie totten dienst van sijne voirscr. Mat procederende, ende oversulcx deselve aen

sijne Excie te recommanderene ende voer geexcuseert te willen houdene, nyettemin indyen sijn Excie deselve nyettegenstaende beliefte vander supplianten armoede ende goetwillicheyt gedient te wesen, gemerckt mits den benauwden tijdt ende armoede vander stadt ende ingesetenen nyet mogelijck en is, het feyt van justicie t administrerene (welck principaelen last is vanden schependomme voirscr.) ende het gelt tot de leeninge ende onderhoudinge vande drye compaingnien van soldaeten te besorgene, bidden de supplianten, dat sijn Excie haer van het leste believe te ontlastene ende tselve doende, den Couronnel Mondragon oft andere Capitaynen hier in garnisoen liggende, te belasten, dat zij luden de contributie bij sijn Excie tot onderhoudt vande twee compaingniën soldaeten geordonneert, selve ontvangen, ende dairaf het magistrat ontlastende, mits dat sij vande dorpen ende andere dairinne contribuanten plaetsen, nyet en weeten te crijgen noch op de deffaillanten eenige rechtelijcke executie te doene. Ende voorts gemerct de groote merckelijke schulden, die de supplianten bevinden bij goide rekeningen ende specificatien, die de voirscr. stadt ter causen vande voergaende lasten ende onderhouden vanden soldaeten ten achter is, ende mede aengesien het gene den toecommenden magistrat promptelijck van noode sal hebben, om te doene behoirlijcke provisie van houdt, torff, berringe ende keerssen, tot behoeff vande corps de guarde ende anderssinds voer desen aenstaenden winter, dairtoe zijluyden nyet eenen stuyver en weeten, mits dat de Staeten van Brabant noch heden het comptoir vanden accysen hebben doen sluyten, ende feytelijck executeren, volgende den beschede auctentycq hier bij gevueght, ende oick uwen Eerz. wel kennelijck als tselve gesien ende gehoort hebbende, ende dat de stadt anders egeen innecommen ter werelt en heeft, soo bidden dairenboven de remonstranten, dat uwen Eerz. believe tselve oick aen sijn Excie te remonstrerenen, op dat sijluden ten minsten voer eenigen merckelijcken tijdt van het onderhoudt ende leeninge vande resterende derdde compaingnie mogen ontslegen wesen, om met den selven gelde behoorlijck provisie van beringe te doene ende eenige haestige schulden metter tijdt te vervallene, belastende de Staten den supplianten egeen voorder molestatie oft stooringe (ter causen van heure gepretendeerde tachterheyt) aen te doene, maer dat sij tselve, indien des noot sij laeten staen, tegen dassignatie van 7000 K.g., die sijn Excie aen de voirscr. stadt opde voirscr. Staeten, sonder eenige vrucht heeft gegeven, oft dat anderssinds sijn Excie gelieve in minderinge van de verschoten penningen tot behoeff van sijne Mat gedaen de voirscr. stadt met eenige prompte middele van gereden penningen te secourrerene, op dat sij remonstranten daer-

mede de nootelijcke provisie van berringe ende andere nootelijckheyt mogen doene, ende continueren de leeninge van eender compaingniën, ende voorts hen quyten ten dienste van sijne Mat naerden eysch vanden officien, dairtoe sij geannomineerdt sijn. Protesterende andermaal van heurder goede intentien, ende dat sij uuyt geenen anderen respecte dan voirscr. is, tselve en dilayeren te aenveerden. Bidden dairomme, dat uwe Eerz. gelieve te schorssen alle voirderen bevelen, emmers totter tijdt toe sijn Excie op dese ende heure voergaende remonstrantie sal hebben geordineert sijn goet gelieven. Aldus gedaen opden 16en July anno 1575 ende bij mij als secretaris der voirscr. stadt, terbegeerten van requiranten onderteekent, ende mijnen Heer den Super-Intendent voirscr. geexhibeert.

fol. 97ro **6.** 1575, Juli 26. Treschier et bien ame. Nous avons quelques jours passez recue votre lettre du XVIe de ce mois, avecques la remonstrance y joincte de ceulx du nouveau magistrat de Berges, et entendu le rapport de tout, et pour responce vous enchargeons, que ayez a induyre lesdits du magistrat par toutes bonnes raisons et persuasions a accepter et deservir leurs offices, que il appartient. Et de notre costel nous procurerons de les decharger par la premiere opportunite. A tant treschier et bien aime, Notre seigneur soit guarde de vous. d Anvers le 26e jour de juillet 1575. Soussigne: don Loys de Requesens. Et plus bas: de Berty. La superscription estoit: A notre treschier et bien ame: Symon vande Werve, Super intendent et Drossart des Ville et Marcquisat de Berges sur le Zoom.

fol. 97ro **7.** 1575, Aug. 2. Treschiers et bien amez. Nous avons entendu le contenu de votre lettre du penultresme jour de juillet, pour a quoy respondre, vous povez croire, que tenons et tiendrons tout bon soing de vous sublever de la charge des prestz et secours pour les souldartz et que suyvant ce avons donne ordre, que lon assiste a la ville de Berges de toutes les contributions dailleurs que faire se pourra a fin dalleger et descharger icelle, et partant vous requérons et enchargeons que ayes a bien exercer et deservir voz offices, et destre bien soigneulx de l'administration de justice et singulierement de lexecution des placcartz. A tant treschiers et bien amez, Notre Seigneur soit garde de vous. d'Anvers le second jour daougst 1575. Sobsigne: don Loys de Requesens. Et plus bas: de Berty. La superscription estoit: A noz treschiers et bien amez, les personnes ordonnees pour le magistrat de Berges sur le Zoom.

fol. 97vo **8.** 1575, Aug. 2. Wij persoonen voer dit Jaer LXXVtich vercoren ende bij sijn Excie geordonneert sijnde scepenen deser stadt,

Seggen (dat alzoo mijnen Heer den Super intendent henluden toegeseght ende geloeft heeft, dat sijn Excie de selve stadt van nu voortaene sal houden ontlast van alle voordere contributie ende leeninge (die sij den soldaeten alhier in garnisoen gehouden hebbende heeft moeten doen), dat de selve geloefte oick is geconfirmeert ende vercleert bijden Coronnel Mondragon ende dat sijn Excie alreede dairinne versien hadde), dat sij bereet sijn den eedt totten voirscr. scependomme gerequireert opde voirscr. gelofte te doene, met restrictie, dat soo verre de voerscr. geloefte ende toeseggen van sijne Excie henluden in toecommende tyde qwaeme te failleren, ende bij sijne Excie nyet gehouden oft achtervolght en werdde (dat sij in sulken gevalle verstaen vanden selven heuren eedt ontslegen te sijne), gemerckt hen anderssints onmogelijck ware den voirscr. heuren eedt tachtervolgene oft de stadt te houdene, ende den inwoonders van dyen van inconvenienten te preserverene deur de groote schulden dairinne de selve stadt vervallen is, gelijck sij tselver al naerder den voirscr. mijnen Heer den Super-intendent scriftelijck bij heure voergaende remonstrantie hebben doen blijcken, dairaff protesterende, mitsgaders dat allet gene dat hieraff tot noch toe is gedaen geweest, is geprocedeert uuyt goide zele ende extreme noot, dairinne sij der selver stadt hebben gevonden, welck vercleren ende protesteeringe de voirscr. vercorenen mij als secretaris belast hebben (naer verbale verhaelinge mijnen voirscr. Heere den Super intendent gedaen) oick te gevene acte bij gescrifte. Actum den 2en Augusti 1575.

fol. 98ro Namen ende toenamen vanden officiers ende wethouders dienende voor den jare '75, vande welcken de wethouderen sijn geordonneerdt, ende hebben heure eeden gedaen opden 2en Augusti, anno predicto.

Joncheer Symon vande Werve, Super intendent ende Drossaert.

Joncheer Joos de Milde, borgermeester buyten der banck.

Heer Pieter van Halmale, Ridder ende Schouteth.

Mr. Jan IJsermans, binnen borgermeester.

Scepenen

Willem Adriaenssen, Wouter van Goorle, Mertten van Cleve, Jan Antheunissen, Nicolaes Janssen, Adriaen vander Beke, Pieter Willeboorts ende Adriaen Joachims.

Rentmeesters

Franchois Christiaenssen ende Jan Adriaenssen.

Weesmeesters

Marinus Claessen, Jan Cornelissen ende Jan Pieterssen, zeepsieder.

Raedtsluyden vande seven natien

Ierst vande timmerluyden, huydevetters, metsers ende schoenmakers: Machiel Willemssen, timmerman.

Backers, beenhouwers ende bontwerckers:
Geert Theunissen, beenhouwer.

Smeden, meersche ende Potmakers:
Cornelis inden Vysere, cruydenier.

Cleermakers ende Cousmakers:
Marinus Andriessen, cousmaker.

Schippers: . . . . .

Ramers ende Lynenwevers:
Nicolaes Janssen, lakensnyder.

Poorterye, oude cleercoopers, barbiers ende cordenwagencruyers:
Lucas de Ghet, oude cleercooper.

fol. 121ro **9.** Vergaederinghe van den Breeden Rade gehouden op den 2en Juny 1576.

Iers nopende de foulen, oultragien, groote lasten ende anderssints bijden Spaengnaerden hier buyten der poorten den armen huysluden daegelijcx sijn aendoende, ende om t selve te remidieeren.

Sijn gecommitteert mijnen Heere den Superintendent, den Borgermeester van buyten, ende Signor Jehan d'Ayala, ten eynde sij luyden sullen aengeven de voirscr. groote lasten, overdaeden ende oultragieen Sancio d'Avila ende hem bidden, dairinne te willen ordre stellen. Voorts dat de borgermeester van buyten ende den rentmeesters deser stadt sullen overcommen metten voirscr. huyslieden, alzoo goiden coop al sij kunnen van alsulcken verteerde costen, als bijden voirscr. Spaingnaerden soude mogen verteert sijn, om dyen volgende de voirscr. huyslieden het voirscr. bij die stadt gerembourseert te worddene.

fol. 140vo **10.** Vergaederinghe vanden binnen ende buyten Rade mitsgaeders de raedtsluyden, gehouden opden 4en Decembris '76, ende dat opde voordere leeninge vande soldaeten jegenwoordelijck binnen de voirscr. stadt in garnisoen liggende.

Alsoo Geronimo de Rhoda, conseillier van sijne Mat zekere missive hadde gesonden metten vaendraeger vanden Capitayn Scholteth, jegenwoordelijck garnisoen binnen de voirscr. stadt houdende, aen mijnen Heeren den Drossaert, Borgermeesters ende Scepenen der selver stadt, inhoudende onder andere, als dat deselve Heeren met alder vliet souden procureren den soldaeten alhier in garnisoen liggende, contentement te geven van heure ordinarise leeninge, gelijck dat behoorde met assistentie vande

dorpen onder het Marcquisaet van Bergen gelegen, opdat de voirscr. soldaeten deur sulcke middelen hen mochten houden in goede discipline militaire. Versueckende voorts meer de voirscr. de Rhoda, ende nyettemin van wegen sijne Mat ordinerende, als dat mijne voirscr. Heeren (int gene des voirscr. is) hen souden poogen te stellen, goede ordre, op dat de voirscr. soldaeten sonder eenige faulte mochten gesecourreert wordden, oft bij gebreke van dyen soude de selve de Rhoda, in meeninghe wesen te seynden, alsulcke quantiteyt van lichte peerden, die de voirscr. dorpen wel lichtelijcken souden mogen bedwinghen totter voirscr. assistentie. Ende van gelijcken souden ook de voirscr. soldaeten geoorsaeckt wesen, te effectuerene eenige middelen, die de voirscr. de Rhoda liever verhuedt saege tonser minster schade. Welcke voirscr. missive mijnen Heeren comparanten opgelesen is geweest, gelijck de selve hier naer volght van woorde tot woorde. Ende alzoo den borgermeester buyten der banck, met ook den rentmeesters de voirscr. stadt egeenen voorderen raedt noch middel meer en wisten, om te voldoene den teneur vande voirscr. missive, noch den heysch ende begeerte vanden Capitaynen ende soldaeten voirscr. (als hebbende de selve geleent 8425 kar. gld.) beloopende alle 10 daeghen 1300, sonder andere 1300 kar. gld., die die van der stadt op gisteren bij maniere van ghijselinghe henluden affgedronghen sijn geweest, promptelijck op te brengen. Heeft alzoo de voirscr. borgermeester doen vergaederen den voirscr. binnen ende buyten Rade, mitsgaeders de Raedtsluyden van de zeven natien, om bij de selve ge-amenderhandt ende gelijckelijcken t adviserene eenige beqwaeme middelen, waermede men gereet soude mogen becommen een merckelijcke somme van gelde, alles om te precaveren ende te verhoeden dapperente aen-taende periculen. Welcke voirscr. comparanten ten voirscr. daeghe mits de cortheyt vanden tyde ende swaricheyt vander saeke, nyet en hebben gesloten ende sijn alsoo vanden anderen ge-scheyden, tot des anderen daeghs daeraenvolgende.

Copie vande voirscr. missive.

Messieurs! Jentends, que les souldatz tenans garni-on illecq, ne sont secouruz de leurs prestz ordinaires, commil convient pour les pouvoir tenir contentz et en bonne discipline militaire, a cause de quoy on bien volu faire cestes, voz requirant et au nom du Roy ordonnant (comme je fais), que ayez a donner tel ordre que lesdits souldartz puissent estre infalliblement secourruz par le moyen de la contribution, que lon voz a ordonne faire faire, par les villaiges ds votre quartier ou juri-diction. Car a faulte de ce aurons occa-ion dennoyer par de la, tout tel nombre des chevaulx leguers, quilz puissent contraindre lesdites villaiges a faire ladite

contribution et aussy seront lesdits souldartz occasionnez deffectuer chose, que vouldroy bien eviter, sil fut en moy. Par ainsy prenniez soing particulier, de donner si bon ordre que le dommaige ne soit plus grand quil est. Vous asseurant, que navions aulcun moyen pour y pourveoir de nostre costel. A tant messieurs, Nostre Seigneur Dieu vous ait en Sa sainte garde. d'Anvers le premier de decembre 1576. Soubz escript: Geromino de Rhoda. Et plus bas estoit escript: En el negocio del bourgmestres, yo hare todo lo possible. Et au doz: A messeigneurs les Drossart, Bourgmaistres, Echevins et conseil de la ville de Berghes sur le Zoom.

fol. 152vo **11.** Vergaederinghe vanden binnen Rade opden 29en May voer den noene, anno 1577.

Alzoo mijnen Heere, den borgemeester binnen de banck, Mr. Jan IJsermans, in absentie vanden borgemeester van buyten, hem was vindende in groote perplexiteyt, deur dyen hij nyet en wiste eenige middel om gelt te becommen, dienende tot voordere leeninge van den soldaten alhier in garnisoene liggende, de welcke hen daegelijcx waren vauterende het selve nochtans te vercrygen, al souden sij den ondersten steen opwerts leggen, hadde daeromme doen vergaederen die vanden binnen rade, mitsgaeders ook de gecommitteerde over den Huyse ende Marcquisaet van Bergen, om gesamenderhandt tadviserene eenige voordere middelen, mitsgaders ook om de voirscr. gecommitteerde te remonstreren, als dat heur soude gelieven, de omliggende dorpen resortterende onder het voirscr. Marcquisaet, in dyen hebben van op een Saterdaege naestcommende, sonder eenige faulte op te brengen, een weekleeninge van 440 kar. gld. (gemerckt de voirscr. dorpen tot der stadts behoeff in assistentie waren gegeven, soo van sijne Alteze, als van den Generale Staten, volgende de brieven dairaff zijnde, beyde vander date den 22en May '77) te meer deur dyen de voirscr. stadt corts daer te voren hadde moeten furneren 680 kar. gld. oft bij gebreke van dyen, soo was de selve burgermeester protesterende (ingevalle van inconvenienten oft mishandelinge sijn debvoor gedaen te hebbene.) Versouken daeromme aende voirscr. gecommitteerde int tgene des voirscr. is, het beste te willen doen ende dien volgende de voirscr. dorpen te willen adverteren, want die vander stadt over de selve egeen bevel en hadden, hetwelk mijnen Heer den Schouteth ende den Commis Maheu, in absentie van Mr. Nicolaes Pijl ook commis, hebben tot hennen last genomen van sulcx te doene, begerende tot dyen eynde copiën vande voirscr. brieven, die sij in meyninghe waren den voirscr. dorpen over te zeynden, de welcke hen gegeven zijn geweest ten voirscr. daege des achternoens ten drye uren.

De grafurn zooals zij gevonden werd.

De in Leiden gerestaureerde urn met het daarin gevonden zwaard.

Aldus gedaen ten daege, maende ende jare als boven, ter presentien van voirscr. borgermeester IJsermans, Franchois Christiaenssen, Jan Cornelissen, Jan Antheunissen, Pieter Willeboorts, Halmale ende Jan Pieterss. rentmeester.

fol. 155ro **12.** Obligatie vander stadswegen gegeven den twee vendelen Duytschen voir heuren vertrecke uuyt deser stadt.

Wij Borgermeesters, Scepenen ende Raedt der stadt Berghen opden Zoom, geloven mits desen te leenen de twee vendelen duytsche knechten, alhier lest garnisoen gehouden hebbende, ende wesende vanden Regimente vanden Coronnel Charles Forker, de somme van 340 kar. gld. eens, welcke voerscr. somme wij de voirscr. compaingnien sullen uuytreycken, oft den brenger van desen op een Saterdaege naestcommende, mits brengende behoorlijcke recepisse ende obligatie van heuren Capitaynen oft vaendraegers. In oorconden der waerheyt, soo hebben wij boven genoempde dese jegenwoordige doen besegelen met den zegel der voirscr. stadt, ende onsen Secretaris insgelijx doen onderteekenen, desen 13en Augusti 1577.

(Wordt vervolgd)

DE BRONZEN URN VAN OSS.

Hierbij geven wij enkele foto's van de te Oss gevonden bronzen grafurn (situla) en het daarin ontdekte ijzeren statiezwaard, waarvan het gevest was opgelegd met bladgoud, beide uit de Halstatt-periode, (900-500 vóór Chr.)

De door dr. Holwerda onderzochte heuvel, waarin het gevonden werd, was veel grooter en hooger (40 M. middellijn) dan eenig vroeger ontdekte.

De „Mededeelingen van het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden" zullen hierover nog nadere bijzonderheden geven.

Behalve de merkwaardigheid, dat soortgelijke vondst in ons land nog niet gedaan werd, lijkt ons vooral van belang, dat deze Halstatt-urn het tijdperk van bewoning van Noord-Brabant een vijftal eeuwen verder terugschuift in het verleden, dan tot nu werd aangenomen.

Oss J. Cunen.

DE WATERMOLENS VAN OPWETTEN EN COLL

Beide molens staan op het riviertje de Kleindommel. De vroegste ons bekende eigenaar van den watermolen te Opwetten onder Nuenen was Gosewinus, heer van Dieteren,[1]) die hem 13 Mei 1335 afstond aan Gosewinus van Mierlo, ook Gosewinus Moedel geheeten, deken van St. Jan te Luik, die in datzelfde jaar heer van Mierlo was. De akte van afstand komt voor in een Cartularium der Heerlijkheid Mierlo[2]) en luidt als volgt:

Universis presentes litteras inspecturis Gossewinus dictus de Dieteren armiger, Rutgerus dictus van den Eyghen, Theodoricus dictus Scheijlen soon, Alardus dictus de Cypperman et Hendricus dictus Crach, armigeri, homines feodales seu vasalli dicti Gossewini de Dieteren, salutem cum notitia veritatis.[3])

Noveritis quod nos Gossewinus dictus de Dijeteren prenominatus Alardum dictum de Hamont, clericum procuratorem seu nuncium specialem venerabilis viri Domini Gossewini de Mierle, decani ecclesie Sancti Johannis Leodiensis, in molendino cum suis appendiciis et attinentiis sito in loco dicto Wetten, prout a Nobis feudaliter descendit et tenet,[4]) *in presentia nostrorum feodalium prescriptorum et secundum eorum sententiam et communum sequelam*[5]) *factam per Nos seu in ammonitionem,*[6]) *inheredavimus tanquam in bonis allodia-*

1) Dieteren was een heerlijkheid onder Susteren in Limburg.

2) Dit cartularium, afkomstig van Johannes van Grevenbroeck heer van Mierlo, werd omstreeks 1633 geschreven en berust thans bij Dr. P. J. v. Gils te Roermond; bedoelde akte komt er voor op fol. 29 v.

3) De heeren van Dieteren bezaten, volgens Jos. Habets, te Bilsen bij Maastricht een leenhof van 72 mannen, hetwelk leenroerig was bij de mankamer van Valkenburg; zie *Publ. de la Soc. Hist. et Archéol dans le Duché de Limbourgh* VI blz. 453, '54; op blz. 514 '45 vindt men nog een akte van genoemden Gosewinus van Dieteren d d. 2 Mei 1335

4) Zal moeten zijn *tenetur*. 5) Zal moeten zijn *loquelam*

6) Vermoedelijk heeft de copiist zich ook hier vergist en zal moeten gelezen worden: *seu ad nostram monitionem.*

libus a Nobis descendentibus. Ex nunc remittentes eidem Domino Decano seu suo procuratori ejus nomine, necnon suis heredibus et successoribus, homagium et servicium, quod Nobis seu nostris successoribus occasione dictorum bonorum facere deberet. Volentes quod ex nunc ipse Dominus Decanus suique successores dictis bonis, tanquam allodialibus bonis a Nobis descendentibus, perpetue gaudeat seu gandeant et uti fruantur[1])

In quorum omnium testimonio Nos Gossewinus dictus de Dieteren predictus sigillum nostrum, unacum sigillis nostrorum hominum feudalium prescriptorum sigilla habentium, presentibus litteris duximus apponendum. Et quia Nos Rutgerus, Theodoricus, Alardus et Hendricus predicti premissis interfuimus, ea vidimvs et audivimus et secundum modum et usum curie dicti Gossewini ad monitionem ejusdem Gossewini sententiamus, dicta bona esse allodiolia bona exnunc ipsius Domini Decani, seu Alardi clerici predicti ejus procuratoris suo nomine, seu successorum ejusdem Decani. Sigilla nostra unacum sigillo dicti Gossewini Domini de Dyeteren, cui ob remissionem servitii supradicti a dicto Domino Decano est plenarie satisfactum, nomine nostro necnon nomine dicti Henrici presentibus litteris duximus apponenda in testimonium omnium premissorum. Et ego, Hendricus dictus Craech, quia proprio sigillo careo, utor in hac parte sigillo dictorum convasallorum meorum. Datum anno Domini millesimo tri centesimo tresesimo quinto, tertia decima die Maii.

Et Nos, Hendricus de Neynsel, decanus Christianitatis Concilii Kuckensis, quia predictas litteras non cancellatas, non abolitas, non abrasas, nec in aliqua sui parte vitiatas, sed veris sigillis predictorum Gossewini Domini de Dyeteren et suorum feudalium sigillatas, prout prima facie apparebat, vidimus audivimus tenorem superius expressum, idcirco presenti copie sigillum nostrum duximus apponendum. Datum occasione visionis nostre anno Domini millesima ccc sexage simo, feria secunda post diem beate Elisabethe vidue.

Genoemde Goeswijn van Mierlo droeg 29 Oct. 1337 de heerlijkheid Mierlo op aan Otto van Cuyck

1) Zal moeten zijn *et usufruantur.*

en verkocht hem vermoedelijk omstreeks dienzelfden tijd den molen te Opwetten. [1])

De watermolen te Coll onder Tongelre werd van den Hertog van Brabant in leen gehouden door Rodolphus geheeten Rover de Hoescoet, [2]) die hem 12 Nov. 1337 verkocht aan den zooeven vermelden Otto, heer van Cuyck en Mierlo. De verkoopakte luidt: [3])

Rodolphus dictus Rover de Hoescoet, filius quondam Wotgeri dicti Choyart, hereditarie vendidit Tylemanno de Sonne ad opus nobilis viri Domini Otthonis de Kuyck molendinum aque dictum te Colle, quod dictus Rodolphus se habere dicebat situm inter Wetten et Geldrop, cum attinentiis dicti molendini; mediante qua venditione quidquid in dicto molendino firmatum terra et clavis est vel esse noscitur, hoc dictus Dominus de Kuyck totaliter habebit et obtinebit, ut dictus Rodolphus asserebat.

A qua venditione dicti molendini prata sita ibidem, que Gyo Becanus dictus de Udercomen tanquam nuncius ipsius Rodolphi et ex parte ejusdem Rodolphi sub se habet et possidet, pratumque dictum den sluysenbempt, situm ibidem, et piscaria superius hoc est superiori latere dicti molendini sunt excepte et ipsi Rodolpho reservate, ut dicebat.

Et his factis dictus Rudolphus, vendito dicto molendino aque cum ejus attinentiis, dictum Tillemannum ad opus dicti Domini de Kuyck in dicto molendino aque et in ejus attinentiis imponebat et inheredabat [4]) *et sic firmabit, sicut eidem Domino de Kuyck de dicto molendino aque et de ejus attinentiis, dicto Tylemanno ad opus dicti Domini de Kuyck venditis ut premittitur, debitam et justam prestabit warandiam et quod omnem obligationem, in dicto molendino aque et in ejus attenentiis existentem, eidem Domino de Kuyck omnino deponet, exceptis decem modiis siliginis mensure de*

1) Cartularium fol. 20 — Uit *Noordbrab Almanak* 1892: 612 blijkt, dat 18 Juli 1335 de overdracht reeds plaats vond — Red.

2) Cart. fol. 22r. 3) Cart fol 21v.

4) De copiïst heeft hier blijkbaar slecht afgeschreven, want het l.s. heeft letterlijk: „Et his factis dictus Rudolphus venditor dictum molendinum aque cum ejus attinentiis dicto Tilemanno ad opus dicti Domini de Kuyck in dictum molendinum aque et in ejus attinentiis imponet heredebat".

Endoven et quatuor lopinis siliginis mensure ejusdem [1]) *annue et hereditarie pactionis annuatim inde solvendis; exceptis quoque tribus solidis veteris census et duobus pullis annui et hereditarii census annuatim inde solvendis, ut dictus Rudolphus venditor asserebat.*

Et quia dictus Rudolphus quedam bona sua, que ad dictum molendenum pertinere solebant, sibi reservavit et ipsi Domino de Kuyck non vendebat, in quibus bonis Nicolaus de Ouden pactionem annuatim et hereditarie habet, ut dictus Rudolphus dicebat, promisit dictus Rudolphus ut debitor principalis super se et bona sua omnia, quod ipse dictum Dominum de Kuyck a dicta pactione, dicto Nicholao anuatim de dictis bonis solvenda, atque a [2]) *quacumque alia obligatione, si que in dicto molendino extiterit — exceptis decem modiis siliginis et quatuor lopinis siliginis ac dictis tribus solidis veteris census et duobus pullis annuatim inde solvendis, ut predicum est — conservabit liberum penitus et indemnem.*

Erat etiam conventum inter eos, quod dictus Dominus de Kuyck terram jacentem ex utroque latere aggeris, ad dictum molendinum spectantem, habebit ad conservationem dicti aggeris tam procul, ut hujusmodi terra super dictum aggerem cum uno fossario jactari poterit seu sagittari [3]) *secundum consuetudinem terre sursum et deorsum.*

Testes interfuerunt scabini in Buscoduci Henricus Stercken et Henricus de Laren anno Domini MCCCXXXVII, feria quarta post festum beati Martini hiemalis, cum duobus sigillis.

Van Otto van Cuyck ging de molen van Coll en vermoedelijk ook die van Opwetten in eigendom over aan Jan van Cuyck. Deze verkocht de heerlijkheid Mierlo en den molen te Coll 7 Jan. 1357 aan Jan Dickbier Janssen van 's Hertogenbosch, [4]) die omstreeks dien tijd ook in het bezit kwam van den molen

1) In plaats van *ejusdem* staat in 't hs. het woord *pactionis*.

2) Hs *et quod* in plaats van *atque a*.

3) Bedoeld is een strook lands (langs den dijk) tot zóóver, dat van daáraf een graver de aarde nog op den dijk zou kunnen schieten.

4) Cartularium fol. 20, 22.

te Opwetten. Te zijnen behoeve immers doet Wilhelmus van Amstel 13 Maart 1360 afstand van al zijn recht, hem bij doode zijner zuster Elisabeth, vrouwe van Oye, toegekomen op den watermolen te Wetten en op de hofstede „Molenstat" te Coll, waarin zich een watermolen bevindt, benevens op 't gemaal beider molens, blijkens navolgende akte: [1])

Dominus Wilhelmus de Amstel miles totam partem et omne jus, sibi de morte quondam Domine Elisabeth, Domine dudum de Oye, sue sororis, jure successionis hereditario ad volutas, in molendino aquatili ac ejus fundo, sitis ad locum dictum Wetthen, atque in domistadio quodam dicto communiter Molenstat, sito ad locum dictum Colle, in quo scilicet domistadio, communiter Molenstadt nuncupato, quoddam molendinum aquatile consistere consuevit, [2]) *ut dictus Dominus Wilhelmus dicebat, atque in molitione eorumdem, quod exponetur 't gemael, atque in ceteris attinentiis premissorum singulis et universis, ubicumque locorum consistentibus, ut dictus Dominus Wilhelmus dicebat, legittime et hereditarie supportavit Johanni Dickbier et effestucando resignavit modo in talibus consueto. Promittens dictus Dominus Wilhelmus ut debitor principalis super se et bonis suis omnibus, quod ipse supportationem et resignationem hujusmodi ratas et firmas sine omni contradictione perpetue observabit atque onnem obligationem, ex parte dicti Domini Wilhelmi in premissis existentem, predicto Johanni Dickbier deponet omnino.*

Testes interfuerunt scabini in Buschoducis Bartholomeus filius Theodorici et Geerardus Steenwech. Datum feria quarta post Dominicam, qua cantatur Oculi anno Domini milesimo ccc quinquagesimo nono.

Signatum duobus sigillis viridis.

Nog vele jaren later bleven beide molens eigendom der Heeren van Mierlo. Zoo hield Hendrik Jan

1) Cartularium fol. 21r.

2) Misschien geeft deze uitdrukking te kennen, dat de molen op Coll toentertijd verwoest was

Dickbier (gehuwd met Theodorica dochter van Willem graaf van Megen) ten jare 1374 de heerlijkheid Mierlo en den molen te Coll in leen van den Hertog van Brabant, terwijl hij in 1380 voorkomt als eigenaar van den molen te Opwetten. [1]) Bij testament van 19 Juli 1410 vermaakte hij de heerlijkheid Mierlo en ook beide molens (molendina aquatica in Colle et in Wetten) aan zijn zoon Hendrik. [2]) Dezes broer Jan Dickbier werd met Mierlo en den Collschen molen beleend 3 Mei 1429. [3]) Na hem wordt Jan, heer van Megen en Mierlo als de bezitter van den molen te Coll genoemd in een denombrement van de heerlijkheid Mierlo van 11 Dec. 1441, waarin de molen als een z.g. banmolen beschreven wordt. [4]) Bij Bossche schepenakte van 19 Juli 1453 vestigde dezelfde Jan, heer van Mierlo en Megen, een jaarlijksche grondrente van 16 mud rogge op den molen te Opwetten. [5])

Bijna een eeuw later behoorde de molen van Coll nog steeds aan den Heer van Mierlo, doch die van Opwetten blijkbaar niet, want bij testament van 29 Sept. 1532 maakt Raes van Grevenbroeck, heer van Mierlo, aan zijn neef Jan van Grevenbroeck tegelijk met de heerlijkheid Mierlo den watermolen te Coll en 16 mud rogge, welke hij jaarlijks heft uit den watermolen te Opwetten. [6]) Een hunner opvolgers in het bezit van meergenoemde heerlijkheid, met name Jhr. Erasmus van Grevenbroeck, wordt nog als eigenaar van den Collschen molen vermeld op 1 Juni 1606. [7])

De molen te Opwetten schijnt in dien tijd voor de eene helft aan de weduwe van Jacob van Couden-

1) Cartularium fol. 24. 2) Cart. fol. 48 e. v.

3) Taxandria jg. 39 blz. 56-58.

4) Taxandria jg. 36 blz. 170. Wel wordt in dat denombrement gesproken van den *windmolen* te Coll maar ook volgens den heer Ant. Sevens, die het denombrement publiceerde, is dat een vergissing.

5) Deze mededeeling danken wij aan den heer A. van Dam te Opwetten, die dit verschillende jaren geleden noteerde uit de stukken, welke de molenaar van Opwetten toen nog bezat

6) Cartularium fol. 69 e. v

7) Rijksarch. 's Bosch, Protokol van Nuenen-Gerwen No. 18 fol. 147 v.

hoven (heer van Tongerle 1585-'94) en voor de andere helft aan den Heer van Nuenen, Gerwen en Nederwetten toebehoord te hebben. Door genoemde weduwe wordt immers 28 Jan. 1615 haar recht in de helft van den molen (toen een koren- en oliemolen) opgedragen aan de kinderen, die ze heeft van Jacob van Coudenhoven, en dienzelfden dag wordt door deze kinderen hun recht in de helft — uitgenomen de helft van een pacht van 16 mudden rogge aan Jhr. Erasmus van Grevenbroeck en de helft van een cijns van 21 gl. aan Catharina Sprengers daaruit jaarlijks te gelden — opgedragen aan Jhr. Floris van Eyck, heer van Nuenen, Gerwen en Nederwetten [1]), zoodat van toen af de Opwettensche molen geheel aan genoemden Floris van Eyck (gehuwd met Beatrix Monicx) zal hebben toebehoord.

Na hem behoorde de molen aan diens zoon Jhr. Floris van Eyck, die gehuwd was met Mechteld Jacoba van den Poll; na zijn dood (hij stierf 16 Sept. 1654) staan dan ook in een akte van 12 Mei 1655 als eigenaars van den molen vermeld Mechteld Jacoba van den Poll, vrouwe van Isendoorn, Dreumel, Nuenen, Gerwen enz., douagière van Nuenen, Gerwen en Nederwetten, cum suis [2]).

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat de Opwettensche molen in December 1664 is afgebrand [3]).

Gerwen A. Frenken, pr.

---

1) Taxandria jg. 8 blz. 208-'10.

2) Rijksarch. 's Bosch Protokol v. Nuenen-Gerwen No 81 fol. 19 r, 76 r. — Zij overleed zonder kinderen na te laten; hare nalatenschap erfden hare zuster Cornelia Francisca van de Poll (geh. met Joh. van der Clusen, heer van Waalre) en de drie kinderen harer zuster Barbara, uit het huwelijk met Joh. van Scherpenzeel, heer tot Rumpst. Red.

3) Gemeente-arch. v. Nuenen E 77.

OORLOGSNOOD TE PRINSENHAGE
1590.

De twee volgende dokumenten belichten eenigszins de verwikkelingen langs dewelke de dorpen uit de buurt van Breda gingen bij de krijgsgebeurtenissen, welke deze stad rond 1600 beurtelings brachten in handen van Staatschen en Spanjaarden.

Nu de turfschip-geschiedenis Breda weer Staatsch gemaakt had, kwam ook dadelijk de oorlogscontributie de zoo gehavende dorpen nog bezwaren. Ontvanger De Smijter van St. Geertruidenberg richt aan Etten en Prinsenhage eene aanmaning tot afbetaling van de schuldige geldelijke bijdragen, of van een voorschot hierop. Betalen was voorzeker een moeilijke quaestie voor Prinsenhage. Daarom richten de inwoners, — van geregeld ambtelijk bestuur schijnt er zelfs geen spraak te zijn, — een smeekbede aan graaf Karel van Mansfeld, die zijn legerkamp opgeslagen heeft in de buurt van Terheiden Hierin wordt met karige maar sombere bewoording de netelige toestand van Prinsenhage geschetst: het dorp is verwoest, de bevolking gevlucht, en enkele overblijvenden in de kerk gehuisvest, de opeischingen kwamen in lange reeks en voor het kamp werden 85 veertel graan geleverd,.... als gevolg van geknoei vanwege de inwoners van Roosendaal! Welke, weten wij niet.

Het rekwest wordt dan ook niet onverbiddelijk verworpen door den legeraanvoerder. Mansfeld verwijst het eigenhandig naar zijn kapitein Hessels, wien opdracht wordt gegeven de zaak na onderzoek te regelen.

Deze dokumenten zijn voorhanden in het Algemeen Staatsarchief te Brussel: *Audience*, nr. 506[1].

Tongerloo A. Erens.

I

Vordering der contributies op Prinsenhage en Etten vanwege ontvanger Smyter te Geertruidenberg.— 25 April 1590.

Bysondere goede vrienden, Schouteth, Borgemeesters ende Schepenen des dorps van Etten ende de Haghe ende elcken int besondere. Desen en dient tot geenen anderen eynde dan om u. l. t' adverteren mits desen dat ghy niet laten en sult van stonden aen desen gesien hebbende, alhier te comen ende met te brengen seeckere somme van penningen op affcortinge van u. l. contributie, alsoo ghy in langen tyden egeene betaelinge en hebt gedaen ende oick dat ghy tot Breda egeen contributie meer en syt gevende, maer ingevalle ghy lieden niet aen compt, soo sal ick genootsaect wesen voorts tot executie tegens u. l. te procederen, deur dien ghy egeen devoir niet allen en syt doende, maer tselve geheelyck laet staen sonder eens vuyt te sien; en sult daer omme niet laten my eenige penningen op reeckeninge te brengen, soo van tgeent ghy alhier als tot Breda plaecht te betaelen ende engevalle ghy lieden soudt willen susteneren hier enne te sijn gegraveert, soo saldy hier by my ende mijn heer Hessel comen op dat wy malcanderen alsdan mogen spreecken, niet teghenstaende sult niet laten u devoir ende vuyterste diligentie in alles te doene opdat ick niet geoirsaeckt en sy tot executie voorts te procederen, dwelck soude tenderen tot uwer schade ende mijn leetwesen. Bidde Godt almachtich die u gelieve te gesparen.

Actum vuyt St G. Berge desen xxv^en^ aprilie 90.—

Onderwaert stondt aldus: Uwen goeden vrient, ende was onderteeckent D. Smyter.— Superscriptie luidt aldus: Aende Eer. voirs. ende discrete heeren Schouteth, Borgemeesters ende Schepenen des dorps van Etten ende de Haghe ende elcken int besundere. Den bode eck thien stuyvers.

Gecollationeert dese copie aende originaele brieven ende deselfde bevonden acorderende. etc. Den secretaris inde Haghe 1590. A. Dyrven . . .

II

Request der inwoners van Prinsenhage aan graaf van Mansfeld.— 1590.

A Monseigneur Le Comte Charles Mansfeldt General du camp de sa Majesté devant Breda, etc.

Remonstrent en toute humilité les inhabitans du village de La Haye lez Breda comment que le xxve du present mois d' apvril dernier les pauvres suppliants sont esté sommez par Pierre de Smytere commis á la recepte des contributions a Gertruden berge de venir payer audit lieu de Gertrudenberge la contribution comme ils l'avient payé tant à Breda que audit Gertrudenberge, et qu'en oultre ils y debvrient apporter quelque bonne somme et tantmoings de ce qu'ils en serient en arrière comme par la copie des lettres dudit de Smytere. icy astachees votre Excellence pourra veoir ; et comme la pluspart, voires les trois quartz desdits inhalitans ont depuis la prinse de la ville de Breda abandonné ledit villaige, n'y estans demouré que quelque petit nombre de pauvres gens, se tenant dedans l'église en grande paurreté et misère, auxquelz il convient journellement supporter les charges dont ceulx de Rssendael les chargent, comme de faict depuis quelque temps ença ils y ont furny environ 85 vertaulx de farine et enoultre servir aux occurrences qui s'offrent en ce camp, comme votre Excellence le scait, si ne leur seroit il possible de payer ou furnir quelque chose audit Gertrudenberge, mais si ledit de Smytere persisteroit en ses pretensions, seroyent les suppliants contraintz d'abandonner tous ledict villaige, dont sa Majesté ne seroit aulcunement servie, se retirent partant iceulx vers votre Excellence, supplians plus que très humblement icelle estre servie de commander par ses lettres audit de Smytere et à tous aultres qu'il touchera que tant que le camp de sa Majesté sera alentour de Breda, il aye à excempter les suppliants de toutes contributions de Gertrudenberge et qu'il se garde de les en molester en façon que ce soit, ny aussy de leur exiger aul-

cuns arrieraiges escheuez depuis la prinse de Breda susdit. Quoy faisant etc.

Apostille :

Advis au capitaine Hessels pour apres estre ordonné sur le demande des remonstrances comme l'on trouvera en raison convenir.

Fait à Terheyden le 29 d'apvril 1590.

Onderteekend : *Charles comte de Mansfeldt.*

GENEALOGISCHE SPROKKELS

4. Van Nispen.

Dominus Willelmus de Nyspen, investitus eccl. de Nyspen, presbiter, Thomas et Johannes fratres dicti Willelmi de N., liberi quondam Nycholai de Nyspen, Willelmus filius Henrici de Rijsbergen, maritus et tutor legitimus Aleydis sue uxoris, filie quondam Nych. de N., omnes hereditates sibi et dicte Aleydi atque Katherine et Zoete sororibus, filiabus dicti quondam Nych de N., de morte quondam Willelmi, de Ghestel, avi olim predictorum Willelmi, Thome, Johannis, Aleydis, Katherine et Zoete atque de morte quondam Franconis de Ghestel, olim avunculi dictorum fratrum et sororum jure successionis hereditarie advolutas infra parochiam de Oesterwijc ad locum dictum Udenhout sitas supportaverunt Arnoldo de Rover Boest, promittentes enz. Datum Sabbotho post Luce anno 1402.

R. A. 's-Hert. : 's-Hertogenbosch n. 1182 f. 301.

H. v. B.

NOORDBRABANTSCHE SCHUTGILDESTUKKEN TE ANTWERPEN

Nu de heer Fr. Claes overleden is, en er kans schijnt te bestaan dat zijne prachtige verzamelingen geveild worden, is het misschien van belang in dit tijdschrift eene korte mededeeling te doen over wat zich daarin aan Noordbrabantsche schutgildestukken bevindt. Geheel volledig is achterstaand overzicht wellicht niet; toen de eigenaar mij verleden jaar liet zien wat hij op dit gebied uit ons land bezat, kan hij 't een en ander vergeten hebben; maar het voornaamste vindt de lezer hieronder stellig vermeld.

Boxtel. Kaart van het St. Barbara (kruisboog) gilde, gedat. 28 Sept. 1612; op perkament (1 blad).

Zilver van hetzelfde gild: een kraag van ovale en langwerpige stukken (5), m. relief der patrones en DIE. BARBARA. SCHVTS. VAN. BOEXTEL. Eene ronde plaat m. uitgebekten rand, koord, opgelegde patrones en „Sancta Barbara". Twee halfplatte gekroonde vogels. Twee kruisboogjes. Schildje van 1596.— Kraag (rood m. zilver), waaraan 6 schilden, gedat. 1732, 1773, 1777, 1782, 1786 en 1790 (afbeeldingen van: ploegers, huifkar m. 3 paarden, de patrones en St. Catharina, en een met *geweer* vogelschietend man), en een geheele, holle, ongekroonde gegrav. vogel, verguld.

Breda. Pijlkoker van het St. Jorisgilde, met koperen beslag; gedat. 1671. Een zeer schoon stuk werk

Heerle. Patroonsplaat van het St. Joris (kruisboog) gilde, waaraan kruisboogje; de patroon onder zijn wapen, en boven 3 engelenkopjes, alles uitgeslagen in een metaal dat roodkoper schijnt, maar misschien verguld zilver is. Op bruin-fluweelen kraag m. zilvergalon, waaraan ook een zilveren geperste vogel (half) m. 2 opstaande vleugels, ongekroond, en 6 koningsplaten van 1810, 1816,

1819, 1824, 1837 (naam Van Beethoven) en 1849. Drie versjes, en afbeeldingen van: kruisboogschietend man, ploegers, vendelzwaaier en smidsvuur.

Herpen. Twee koningsplaten, gedat. 1800 en 1841, van het St. Sebastianusgilde; en een klein, geheel vogeltje, ongekroond.

's-Hertogenbosch. Aan een keten: ovaal met opgelegden koordrand, waar buitenbloembladrand, opgel. St. Joris m. wapen op maansikkel („Santa George"); aanhangend een dikke ovale penning, waarop voetboog, lint en patroonswapen, randschrift: DEN OVDEN VOOETBOEG; aan de keerzijde St. Joris, randschrift: IN SHARTOGEN=BOSSCHE 1643 +.— Ook een schutters-insigne van de Bossche kloveniers

Huybergen. „Reeken Boek" van het St. Sebastianus gilde, 1814-1882; van weinig belangrijken inhoud. Zilver: een keizerssikkel (1718-1727-1731), 3 koningsplaten, gedat. 1634 (W. Hoen, m. wapen: eene faas, waarboven rechts een ring, helmteeken een brak), 1788 (versje, brouwkuip en -schoppen) en 1853 (vogelschietend man), en een geheel, hol vogeltje tusschen twee lauwertakjes.

Maashees. Kraag van donkerrood fluweel m. zilvergalon, waaraan 8 koningsplaten van het St. Georgiusgilde, gedat. 1743 (kruisboog), 1745 (23 Mei), 1749 (26 Mei; „het mansgildt tot Maeshees"; afgeb. jager m. hond, een hert schietend), 1750 (datum in het opschrift), 1751 (patroon), 1752 (2; een m. versje) en 1754 (wapen: in vieren, a en d een molenijzer, b en c 2 + 1 vijfbladige bloem; naam „Johan Georgius Joseph Vrij Rijcks Heer van en tot Hatsfeldt"; 3 Juni). Keizersplaat (1749). Geheele, holle, gekroonde vogel, waaraan schildje m. gegrav. St. Joris. Aan den kraag hangt nog een koperen ovaaltje m. gegrav. St. Joris en St. Michaël (keerzijde); vermoedelijk een schutters-insigne.

Oirschot. Kraag van het St. Petrus (kruisboog) gilde, waaraan 5 koningsplaten van *tin*, gedateert 18(1)3, 1814, 1840, 1850 en 1852; en een koperen, vrijwel platte vogel.

Oudenbosch. Twee koningsplaten van 't St. Christoffelgilde, gedat. 1764 en 1799, en een verguld-zilveren vogel.

Reek. Keten van het St. Barbaragilde, met 5 koningsplaten, gedat. 1715 (wapen: doorsneden schild, boven een leeuw, onder een schuinkruis; naam D. van der Merck), 1749 („laat haaters haaten / en nijders nijden / dat goot ons gunt / dat moeten ze leijden"; † 1756), 1773 (versje), 1778 (St. Donatus, geknield voor een ommuurde stad) en 1789 (wapen: gekruiste pijlen, waartusschen 3 zespuntsterren; naam S. G. J. Boeracker). Groot schild met patrones, tropee enz., waaraan 3 uitgezaagde keizersvogels (van v. Londen, 1787).

Vorstenbosch. Koningsplaat van het St. Antoniusgilde, gedat. 1780 (er stond eerst 1770), m. afgeb. patroon en kuiper.

Verder bezit het museum een patroonsplaat, gezegd uit Hilvarenbeek, en een zéér bijzondere verguld-zilveren kraag m. vogel en patroonsplaat, van een St. Sebastianusgilde, gezegd uit Oisterwijk; er is twijfel aan de juistheid dezer toeschrijving Of van de vele trommen, bogen, prijsserviezen (borden, bekers, kopjes-en-schoteltjes, e. d.) iets uit ons Brabant is, heb ik niet vernomen.

Arnhem J. A. Jolles.

HET RECHT VAN DE GRUYT.

Onze trouwe medewerker uit Helmond heeft een studie gewijd aan dit recht, dat een bron van inkomsten was voor de heeren van Helmond.

Vooraf wil hij de vraag beantwoorden, wat verstaan moet worden onder het woord *gruyt.* Uit zijn antwoord blijkt, dat nog altijd waar is het woord van Warnkönig: quant à ce qui était la grute elle-même, cette question est tellement controversée que presque chacun des auteurs qui s'en sont occupés, a émis à ce sujet une opinion différente. [1])

1) Warnkönig-Gheldof: *Histoire de la ville de Bruges* (1851): 69.

Om onze lezers op het rechte spoor te houden, wil ik daarom de beteekenis van dit woord uitvoerig verklaren

Het oude woord *gruyt* vindt men nog terug in grut, (grutterij) of gepelde gerst. Maar als men spreekt over het gruyt-recht, mag niet worden gedacht aan een bepaalde graansoort, zooals Ducange doet: hordeum siccatum, ex quo conficitur cerevisia (gedroogde gerst, waarvan bier wordt gemaakt). [1]) Tamelijk juist is de verklaring van Ant. Matthaeus: nihil certius, quod maltae species sit gruta, frumenti genus madefacti (het is zeker, dat gruit is een soort malt, of vochtig gemaakt graan). [2])

Een volledige verklaring geeft Raepsaet, daarin gevolgd door Warnkönig: la fabrication de la bière nécessite, avant le brassage proprement dit, une suite d'opérations ayant pour objet de préparer la conversion en sucre de toute la partie du grain à brasser, qui en est susceptible. A cet effet le grain est mouillé, égoutté, mis en tas, il germe, il est desséché et privé de ses radicules: ainsi préparé il s'appele *malt sec*, improprement drèche. Mais avant d'en opérer la dissolution dans l'eau de la cuve-matière, on doit le concasser entre deux meules, de maniére cependant à ne pas le réduire en farine. C'est après cette dernière opération qu il pouvait réellement porter le nom de grute.

Het woord zelf leidt hij af van het Noorsche woord *grotte*, molen.

Tot voor korten tijd, zoo zegt dezelfde schrijver nog, was de mouterij in Engeland een bedrijf geheel gescheiden van de brouwerij, terwijl in de beide Nederlanden deze bedrijven in den regel vereenigd zijn. [3])

De oorkonden spreken dan ook van: gruyt maken — grutam facere. [4]) Dit kwam uitsluitend den landsheer toe, niet als eigenaar van den grond, maar als heer, als souverein. Zooals ook het recht van munt, tol, gemaal enz.

1) *Glossarium* i. v. 2) *Analecta III*: 258.
3) Warnkönig—Gheldorf u. p.
4) Aardenburg 1226: Kluyt. *Historia critica II*[1]: 457; Dordrecht 1278: *Bijdragen Hist. Gen. Utr.* XXXIII (1912) 1164.

Al zeer spoedig droegen de landsheeren dit recht over aan anderen, zoowel in eigendom als in leen. Zoo schonk de Duitsche keizer in 999 aan het bisdom van Utrecht het gruytrecht binnen Zalt-Bommel [1]); de graaf van Vlaanderen datzelfde recht binnen het ambacht van Brugge aan Boudewijn van Lede, later aan het geslacht van Gruuthuse.

De gruyt werd gefabriceerd in het *gruythuis*, zooals de beneden aangehaalde akte van 1326 dat gebouw noemt. Duidelijk is het, dat het Brugsche geslacht van Gruuthuse zijn naam er aan ontleent.

Grutarius — gruyter in 1346 [2]) — was de persoon aan wien het gruytrecht moest worden betaald. De familienaam de Grutere, de Gruyter, welke in tal van plaatsen voorkwam, is zonder twijfel eene aanwijzing, dat deze betrekking door leden van die familie bekleed is geworden.

Toen het gebruik van hop meer algemeen werd, werd bij het brouwen minder gruyt gebruikt. Zoo lezen we in eene akte van 1326, [3]) dat de Delftsche gruyters benadeeld werden door het hoppenbier. De graaf verbiedt dan aan de poorters dier stad, *dat si altemael geen hoppenbier en brouwen; of willen sy het brouwen, dat si also vele gelts senden in het gruythuys, als si gelts souden senden om grute.*

Het oude gruitrecht, dat nog voor korten tijd in Engeland werd teruggevonden in de belangrijke belasting op mout, werd dus geleidelijk gewijzigd in een bieraccijns.

Aan het einde meen ik met Vorsterman van Oyen, dat het *recht van de grute* het gemakkelijkst is weer te geven door *moutrecht* [4])

G. C. A. Juten.

1) S. Muller Fz., *Het oudste cartularium*: 69.
2) Mattheus, a p.: 263. 3) A p : 259.
4) *Het archief van Aardenburg* (Middelb. 1889) bl. 11, noot 1).

HET RECHT VAN DE GRUIT DER HEEREN VAN HELMOND

DOOR

JACQ J. M. HEEREN

Een van de bronnen van inkomsten voor de heeren van Helmond was het bovengenoemde recht.

Wat was het gruitrecht of liever, wat was de gruit?

Volgens Verdam[1]) is de grondbeteekenis van het woord: grof gemalen koren, doch in deze beteekenis zou het niet in het Nederlandsch voorkomen. Verder zegt hij t. a. p.: Bij het brouwen van het bier gebruikte men oudtijds eene stof, gruit genaamd, welke later door hop is vervangen De gruit is waarschijnlijk eene plant, doch welke is niet zeker. Volgens Lübben is het de wilde rosmarijn, een heideplant; volgens anderen worden met gruit bedoeld de jonge gerstkorrels, welke men droogt en laat kiemen, om ze tot gisting te doen overgaan (mout) Dit laatste is echter niet waarschijnlijk, als blijkt uit Oork. van Dordrecht (37,118) waar staat, dat de brouwer zijn mout naar het gruithuis brengen moet om daar gegruit = (met gruit in het brouwsel gemengd) te worden.

Van Dale, zegt:[2]) *Gruit*, plantaardig kruidend toevoegsel aan het tot bier bestemde brouwvocht.

Dit plantje zou zijn *de gagel* (myrica of Brabantsche mirte) een heestertje, dat op vochtige plaatsen in de heide voorkomt. In midden-Limburg heet dit plantje nog *roeten* (= ruiten = gruiten). Bekend is in Montfort het Roetenbreukske (= Gruitenbroek).[3])

Het woord *roet* voor gruit kwam ook elders voor. In 1404 wordt verhaald, dat eenige Keulsche Joden te Arnhem ten hove kwamen en daar onthaald werden op

1) *Middelnederlandsch Woordenboek* deel II kol. 2198-2201.

2) *Woordenboek der Nederlandsche taal* i. v.

3) A. H. Simonis, *De Windhoek van Gelre, geschiedenis van het ambt Montfort*, (Uitg. 1932 blz. 69,) en de daar genoemde bronnen.

roet (= gegruit bier) „want sy ghenen wyn noch hoppen (= hopbier) drincken en wolden". [1])

Het *gruitrecht* was een recht tot heffing van eene belasting op de gruit, op het gebruik van gruit voor het bierbrouwen. [2]) Volgens Warnkönig was het „un droit de banalité", dat de landsheer toekwam. Dit recht werd ook uitgeoefend door de hertogen van Brabant en — voor zoover het deze streken betreft althans — in de 13e eeuw en later, aan anderen uitgegeven, zooals hier verderop blijken zal.

Alhoewel dit in één der manualen van de goederen, etc. van den Heer van Helmond d. d. 1688 wordt beweerd, is het recht van de gruit niet steeds aan het bezit der heerlijkheid Helmond verbonden geweest. [3])

Men dient onderscheid te maken tusschen het gruitrecht over Helmond en het gruitrecht over de meeste dorpen in Peelland, die echter later beide in het bezit der heeren van Helmond kwamen.

Het gruitrecht over Helmond behoorde aan de abdij van Binderen, (bij Helmond) welke dat recht waarschijnlijk ontvangen had van haar stichteres, Maria van Brabant (1231). [4])

Het recht van de gruit over de dorpen: Tongelre, Nuenen, Gerwen, Lieshout, Beek, Stiphout, Aarle, Rixtel, Bakel, Deurne, Asten, Someren, Lierop, Mierlo, Erp en Veghel werd 21 Sept. 1328 door hertog Jan III van Brabant uitgegeven aan Ysbout van Asten „onsen lieven portere van den Bossche ende sijn nacomelingen," tegen een jaarlijkschen erfpacht van „achte pont swaerte Tornoise, den ouden groten tornoisen voir sestien penninck gerekent, ochte de werde daeraff in anderen goeden ende gerechten paiemente". [5]) Dit recht (de gruit) kreeg Ysbout dus „te gebruickene in allen dien manieren

1) Dr. H. Blink, *Vragen van den Dag* XV, blz 88
2) Verdam, *Middeln. Woordenboek*, deel II kol. 2204.
3) J. Heeren, *Inventaris Huisarchief Helmond*, no 120.
4) Frenken, *Helm in 't Verleden*, I 158.
5) Krom en Sassen, *Oork. betreffende Helmond*, blz. 19.

ende rechte, gelijck datse ons (den hertog) toe behoirt ende datse ons toe es comen van onsen voirvaderen". Hij mocht het uitoefenen „gelijckerwijs ende in alsulcken manieren, als wy onse gruit van onser stadt van den Bossche gegeven hebben",[1]) en ook dezelfde boeten en breuken beuren als er daar op gesteld waren.

Nader wordt dan aangegeven, op welke wijze dit recht moest worden uitgeoefend. In geen van de genoemde dorpen mag bier gebrouwen worden, noch van elders worden ingevoerd, tenzij Ysbout daartoe de benoodigde gruit geleverd heeft. Ook mag door niemand gruit van elders gehaald en binnen die dorpen worden ingevoerd. Wie dit gebod overtrad, werd beboet met 5 pond Fransche tournoysen, terwijl zijn bier en zijn gruit werden in beslag genomen. De houders van het gruit-monopolie moesten natuurlijk steeds voldoende van dit kruid ter beschikking van de brouwers hebben, maar zouden deze mogen opslaan en bewaren in welk dorp en op welke plaats als hun het gemakkelijkst en voordeeligst uitkwam. Zij moesten echter zorgen steeds te leveren „goede gruyt ende costgave".[2])

Verder werd Ysbout van Asten en zijn nakomelingen, alsmede diens dienaren, gemachtigd tot het uitoefenen van hun verkregen recht. Het in beslag genomen bier en gruit was voor den aanbrenger, doch de boete voor den hertog. Den schout van Den Bosch en den officieren der voorzegde dorpen werd bevolen Ysbout, zijn nakomelingen en helpers in de uitoefening van dit recht steeds behulpzaam te zijn.

De gruit van Helmond

Over de uitoefening van het gruitrecht in Helmond was in die dagen een geschil hangende tusschen Lodewijk van Berlaer en de abdis van Binderen. Bij akte

1) Kr.-S. *Oork betr H.* blz. 19. Uit deze woorden blijkt, dat de Hertog de gruit over Den Bosch toen reeds uitgegeven had. Van Heurn zegt in zijn „Diss. de Regalibus in Belgio" blz. 105, dat dit recht eerst in 1378 door Hertog Wenceslaus is uitgegeven. (Sasse v. IJsselt, *Oork. betr. Rixtel* blz. 56).

2) *Oork betr Helm.* blz. 20.

van 3 Febr. 1329 erkende genoemde heer, dat het gruit recht van Helmond noch aan hem, noch aan zijn opvolgers toekwam en ook nooit door zijn voorzaten bezeten was, doch dat het aan de abdis en de nonnen van Binderen toekwam, op welke erkenning de bevestiging volgde van Jan III, hertog van Brabant. [1])

Mogelijk om dergelijke en andere moeilijkheden, verbonden aan de uitoefening van het gruitrecht, te voorkomen, droeg de abdij van Binderen 28 Juni haar gruitrecht (latijn: maheria) over Helmond op, aan Ysbout van Asten, die dit recht zoo pas over de omliggende dorpen was gaan uitoefenen.

Voor het gruitgeld over Helmond moest deze aan de abdij van Binderen jaarlijks een som van 4 groote Tournoysen betalen. Bovendien werd bepaald, dat de gruit, die het klooster voor eigen gebruik noodig had, ten allen tijde vrij van gruitgeld zou blijven. Daartegenover zou de abdij aan Ysbout of diens nakomelingen het brood blijven leveren, zooals dat wegens het verkrijgen van het gruitrecht gebruikelijk was. Zou er een tijd komen, dat de gruit in Helmond onvoldoende aanwezig was of ondeugdelijk blijken, zoodat de zusters zich van elders van gruit moesten voorzien, dan kwamen de kosten voor het aanschaffen van die gruit op rekening van Ysbout en zijn nakomelingen. Deze overeenkomst werd op bovengenoemden dag door den heer van Helmond en door den hertog van Brabant bevestigd. [2])

Veertig jaren later rezen er klachten over de betaling van de pachtsom en over de levering van de gruit aan de abdij. Daarom gaf hertogin Joanna van Brabant 31 Maart 1369, een bevel aan den schout van Helmond „dat hy die gruter van Helmont doe gelden ende betalen den convent van Byndere haeren pacht, vier pont oudt gelts, die hy hen schuldich es jaerlicx van haerlieder gruten van Helmont die sy hoer verpacht hebbene; ende hen goede cusber grute te gheve ende alzo vele als sy

1) *Oork. betr. Helm* blz. 21-23. 2) *Oork. betr. Helm.*, no. XV.

tot haer bier behoefven, dat sy in haren clooster brouwen, zo wye dat drinct, ofte by faulte van dien tzelve convent weder in haer grute te stellen". [1])

Volgens getuigenis van ouden van dagen, afgelegd voor schepenen van 's Hertogenbosch, d.d. 13 Dec. 1418, had Ysbout van Asten tot wettigen zoon en erfgenaam Wouter Wellens. [2]) Deze laatste, die waarschijnlijk in 1378 overleed, liet twee zonen na n.l. Dirc en Wouter en één dochter, welke gehuwd was met Jan Moerkens Willems. [3]) Deze laatste gaf 14 Jan. 1379 het derde deel van het recht „in den hoppebier ende vreemde bier 't Helmont" in erfpacht aan zijn zwager Dirck Wellenssoen voor 1 Leuvensche schuerman per maand [4]) waarna Dirc, voor schepenen van Helmond, onder eede beloofde „ten eeuwighen daghe zulcke gelofte ende voorwaert" te zullen houden. [5]) Een paar maanden later, 26 Juni 1379, werd voor schepenen van 's Hertogenbosch deze pachtsom omgezet in „1 franschen schilt 's jaers". [6]) Op 23 Aug. 1383 transporteerde Wouter, zoon van wijlen Wellen gezegt Ysebout van Asten aan zijn broer Dirc eveneens het hem toekomende recht van het hoppenbier. [7])

Men merke op, dat in deze stukken gesproken wordt van hoppenbier. Omstreeks dien tijd werd in plaats van gruit, meer en meer een ander kruid, nl. de hop, als toevoegsel bij de bereiding van het bier gebezigd. Daardoor werd natuurlijk de vraag naar gruit en dus ook de opbrengst van het gruitgeld kleiner. [8])

Geleidelijk aan was het gruitgeld vereenzelvigd met een belasting op het brouwen van bier en op den invoer van elders-gebrouwen of vreemd bier. Men kan zich voorstellen, dat de eigenaars van het gruitrecht zich de

1) *Invent. v. h. Huisarchief Helmond*, regest no. 34.
2) *Oork. betr. H.* no. LXXXIII. 3) *Inv. H. H.* regest 44 45, 46.
4) Idem, regest 44. 5) Idem, regest 45. 6) Idem, regest 46.
7) *Inv. H. H.* regest 55.
8) De opbrengst van de gagelpacht (gagel = gruit) bedroeg te 's Hertogenbosch in het jaar 1399 slechts „½ oude schilt". (v. Zuylen, *Stadsrekeningen* 1e dl. blz. 2).

belasting op het brouwen van bier, waarin geen gruit doch hop verwerkt was, met een gerust geweten lieten betalen.

Hiertegen kwam echter de heer van Helmond in verzet. Toen de erfgenamen van Ysbout van Asten het recht van den hoppenbier gingen verpachten, deed Jan van Berlaer dit eveneens op 3 Juli 1380. Voor schepenen van Helmond gaf hij aan zijn neef Wouter van der Rullen alle recht hem toebehoorende van het vreemde bier of hoppenbier, dat men te Helmond „ventende is ofte venten sal", [1]) gedurende den tijd van 8 jaren tegen 28 pond 's jaars. [2])

Het kon niet uitblijven of hier moest een botsing komen tusschen Dirc Wellenszn. en den heer van Helmond. Deze laatste beschouwde het hopgeld als een nieuwe belasting, en wijl hij het recht had op alle nieuwe inkomsten en belastingen, eischte hij dit recht binnen zijn heerlijkheid op. De erfgenamen van Ysbout van Asten hielden staande, dat het hopgeld annex was aan het gruitgeld en beweerden daarom, dat aan hen, wien het gruitrecht toekwam, ook het hopgeld moest toekomen.

Een twintigtal jaren later wordt dit geschil beslist ten voordeele van den heer van Helmond.

Heinric van der Schaut, de erfgenaam of rechtverkrijgende van Dirc Wellens, had zich tot hertogin Johanna van Brabant gewend met klachten over den heer van Helmond in zake het hopgeld van Helmond „dat hi meynde dat hem toebehoirt des die Heer van Helmont hem ongebruyc maicte". Beide partijen werden gedaagd voor den Raad van Brabant.

Heer Jan van Berlaer verscheen, doch van de tegenpartij verscheen niemand. Uit hetgeen naar voren gebracht werd, concludeerde de Raad, d.d. 2 Dec. 1401 dat het hopgeld „toebehoirt aen de heerlicheit van Hel-

1) In *Oork. betr. Helm* blz. 43 staan, in plaats hiervan, de onverstaanbare woorden: „utende is, ocht sijn sal".

2) *Inv. Huisarch. H.* regest 47.

mont", en daarom werd aan den schout van Den Bosch verboden in het vervolg recht te spreken betreffende het hopgeld van Helmond.[1]) Hertog Antonius bevestigde en breidde dit verbod nog eenigszins uit op 18 Dec. 1408[2]).

Met deze uitspraken was de strijd niet beslist, doch zou in 1418 e. v. jaren worden voortgezet.

De zonen van Dirck Wellens, nl. Wouter gezeid van den Broeck, Henricus en Dirck droegen 18 Juni 1417 al hun rechten, die zij meenden te hebben op de „maheria" of gruit van Helmond, op aan Johan van Hoculem van Acqoy.[3])

Een goed jaar daarna op 13 Dec. 1418 komen enkele personen onder eede voor schepenen van 's Hertogenbosch verklaren, dat de erfgenamen van Ysbout van Asten, voor zoover zij die gekend hebben, in Helmond „'t gruitrecht van den hoppenbier" te hebben gebeurd en noemen verschillende huizen op, waar hopbier gebrouwen, gedronken en verkocht werd. Zij verklaren ook, dat Jan van Ackoy van genoemde brouwers „hopgelt tot Helmont gemaent heeft", doch dat aan dezen „gheen hopgelt en waert gegeven."

Andere personen verklaarden, dat de brouwers in de stad van 's Hertogenbosch en in de heerlijkheidsdorpen, die hopbier brouwen en verkoopen, aan den bezitter der heerlijkheid of diens rechtverkrijgende het gruitrecht moesten betalen, tenzij dezen door een bijzonder privilegie daarvan waren vrijgesteld. Omdat Helmond zoo'n heerlijkheid was, meenden zij dat het daar ook aldus zou geregeld zijn Henric van Hersel, die we 't volgende jaar als rentmeester van den heer van Helmond zien optreden, is het met deze verklaring eens, doch, voelende de kneep waar 't in dit geschil om gaat, zegt, dat de brouwers hopgeld schuldig zijn, waar de anderen spraken van gruitgeld.[4])

Voor leenmannen van den hertog verklaarden op

1) *Oork. betr. Helm* no. LII. 2) Idem, no. LXV 3) Idem, no. LXXXI.
4) Idem, no. LXXXIII.

kerstavond van 1418 een tiental oude en geloofwaardige ingezetenen van Helmond, dat hun van ouds bekend was:

a. dat de heerlijkheid Helmond met toebehooren een eigendom is van den hertog van Brabant;

b. dat Jan de Berlaer, de huidige heer van Helmond, evenals zijn voorouders de heerlijkheid van genoemde hertogin in erfelijk leen ontvangen hadden;

c. dat de heer van Helmond recht heeft op alle nieuwe inkomsten en belastingen;

d. dat de hop en het hopgeld eerst later zijn bekend geworden, langen tijd nadat de gruit van Helmond door de abdis van Binderen werd uitgegeven, en dat er in dien tijd van geen hop noch hopgeld sprake was;

e. dat hopgeld en gruitgeld twee van elkander ge scheiden zaken waren;

f. dat men den heer van Helmond van 't eerst dat de hop gebruikt werd, hopgeld heeft betaald;

g. dat de ingezetenen van Helmond niet verplicht zijn gruitgeld te betalen en dat zij hun gruit mogen halen waar zij willen en dat zij dit ook steeds gedaan hadden;

h. dat in den Bosch en in de Meierij de brouwers hopgeld betalen aan den heer van den lande;

i. dat te St. Oedenrode hopgeld en gruitgeld als twee onderscheiden zaken worden beschouwd;

k. dat de erfgenamen van Wellen Ysbouts nooit van eenigen heer van Helmond het recht van hopgeld hebben gekregen en dat deze dus als een nieuwe belasting aan den heer is betaald geworden. [1])

Door den heer van Helmond werd aan den hertog Jan IV gevraagd om een uitspraak in deze. Na kennis genomen te hebben van de uitspraken door zijn voorzaten gedaan en na de overwegingen in de hiervoor aangehaalde akte zijner leenmannen als juist te hebben erkend,

1) *Oork. betr. Helm.* no. LXXXV. Aug. Sassen, haalt deze akte aan in zijn „Heeren van Helmond", doch dateert ze op St. Johannes Chrysostomus 1418 (27 Jan. 1419).

verklaarde hij 12 Jan. 1419 als zijn wil, „dat die heer van Helmont sijn recht van den hopgelde te Helmont hebbe, behoude ende bruke, vredelic ende rastelic, gelijc hy gedaen heeft." Mocht Jan v. Ackoy of iemand anders daar iets tegen in willen brengen, dan konden dezen zich wenden tot het Hof van Brabant, waar hij hen zou „volcomen recht doen wedervaren". [1])

De abdis van Binderen bleef echter aanspraak maken op haar jaarlijksche pacht van 4 pond van de erfgenamen van Ysbout van Asten en deed haar beklag bij den hertog van Brabant, toen dezen reeds 5 jaren in het betalen hiervan ten achter waren. Partijen werden gehoord en 18 Juli 1441 kwam er een vergelijk tot stand, waarbij de erfgenamen van Ysbout van Asten, hebben „hoer hande gedaen van der gruyten te Helmont", omdat zij daarop geen rechten kunnen doen gelden, „overmids dat sy eghene brieve dairaf hebben". De heer van Helmond, Jan van Cortenbach, in naam van zijn vrouw, Catharina van Berlaer Jansdochter, behield het gruitrecht van Helmond en aanvaardde daarmee de verplichting tot betaling van 4 pond aan de abdij van Binderen, alsmede de achterstand van 5 jaren, benevens de last aan het convent op zijn kosten de benoodigde gruit te leveren. [2])

Toen het oude gruitrecht en het nieuwe hopgeld wettelijk in handen gekomen waren van één persoon, i. c. den heer van Helmond, is dit recht nog meer dan voorheen de beteekenis gaan krijgen van 'n recht op 't brouwen van bier. De reden om het fijne onderscheid te maken tusschen gruitgeld en hopgeld was door de uitspraak van 1441 verdwenen. De oudste naam is in de toekomst alleen blijven voortleven.

(Wordt vervolgd)

1) *Oork* LXXXVII. 2) *Oork. betr. Helm.* no CXI.

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C. SLOOTMANS

VI

PLUNDERING VAN KERKEN EN KLOOSTERS, 15 AUGUSTUS EN 8 NOVEMBER 1580.

Wanneer beide partijen zich stipt aan de afspraak hadden gehouden, was het te B. o. Z. waarschijnlijk niet zoo gauw tot 'n uitbarsting van anti-katholicisme gekomen, als daar in 1580 plaats had.

De aanhangers der nieuwe leer, vol vuur voor hun godsdienst, hebben zich, jammer genoeg, niet ontzien, al héél spoedig den wapenstilstand te schenden. En dat nog wel aanhoudend, met geniepige plagerijen, welke de tegenpartij onnoodig moesten prikkelen. We lezen dit duidelijk in de publicatie der stedelijke regeering van 19 Oct. 1578: er was met steenen in *kerken* en *kapellen* gesmeten.[1]) De overtreders zijn toen als in 1566 met openbare geeseling bedreigd geworden.

Daartegenover voelden de Hervormden zich in de onaangename positie van benadeelde partij: Bij een request van 16 Nov. d. a. v. vroegen zij om reparatie van de kerk van het „*Sinte Merttens gasthuys om uuyten regen ende wint haeren dienst te mogen exerceeren, achtervolgende de artikelen bij Zijne Altèze henluden gemeenelijck gegundt*". 't Was dus niet veel bijzonders, wat men hun als kerkgebouw toegewezen had. Het stadsbestuur gaf nu last, dat de kapel uit hare inkomsten zou hersteld worden, *sonder dat die vander religie tselve sullen mogen trecken in consequentie ende daer dore eenich recht oft acte tot dien voirscr. kerken innecommen te pretenderene.*"[2])

* * *

1) Bijlage 1. (Deze en de nu volgende bijlagen van groep C.)

2) Resolutiën 1578-'82, St. Arch. B. o. Z. f. 16 verso

De gebouwen van den Katholieken eeredienst te B. o. Z. — en vooral de versieringen ervan — bleven intusschen een ergernis in de oogen der andersdenkenden. Slingers met steenen eraan en allerlei andere „instrumenten", werden door hen ijverig gebruikt, om de kerkglazen noodeloos te vernielen. Nu kúnnen dat kwajongensstreken geweest zijn. Maar als de publicatie van 19 Oct. 1578 spreekt, zoowel van grooten, als van kleinen en zeer strenge straffen in het vooruitzicht stelt, dan kan men kwalijk den indruk van zich afzetten, dat hier opzet tegen de Katholieke kerk in 't spel moet zijn geweest. [1])

Dat de Katholieken van B. o. Z. bemoeilijkt werden in de vrije uitoefening van hun godsdienst, blijkt ook nog uit de maatregelen, welke daartegen moesten genomen worden. Zoo krijgt 17 Juni 1579 Marten van Cleve, een belooning *„als capiteyne van den cruysboghe, voerdat zyluyden goeden regaert genomen hadden ende goeden wachte gehouden, terwijl men metten eerw. heylighen Sacramente ommeghinghe"*. [2])

* * *

In het begin van 1580 (Jan. 30) bracht Aartshertog Mathias een bezoek aan Bergen op Zoom. De markies Jan van Withem was hem tegemoet gereisd en kwam met hem vanuit Holland naar onze stad. Bij hun aankomst aldaar, werden ze op plechtige wijze aan de Steenbergsche poort ontvangen: de schutterij stond gewapend langs die straat opgesteld. De stadsdokter Paschasius Justus, hield 'n Latijnsche welkomstrede, waarop de Aartshertog antwoordde: *"dat hy heur vriend were."* [3]) De

1) Bijlage 2. Een publicatie van 5 April 1580, Res. a w. f. 64 vo zegt: „datter veel jongers opden kerekhove alhier nyettegenstaende onse voorgaenden ordonnantiën soe metten puletten, coten, penningen a s andere onbehoorlycke spelen sijn spelende, daer deure der kercken gelasen zeer wordden gebroken ende gedestrueert..."

2) Tax. XXIX (1922) p. 216.

3) Idem. Paschasias J. legde 19 October 1562 den eed als stadsdokter af. Hij woonde echter al langer in Bergen en werd door Hinekaert als getuige gehoord. Nu schijnt hij tot de nieuwe religie overgegaan te zijn. Hij werd dan ook gescholden voor „schelm, verrader ende dyergelijcke" (Res. 1578/82 f 44 recto). Zie over hem N. Ned. Biogr. Wb. dl. III, kol. 1253 en Taxandria XL (1933): 79.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant 's HERTOGENBOSCH

Hervormden kregen bij die gelegenheid meerdere vrijheden. Tot dusver hadden ze slechts „geleende" predikanten. Nu, in 1580, werd Franciscus Pauli, als eerste *vaste* predikant aangesteld. [1]) Deze heeft tot 1584 hier gestaan. Waarschijnlijk was deze vestiging een der gunsten van Mathias

* * *

We hebben er al op gewezen, dat Jan van Wittem den Katholieken godsdienst met kracht trachtte te handhaven. Toch kunnen we slecht den indruk van ons afzetten, dat deze jonge man daarbij in hooge mate ontactisch optrad en gevoeligheden prikkelde die noodzakelijk tot onaangenaamheden moesten leiden Zoo weigerde hij, toen hij als Heer gehuldigd moest worden (Febr. '78) en hem — zooals dat te doen gebruikelijk was — de stadsprivilegiën ter bezwering werden voorgelegd, [2]) zulks te doen. Op 15 Juni '79 — dus meer dan 'n jaar daarna — werd door den Magistraat nog steeds bij hem aangedrongen op *„de besegeltheyt* [3]) *van de confirmatie van alle der stadtprivilegiën ende oude hercommen volgende de privilegiën van wylen hooger memorien Heer Hendrick van Bouterssem, in date den 9 May anno 1398*".

Sr. Jan d'Ayala, als oudste der burgemeesters, voerde in de vergadering van dien dag daarover 't woord. Daarop verklaarde de Markies *„dat hy begeerde* [4]) *terstondt*

1 Dr. Meindersma, t.a.p. p 316. Maar Baselis in zijn „Explooten' a w. p. 31 noemt hem Gerardus Pauli.

2) Den 6en Juni 1579 was den Markies alweer verzocht „de confirmatie van allen den privilegiën ende poincten alreede overgegeven ende alnoch over te geven gelijck wylen hooger memoriën, Heer Jan van Glimes ende andere Heeren bij houwelijck gecomen zijnde aende erffiochteren van Bergen gedaen hebben", Res. a.w. f. 34 verso.

3) Res. a.w. f. 37 verso.

4) Res a.w. f. 40. G. van Kinschot was griffier.

Genoemde d' Ayala was 'n afstammeling van Gregorio de Ayala' 'n Spanjaard, die zich in 1534 te B. o. Z. vestigde als „Concepteur der draperye". Deze (en nog andere Spaansche lakenbereiders) had in 1524 met de stad Haarlem een overeenkomst gesloten, jaarlijks driehonderd halve lakens te bereiden (Brugmans, Het Staatk. en Maatsch. Leven der Steden p. 357, 358). Kort daarop komt hij in Antwerpen voor en vandaar vestigt hij zich, met al zijn handel en koopwaren en z'n gezin te B. o. Z., waar hij 'n tijdelijke opleving bewerkte van de stedelijke lakenindustrie. Jan d'Ayala, die in 1554 poorter van B. o. Z was geworden — hij kwam

de stadt te geven de besegeltheyt die sy versochten, mits dat die van der stadt hem souden geven besegeltheyt van tgene by gescrifte was vastgestelt ende tot zijnder ordonnantie by Kintschot was opgelesen".

Hij stelde dus aan de stad nog eischen. Hij had echter goed dienen te begrijpen, dat juist de overgang der stad in 1577 haar in zijn bezit had gebracht. En dit dan nog door zijn huwelijk met de erfgename van zijn voorganger. In die omstandigheden nog eischen stellen, werd door het stadsbestuur waarlijk al te gek gevonden. Het weigerde dan ook het gevraagde toe te staan. Wederzijds zijn toen harde woorden gevallen. d'Ayala is zelfs zóó onparlementair geweest, dat de stads-secretaris 't beter vond, diens woorden niet te notuleeren. De vergrijsde magistraat d'Ayala trok echter géén zijner uitdrukkingen terug, ja, voegde er aan toe: „*dat hem nyet de pyne weerdich en gaff om tantwoorden op het seggen van eenen jongen melckmuyl ende tgene hy geseght hadde zijns persoons aangaende, dat hy de waerheyt spaerde ende daeraen valschelycken looch*". [1])

De Markies ging daarop boos heen en alzoo *scheen* er nog niets tegen hem bereikt. Denzelfden dag heeft hij echter nog toegegeven.

* * *

Tegelijk met deze moeilijkheid, had de Markies tengevolge der algemeene landspolitiek nog andere zorgen. Zoo was in de vergadering van den Breeden Raad dd. 26 Febr 1578 in tegenwoordigheid van den Markies, doch tegen diens zin, besloten, „*dat Zijne Exc*[tie] *in dese stadt laete commen twee vendelen soldaeten tzy uuyt Hollant oft Zeelandt, dewelcke van de Staten sullen betaelt worden*". [2])

De Markies heeft hunne komst zooveel mogelijk tegen gehouden. Als Katholiek begreep hij, dat de stad zich

ook uit Antwerpen — is o.a. in 1558 buitenburgemeester, 1559 weesmeester. In 1562 lezen we „dat hy poorter van Bruessel was gewordden" (Ordonn. 1558-'68 met sloten Breeden Raad f 178). In *1573* is Jan d'Ayala opnieuw buitenburgemeester (Res. 1572-'78 f. 5 ro).

1) Res. a.w. f. 40 verso. 2) Res. 1574-'78 St. Arch. B. o. Z. f. 190 recto.

daarmee tot de partij van Holland en Zeeland zou keeren, en deze gewesten zouden zeker anti-papistische troepen binnen zijne stad legeren. Wij vernemen van hun komst niets meer, tot den zomer van 1579. Aanleiding dat dit onderwerp toen weer naar voren kwam, was het feit der inneming van Maastricht door Parma (1579, Juni 29). Het verlies van dit belangrijk strategisch punt was voor den Prins van Oranje een gevoelige slag. Diens aandacht richtte zich daarom aanstonds naar een ander bedreigd punt, eveneens strategisch van groot belang: Bergen op Zoom, dat, als gelegen aan de Schelde, de toegangswegen naar Zeeland a. h. w. beheerschte. Het behoud van Bergen op Zoom door de Staatschen, was daarom voor laatstgenoemd gewest van 't grootste belang. In Zeeland zag men dat ook zéér wel in. Prins Willem en de Staten van dit gewest, richtten om die reden reeds enkele dagen na den val van Maastricht 'n vleiend schrijven aan het Bergsche stadsbestuur, waarin zij, wijzend op het Maastrichtsche voorbeeld, de vrees uitdrukten, dat zijn stad óók door de Spanjaarden zou veroverd worden. Om tegen 'n dergelijken overval gevrijwaard te zijn, boden zij aan, dat de stad *gratis* twee vendelen Zeeuwsche soldaten zou innemen. Daar is toen te B. o Z. zwaarwichtig over gedelibereerd, de vroedschap daar was het er tamelijk gauw over eens, dat de troepen er moesten komen: „*nogtans nyet sonder swaericheyt*", legde de Markies er zich bij neer. Dank zij den uitdrukkelijken wensch, zoowel van den Markies als van Oranje, werd echter eene acte opgesteld, waarin op behoorlijk omschreven wijze werd aangegeven, waaraan die troepen zich moesten houden, wilden ze in Bergen toegelaten worden. 't Zegel der Staten van Zeeland moest als waarborg voor 'n goede naleving dienen.

De soldaten zouden bijv. 'n eed van trouw aan den Markies moeten afleggen en beloven de rechten en privilegiën der stad te eerbiedigen; de Markies kreeg het recht aan die troepen 't wachtwoord uit te geven. Hoe

zeer men echter te B. o. Z. de Zeeuwsche krijgers wantrouwde, blijkt wel hieruit, dat vastgesteld werd, dat de sleutels der stad zouden blijven in handen van hen, die ze vroeger altijd bewaard hadden.

Inzake den godsdienst bevatte deze satisfactie — zoo mogen we deze acte wel noemen — 'n uitvoerig artikel. We geven 't hier in 't origineel weer:

„*Dat de voorscr. Cap(itaine)n ende soldaeten den feyte van de religie aengaende, hen sullen reguleeren volgende den concepte ende provisionnele accorde, gemaect ende alhier gepubliceert, respective den Xen ende XIXen Octobris ook beyde lestleden, ende dat doende, de kercken, cloosters en gheestelijcke persoonen, in vrede ende ongemolesteert te laten, zonder deselve eenich hinder, letsel oft moyennisse, oft ook daertoe raet oft daet gevene, in eenigher hande manieren, ende oft by iemanden anders sulx geschiede, dat zy tselve tot heurder kennisse gecommen zijnde, zullen beletten ende den officier tegens dovertreeders van de voorscr. concepte ende provision nelen accorde doen, alle hulpe ende assistentie van wat religie dezelve overtreeders soude mogen zijn*".

Den 22^en^ Juli 1579 reeds, deed 'n vendel Zeeuwsch krijgsvolk van den gouverneur van Walcheren, Alexander de Haultain, zijn intrede in de stad.[1])

* * *

1) Deze onderhandelingen staan niet opgeteekend in Resol. 1578-'82 a w., maar in 'n afzonderlijk Register met Res. van den Breeden Raad 1579-'84, fol. 12 te beginnen. De geciteerde passus over den godsdienst op f. 19 verso. Heel deze correspondentie zal binnenkort het licht zien in het „Archief van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen." Hoe loyaal de Markies het verdrag nakwam en aanvankelijk *niet* zoo Spaanschgezind was, lezen we uit 'n besluit van Nov. 1579, dat we aantroffen in Res 1578-'82 f. 53 verso: „Alzoomen int seker verstaet, dat eenige persoonen ende ingesetenen deser stadt dagelicx hun vervoirderen te schryven, handelen ende te communiceeren, met den Spaignarden ende vianden van dese landen, dair deur den selven zeer wordt versteret ende van alles wordt geadverteert, tenderende tot grooten achterdeele van dese stadt ende den gemeenen lande ende oick directelijck tegens den placcaeten daer tegens gemaect ende gepubliceert, Soo ist dat mynen *genadigen Heere den Marquis*, Drossaeth, Schouteth, Borgemeesters ende Schepenen deser stadt begeerende hier inne te voorsiene, verbieden ende interdiceeren eenen yegelijck, van wat qualiteyt, hy zy eenige brieven oft advertentien aende voirscr. vianden te doene off te schryvene, noch eenige victualiliën henluden aen te voeren, directelijck oft indirectelijck, op verbeurte die contrarie deser ordonnantie gedaen sal hebben, van arbitralijeken gecorrigeert te worden, volgende den placcaten, alhier lestmaal gepubliceert den Vden Aprilis XVc LXXIX tich"

We kunnen begrijpen, dat de houding van den Markies in deze kwestie, waar de geheele stad van op de hoogte was, er stellig niet toe bijgedragen heeft, het respect van een deel der burgerij voor hem te verhoogen. De vroedschap van B. o. Z., die in de jaren 1568-'77 geleerd had haar eigen weg te vinden, had dan ook heel wat vóór op den jeugdigen Markies. Haar zedelijk overwicht gaf den doorslag tot de inlating der Zeeuwsche krijgsmacht. Jan van Withem had wel geprobeerd daartegen op te tornen, maar dat ging hem niet af.

Daarbij kwam, dat zijn Katholiciteit voor velen 'n „Spaanschen" bijsmaak had gekregen. De Hervormden van B. o. Z. hebben daar gebruik van gemaakt. Alléén te zwak iets te ondernemen, heeft de komst van het *Zeeuwsche* garnizoen hun positie versterkt. Toen een jaar later Fransche troepen in de stad gelegerd werden, werden ze in staat gesteld zich te keeren tegen het Katholiek bestuur van B. o. Z. en hun afkeer van het Katholicisme tot uitbarsting te brengen.

* * *

Omtrent de aanleiding tot die eerste uitbarsting van hun fanatisme te B. o. Z. tasten we volkomen in het duister. De geschiedschrijver S c h o t e l zag in de Minderbroeders de sterkste tegenstanders der Hervorming in onze landen. Enkele feiten, in onze vorige hoofdstukken vermeld, wijzen er op, dat hun werkzaamheid binnen B. o. Z., ook in die richting ging. 't Gevolg hiervan is geweest, dat kerk en klooster der Minderbroeders-Observanten, sinds 1464 binnen B. o. Z. gevestigd, *het eerst* ten prooi vielen aan 'n plundering, die wel niet minder gruwelijk was, als die elders in 1566 door den Beeldenstorm werd aangericht.

Op Maria-ten Hemel-opneming (15 Aug.) 1580, werd genoemde kloostergemeenschap uiteen gejaagd, en haar kerk en klooster geplunderd. [1]) Alles wat waarde had

1) Bijlage 3, „den XVen Augustus 1580 is alhyer binnen der stadt by dien van de gereformeerde religie geraseert het klooster van de minnebroeders ende deselve minnebroeders daerbuyten gejaecht ter grooter verdriete van het geheel", Tax. a w. p. 216.

werd toen door de plunderzieke soldaten en opstandige burgers geroofd, als ornamenten, kasuifels en kelken. Tin, houtwerk en meubels waren eveneens welkome buit. De baldadigheid ging zelfs zoover, dat 't lood van de daken dier gebouwen werd getrokken. 't Stadsbestuur beval daarop aan de *burgers*, om alles wat ze ontvreemd hadden terug te brengen en verbood tevens van de soldaten dergelijk gestolen goed te koopen of in bewaring te nemen. Ondanks dit verbod en het weinige, dat in 't klooster en kerk nog restte, bleven deze gebouwen nog aan plundering blootgesteld. Eind Augustus 1580 besloot daarom de Raad, om verdere ongeregeldheden te voorkomen, ze geheel te doen amoveeren. De opbrengst zou de Magistraat dan gebruiken ten behoeve der Minderbroeders (1580, Aug. 18).[1]) De gebeurtenissen namen echter 'n zoodanigen keer, dat daar niet veel van terecht gekomen is. Blijkens diezelfde ordonnantie, moeten de kloosterlingen toen nog, althans weer in de stad aanwezig zijn geweest, om hun geestelijke werkzaamheden te hervatten. Brave Katholieken zullen de daklooze „graubruers" wel 'n goed tehuis verschaft hebben. Markies en stadsbestuur waren hen zooveel ze konden terwille, doch zij moesten zich houden aan de bepalingen der satisfactie. Toen dan ook de kloosterlingen eind Augustus 1580 aan den Markies een verzoekschrift richtten tot het verkrijgen eener subsidie, teekende Jan v. Wittem op den rand er van aan, dat dit *„in allen gevallen contrariëert de religionsvrede van de Geuniëerde Provinciën"*.[2])

Iets anders verkregen ze wel. De Minderbroeders waren gewoon 's Zondags en op Heiligendagen openbare predicaties te houden. Vele Bergenaren woonden die bij. Tengevolge van de furie van 15 Aug. 1580 dreigde deze nuttige gewoonte op te houden. Uit zorg voor den Katholieken godsdienst werd toen *„Broeder ende Mr Henric Wishagen, gardiaen van denselven convente"*, den 28sten Aug. van dat jaar door Markies en stadsbestuur aange-

1) Bijlage 4. 2) Taxandria XXIX a.w. p 216.

zocht om te „*continueren in deselve predicatie binnen der grooter kercke alhier . . . omme alle Sondaeghen ende heylighe daghen voirscr. des achternoens van een ure totten tween het woordt Goidts te prediken*". Tevens werd hem toegezegd, dat hem daarin „*gheen obstakle te geschieden maer ist noot alle behulp ende bijstant*", zou gegeven worden. [1])

* * *

't Is stellig een te gunstige gedachte, als we zouden meenen, dat ná die uitbarsting van 15 Aug. 1580 te B. o. Z. alles weer z'n gewonen gang ging. We hebben daarover weliswaar geen gegevens, maar als we veronderstellen, dat de Katholieken van die stad daarna erg lastig gevallen zijn, is dit, gezien de gebeurtenissen elders, niet ongemotiveerd.

Als 't October 1580 is, trekt Jan v. Withem zich terug achter de beschermende muren van zijn Wouwsche kasteel „*mits dat men alhier weer garnisoen inne wilde nemen, dwelck zijn Gen. verstonde te zijne ende te tenderen ten diminutie van zijnder auctoriteyt*". [2]) 't Was toen toch de uitdrukkelijke wensch van den Prins van Oranje en de Staten-Generaal, dat de stad zou opnemen kapitein V i n c e n t [3]) met z'n compagnie, omdat Parma 'n aanslag op deze stad in 't zin had. De Raad stond dit om „*het meeste quaet met het minste te verhueden*" toe, mits die soldaten „*besweren de poincten ende artikelen bijde soldaten van Zeelandt ende andere alhier liggende besworen*" (1580, Oct. 28).

De ondervinding had echter den Markies overtuigend genoeg geleerd, hoe de satisfactie nagekomen werd door de militairen en op welke wijze zijn gezag werd onderstboven geloopen. Daarom ging hij heen, maar hij scheen te vergeten, dat de stad nu vrijwel aan zichzelf was overgelaten. Van dien „verweesden" staat is toen door de Hervormden handig gebruik gemaakt.

* * *

't Was op den *8en Nov. 1580*, dat alle godsdienstige gebouwen te B. o. Z., als kerken en kloosters ten offer

1) Bijlage 5. 2) Taxandria t a. p. p 217. 3) Bijlage 6

zijn gevallen aan 'n nieuwe furie der plunderende soldaten van haar garnizoen, gretig daarin bijgestaan door het gepeupel onder de burgers der stad. Slechts weinige aanteekeningen zijn er nog, die ons kunnen inlichten over deze vernieling. Zij zijn de volgende:

De groote parochiekerk van St. Geertrudis op de Markt werd „*op dien VIIIen der voirscr. maendt Novembris*[1]) *byden soldaten ende gereformeerden innegenomen, ende teenemale van binnen berooft*".

Daar werden dus de beelden der heiligen verbrijzeld en zooals verder blijkt, werden er zelfs de graven der dooden niet gespaard: De Markiezen bezaten in de Sacramentskapel dier kerk 'n fraaien grafkelder. Welnu, bij deze plundering is „dese sepulture binnen en buyten ontbloot geworden van alle hetgheene wechdraghens weerdich was".[2]) Alles trouwens wat waarde had werd meegenomen: zeker het makkelijkste en 't beste, het geld:

„*Item*[3]) *alzoo de (offer)blocken in der voorscr. kercken egeene van allen zedert in de Goede Weke anno XV^C tachtentich noynt opengedaen en zijn geweest, ergo mits der destructie van der kercke van dijn jare — nyet*".

Kostbare missaals en de koorboeken der kanunniken lieten de beeldstormers er ook niet liggen. 't Minste nadenken zei hun, dat daarvoor later 'n fatsoenlijke som kon bedongen worden. Vandaar dan ook:

„*noch betaelt*[4]) *aen Adriaen vander Creke voir zekere boucken uuyter chore uuyt handen van den soldaten te lossen . V Kg*".

De geestelijkheid van B. o. Z., die zich toen schuil moest houden of inderhaast gevlucht was, had — in stellig al te groot vertrouwen op de overheid — verzuimd, de noodige voorzorgsmaatregelen tegen plundering te nemen. De H. Vaten bijv. waren door haar niet weggenomen, en het H. Sacrament is bij het tumult waarschijnlijk niet voor onteering bewaard gebleven, zooals te vermoeden valt uit het volgend besluit der vergadering van den Binnenraad (1581, April 25):

1) Reken. Kerkfabr. St. Arch. B. o. Z. 1580 f. 1.
2) G. C. A. Juten Oud-Bergen, a. w. f. 192.
3) Reken. Kerkfabr. a. w. f. 3 vo. 4) Idem, f. 12 recto.

„datmen[1]*) alnoch seker silverwerck gecommen, soe van de capellen als anderssints, berustende op de rentmeesterscamer, tot stadsproffyte onder behoorlijcken inventaris sal vercoopen, te weetene drye kelcken, silveren cruys, ende een ciborie van den H Geest, behoudelijck dat men den H. dom (= H. Sacra*ment Sch.*) sal uuytnemen ende tselve wel bewaren".*

Uit de notulen van de vergadering van den Raad van enkele dagen later, zien we, welke die voorwerpen zijn geweest:

„in dese vergaderinghe[2]*) is ontboden geweest Cornelis Pluym, silversmit, die aldaer in presentie van mynen Heeren heeft gewogen seker silver gecommen van eenige capellen, naemptelijck, drye kelcken vergult met een silveren cruys ende wecht*

het cruys ..... XXIII oncen min een achtste.

den kelck van het H. Cruys ..... XIX oncen.

den kelck van St^e Mertten ..... XIIII oncen min een grut.

den kelck van Sinte Peeterss ..... XIII oncen min een VIII^ste deel".

Dat waren dus alléén de kelken der kapellen, die men in de stad had, want de Markies had reeds eenigen tijd tevoren (1581, Febr. 20) aan de Schepenen verzocht, aan zijn rentmeester Alexander Willemss., *„onder behoorlycke inventaris*[3]*) over te leveren ettelycke resterende ornamenten van de groote kercke, naemptelijck sekeren missen kelck, ciborie ende eeniche H. Olie vaetkens ende alle andere die opte rentmeesterscamer berusten mogen ende sal hem dese dienen tot ontlastinghe".*

Deze vraag blijft 'n vraag: Hoe was de stad in het bezit daarvan gekomen? Immers de rol van medeplichtige aan de beeldstormerij mogen we hare regeering niet direct toeschrijven, gezien hare pogingen om het Katholicisme terwille te zijn.

Vóórdat de goudsmid de kleinoodiën taxeerde (1581, Maart 15), was besloten *„soomen verstaen*[4]*) heeft van Goirle, dat Gielis de Reygere heeft veel silverwerck vander*

1) Res 1578-'82 a. w. f. 111 vo. 2) Idem, f. 112 recto, 1581 April 29.
3) Id. f. 102 b recto. 4) Id. 104 vo.

kercken, oftmen hem nyet en sal porren, dat hy het selve silverwerck over brenge in handen van den gecommitteerde om te vercoopen ende de penningen te employeren als vooren, off, dat hy de voirscr. gecommitteerde ende Heeren dairvan sal contentenuen geven".

Gielis de Reygere was 'n kerkmeester der St. Geertrudis kerk over 1580. Om eenige kerkschulden te voldoen, had hij bij gebrek aan geld 't een en ander moeten verkoopen.[1]) Dat was in de gegeven omstandigheden onvoorzichtig. Want nu lekte uit — zoo hij het tenminste verborgen hield — waar nog kerkbezit was. Hij werd derhalve aangezet alles in te leveren, en hij heeft dat gedaan, dat zien we duidelijk uit het feit, dat het zilveren kruis getaxeerd werd. Later zijn de kostbaarheden verkocht ten voordeele der stad om met de opbrengst ervan, noodzakelijke reparatiën aan de haven te doen. *Alles* is echter toen door haar niet verkocht: den 16[en] October 1582 werd toch besloten „*datmen*[2]) *den silveren calix met het patina, gedient hebbende voir den misdadigen misse placht te doene, tot een silvere schale sal diverteren*" en deze zou schenken aan M e g a n c k, toen griffier der Staten van Brabant, die de stad wel 'ns 'n plezier had gedaan.

* * *

1) In de Rek Kerkfabr. a w. f. 12 verso lezen we:

„Heeft dezelve Reyger naer de brekinghe van de voirscr. kercke vercocht eenich silver, dwelck hy in handen hadde, der zelver kercke competerende, bedragende *volgende de kennisse by henluyden rendant dairaf genomen, ende oick naer uuytwysen der hant van den cooper* ter somme van *driehondert negenentwintich kar. g. XIIII st.* (blykende byde coopcele ende quitantie) soo dat hij, de Reygere, voir de reste tot zijnder tachterheyt toe, bedragende boven 't zelve vercocht silver *hondert XLII Kar g XIII½ s. X sc.*, alnoch in handen heeft eeniche percheelen, als twee vergulde keleken, met hueren toebehoiren, eenen evangeliebouck met silver beslagen, een zwarte flouweelen pelle met twintich lapkens (ende vijfne leren tappyt kleederen, ende eenich reep oick al den voirscr. kercke aencomende).

(Daarnaast staat:)

Ende aengaende het resterende silverwerck ende kerekengewan hier inne gementionneert, mitsgaders alle dander silver de kercke toebehoorende, als naemptelijck seker silveren cruys etc., in desen text nyet gementionneert, sal de voirscr. Reyger gehouden wesen tselve terstont over te leveren in handen vanden magistraet om daermede gedaen te wordden naer behooren, daertoe de rendanten gehouden sullen worden hun debvoir te doene.

2) Res. 1578-'82 f. 171 recto.

Documenten.

C.

De volgende bijlagen zijn copiën van stukken, voorkomende in de RESOLUTIËN 1578-'82, Stadsarch. B.o.Z. Zij behooren bij Hoofdstuk VI der studie. Aangegeven is, op welke folio van genoemd register het stuk aanvangt.

fol. 15vo **1.** 1578, Oct. 19. Alzoo bij Drossaert, Schouteth, Borgermeesters ende Scepenen derselver stadt geordonneert ende opden X den Octobris lestleden gepubliceert ende ten aenhooren van eenen iegelijcken ter puyen affgelesen is, dat nyemandt, het ware vander ouder oft nyeuwer religie, deen den anderen en souden mogen injurieuse, affdraegende oft seditieuse woorden naergeven oft naeroepen, in eenige manieren, misdoen met woorden oft met wercken, alles op de pene daertoe staende, ende dien al nyettegenstaende men bevindt, dat eenige quaetwillige ende oproerige persoonen hen vervoordert hebben te doene ter contrarien, tot ontstichtinge ende verargeringe van deuchdelijcke persoonen, mitgaders tot schimpe ende ondeucht respectieve vanden religiën, dwelck ingevalle het toelaten oft langer getollereert ende verdraegen werdden, soude causeren zeer vele quaets als twist, vechterijen oft andere diergelijcke quaede accidenten oft inconvenienten, om alle dwelck te verhoeden ende daerinne tijtelijck te versiene ende alle inconvenienten te obvieren, is bijden heeren voirscr. geordonneert ende gestatueert tgene des hier naer volght:

Inden iersten, soo wie bevonden sal wordden, eenige dichte oft brieven gesloten oft ongesloten, die fameulx oft schandeleux sijn, soo wel tegens deen als dandere religie, oft iemanden van dien, int generael als int particulier gedicht, gemaeckt oft onder tvolck gestroot, oft deur de doren, poorten, oft vensteren gesteken oft geworpen te hebbene, mitsgaders geworpen te hebbene met steenen oft andere instrumenten in eenige kerken oft cappellen, dat alsulcke voer deerste reyse sal gevallen sijn inde pene van 20 Kar. gld., te bekeerene in duyven, deene den Heere, het tweede de stadt, ende het derdde den aenbrengere, ende indyen sij tgelt vande pene nyet en connen gefurneren, selen openbaerlijck gegeeselt wordden op een schavot, sulx datter d bloet naervolght, *ende werdden geseght uuyter Stadt, Marcquisaet van Bergen ende der Heerlicheyt van Borchvliet,* ende daer nyet binnen mogen commen, binnen eenen jare ende diegene, die de macht hebben de voirscr. 20 K. g. te betaelen, selen nyettemin uuytgeseght wordden een jaar, ende binnen middelen tyde nyet inne moge commen op pene van openbaerlijck gegeesselt te worddene als voren.

Item, voer de tweede reyse 30 K. g. ende uuytgeseght te worddene voer drye jaren ende nyet wederomme inne te mogen commen, binnen de voersc. tijde opde pene van criminelijck gecorrigeert te worddene, ter arbitratie vander justitie.

Publicatum opden 19en Octobris '78 present mijnen Heer den Schouteth, Borgermeesters ende Scepenen.

fol. 43vo **2.** 1579, Aug. 16. Alsoomen dagelicx ende hoe langer soo meer bevindt doer menichfuldige clachten, die gedaen worden van vele ende diversche persoonen, soo geestelijck als weerlijck, dat de gelazen van de kercken, cloosters, ende oock van andere goeden luden huysen met slingers, soo van coorde als van houte, steenen, clootboghen, buysen, clootpijpen ende andere instrumenten worden gebroken, in stucken geworpen ende gescheyndt, alsoo een yegelijck tzelve genouch mach sien aen de gelazen vander grooter kerck alhier; wordt midts dyen zeer scherpelijck verboden eenen yegelijcken, dat hij hem wachte met eenige slingers, steenen, houte oft andere wapenen te worpen, met busse, boghe, clootboghe, clootpijpe oft anderen instrumenten te schieten, slingeren oft worpen in eenige gelazen vander kercken, cloosters, godtshuysen oft anderssints der luden huysen oft oyck van buyten binnen yemants beloke te schieten, slingeren oft worpen, op te pene, dat diegene, die bevonden sal worden alsulcx gedaen te hebben sal verbueren telcke reyse 4 K. g., ende hiervore sal elck man ende wijff, opperste vanden huyse gehouden sijn inne te staene voer hen selven, sijne kinderen ende alle sijne familie, ende sal de Drossaeth oft Borgermeester van buyten altijts eedt mogen nemen van eenen yegelijcken, daer hij op sal vermoeden, te converteren de voorscr. breucken in dryen deen derden deel tot behoeff van den Heere, het tweede deel der stadt ende het derde den aenbringer, dat oick nyemant hem en sal vervoirderen, jonck oft oudt, wie hij zij, inne te climmen oft te gaen inde goede luyden hoven, boomgaerden om dat fruyt te nemen ende aff te plucken op gelijcke pene.

fol. 80ro **3.** 1580, Aug. 17. Ordonnantie, waermede eenen yegelijcken bevolen wordt, die eenighe goeden binnen den clooster vande Minnebroeders genomen hebben, weder te brengen, enz.

Alsoo deur het fortselijck invaderen ende berooven van het Minrebroedersclooster metter kercken, opden 15en deser jegenwoordiger maendt Augusti aengericht, deselve Minnebroeders Godt betert, meestal sijn verstroyt, abandonnerende alle heure goeden, ende wesende geinformeert, dat vele ende diversche borgers ende

inwoonders alhier, onder tdexel van dyen ende daer deure tot petulancie geanimeert sijnde, hen hebben vervoordert mede te plunderen ende ewech te nemen, diversche ornamenten ende kercken chiraet, als casuyffels, kelcken, alben ende diergelijcke gereeschap, midt oock alle tgene denselven clooster toebehoorende, als tennewerck, houtwerck, ijserwerck, metaelwerck ende alderhande meublen, ende voorts meer aff te breken ende ewech te nemen vander selver kercken, het loot ende andere structuren, al tot onsen grooten leetwesen ende verdriete, Soe wordt van wegen ons Gen. Heeren den Marcquis, bij mijne Heeren Drossaeth, Schouteth, Borgermeesters ende Schepenen omme dairinne te voorsiene, ende alle voordere inconvenienten te schouwen, geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren wel scherpelijck, bij desen dat alle alsulcke haentplichtige borgers ende inwoonders deser stadt, van wat religie off conditie die zijn, jonck off oudt,terstont naer de publicatie van desen ende binnen sonneschijn gehouden sullen wesen, alle alsulcke berooffde ende ewech genomen goeden wederom te brengen opden staidthuyse alhier, sonder die te verminderen, op pene van dat dieghene, die bevonden sal wordden alsulcke berooffde goeden te hebben ende te behouden, gestraft te worddene, als deghene die van dreffte aengesproken sijn, daeraff verwonnen souden moghen wesen.

Ende alsoo oock diversche inwoonders ende borgers hen vervoorderen ende practiseren, alsulcke goeden ende meublen vande soldaten ende andere tot cleynen ende vilen prijse op te coopen, daer deure de voirscr. soldaten ende andere quaetwillighe getrocken wordden tot meerder quaet, ende om gelt te crygen, de andere ende resterende goeden noch dagelijx rooven ende affbreken, om dwelck te verhueden soo vele doenlijck is, wordt insgelijx van wegen als boven geordonneert ende gestatueert, dat nyemant wy hij sij, oude cleercoopers, borgers ende ingesetenen deser stadt, hen en sullen vervoorderen vande voirscr. soldaten eenighe alsulcke ornamenten oft andere goeden te coopen, doen oft laten coopen, noch deselve goeden aen te slaen, oft bij mangelinghe ende anderssints te incorporeren op pene vande verbeurte vande selve goeden, ende arbitralijck gecorrigeert te wordden, naer gelegenheyt vande saecken.

Aldus gedaen, gesloten ende geordonneert opden 17en Augusti 1580, bij mijnen Heeren Drossaeth, Schouteth, Borgermeesters, Schepenen ende Rentmeesters deser stadt, ende ten selven daeghe ter puyen aff gepubliceert.

fol. 81ro **4.** 1580, Aug. 18. Consent om te moegen affbreken eenighe huysinghen ende structueren vande Minnebroedersclooster.

Opden 18en Augusti 1580 vergadert sijnde den binnen raedt, te weetene, mijn Heere den Schouteth, beyde de Borgermeesters, Jan Cornelissen, Marten van Cleve, Peeter Willeboorts, Pauwels van Veltwijck ende Jan Peeterssen, rentmeesters, ende mijnen Heere de Borgermeester van buyten aldaer proponerende ende verhalende, hoe dat mijnen Heer de Marcquis, de Gardiaen ende andere Minnebroeders alhier hadde toegelaten, mits het invaderen van heuren clooster, als hier vooren verhaelt staet, ende dagelijx soe langer hoe meer de huysinghe ende andere structuren worden affgebroken, gedemolieert ende te nyete gebrocht, dat sijluyden oversulcx deselve voorts tot heuren proffyte souden moegen doen affbreken etc. Hebben mijne Heeren insgelijx voor soe vele in hen is, ende omme de meeste schaede mette minste te verhueden geconsenteert inde voirscr. aiffbrekinghe, ende dat deselve oversulcx de voirscr. huysinghe tot meesten proffijte sullen laten insetten ende vercoopen, tsij op daghe oft anderssints, behoudelijck, dat de penningen daeraff te procederene, sullen commen in handen van den magistraet, om deselve geëmployeert te worddene tot behoeve vande voirscr. Minnebroeders pront equitatis.

fol. 81vo **5.** 1580, Aug. 28. Consent gegeven den Guardiaen vande Minnebroeders, om te moeghen prediken inde groote kercke.

Allen den ghenen etc. Wij Jan de Withem, Marcquis van Bergen opden Zoom, Graeve van Walhain, Heere van Bersele, etc. ende Borgermeesters, Schepenen ende Raedt der voirscr. stadt, salut. Doen te weetene, alsoo deur het invaderen ende beroeven vanden Minnebroeders clooster onlancx binnen deser stadt geschiet, deselve Minnebroeders ende predicanten al sijn verstroyt, ende de continuele ende ordinarise predicanten des Sondaeghs ende heylichsdaechs tot grooten gerieve vander gemeente wordden achter gelaten, ende omme dairinne te voorsiene, tot voordeele des H. Evangeliums ende gerieff vande gemeente, die opte selve daeghen aldaer gewoonlijck waren te gaen ter predicatiën, soe ist, dat wij om nutschap ende omme daerinne te voorsiene hebben versocht, Broeder ende Mr. Henric Wishagen, Gardiaen vanden selven convente, ten eynde hij daertoe soude willen verstaen ende continueren inde selve predicatie binnen der grooter kercke alhier, ende naerdyen hij tonser bede ende begeerte daertoe bereet is te verstaene, maer beduchtende dat hem daerinne eenich obstakel soude moeghen geschieden, versueckende oock eerst daertoe geauethoriseert te wesen, hebben denselven daertoe geordonneert ende gecommitteert, ordineren ende committeren mits desen, omme alle

Sondaeghen ende heylige daghen voirscr. des achternoens van een ure totten tween, het woordt Goidts te prediken, gelijck hij tselve gewoonlijck is geweest te doene binnen den voirscr. convente. Versuecken ende begeren dairomme denselven hierinne gheen obstakle te geschieden, maer ist noot alle behulp ende bijstant. Ende des toirconden etc. Actum 28 Augusti 1580. Present mijnen Heere de Schouteth, beyde de Borgermeesters, Cornelissen, Adriaenssen, Cleve, Peeterssen, Staple, Veltwijck et Vriese.

fol. 88ro **6.** 1580, October 28. Vergaderinghe vanden binnen ende buyten raede, gehouden tot Berghen opden Zoom desen 28en Octobris 1580, alwaer oock present waren de raedtsluyden hier onder gescreven ende eenighe capitaynen vande borgerye.

Raedtsluyden: Adriaen vande Creke, Geeraert Servaessen, Raphyn Janssen, Antheunis Melis ende Herman .....

Capitaynen: Willem Ossecop vanden hantboge, Cornelis Hernickman vande coloveniers, Willem Houck, met eenighe van heure officieren.

Naerdyen mijne Heere de Borgermeester van buyten, mijnen Heeren comparanten hadde verthoont ende bijden Secretaris doen oplesen de brieven van sijne Hoocheit, Excie ende Staten van Brabant respective in date, eerst de voirscr. brieven van sijne Hoocheyt den 21en Oct., van sijne Excie den 20en Oct., ende die vanden voirscr. Staten den 17en Oct. al lestleden, tenderende, ten eynde datmen binnen deser stadt soude innemen ende logeren den capitayn Vincent met sijne Compaingnie ende dat mits de tydinghen ende advertentien, die de voirscr. sijne Hoocheyt, Excie ende Staten hadden vande interprinse ende aenslaeghen, die den gemeenen viant op dese voirscr. stadt hadde ende de voirscr. Borgermeester oock mondelinge hadde verhaelt, het wedervaren van sijne commissie tot Antwerpen, soe aende voirscr. sijne Excie als aen den Staten gedaen, om vande voirscr. Compnie te moeghen wordden ontlast ende den cleynen troost, die hij aldoer hadde vercreghen ende nyet mogelijck en is dairaff ontslaeghen te wordden, heeft begeert het advys ende opinie vande voirscr. comparanten ende naerdyen den voirscr. ouden Raedt, Raedtsluyden ende Capnen dairoppe vertrocken waren, ende wederom binnen gecommen sijnde, heeft de voirscr. Borgermeester *capitatim gevraeght heure opinien, ende is bij vervolge van de meeste opinien gesloten ende geresolveert*, datmen om alle voordere inconvenienten te schouwen ende het meeste quaet met het minste te verhueden, de selve compaingnie sal inne laten ende doen besweren de poincten ende artikelen bijde soldaten van Zeelandt ende andere alhier liggende besworen, ende datmen deselve voorts, mits dat

sijluyden sijn onversien van gelde, sal doen leeninghe van 100 pnd. off 200 Kar. guld., ende dat vander stadtswegen sonder cost off last vande gemeente.

fol. 89ro **7.** 1580, Nov. 11. Vergaderinge van mijne Heeren Wethouders der stadt Bergen opden Zoom opden 11en Novembris 1580, alwaer present zijn geweest mijne Heeren de Drossaeth, Schouteth, den Borgermeester van binnen, Jan Cornelissen, Pieter Willeboorts, Jan Peeterss., Cornelis van Staple, Sr. Pauwels van Veltwijck ende Jacques de Vriese, schepenen, Jan Peeterss. ende Johan Basijn rentmeesters.

(Daarnaast stond:) *Van dese poincten ende articulen met onsen Gen. Heere de Marcquis gecommuniceert hebbende, is op elck geresolveert 't gene hier naer volght ende dat op den slote van Wouwe, desen 12 Novembris '80.*

Memorie voor de gecommitteerden hier onder geruert.

dat de gecommitteerden om bij sijne Gen. te reysen, sullen met de selve zijne Gen. communiceren dese naervolgende poincten, dairoppe hem sal gelieven te gheven sijn advys.

1. Dat zijne Gen. sal gelieven te stellen eenen Rentmeester, die annoteren sal alle de goeden, de geestelijcken persoonen aengaende, mitsgaders de andere, breeder in de articulen vande resolutien vande Staten van Brabant begrepen.

(Daarnaast stond): *Hiertoe nomineren wij Jan Thomas, onsen Rentmeester vande domeynen in onser stadt ende quartier van Bergen, waertoe hem behoorlijck Commissie bij ons sal worden gedepescheert.*

2. Wat men met de kercke vanden Baghijnhove, vande crancken huyse ende vanden anderen plaetsen, den voirscr. Baghijnhove aengaende ende toebehoorende, doen sal.

(Daarnaast stond): *Dezen voornoemden Rentmeester sal dese kercke ende materialen, oock de muyren rontsomme, bij advyse ende assistentien vanden magistraet terstont gaedeslaen, vercoopen ende de meesten oirboir daer mede doen, opdat die nyet voorts heel te nyete en gaen. Insgelijx oock het gasthuys aldaer, beruerende thuys gecommen van Crompfliet, ordonneren de huysarmmeesters van Bergen dat gaede te slaene ende te achtervolgen die fondatie ende testament. Ende aengaende de cranckenhuysen, sullen de cranckmeesteresse daer noch inne wesende, met de momboirs doen het meeste proffijct, tzij die te vercoopen, off anderssints met timmerluyden accorderenen, die afflaten breken, ende de penningen dairaff te comene te employeren tot onderhoudt ende alimentatie van den crancken, volgende de fondatie ende ordonnantie der selver, wel verstaende dat die penningen dair aff commende, eerst sullen commen in handen van den voorn. rentmeester, die met onsen advyse ende den momboirs dair aff sullen disponeren.*

Dat oock tconvent ende huysinghe genaempt Everdijs convent sal volgen de schamelen kinderen dairinne wesende, ten ware dat bleke van testament ende fundatie oft ander bescheyt Insgelijx oock tcleyn convent, al bij assistentie van den magistraet ende momboirs oock te weeten ende te blyven tot behoeff van den schamelen kinderen der selver.

3. Alsoo die van den gasthuyse sijn gewaerschouwt ende veradverteert, heure meublen ende andere dinghen uuyt ende ewech te doene, off bij gebreke van dyen souden staen in pericle van plunderinghe, wat men van gelijcken daerinne sal doen.

(Daarnaast stond): *Aengaende den gasthuyse sij daermede vertoeft tot datmen naerdelijck sal adviseren ende resolveren, waer, hoe ende wat off wanneer de fortificatie te doene.*

4. Wat ordre datmen van gelijcken sal stellen metten clooster van Sinte Margrietten, Cellesusters, Vrouwen Cappelle, Sinte Peeters Cappelle ende Sint Jacobs Capelle.

(Daarnaast stond): *Den Rentmeester sal het innecommen vanden clooster van Sinte Margrieten gade slaen, tclooster vande Cellesusters, L. Vrouwen Cappelle, Sinte Peeters ende Sint Jacobs Cappelle toesluyten, noch ter tijt tselve clooster ende alle deselve capellen tot ander ende naerdere ordonnantie.*

Ende ten lesten aengaende de groote Kercke, verstaen wij, dat dese nochtertijt sal blyven gesloten, maer dat die vanden magistraat metten ouden off breeden Raedt ende oock daertoe versocht die Cap(itai)nen vande soldaeten ende borgers, op morgen voor noene vergaderen, dairop tsaemen sullen adviseren ende communiceren onse meeninge, dese gedeputeerden bij monde vercleert, ende dat die sleutelen aende Drossaeth wordden overgelevert ende die magistraet. Aldus gedane op onsen huyse van Wouwe onder onsen name den voirscr 12en Novembris 1580, onderteekent: Jan de Withem.

Tot welken effecte sijn verwillecoort ende gecommitteert mijne Heeren den Drossaeth, den Commis Pijll, Jan Peeterssen ende Staple, schepenen.

Actum et presentibus ut supra.

fol. 90ro **8.** 1580, Nov. 16. Copia copie van seker declaratie ende vercleringhe op den Rentmeester vande Geestelijcke goeden etc.

Wij verstaen de denominatie van de Rentmeester van de Geestelijcke goeden, gestelt den 12en deser maendt op de remonstrantie van die van onser stadt van den persoon van Jan Thomaes, heur alleenlijck te extenderere tot alsulcke goeden als van onse voorouders, Heeren ende Vrouwen van Bergen sijn gegunt oft gelegateert geweest, ende over de welcke ons oversulcx is competerende ius patronatus, ordonnerende dairomme de voirscr.

Jan Thomaes als rentmeester van onsen domeynen inde stadt ende quartiere van Berghen ende den Zuytquartiere ende andere onse Rentmeester particulier elex in henne districtie, de voirscr. erffgoeden terstont aen te slaen, te annoteren ende te appliceren, tot onsen domeynen naer vermoegen onser hoocheyt, ende de voirscr. rechte Juris patronatus met oock de resolutie van de Staten van Brabant vanden 12en Octobris ende vierden deser maendt ons bij den selven Staten overgesonden. Ende aengaende de annotatie vande andere geestelijcke goeden off incommen, die nuyten incommen van onsen huyse van Bergen nyet en wordden ontvangen ofte gedispenseert, sullen deselve geheel aen die van onser stadt, om dairaff te maecken eenen bequamen rentmeester, deselve te annoteren ende te doen soo best ende profijtelijcxt sal worden bevonden, ten oirboire ende proffyte van tgene daertoe deselve sullen behooren bij onsen advyse ende ordonnantien gegeapplicceert te worddene. Nochtans sonder eenigher onser prejuditie, oft van onser hoocheyt ende gerechticheyt. tVoirscr. extract is met sijnen originalen gestelt op sekere memorie, dairoppe bij sijne Gen. den 16en Novembris 1580 onder sijne signature is geordonneert, bevonden concorderende. Bij mij geteeckent J Kintschot.

fol 102bvo **9.** 1581, Febr. 27. Vergaderinge vanden Binnen raide gehouden tot Bergen opden Zoom desen 27en February 1581, present mijne Heeren de Drossaeth, Schouteth, beyde de Borgemeesters, Jan Cornelissen, Peeter Willeboorts, Jan Peeterssen, Cornelis van Staple, Veltwijck, Vriese ende Johan Basijn, rentmeester.

Is bij mijne Heeren comparanten eendrachtelijck gesloten ende geresolveert, dat men mijnen Gen. Heere de Marcquis sal communiceeren de requeste bijde vier gulden deser stadt off emmers den meesten deel van dyen, met eenighe vande goede gemeente aanden magistraet gepresenteert, tenderende ten eynde *omme te hebben vrij gebruyck vander collegiaelder kercke ende exercitie van de oude Catholycque religie* met oock de requeste van wegen der voirscr magistraet onlancx in Hollant gepresenteert aen sijne Excie, ten eynde als boven, ende aenden Staten van Brabant, omme van alles hierop te hebben het goet advys vanden voirscr. Heere Marcquis, dairtoe mijne Heeren hebben gecommitteert Peeter Willeboorts ende Cornelis van Staple, schepenen, omme alt voirscr zijne Gen. te remonstreeren, ende voorts te versuecken, dat hem gelieven wille, de goede handt daeraen te houden, omme hierinne te voorsiene ende ordre te stellen, soo tselve alder gevuegelijcxt sal cunnen off moeghen geschieden.

fol. 102b^vo **10.** 1581, Febr. 28. Vergaderinghe vanden Binnen raide, gehouden tot Berghen opden Zoom, den lesten February 1581, alwaer present waren mijnen Heeren de Drossaeth Schouteth, de Borgermeester van buyten, de Burgermeester van binnen, Jan Cornelissen, Peeter Willeboorts, Jan Peeterssen, Joncheer Pauwels van Veltwyck ende Jacques de Vriese, met beyde de rentmeesters.

Is bij mijnen Heeren comparanten geresolveert, naerdyen sy hadden gehoort het mondelinghe rapport vande gecommitteerde, met eenige vande gulden (in communicatie geweest hebbende met onse Gen. Heere de Marcquis, nopende de restauratie vande oude Catholycke religie), datmen mijnen voirscr. Heere de Marcquis sal scrijven ende adverteren d inhouden vande brieven van Jan Adriaenssen, tot Antwerpen inde vergaderinghe vande Staten wesende, dairmede hij scryft, dat inde voirscr. vergaderinge geproponeert ende op handen is, de *Religions frede* in alle cleyne steden te onderhouden, ende datmen oock eensamentlijck sal scrijven aenden voirscr. Adriaenssen, om int seker te weeten watter naer gevolght ende vander waerheyt is, om sijne antwoorde gesien, alsdan voorts geresolveert te wordden naer behooren.

fol. 103ro **11.** 1581, Maart 2. Vergaderinge vanden Binnen raide gehouden tot Bergen opden Zoom, den 2^en Meerte 1581, etc.

Naerdijen eenighe vande vier gulden, op heden mijnen voirscr. Heeren hadden gecommuniceert, de brieven aen henluyden gescreven bij mijnen Heere de Marcquis, ende Cornelis Janssen hennen gecommitteerde op eergisteren tot Wouwe geweest hebbende, hadde gedaen mondelinge rapport van tselve de heere Marcquis hem belast hadde te seggen, hebben mijnen Heeren comparanten geordonneert ende gecommitteert, den voirscr. Peeter Willeboorts ende Cornelis van Staple, omme met eenighe vanden vier gulden deser stadt te trecken naer Antwerpen, ende aldaer vander Stadswegen conjunctim aen de Heeren Staten van Brabant te presenteren requeste, omme binnen deser stadt te hebben *restitutie vander collegiaelder kercke,* ende te hebben *vrye exercitie vande oude catholycke religie,* soo sij die tot voor de leste turbatie alhier gehadt hebben.

Hier naer volght de commissie dyen aengaende gegeven aenden voirscr. Willeboorts ende Staple.

Allen ende ygelycken, die dese jegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen ende besundere den Eerz., Edelen, wijsen, zeer voorsienige discrete Heeren, onsen Heeren den Staten van Brabant, eere ende reverentie. Doen te wetene, Alsoo eenige vande vier gulden ende gemeente binnen deser stadt, toegedaen zijnde die onde catholycke Religie, bij requeste aen ons hebben versocht,

restitutie vander collegiaelder kercken alhier onlancx bij die vander Gereformeerde religie geincorporeert, ende *vrye executie vanden voirscr* oude religie, soo sij die tot de leste turbatie gehadt hebben, dairinne wij mits de gelegentheyt vanden tijde nyet en hebben cunnen ordonneren ofte remedieren, dan hebben de selve verstonden, aen mijne voirscr. Heeren den Staeten, om aldaer henne doliantien te doene, ende al tselve te versoecken ende te begeren, ende alsoo sijluyden dairtoe begeeren onse assistentie ende behulpsaemheyt, en hebben hem tselve nyet cunnen geweygeren, dan hebben omme te verthoonen onse goede affectie, die wij hebben ende toedraegen die ruste ende welvaert vander stadt ende gemeente, geordonneert ende gecommitteert, ordonneren ende committeren bij desen, deersame Pieter Willeborts ende Cornelis van Staple, onse medebroeders in wette, omme alle tselve gesamentlijck aenden voirscr. Heeren Staten aen te requestreren ende te remonstreren, met de gelegentheyt vander saken ende desolatie deser stadt, hopende dat mijne Heeren in alles goede ordere sullen stellen, soo tot dienste ende welvaeren vanden vaderlande behooren sal. Biddende ende begeerende mijnen voirscr. Heeren Staeten, dese onse gedeputeerden in alles te geven volcommen geloove ende credentie, als aen onsen persoonen. Ende des toirconden hebben wij den segel ten saecken der voirscr. stadt opt spatum derselve doen drucken, opten derden Meerte 1581.

fol. 103vo **12.** 1581, Maart, 6. Vergaderinge vanden Binnen raide gehouden tot Bergen opden Zoom desen 6en Meerte 1581, etc.

Is bij mijne Heeren compairanten geresolveert, dat men ten versuecke van Cornelis van Staple, innegeseth hebbende de kercke ende materialen sonder de sercken vanden baghynhove alhier op duysent car. guld. eens, mits strijckende 25 car. guld. eens ende mits hebbende acht daeghen sijn beraet, om te seggen ende te vercleren sijn optie, oft hij tselve wilde houden, jae ofte neen, die op heden gexpireert sijn, denselven tijt sal prolongneren van heden ende acht daghen, om daerentusschen te seggen sijn bebescheet, jae ofte neen, ende dat volgende sijnder brieven in date den 4en deser, bij mijnen Heere de Borgermeester eerst desen achternoene ontfangen, ende dit alles opten voirgaenden conditien.

fol. 106vo **13.** 1581, Maart 21. Vergaderinghe vanden Binnen raede gehouden tot Berghen opden Zoom den 21en Meerte 1581, etc.

Opt scrijven van Cornelis van Staple, in date den 18en deser, waermede hij scrijft, dat hij sijne neersticheyt heeft gedaen met eenighe vander gulde inde gemeente deser stadt tot Antwerpen, aen mijnen Heeren den Staten, omme te hebben restitutie vande Catholycke religie etc., maer dat zij tot noch toe gheen finale

resolutie en hebben cunnen gecrygen, dan dat zij zijn uuytgestelt tot op Maendage, als naemptelijck op ghisteren, begerende oock mits sijn andere nootelijcke particuliere affairen ende sollicitatien, dat mijne Heeren soude gelieven, eenen anderen vande magistraet in zijne stede met volcommen commissie te seynden. Hebben mijnen Heeren geraempt ende goetgevonden, datmen dairmede sal verthouven tot naerder scrijven vanden voirscr. Staple, omme tselve gesien, voorders gedaen ende geordonneert te wordden naer behooren.

Item, is alnoch geresolveert, datmen vander stadtswegen sal aenveerden, ende inder stadsschuer doen brenghen ende vueren, alle de steenen, vande mueren vanden Baghijnhove gecommen, daeraff eenighe bijden voornoemden Borgermeester ende Rentmeesters vercocht sijn, ende vander stadtswegen sal doen verbieden ende uuytbellen, dat hem nyemant en vervoordere deselve steenen te voeren, aen te tasten ende ewech te nemen, op pene van gecorrigeert te wordden, naer gelegentheyt vander saecke.

Item, datmen oock vander stadtswegen sal verhueren, Sinte Merttens gasthuys inde Roosemarynstrate, met oock de huyskens van tselve gasthuys, staende op de Vuylbeke, ende zuydt ende westwaerts vande selve cappelle, alles tot meesten oirboire ende proffijte der selver stadt, ende dat naer voorgaende Sondaegsche proclamatien, dairaff en Sondaeghe naastcommende deerste sal wezen.

fol. 107vo **14.** Opten 24en Meerte 1581, is gecompareert int collegio ende vergaderinghe vanden Magistraet der stadt Berghen op den Zoom, alwaer ... Cornelis van Staple, ... mondeling rapport heeft gedaen van sijn wedervaeren ende sollicitatie tot Antwerpen, volgende zijne commissie, nopende de restauratie vande Catholycke religie binnen deser stadt, ende daertoe overgelevert de requeste aende Staten van Brabant tot dyen eynde gepresenteert, mette appostille daeroppe gestelt, et habet de Borgermeesters de voirscr. requeste.

fol. 107vo **15.** 1581, 27 Maart. Publicatie nopende het ewech vueren vande materialen vande meuren vanden Baghynhove.

Alsoo mijne Heeren, Drossaeth, Schouteth, Borgermeesters, Schepenen ende Raidt der stadt Berghen op den Zoom, mits der invasie ende desolatie vanden Baghijnhove alhier, goet ende noodich hadden bevonden, de mueren ende bevrynghen vanden selven Baghynhove, alsoo die dagelijx ende lancx soo meer wordden affgehaelt ende gespolieert, aff te breken, ende ewech te voeren, om die censdeels tot stadts proffijte vercocht ende anderssints geemployert ende verbesicht te wordden, tot fortificatie ende reparatie vander havene ende andere nootelijcke wercken, soe ist nochtans, dat int ewech halen vande voirscr. steenen tot behouve

als boven, is gebeurt ende gedaen, eenich olistacle ende beleth, nyettegenstaende de voirscr. mueren ende bevrynghen eertyden bij dese voirscr. stadt sijn opgemaect ende becostight geweest, ende want al tselve is tenderende, nyet alleenlijck tot grooten achterdeele ende prejuditie deser stadt, maer oock tot groote inobedientie ende ongehoorsaemheyt vanden magistraet, hebben mijne voirscr. Heeren, omme dairinne te remedieren, van sHeeren ende der stadtswegen wel scherpelijck verboden ende geinterdiceert, verbieden ende interdiceeren mits desen (comform der uuytbellinghe dyen aengaende lancx der straten gedaen, ende op dat nyemandt daeraff ignorantie en soude mogen pretenderen), dat nyemandt wy hij zij, poorter oft ingesetene, hem en vervoordere directelijck oft indirectelijck, denselven steen of materialen bij hem selven oft yemanden anders te roeren, aen te tasten ende eweg te nemen, met wagenen, karren, oft anderssints, in wat manieren dattet zij, noch oock tegens het ewech voeren vander stadsweghen te doene eenich beleth oft empesschement, op pene van daeraen telcker reyse te verbeuren bij den ghenen die contrarie van desen dade, de voirscr. wagene ende karren ende daertoe noch — 12 Car. guld eens ende daerenboven arbitralijck gecorrigeert te wordden, naer gelegentheyt vander saecken. Te bekeeren de voirscr. penen in dryen, deen den Heere, tweede de stadt ende het derde den aenbrengere. Actum et publicatum den 27en Meerte 1581.

fol. 109ro **16.** 1581, Maart 30. Ten selven daege sijn int collegio gecompareert, mijne Heeren, Heer Maximiliaen van Coutereau, Heere van Clabbeke, Mr. Jan Ysermans, ende Pauwels Fucker, coronnel, gecommitteerde van wegen mijnen Heeren den Staten van Brabant, omme te neder te leggen alle geschillen binner deser stadt van Berghen opden Zoom opgeresen, tusschen den ingesetenen der selver van deene ende dander religie, bij middele van eenen nyeuwen Religions friede, tot goet genuegen van mijnen Heere de Marcquis, met ruste ende sekerheyt van eenen yegelijck, die aldaer hebben overgelevert huere commissie ende brieven van credentie, begerende totte selve saecken alle behulp ende assistentie daertoe van noode wesende, ende naerdyen mijne voirscr. Heeren gecommitteerde waren vertrocken, ende wederomme binnen gecommen sijnde, heeft de Borgermeester van buyten uuyten naeme vande collegio henluyden geseght, dat mijne Heeren vanden magistraet willich ende bereet waren, henluden alle behulp ende assistentien te doene, noodig wesende.

fol. 109ro **17.** 1581, April 7. Is bij mijne Heeren comparanten gesloten ende geresolveert, datmen mijne Heeren den commissarissen van

mijne Heeren den Staten, te weetene Heer Maximiliaen van Coutereau, Heere van Clabbeke, Mr. Jan Ysermans, schepene ende Sr. Pauwels Foucker, coronnel der stadt van Antwerpen, gecommitteert wesende vanden voirscr. Heeren Staten van Brabant, omme ter neder te leggen de differenten, geresen tusschen deen ende dander religie, binnen deser stadt, vander voirscr. stadtsweghen opden stadthuyse op morgen sal nooden ende tracteren, om der stadtseere te bewaren.

fol. 111vo **18.** 1581, April 25. Vergaderinge vanden Binnen raede gehouden tot Berghen opden Zoom den 25en Aprilis 1581, etc.

Ten selven dage heeft de Borgermee-ter van buyten mijne Heeren aengegeven ende geremonstreert, tversueck dwelck den Capitain Bruges aen hem gedaen ende versocht heeft, op ghisteren, om te hebben leeninge van drye hondert K. g., omme sijne soldaten daermede te onderhouden, die gheen gelt en hebben, ende dat voor den tijt van acht of thien daeghen sonder langer, ende alsoo mijne voirscr. Heeren vander stadtsweghen gheenen middel en weeten, omme den voirscr. Capitayn dairinne te accomodeeren, hebben goet gevonden ende geresolveert, omme allen oncost van interest ende anderssints te schouwen, datmen den voirscr. Capitayn den voirscr. drye hondert K. g. sal tellen uuyte penningen toebehoorende den H. Geest alhier, berustende in heure kiste, ende wordt den tegenwoordighen regeerders vanden voirscr. H. Geest ende rentmeesters geordonneert, die te laten volgen, mits houdende daervooren tot heurlueder indempniteyt ende versekertheyt seker silver, den voirscr. Bruges toebehoorende, ende dwelck hij den voirscr. Borgermeesters overgelevert heeft, dwelck in de voirscr. kiste in plaetse tselve gelt sal wordden geleght, ende geloven de voirscr. comparanten uuyten naeme vander voirscr. stadt, den voirscr. regeerders vanden H. Geest, desen aengaende te indempneren ende ingevalle van egeene betalinghe tselve goet te doene.

fol. 111ro **19.** 1581, April 24. Publicatie nopende de structuren vande kercken vanden Baghynhove, etc.

Alsoo onlancx bij mijnen Heeren Drossaet, Schouteth, Borgermeesters, Schepenen ende Raedt deser stadt is geordonneert, verboden ende ter puyen aff gepubliceert den 27en Meerte lestleden, mits der desolatie vanden Minnebroeders clooster ende vanden Baghynhove, dat hem nyemant en soude vervoorderen de materialen van dyen aff te breken, halen oft ewech te voeren, welcken nochtans niettegenstaende hen eenige persoonen, versmadende de voirscr. ordonnantie hen dagelyx dairinne zijn te buyten gaende, ende dat nyet alleenlijck bij affhalinghe vande voirscr.

materialen, maer dat oock eenighe sonder titule oft recht, hen vauteren, de kercken ende structuren vande voirscr. Minnebroeders, ende Baghynhove tot affbrekinghe te willen vercoopen, jae soomen verstaet, sijn sommige van dyen alreede op eenen prijs innegeset, ende want al tselve is tegens recht, redene, ende tot grooter schade ende achterdeele van deser stadt, Soe ist dat mijne Heeren vanden drye leden deser voirscr. stadt op Disdaghe lestleden breede raedts gewyse vergadert zijnde, hebben goet gevonden, eendrachtelijck geresolveert ende gesloten, datmen de voirscr. kerckenstructuren, erven ende materialen dyer nochtertijt bevonden souden moghen wordden, tot nootelijcke fortificatie vander stad sal vercoopen ende de penningen daeraff alleenlijck employeren, Ende opdat daeraff nyemant ignorantie en soude mogen pretenderen, wordt andermael, bij mijne voirscr Heeren Schouteth, Borgermeesters ende Schepenen wel ende scherpelijck verboden ende geinterdiceert, dat hem nyemant, poortere, ingesetene oft andere, van wat conditie oft qualiteyt hij zij, nyemant uuytgesundert hen en vervoordere, den voirscr. kerckenstructuren, erven ende materialen aen te trecken, oft die eenichssints aen te tasten oft te amoveren in eeniger manieren, op pene van dat de ghene die contrarie van desen dade, oft anderssints dese ende de lestvoorgaende ordonnantie transgressieerde, van daeraen te verbeuren telcker reyse thien Car. Guld. ende daerenboven noch arbitralijck gecorrigeert te wordden, naer gelegentheyt vander saecken, eenen anderen ten exemple, Te bekeeren de voirscr. penen in dryen, een deel den Heere, tweede de staedt, ende tderde den aenbrengere. Aldus gedaen ende geordonneert opden 24en Aprilis 1581. Presentibus Schouteth, beyde de Borgermeesters, Marinus Claessen, Govaert Willemss, Ayala, Wissekercke et Staple met beyde de Rentmeesters, ende ten selven daeghe ter puyen aff gepubliceert, mij present

Perre

OVER EEN VESTING EN EEN RUND AAN EEN SPINNEWIEL

(met een plaat)

Aan het oogenblik af dat de Pacificatie van Gent mislukte, de Unies van Atrecht en Utrecht de 17 Nederlandsche gewesten in twee groepen splitsten, van dat oogenblik af werden *Vlissingen* aan de Scheldemond,

Taxandria XL, pag. 232

Bergen op Zoom waar de Zuid-Nederlandsche Schelde in de Schelde-delta uitmondt en *Maastricht*, waar de Maas in ons land komt, de drie *grensvestingen*, van het grootste belang voor de verdediging van ons land en als uitvals poorten naar het Zuiden.

Het is nu niet anders dan vroeger; het zal zich slechts wijzigen als de 17 provincies weer één zijn geworden

Bergen op Zoom, als vesting, doorstond dan ook heel wat belegeringen, ook omdat een uitval uit Zuidelijke richting in Antwerpen een schitterende basis voor aanen afvoer vond; en het Vlaamsche land een geschikte streek was voor de legers om „zich uit de streek te voeden".

Over die belegeringen is heel wat geschreven; alleen reeds de belegering in 1747 omvat een dertigtal bibliografische nummers.

Een ervan is een zeldzaam boekje, onbekend aan Hermans, die in zijn bundel „Historisch Mengelwerk" IIe deel de bibliografie van dit beleg behandelde; en ook onbekend aan Bezemer die hetzelfde onderwerp aanroerde in de inleiding tot J. H. Volkers: „Dagverhaal van het beleg van B. o. Z. in 1747" (uitgave Prov. Genootschap 1895).

De titel is: *Journal du siège de Berg op Zom, le 14 Juillet 1747.— A Berg op Zom — à l'Enseigne: du beuf qui n'ait jamais filé, Quand Berg op Zom était gagné".*

Het formaat van het boekje is 12°; de drukspiegel 13.5 × 7.2 cm.; 93 genummerde bladzijden, zeer slecht en hard papier, zonder watermerk; met een weinig versleten lettertype (8 punts letter) per vier bladzijden gevouwen en op zeer primitieve wijze door den achterrand te samen genaaid.

De beteekenis van dit „uithangbord" werd mij pas duidelijk toen overste Fruyt van Hertog, de commandant der School voor Reserve-officieren te Kampen voor eenige maanden aan het museum te Bergen op Zoom

ten geschenke gaf een waterverf-teekening, die duidelijk naar de satire verwijst: een rund op z'n achterste pooten staand voor een spinnewiel.

De teekening in waterverf is kunstig uitgevoerd in drie „changeants", zoodat men, de prent van links naar rechts bewegende, drie runderen op hun achterpooten aan drie spinnenwielen ziet

Het onderschrift is merkwaardig; het luidt in zwart nieuwsoortig, loopend, schrift:

Devise hollandoise:
Quand le boeuf filera
Bergen op Zoom se rendra.

Daaronder in slecht gestyleerde cijfers 1792. Houdt men de plaat met de linkerkant naar voren, dan ziet men in roode letters van hetzelfde karakter als de zwarte:

Devise Francoise: Le boeuf a filé
Dans Berg op Zoom les François sont (entrés)

Het laatste woord is door herstel niet duidelijk meer te lezen.

De onderschriften van boekje en waterverf-teekening staan zoo typeerend met elkaar in verband, dat aan de samenhang niet getwijfeld kan worden.

De Franschen moeten in 1747 kennis genomen hebben van een spotprent, waaruit de satire van het „enseigne" is voortgevloeid en in 1792 moet die nog zoo bekend zijn geweest dat de maker van deze waterverf-teekening ze nog heeft gezien. De waterverf-teekenaar kan misschien alléén door het „enseigne" van het boekje zijn geinspireerd, maar dat is toch twijfelachtig.

Van het bestaan van een spotprent in of rond 1747 wordt gewag gemaakt in een boekje: „*Das gegen seine mächtige Feinde gar zu muthige und trotzige Bergen op Zoom*"...

Zonder naam van uitgever, plaats en jaar van uitgave. Hermans in „Geschiedkundige mengelingen" IIe deel kende dit boekje. Daarin wordt verder medegedeeld: „Die letzte und heurige Belagerung fing sich den 16 Juli (1747) an und ward mit den aüssersten Macht fortgesetzt.

Dessen ohngeacht waren die Belagerten immer zo sehr muthig und kann zum Beweis dessen unter anderen dienen dasz sie ein *Kupfer stechen* laszen dar auf ein Ochse bey einen Spinrad stehet mit der Ueberschrift:

„Wenn der ochs wird lernen spinnen
Soll Löwendahl die stadt gewinnen".

De schrijver maakt daar verder melding van een gedenkpenning, die Snoeck heeft vermeld in Taxandria 33e jrg. (1927) blz. 162.

Naar aanleiding van dit beleg zijn er een aantal Fransche zoowel als Nederlandsche volksliederen verschenen.

In één der mij bekende wordt gewag gemaakt van de spotprent. In „Hekelende [1]) Aenspraecke tot de Hollandsche seigneurs over de veroveringe en haer Forteressen". Stemme: „Wat is de wereld loos" — 10 coupletten — zingt couplet 6:

„Gij hebt verwaent en los,
geweest in 't zeggen, dat een os
zou spinnen als de stadt
sou sijn gevadt.
Den os en spint niet, noch den stier
nochtans is sij door storm en 't vier
gevat, en gij, rabout,
moet spinnen goudt".

De spotprent is onbekend aan Muller en van Rijn; eveneens in de collectie van Stolk en 's Rijks Prentenkabinet. Verschillende Duitsche en Fransche antiquairs en eveneens het „Office de Documentation" van la Bibliothèque Nationalé de France hebben mij zonder inlichting moeten laten. Zoo is het ook met de munt.

Dat men te Bergen op Zoom verlangend blijft om van deze twee oorspronkelijke herinneringen nog iets meer te weten te komen, spreekt van zelf.

B. o. Z. Juli 1933 Ir. A. J. L. Juten

1) Zie Versl. en Meded. der Koninkl. Vl. Academie voor Taal en Letterkunde, Oct 1924 Gent.

OORKONDEN BETREFFENDE DE HEUSDENSCHE FAMILIE VAN NOORT OF VAN OORT.

(VAN DEN OERDE, VAN DER NORDT, VAN DEN NOIRDEN) [1])

Alvorens de aandacht opnieuw te betrekken bij hetgeen de Cijnsboeken der heerlijkheid Venloon, onder belichting met den inhoud der prothocollen van schepenbanken van 's Hertogenbosch en Loon op Zand de en andere registers kunnen aanwijzen over de familie van Noort of van Oort, dienen, teneinde den geregelden gang daarvan niet al te veel te verbreken, thans nog vooraf te gaan de volgende aanvullingen op de vroeger gegeven mededeelingen; benevens eenige noodzakelijke verbeteringen.

Het artikel werd geopend in den XXVII^sten^ jaargang (1920) blz. 168 met mededeelingen over Ghijbe van den Oerde 1358, 1359 en 1360, en Aernt Ghiben soon van den Oerde in Baardwijk 1370-1384.

De vraag werd ons gedaan, is hier sprake van *hoorige* of *vrije* lieden[2])? In de nu volgende oorkonde uit 1347 blijkt dat er te dier tijde van den Oerde-'s leefden die onvrij, „keurmedig" [2]) waren; en hoewel daarin kan gedoeld zijn op personen uit Amstelland of Waterland, niettemin blijkt eruit, dat in de XIV eeuw onder de keurmedigen eene familie van den Oerde voorkomt.

1) Deze opstellen verschenen in Taxandria's jaargangen: 1920 blz. 168-175; 235-243 en 297-307. Jg. 1921 blz. 194-207. Jg. 1923 blz. 227-240. Jg. 1924 blz. 241-257. Jg. 1925 blz. 74-93 en 137-147. Jg. 1926 blz. 21-32; 68-79 en 284-305.

2) Dr. J. H. Gosses: *Welgeborenen en Huislieden* (Groningen, Wolters 1926) zegt op blz. 147, dat iemand als onvrije wordt gekenmerkt daardoor, dat na zijn dood een heer rechten blijkt te hebben op zijn tilbare have. Aldaar noot 4, dat de heer op de nalatenschap recht heeft, om daaruit het beste stuk te kiezen voor zich zelf. (J Verdam: Middelnederlandsch Handwdbk.: 's Gravenhage M. Nijhof (1911) blz. 306 Coormiede: opbrengst van het „beste hooft" of „cateil"; het beste stuk uit de nalatenschap van een hoorige „keurmedige", door den heer krachtens zijn recht te kiezen) Blz. 148 noot: in 1345 zocht Willem V baar geld te krijgen door een algemeenen afkoop der nog onafgeloste *(onafgekochte?)* keurmeden in Amstelland en Waterland . . . Hierbij merkt de hooggeleerde schrijver op, dat deze acten van afkoop, hem doen twijfelen, *(aan de hoorigheid van een keurmedige?)* Nooit wordt deze daarin anders genoemd, en de acten doen het voorkomen, alsof deze door aflossing van zijn keurmedeplicht, geheel vrij geworden is van zijn heer.

N N. *Willem hertoghe etc. maken cont allen luden dat wi onsen lieven ende ghetruwe rade heren Gherart van Eymskerke Heren Jacob van der Binchorst ende Heren Flores van der Boechorst onsen baliu ende rentemeester van Aemstellant ende van Waterlant hebben laten verdinghen ende ofcopen van alzulken coermieden* [1]) *als sij ons sculdich waren daer we ons wel of ghepaijt houden then ware dat sij hem namaels daerin verdieden* [2]) *dats te verstane Gerart van den Oerde ende Kerstine sijnen wijf met hueren iiij kinderen als Gherart, Ghisebrecht, Griete ende Lisebet. In oirconde etc. ghegheven in Middelburch des Vridaghes na Sente Mertinus dach in den zomer Anno XLVIJ.*

Fol. 22verso - Blz. 44 Register no. 47 in de Leen- en Registerkamer van Holland. A R.A 's Gravenhage.

Hieruit kan echter niet worden afgeleid, dat het personen betreft die altijd en wier voorouders te voren steeds „*hoorige* of *onvrije*" lieden waren geweest. Immers, door zich te „verdieden" [2]) — door een huwelijk met een onvrije of door het aanvaarden van de nalatenschap van een keurmedige — werd men een hoorige. Het staat dan vrij te veronderstellen, dat zij eertijds „welgeborenen" waren, die keurmedig waren geworden, waarvan zij zich door dezen afkoop hebben bevrijd.

Het blijkt toch uit de volgende oorkonde, dat er in dien tijd ook onder den naam van Oerde of van Noord personen hebben geleefd, behoorende tot de welgeborenen:

0.0.

Fol. 1: *Welgeboren luyden.*

Dit is dat Willem van der Boechorst bailiu van Rijnlant ontfaen ende inghenomen heeft van den Welgheboren luden binnen sinen bedrive die bij hem ende bi Pelegrim mijns liefs

1) Noot 2 vorige blz

2) Vgl. bij denzelfden schrijver blz 154 en 155 van zijn hier aangehaald werk: „verdieden" opnieuw keurmedig (onvrij) worden, hetzij door huwelijk met een onvrije of door het aanvaarden zijner nalatenschap.— Een accoord met den hertog van lieden, die ontheven van keurmedigheid, zich hadden „verdieden", staat op fol 97vo van het Register no. 52 in dato 20 October 1393, der Leenkamer van Holland (Algem. Rijksarch.)

heren camerlinc gedadijnct hebben thuus te bliven also als zi onboden waren om minen lieven heren voorsc. te dienen in den bezeet voir Hagenstein ende Everstein daer tghebot eerst of inghinc tswoensdag na Sinte Pietersdach ad vincula ende duerde daerna dit si van den voirsc. dadyng thuusbleven VI weeken lanc int jaer MCCCC ende vive. Een Eng. nobel ge rekent voir CXX gt.

Eol. 5: *Dit is dat die bailiu voirsc. ontfaen heeft van den welgheboren luden binnen sinen bedrive van den anderden dadijng also si noch utgheboden waren minen lieven heren te dienen in den bezeete ghelikerwijs ind eerste dadijng voirscr. staet daert ghebot of inghinc op Sinte Victoorsdach ende duerde dåirna dat si thuus bleven van dien dadijng VI weeken lanc int jaer voirsc.*

Fol. 6verso: *Ontfaen van den Welgheboren luden die wonen an die noortzide van de Rijn Aerlanderveen*

.... Willem van Noord mit sijn kinder II no.

Fol. 11verso en folio 12 noemen onder de *Welgheboren luden* bij den *derden dadijng ... St. Andriesdach int jaer voerss.*

onder: *Voirscoten ... Jacop van Noord XL gt.*

onder: *Rijswijc .. Claes Noortgen* [1]) *III gr. XVIII gt.*

Register: Diverse Rekeningen Holland no. 1627 A. R. A 's Gravenhage.

---

1) Ook hier blijkt deze reeds meermalen besproken verkleinvorm van den naam van Noord en van den Oerde, in gebruik te zijn geweest.— De hier genoemde Claes Noortgen onder de *welgeboren luden* in 1405, is wellicht de zelfde persoon als Claes van Oerde in dezelfde acten met Willem van den Oerde voorkomende in den volgenden leenbrief:

Aelbrecht bi gods ghenaden palengrave upten Rijn ... enz. Want Willem van den Oerde heren Wouter van Heemskerke upghedraghen hadde van sinen eygheliken goede twe merghen lants gheleghen int ambocht van Alphen ende beleghen heeft an den oestee Claes van Oerde om die noertside Jacop van der Loet mit Willem kinderen van der Loet ende hi weder van hem ontfine ten erfleen binnen after zuster kint niet te versterven daer die manscap an ons of comen is so hebben wi Willem voersz ende sinen nacomelinghen dit voerghenoemde goet verlijt ende verlien mit desen brieve te houden van ons ende van onsen nacomelinghen tot zulken lien ende in allen manieren alse voerscreven is... Int jaer ons heren MCCC ende tachtich. (Fol. 3 verso Register no. 49 Leenkamer van Holland, Algem. Rijksarchief 's Gravenhage).

De beleening in voormelde oorkonde is met dagteekening: *Gedaen in den Hage tsonnedages na onser Vrouwendach purificatio Anno LXXX;* en met toevoeging *behoudelic ons ende enen ychelieken zijns rechts,* ook ingeschreven op fol. CXC verso onder het hoofd Willem van Oerde in Liber H H no, 50 Cas E van de Leen- en Registerkamer van Holland 1358-1391 (A. R. A. 's Gravenhage).

Dat dit begrip van „welgeboren" bij hen, die den naam van Oerde dragen, niet behoeft beperkt te blijven tot niet vroeger dan de XIV eeuw, maar nog eene eeuw kan teruggaan, blijkt uit de Oorkonden gepubliceerd onder no. 356 en no. 431 in van den Bergh's *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* deel I. In oorkonde onder no. 356 op blz. 196, waarbij Nicolaas heer van Putten schenkt aan zijn neef Willem Hugenzoon VIII pond Holl. 's jaars uit de beden van Putten, te versterven op zijne erfgenamen, komt voor onder de getuigen Henricus de Orde.— Waarom in het Oorkondenboek bij deze acte de dagteekening 23 Juni 1235 voorkomt, is aldaar niet medegedeeld. In gezegde acte staat: Datum apud Ghervliit anno Domini M°CC°XXXV° nono kalend. Julii, scilicet in vigilia Johannis Babtiste.

Onder dit charter vermeldt het Oorkondenboek: Orig. in het Rijksarchief zeer beschadigd, zegel verloren, aangevuld uit het Reg. Putten en Strijen met houten borden fol. 193 vo.

Hiermede vergelijkende den oorspronkelijken brief, uitgegeven door heer Nicolaas van Putten in 1235 (bewaard wordende in het A. R. A. Leen- en Registerkamer van Holland, in het bruine kastje) die — hoewel beschadigd, nog voor een groot gedeelte leesbaar is, dan bemerkt men enkele verschillen. Er staat: *Ego Nicolaus doms de Pitte* (niet: Putten); onder de getuigen staat: *Everocker filius Faiels* (niet: Farelt) en aan het einde: *Henricus de Vorne* (niet: Vorde).

Terecht is blijkbaar van het *Reg. met houten borden* (genummerd 78 Catal. Algem. Rijksarch. Leenkamer Holland) geen gebruik gemaakt bij den naam van den getuige Henricus de Orde; want deze woorden zijn in den oorspronkelijken brief goed leesbaar, daar staat: Heric^{s} de Orde.

Ook was dat niet wenschelijk, aangezien in dat Register de afschrijver van dezen brief, de naam van dezen getuige beschrijft als Henricus de Horde, en niet

zooals die voorkomt in den oorspronkelijken brief. Men tast in het duister naar de reden waarom de eerste copiïst (men kan vermoeden dat de latere afschriften daarop teruggaan) gemeend heeft, deze verandering te moeten aanbrengen in dezen naam; want dit Register Putten en Strijen met houten borden (genummerd 78 in den Catalogus Leenkamer Holland A. R. A.) met afschriften van oorkonden uit 1235 tot 1441 schijnt op niet vroeger dan de XIV eeuw gesteld te mogen worden.

Men kan vermoeden dat hij zich had aangewend o o r d te schrijven h o r d. [1])

Het Register van Heer Nicolaes van Putten, Putten en Strijen 1228-1362 Cas M . Invent. A. R. A., Leen- en Registerkamer der grafelijkheid van Holland no 79, begint met afschriften van oudere oorkonden dan het zooeven genoemd Register bevat. Als hoofd staat: *Hier navolghende beginnen die hantveste ende brieve die die Hēn van Putte ende van Steyne gegeven hebben van leengoeden die men hout van der heerlicheden van Putten ende van Steyne.*

Het is mogelijk dat met dit register iets vroeger is aangevangen dan met het zooeven genoemde. Het bevat fol 1^{verso} ook een afschrift van den besproken brief uit 1235, waarin de bedoelde getuige eveneens H e n r i c u s d e H o r d e heet. Toch blijkt uit vergelijking van hunne afschriften niet, dat de een den ander naschreef, al valt op te merken, dat beide s o m s: *Zuuthorde* voor Zuidoord, *de Ghest* voor de Geest, *Ghervliet* in plaats van Geervliet schreven. Eene willekeurige spelling met een overdadig gebruik van de letter *h*, waaruit men eene bedoeling zou willen afleiden om de lange *e* en *o*-klank te bewaren. Ware dit vermoeden juist, H e n r i c u s d e H o r d e zou gelijk staan met H e n r i c u s d e O e r d e of v a n d e n O e r d e.

Het *Oorkondenboek* van Dr. v a n d e n B e r g h geeft in hetzelfde deel onder no. 431 een Oorkonde van 16 September 1246, die H e n r i c u s d e O r d e zooals hij

1) V. d. B e r g h: *Oorkondenboek* I blz. 162 no. 279 bevat eene oorkonde van Mei 1223, waarin onder de getuigen voorkomt G h i s e l b e r t u s d e H o r d.

in den ouderen brief (1235) heet, iets meer voor 't voetlicht brengt.

Beide bovengenoemde registers bevatten een afschrift van dezen brief, waarin beide hem wederom Henricus de Horde noemen, maar beide ook *Zuuthorden* resp. *Zuythord* schrijven voor Zuidoord.

Ter beoordeeling dat beide schrijvers elkander niet naschreven, zullen de verschillen tusschen beide copieën hier worden aangewezen, waarbij die in het Register met houten borden tusschen haakjes en niet cursief worden gesteld.

In het Register 1228-1362 fol. 2^{verso} heeft het afschrift tot hoofd: *Hoe Henric van Horde hout te leen die driedeel van den Zutoort ende Hughe van der Geest dat vierendeel;* in het Register met houten borden fol. 197 is het opschrift: *Roerende den Zuytoort ende Drencwairde* en den aanhef: In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Amen. Dan beginnen beide: *Ego Nycolaus dominus de Putte notum facio tam presentibus quam futuris, quod Henricus de Horde tenet a me in recto feodo tres partes cuiusdam terre dicte Zuuthorden* (Zuythord), *site inter Scholvliet* (Scolvliet) *et Beeninghe* (Beningge) *et Hugo de Geest* (Gest) *quartam partem, sed de tribus partibus terre predicte* (predictis) *H uxor sua* (sua A) *triginta solidos Hollandenses annuatim in dotalicium optinebit. Item eodem modo prefatus H.* (prefatus H. eodem modo) *tenet a me duas partes cuiusdam terre, site inter Scholvliet* (Scolvlet) *et Westerlike, et Alaerdus filius Johannis terciam partem, sed post obitum sepe dicti H. Symon consangwineus* (consanquineus) *suus illas tres partes* (terre) *a me in recto feodo optinebit* (in recto optinebet feodo. Item sepedictis H. tenet a me eodem modo quartam partem decime in Drencwairde et ex illa quarta parte decime Hugo de Ghest et si prenotatam quartam partem obtinent, et Alardus filius Johannis sextam partem obtinet). *Sed post obitum sepe dicti H. Henricus consangwineus* (consanquineus) *eius decimam in Drencwairde quam* (que) *ipsi H. prenominato michi* (prenotato modo) *contingit habere, et decem virgas terre site* (sitas) *in Schobben*

(Scovlet) *a me in recto optinebit feodo. Ut res ista stabilis et inconvulsa permaneat, presens cijrographum sigillum* (cirographum sigilli mei) *munimine roboravi. Datum anno Domini M°CC°XLVI°* (millesimo ducentesimo quadragesimo exto) *in* (dit woord ontbreekt) *vigilia beati* (beate) *Lamberti martyris* (martiris) *atque pontificis.* (Ut amplius folio tercio precedente declaratum est collatio facta est cum originali et concordat pro me (onderteekend) Busshuysen.—

Uit deze brief van 16 September 1246 blijkt, dat Henric van Orde onderscheidene goederen in leen had van Nicolaas van Putten, dat hij gehuwd was met A (misschien de eerste letter van haren vóórnaam), dat hij twee bloedverwanten had, de een genaamd Symon, de ander Henricus, en dat hij — aangezien bij zijn dood op deze twee bloedverwanten het grootste deel der goederen zullen overgaan — oogenschijnlijk in 1246 geene kinderen had. Misschien was hij kort geleden gehuwd, want er geschiedt tevens eene levenslange huwelijksgift aan zijne vrouw.—

Uit dit alles is genoegzaam af te leiden, dat hier geen sprake is van een hoorige of onvrije.

In het maandblad *De Nederlandsche Leeuw* jaarg. 1932 kolom 297 wordt van dezen Henricus de Orde, d. t. pl. genoemd Heinr. de Horde, gesproken; en in noot 46 aldaar gezegd: 1235 en 1243 te behooren tot de omgeving der heeren van Putten, ald. nos. 356 en 400.

Met dit jaartal 1243 en met dit no. 400 uit v. d. Bergh's *Oorkondenboek* wordt gedoeld op een brief, nog aanwezig in het Archief van St. Pieter (Rijksarch. Utrecht), zijnde een perkamenten charter, waarin Nicolaes heer van Putten zich verbindt voor het Kapittel van St. Pieter wegens den erfpacht van een aantal goederen, en waarin onder de getuigen voorkomt Henrico de Oede.

Dr. H. Obreen, schrijver van het artikel, waarin bedoelde mededeelingen over Henricus de Horde en deze verwijzing naar genoemden getuige geschieden, betoont hiermede, dat hij Heinr. de Horde (waarom Heinr.?) en Henrico de Oede identiek acht.

Er pleit vóór en tegen. Het tegenpleit is, dat eene familie de Oede of van Oede heeft bestaan. Noot 1 blz. 237 van jg. 1920 van Taxandria noemt een aantal van deze personen uit de 14e eeuw; zoodat de mogelijkheid niet is afgesneden, dat een lid der familie van Oede of van der Oede getuige is geweest bij deze acte van 1243. Vóór de identiteit van Henricus de Orde en Henrico de Oede kan aangevoerd, dat het ontbreken van de letter *r* in laatstgemelden naam, wellicht op ééne lijn is te stellen met het ontbreken van deze letter in bovengenoemden naam Strijen, aldaar Steyne gespeld, waaruit duidelijk blijkt, dat dit weglaten van de letter *r* niet geacht werd aan de juistheid van den naam iets af te doen. Toch is het een zwak verweer, aangezien Steyne aldaar in Registeracten (copien), niet in de minuten voorkomt, terwijl Oede (er staat *e*, niet *r*) wel in den oorspronkelijken brief staat.

Evenwel blijft het vreemd schijnen, dat — terwijl een Henric van Oerde bizonder voorkomt in het gezelschap vanNicolaas heer van Putten in de jaren 1235 en 1246, in dien tusschentijd een Henric van Oede in zijne omgeving optreed. Nog meer accentueert zich dit, indien gelet wordt op eene acte van 20 April 1245 (De Geer: *Codex dipl.* dl. I p. 276 no. 202); waarin onder de getuigen van Nicolaas heer van Putten opnieuw een Henricus voorkomt, wiens naam aldaar is gespeld de Wort. Brengt men hierbij in gedachten, dat personen met den naam van den Oerde ook voorkomen als van den Uerde,[1]) van den Urde en van den Wrde, dan

1) *Navorscher* 1924 blz. 25.— Over den oorsprong en de beteekenis van het woord en den naam, doet o.a. Dr. de Vreeze in zijn *woordenboek der Nederl. taal* licht opgaan. Oort (*Noort* is foutief, betuigt de schrijver) naam voor het begrip van spits of punt, eerst van voorwerpen (Speer, Mes, enz.). Wordt de familienaam in deze beteekenis genomen, dan kan het wapen in het zegel van Jan v. d. Orde (Collectie losse zegels, Algem. Rijksarch. 's Gravenhage) voorstellende twee opwaarts gerichte gekruiste puntige degens, een sprekend wapen genoemd Later (aldus gezegd Wdbk.) werd Oort of Oord ook de naam van stukken land met spitse of puntige grenzen. De bewoner van een hoek of spits- of puntig eindigend land, woonde op den „Oord"; soms werd hij daarnaar gebijnaamd. Derhalve zal de familienaam dan oorspronkelijk zijn geweest: van den Oord of op den Oord.

zou het vermoeden kunnen ontstaan, dat ook met Henricus de Wort, dezelfde Henricus de Orde is bedoeld.

Dank zij het onvermoeid nasporen van den heer Ph. van Hinsbergen, hoofd-commies Rijksarch Utrecht, is deze oorkonde weder aan den dag gebracht, die in v. d. Bergh's *Oorkondenb.* blz. 226 no. 417 voorkomt onder 5 April1246 als eene copie van W. A. van Spaen, aanwezig in het archief van den Hoogen Raad van Adel. Het origineel berust nog steeds in het Archief van het Duitsche Huis

Blz 298-303 van denzelfden jaargang (1920) bevatten de copie eener Heusdensche oorkonde, gegeven door schepenen dier stad op 22 Maart 1513, bevattende deels afschriften van, deels aanwijzingen naar eenige oudere Heusdensche schepenbrieven.

Van deze laatsten volgt hier de volledige inhoud, waarop de welwillendheid van den Zeer Eerw. Heer Redacteur de opmerkzaamheid vestigde:

P P. *Wij Dirck Willem Merlantszoone ende Herbeen van Zwijndrecht scepen in Huesden tugen onder onse segele dat Claes Gerytszoon als momber Margrieten Jans Willems Luwes zoons dochter zijns wijfs updroech Jan Aerntszoon alle alzulken versterf als der vorseiden Margrieten aenbestorven is bij doode Jans Luwen hoirs ooms ende alle alsulke brieve ende vorwairden als dair af sijn ende verteech dair up tot Jan Aernts soons behoef voirs als hem geen recht dair aen te behouden ende geloofde hem hadde hij eenigen commer dair up gemaect mit hande of mit monde dat hij hem dien commer af soude doen. Gegeven int jair ons Heren viertienhondert drie ende vijftich upten derden dach in Julio.*

Q Q. (Door dit stuk is het volgende gestoken):

Wij Hacke van Outhuesden Aernts zoon ende Lambert Aernt Noyden soon scepen in Huesden tugen onder onse zegele dat Jan Aernts soon updroech Jan Naes van der Hulst den brief

die mit desen doirsteken is mit allen den vorwairden die die brief begrijpt ende verteech dair up tot Jan Naes behoef voirs. als hem geen recht dair aen te behouden ende geloofde hem hadde hij eenighen commer dair up gemaect mit hande of mit monde dat hij hem dien commer of soude doen. Gegeven int jair ons heren viertienhondert vier ende vijftich upten dertienden dach in Junio.—

RR. *Wij Hacke van Outhuesden Aernts zssn ende Willem van Wijck Willems zoon van Wijck scepen in Huesden tugen onder onse zegele dat Heijlwich die wijf was Aernts van Beynen mit hoeren gecoren momber updroech Jan Aernts zoon alle alsulken versterf als hoir aenbestorven is bij dode Jans Luwen hoirs ooms ende Henrics van Oorde hoirs brueders ende alle alsulke brieve ende vorwairden als dair af sijn ende verteech dair up tot Jan Aernts zoon behoef vors als hoir gheen recht dair aen te behouden ende geloofde hem hadde sij eenigen commer dair up gemaect mit hande of mit monde dat zij hem dien commer af zoude doen. Gegeven int jaer ons Heren viertienhondert vier ende vijftich upten zevensten dach in Februario.*

SS. (Door dit stuk is het volgende gestoken):
Wij Hacken van Outhuesden Aerntszoon ende Lambert Aernt Noyden zoon scepen in Huesden tugen onder onse segele (hierna volgt letterlijk hetzelfde relaas — 13 Juni 1454 — gegeven, als hierboven omschreven is sub **QQ**).

TT. *Wij Hacke van Outhuesden Aerntszoon ende Huge Jans zoon van Tongeren scepenen in Huesden tugen onder onse segele dat Meeus ende Jan Luwen Jans zoonen van Oorde ende Beernt Jan Beernts zoons zoon als momber Heylwigen zijns wijfs Jans dochter van Oorde opdroeghen Jan Naes van der Hulst een achtendeel van twee goede guldens Wilhems hollants scilde siaers erfcijns die gelegen zijn op negendalven mergen lants, liggende in den banne van Herpt tot Ophoven, in Roelofs kinders campe ende Janne van Oorde aen bestorven is bij dode Jans Willems Luwes zoons ende alle alsulke brieve ende vorwairden als*

dair af zijn, ende vertegen dair op tot Jan Naes behoef voirs. als hen geen recht dair aen te behouden ende geloefden hem dat achtendeel van den voirs. twe goede gulden Wilhems hollants scilde siaers erfcijns te waren tot ewigen dagen, voir alle die ghene die hem van Jans wegen van Oorde of zijnre erfgenamen rechts dair toe vermeten mogen. Gegeven int jair ons Heren viertienhondert zes ende vijftich opten twe ende twintichsten dach in December.

Deze vijf oorkonden, op perkament met uithangende zegels, in het depot van de Belgische Staats Archieven te Gent afdeeling: Archief der abdij Baudeloo, charters der Proostdij Mariëncroon en Mariëndonck.

De in bovenstaande oorkonden **PP.** en **TT.** aangewezen vader van Margriet, Heilwich, Meeus en Jan Luwe, in eerst bedoelde oorkonde genoemd Jan Willemsz Luwe, in de andere genoemd Jan van Oorde, en op blz. 304 jg. 1920 vermoed identiek te zijn met Jan Luwe te Heusden in de door noot 1 blz. 298 jg. 1920, nader op blz. 234 jg. 1923 genoemde acte van Dinsdag na St. Laureynsdag 1421, ook genoemd in de Oorkonden **DD.** en **EE.** blz. 89-91 jg. 1925 als gasthuismeester 1407-1419 te Heusden, blijkt in 1453 niet meer in leven te zijn. Dit is af te leiden uit de bewoordingen van oorkonde **TT.**, waarin drie zijner kinderen bij plaatsvervanging optreden; maar ook in verband met hetgeen op blz. 304 jg. 1920 is aangevoerd voor het vermoeden, dat de in oorkonde **PP.** genoemde Margriet Jans Willems Luweszoons dochter, ook genoemd in de oorkonde blz. 302 jg. 1920 zonder dagteekening, mede een zijner kinderen is.

Een zoon of kleinzoon van dezen Jan Luwen of van Oorde Willem Luweszoon, zien wij in de volgende oorkonde:

UU. *Alsoe Jan van den Oirde innegesetene der stad van Heusden, onlanx hier in den recht comen was ende hadde*

aenspraick metten rechte gedaen op enen Peter Jacopssz. van seker somme van penninghen, belopende XVI Rijnsgulden, den voirscreven Jannen bij Peteren Jacobssz. geloeft in scepenen brieven van Heusden, dair af dat hem Jan voerscreven der wairheyt gedroech ende totten brieve voirscreven wairaff dat hem die voerscreven Peter Jacopssz declineerden van den gerechte ende prsenteerden hem te rechte te staen voir die wette van Heusden, dair die brieven voerscreven weirden gemaict ende daernae die voerscreven partijen also verre in den rechte procedeert, dat die heeren die gezworenen als scepenen in heure tijt heur vonnisse dairaff gegeven hebben, soe dat innehoudt etc. Ende dien also achtervolgende soe sijn gestaen voir scepenen hier onder bescreven die voerscreven Peter Jacopssoen ende met hem Herman die Mombair ende hebben geloeft onversceiden op hen ende op hen gueden michi tot behoeff des voerscreven Jans van Oirde, als dat die selver Peter van den zaken voerscreven den voerscreven Jannen van Oirden voir scouthet ende scepenen van Heusden ter rechte staen, den rechte aldair verbeiden ende gewijsde voldoen zall. Zonder fraude oft argelist. Testes Ghent et Gheel. Datum Xa. Octobris 1485.

In margine dezer acte staat: *De mandato eiusdem Johannis de Oirde traditur hic littera sibi aut domino Adriano Bartoldi presbytero.*

Folio 162 van het Schepen prothocol van 's Hertogenbosch over 1485-86 Reg. 1255 R. A. 's Hertogenbosch

(Wordt vervolgd)

Velp (Geld.) VAN OORDT

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET CLARISSENKLOOSTER TE 's HERTOGENBOSCH

DOOR

Fr. DALMATIUS VAN HEEL, O. F. M.

Den 26^{en} Augustus 1335 vermaakte ridder Willem van den Bosch, heer van Erp en Moergestel, wellicht een broeder van „ioncker Geerlinck van den Bosch, wiens gehoechnis noch onder hout die steenen brug, die over die Diese leet en is geheiten die Geerlinxse brug", [1]) bij testament zijne goederen voor een klooster der Clarissen. [2]) Hij had geen nakomelingen en de uitvoerder van zijn testament, Dirk (niet Jan) van Horn, Heer van Cranendonck, bestemde daartoe een „borchte ofte een casteel binnen der stat van den Bosch", gelegen aan de Clarastraat [3]) In 1344 bouwde hij daar een kloosterkerk. [4])

Paus Clemens VI bekrachtigt den 28^{en} Mei 1348 de stichting der Clarissen en gaf aan Dirk van Horn het recht om de zusters te kiezen en een van haar als abdis aan te stellen. [5]) Tot onderhoud waren groote renten en goederen geschonken; [6]) in het Pauselijk schrijven wordt echter een bepaalde som genoemd, n.l. jaarlijks 350 goudgulden. [7])

Het klooster lag in de Hinthamerstraat en strekte zich uit langs de Clarastraat. [8]) Volgens het handschrift der

1) Hermans, *Verzameling van Kronyken, charters . betrekkelijk Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch*, dl I, blz. 46

2) *M. S Bourg. Biblioth. te Brussel* n. 3941 (16496). afgedrukt in *Archief-Utrecht*, dl II, blz. 35

3) *Katholiek Meijerijsch Memoriebock* ('s Bosch 1819), blz 174.

4) *Archief-Utrecht*, dl II, blz. 35.

5) Hermans, *Analytische opgave der gedrukte charters . betrekkelijk Noord-Brabant*, blz. 110. Gedrukt in *Bullarium Francisc* Tom VI n 460. Vgl Brom, *Archivalia in Italie*, dl I, n. 12; Miraeus-Foppens *Opera diplomatica*, tom IV, pag. 598; Berlière. *Suppliques Clement* VI n. 1340

6) Hermans, *Verzameling* enz. dl. I, blz 46. 7) *Bullarium Francisc.* t a. p

8) A. F. O. v. Sasse v. IJsselt, *Voorn. Huizen* II 587 noemt het huis 441, eigendom van mr. P Loeff, het hoofdgebouw.

Bourgondische Bibliotheek kwamen de eerste Clarissen in 1349 uit Keulen naar den Bosch, [1]) maar Coppens en en Oudenhoven beweren, dat de eerste Clarissen uit Brussel waren en eerst op Sint Mattheusdag (21 Sept.) 1359 het klooster in den Bosch betrokken. Zij wijzen op een handschrift van Molius. [2]) Hiermede stemt overeen een oud handschrift, waarover wij nader zullen spreken, waar staat: „undecim Kalendas Decembris (lees: Octobris) in festo sancti Matthei Apostoli anno Domini M.CCC. lix sorores sancte Clare in Buscoducis intraverunt monasterium istud".

De zusters leefden volgens den regel van Paus Urbanus IV, die haar het recht verleende om eigendom te bezitten, en werden genoemd Urbanisten.

Behalve eenige aanteekeningen in de stadsrekeningen [3]) is slechts weinig over de Clarissen te 's Hertogenbosch bekend. „Over de geschiedenis der Clarissen te 's Bosch, zegt Schutjes, [4]) verspreiden de aanwezige kerkelijke archieven en de oude schrijvers weinig licht. In het archief des bisdoms vindt men geene visitaties nocg andere aanteekeningen"

Van hoog gewicht voor de geschiedenis van dit klooster achten wij daarom een handschrift uit de tweede helft der 15e eeuw, dat wij vonden in het Rijksarchief te 's Gravenhage, [5]) waarvan de herkomst niet bekend is en dat tot titel heeft: *Dit sijn die tijnzen, renthen ende pachten, die men den Convente van sunter Claren in Shertogenbossche iairlix geldende is. Int iair onss Heren M.iiijc ende xxxix.*

---

1) M S. *Archief-Utrecht*, dl II, blz 35; zoo ook Wadding, *Annales Minorum* (3e ed) tom VIII, pag. 31 v.; vgl.: Edmund Wauer, *Entstehung und Ausbreitung des Klarissenordens besonders in den Deutschen Minoritenprovinzen (Leipzig 1906)*, S. 157-158, waar verwezen wordt naar *Gall. christ* V, 411

2) Aangehaald bij Schutjes, *Geschiedenis v h bisdom 's Hertogenbosch*, dl. IV blz. 462; *Voorn. Huizen* II: 589.

3) Vlg. v. Zuylen, *Inventaris der Archieven v d Stad 's Hertogenbosch (Stadsrekeningen* dl. I, blz. 5, 9, 27, 31, 216, 408, 464, 503, 591; dl. II, blz 1183, 1269.

4) t. a. p. dl. IV, blz. 463.

5) Aanwinsten 1865 A. X. Zie *Verslagen van 's Rijks oude archieven* dl. 49 (1926), Ie deel blz 152.

De perkamenten omslag (23,7 × 17) met slot, bevat: 3 bladen blanco.

32 perkamenten bladen (22,3 × 16,5), waarvan 1 — XVIIJ genummerd — 29 vs. en 30 r. blanco — 31 r. tot 32 vs. blanco.

Het handschrift geeft een geregelde opgave van hetgeen men den Clarissen in 1439 te 's Bosch en in andere plaatsen van Brabant verschuldigd was.

Behalve verschillende landerijen, hadden de zusters ook visscherijen, een molen te Hintham, een gedeelte van een molen te Helvoort enz. Ze ontvingen geld van particulieren, maar ook van „die Heilige Geest van den Bosch", van „die papen van sinte Jans", van „die Predicker van den Bosch" enz

De betalingen geschiedden bij de Clarissen te 's Bosch en wel op verschillende tijden, verreweg de meesten „te Korsmisse" of „te St. Jansmisse" (24 Juni), zeer velen „tonser Vrouwen Lichtmisse" 2 Febr. (23 x), maar ook te „Ascenciedach" (1 x) te „S. Martensmisse", 11 Nov. (7 x), te „Bamisse", 1 Oct. (5 x), te „S. Lambrechtsmisse", 17 Sept. (2 x), te „S. Petersdach ad Cathedram", 18 Jan. (1 x), te „Paesschen" (3 x).

Soms geschiedden de betalingen op een andere plaats b.v. te Rosmalen aan de kerk en wel op „liever Vrouwendach Nativitas", 8 Sept., of te Berlikum op Zondag na het feest van S. Andreas, 30 Nov.

Men betaalde in geld, doch ook in natura.

De volgende geldsoorten werden volgens de rekeningen in dien tijd gebruikt: auden groten, schellingen, aude Rijnsgulden, aude scilt, Arnoldus gulden, Reynaldus gulden, Hollants gulden, Cromsterten [1]), cronen, boddreger [2]), d(enier)nuwes, sc(ilt) nuwes, zwart [3]), penninc,

1) Cromstert (crum, -start, steert een kleine zilveren munt ter waarde van twee groot, aldus genoemd naar den leeuw met een naar binnen krullenden staart Dr Verwijs en Dr. Verdam. *Middelnederl Woordenb.* dl. III, kol 2128.

2) Botdrager (botdreger, boddreger, buddrager) benaming eener kleine munt, die op verschillende plaatsen en in verschillende tijden ook verschillende waarde had *Middelnederl. Woordenb.* dl. I, kol. 1392-93

3) Zwart (swarte, swerte) naam van een munt, meestal verbonden met tornoijs, *Middelnederl. Woordenb.* dl. VII, kol. 2501.

stuiver, Peter [1]), gouden Rijder, postulat gulden [2]), helling [3]), oort.

Omdat de waarde van de geldstukken zoo verschillend is in tijden en plaatsen, wagen wij het niet om de stukken te herleiden tot onze munt. Wij laten dat aan meer bevoegden over, die speciale studie gemaakt hebben van het geld en muntwezen in de middeleeuwen. Alleen teekenen wij uit de rekeningen aan dat:

1 pond of libra = 5 Rijder 1 stuiver.
i aude scilt = 16 Peters 2 stuivers.
i aude scilt à 16 penning = 25 Rijnsgulden.
i aude scilt à 18 penning = 27 Rijnsgulden.
i sc(helling) vleemsch geld = 6 cromsterten.
i sc(helling) of 12 d(eniers) = i auden groten.

Behalve met geld betaalde men ook met rogge, turf, boter, raepsaet, hooi, vlas, hoenders, capuijnen.

Als maat gebruikte men sester [4]), voeder [5]), mud, steen [6]), loep [7]), vaet, hont [8]), bunder, en ook deze waren verschillend; zoo wordt er vermeld een maet van Rode, een pedelsmaet en een Kempensmaet.

Het komt ons voor dat het handschrift niet door één persoon geschreven is.

In 1439 maakte een ons onbekend persoon een lijst van de tijnzen en renten, en zuster Henrica Jeghers [9]), die op S. Laurentiusdag, 10 Aug. 1471 als abdis werd gekozen, zooals in het handschrift staat aangegeven, heeft er andere aanteekeningen omtrent verschillende uitgaven aan toegevoegd.

1) Peter (peeter, Pieter) een gouden en ook een zilveren munt met het beeld. van den Apostel Petrus van onzekere waarde. *Middelnederl. Woordenb.* dl. VI, kol. 313.
2) Postulaetsgulden (ook postulaetsche gulden) benaming van verschillende gouden munten *Middelnederl. Woordenb* dl VI, kol. 612.
3) Helling (halline, haline, haling) benaming van een kleine munt ter waarde van een halven penning of mijt. *Middelnederl Woordenb.*
4) Sester mensura apud varia, in Antwerpen vier viertelen. *Middelnederl. Woordenb* dl. VII, kol 1001.
5) Voeder (wagenvracht ook een hoop), *Middelnederl. Woordenb.* dl. IX, kol. 699.
6) Steen, gewoonlijk zes pond. *Middelnederl Woordenb.* dl VII, kol. 2013
7) Loep, ook lope, schepel of vaatje of tonnetje, *Middelnederl woordenb.* dl. IV. kol. 791.
8) Hont, is honderd roeden.
9) Wordt niet vermeld bij Schutjes, t.a.p.

Zoo vernemen wij dat men in datzelfde jaar 1471 aan de Minderbroeders 13 Rijnsgulden heeft gegeven voor de betimmering van het koor.

In 1474 kocht men een vierde van de molen te Helvoort

Tevens gaf de waakzame en nauwkeurig toeziende abdis aan hare opvolgsters den goeden raad om bij de betalingen goed toe te zien, want de abt van Vlokhoven had voor 13 Rijder 26 Rijnsgulden genomen en de zusters te kort gedaan, daar hij volgens leenrechten slechts 30 stuivers voor den Rijder mocht nemen.

Op een inliggend los perkament blaadje met schrift uit dienzelfden tijd, vindt men een opgave van hetgeen een zuster moest betalen bij haar intrede in het klooster en ook een opgave van de onkosten welke bij die gelegenheid gemaakt werden, hetgeen ons een aardige blik doet slaan in het huishoudelijk leven der zusters Clarissen.

Wij laten nu het handschrift zelf volgen :

Fol. 1r. *Dit sijn die tijnsen, renthen ende pachten, die men den conuente van Sunter Claren in 's Hertogenbossche iairlix geldende is*

Int iair onss heren M.iiijc ende xxxix.

Yerst binnen der stat voirscr.

In die Hynthamerstraet.

In den yersten ein Martens vyt enen erve te Hyntham ..... ij lib. payments

Item die vander Eyendonc vyt enen stuck lants geheiten den Roemput..... xx sc. paym. te ste Jansmisse.

Item onse moelen te Hyntham gilt.... . x mud ij sester rogs half te Korsmisse ende half tste Jansmisse.

Item Willem Sceyuel die smyt iiij lib. paym. te ste Jansmisse.

Item Rouer Boest . ... x sc paym. te ste Jansmisse.

Fol. 1v. Item Arnt van den Steen vyt iij mergen lants op Bellebroeck..... vj lib. paym. te Korsmisse.

Item Lucas Geerlixsoen..... v lib. paym. te Korsmisse.

Item Claeus Steenwech ..... viij lib. xv sc. paym. te ste Jansmisse.

Item Gherijs Smeeds wijff .... xxx sc. paym. te Korsmisse.

Item Gerit die Wael ..... vi lib. paym. op Ascensie dach, nu Arnt die Ruyter.

Item Arnt Korts gasthuys ..... xx sc. paym. tot onser Vrouwen Lichtmisse.

Item Jan van Erpe .. ... v lib. paym. half te Korsmisse, ende half te ste Jansmisse.

Item Elyaes van den Wyel ende Jan Kyevits wyven ..... iij lib. paym. te Korsmisse.

Fol. 2r. Item Arnt van den Parre ..... vj lib. paym. te ste Jansmisse.

Item mijnsheren rentmeester van Brabant vyt der borch etc. ..... xx sc. paym. te ste Jansmisse.

Item die Heilige Geest van den Bosch ..... iij lib. paym. ende v sc. auts. t ste Martensmisse.

Item die Predicheren van den Bosch ..... xxv lib. v sc. paym. te Korsmisse.

Opten Papenhuls.

Item her Jan Luedinx ..... xx sc. paym. tste Jansmisse.

Item Arnt van der Bruggen ..... x sc. paym. tste Jansmisse.

Item die papen van sinte Jans ..... x sc. paym. te Korsmisse.

Item her Corstiaen van Waelhouen ..... xx sc. paym. te Korsmisse, nu her Jan van den Grave.

Fol. 2v. In die Kerckstraet.

Item Jan van Luet ..... iiij lib. paym. te Korsmisse.

Item Peter Geronx ..... vj lib. paym. te st. Jansmisse.

Item Mychiel van Hall die gewantsnyder ... .. ij lib. paym. st. Jansmisse.

In die Colperstraet.

Item Arnt van Uden ..... x lib. paym. te Korsmisse.

Item Joerden die Lu ..... x sc. paym. te Korsmisse.

Item Willem in den anker ..... iiij lib. paym. te Korsmisse.

Item Kessel ..... xx sc. paym. te Korsmisse.

Fol. 3r. Aen die Weverplaets.

Item Willem Wegen . . . iiij lib. xij sc. paym. te Korsmisse.

Item Huys die droeghscheerre . . .. ij lib. paym. tst. Jansmisse.

Item Ghijs Lodensoen .... xx sc. paym. te Korsmisse.

In die Peperstraet.

Item her Ghysbert Back .... vi lib paym. te Korsmisse.

In die Boerdsche straet ende opten Audenhuls

Item uyt Jan Gevarts hofstat .... xv sc. paym.

Item Trudeken Coenen . . .. xx sc paym. te Korsmisse.

Item Arnt Berwout .... ij lib. paym. te Korsmisse.

Fol. 3v. Item Reymbout van Roesmalen .... ij lib. paym. te Korsmisse.

Item Hein die Wetter .... ij lib. paym. te Bamisse.

Item Wellen Scilder .... xx sc. paym. te Korsmisse.

Item Ghijs Vrankenvoirt .... xx sc paym. te Korsmisse.

In die Vuchterstraet.

Item Hein Jonkers wijf .... x sc. paym. te Korsmisse.

Item Arnt van Bladel .... iij lib. tonser Vrouwen Lichtmisse, na Jan van Beke Wellenssoen, nu Staes Tollinc.

Item Coen van Haren .... iiij lib. paym. te Korsmisse.

Fol. 4r. Item Jan die gortmeker .... iiij lib. paym. te Korsmisse.

Item Claeus van Hall I½ lib. paym. tsunte Jansmisse.

Item Lambert Pels . . . I½ lib. paym. te Korsmisse.

Item Lonijs die houtseger ende Jacob Oedensoen ..... ij lib. paym. te Korsmisse.

Aen die Corenbrugge.

Item Jan Joerdens . . . ij lib paym. te Korsmisse, nu Jan Lemmenssoen (met andere hand: Grietken Sluwen).

Item Brien Gheynserswijf . . . x lib. paym. te Korsmisse, nu Jan van Hees Ghijsbrechtssoen.

Fol. 4v. Item Arnt van Sochelt .... xx sc. paym. tste Jansmisse.

Item Peter Stamelarts .... iij lib. paym. te Korsmisse.

Item Marten Goeby .... xx sc. paym. te Korsmisse.

Onder die mandemeker.

Item Ott van Engelen .... x sc. paym. te Bamisse.

Item Marcelis die Leeuwe, die roededreger ende Heinken .... iij lib. ij sc. paym. te Korsmisse.

Item Willem Bloem .. . ij lib. xv sc. paym te st. Jansmisse.

Item Jan Baudenssoen .... ij½ lib. paym. te Korsmisse.

Fol. 5r. Aen die Vischmarct.

Item Dirc Moll .... xx lib. paym. te Korsmisse.

Item Meeus Scenckel .... iij lib. v sc. auds. fe Korsmisse.

Item Theeus Boet .... xx sc. paym. tste Jansmisse. Ende iij lib. paym. van Jans wegen van Best.

In die Orthenstraet ende tot Orthen.

Item Jan van Oyen .... viij Vleemsch groet tste Jansmisse.

Item Jan Melijs .... xxxij sc. paym. van Jans wegen van Best tste Jansmisse.

Item Peter Heyn Grietensoenswijf ende Dirc Kijf .... xx sc. paym. te Korsmisse

Item Gerits moelen van Ophoven .... x lib. payments .te Korsmisse.

Fol. 5v. Item Jan Daneels .... vj½ lib. paym. tste Martensmisse.

Item Jan Neve ij½ lib. paym. tste Martensmisse.

Item Claeus Cull .... xx sc. paym. tste Jansmisse.

Item Gerit van Lon . .. v sc. paym. tste Jansmisse.

Item Jan van Broegel ... xx sc. payments tste Jansmisse

Item Dirc Jan Boeyenssoensoen .... v lib. paym. tste Jansmisse.

Item Hein van Engelen .... xx sc. paym. tste Jansmisse.

After die Tolbrugge.

Item Herman Leydecker iij lib. paym. ende i auden groten te tste Jansmisse.

Fol. 6r. Item Ghijs van Wetten . . ij½ lib. paym. ende i auden groten tste Jansmisse.

Item Jan Bathensoen . .. ij½ lib paym. ende 9 auden groeten tsunte Jansmisse.

Item Laureyns tymmerman . . . ij lib. paym ende ij aude gr. tste Jansmisse.

Item Lysbet Everits iij lib. paym. ende i auden gr. tste Jansmisse.

Item Arnt Stamelart . . ij lib. paym ende i auden gr. tste Jansmisse.

Item Joest van Hees . . . xy sc paym. ende i auden groten tste Jansmisse.

Item meester Willems steenhouwerswijf . . . xx sc. ende ij auden gr. tste Jansmisse.

Fol. 6v. Item Hein Ghijzen . . . . iij lib. paym. ende i auden gr. tste Jansmisse.

Item Arnt van Vucht . . . . v lib. paym. tste Jansmisse.

Item dieselve noch . . . xl sc. paym. tste Jansmisse.

Aen die marct.

Item Dirc Joerdens . . . . xx sc. paym. tste Jansmisse.

Item Jan van Os . . . x sc. paym. te ste Jansmisse

Fol. 7r. Item uyt der gevangenrepoirten vyt Claeus Merskens gedeelt ende heeft geloeft te weren, nu gilt Willem van Oesterwijc . . . . xxx viij lib. paym. halff te Korsmisse ende halff te ste Jansmisse.

Item Jan barbier . . . . iiij lib. auts. te Korsmisse

Item Arnt van Beke . . . . ij mud rogs op onser Vrouwen Lichtmisse.

Item Thijs Vogel aent vleeschhuys . . . . xx sc. paym. tste Jansmisse.

Item meester Jan van der Audermoelen . . . . xxvij sc. paym te Korsmisse.

Fol. 7v. Buten der voirsc. Stat.

Tot Empel. Op Henxthom.

Item Gerit Coenen wijf uyt iiij mergen lants tot Maren . . . . ij lib. paym.

Item Jan die Hoel . . . . xv lib. paym. te Korsmisse.

Te Lyttoyen.

Item Florijs Muykensssoen . . . xx sc. paym. te Korsmisse

Item Hein die schoenmeker . . . . viij lib. paym. te Korsmisse.

Tot Oyen.

Item Hein Bogart . . viij lib. auts. te ste Lambrechtsmisse.

Fol. 8r. Te Megen.

Item Dirc Mercelissoen van Drueten . . . . iiij lib. auts

ende vij½ sc. au(ts) vii lib. auts te samen tste Peters-
dach ad cathedram.
Item Willem Snavelswijf .... xvij½ sc. auts.
Item Willem van den mazeacker .... xiij sc. i½ d. auts.
Item Jan van den Heck .... xiij sc. i½ auts.
Item Belen Hermans Valkenwijf .... ix sc. iij d. auts.

Tot Berchen by Os.

Item Baat Borkens .. . xx sc. paym tonser Vrouwen
Lichtmisse.

Fol. 8v. Tot Os.

Item Peters kijnder van Goch .... ij lib. paym. te
Korsmisse
Item Henric die Gruyter van Jans wegen van Best
.... ij lib. paym. tste Martensmisse.
Item Hein Bitswijf .... i sester rogs tonser Vrouwen
Lichtmisse.

In Uden.

Item vyt der hoftyenden tot Uden x aude Rijnsgulden
helllng te Paesschen.

Te Roesmalen.

Item Jan die Rover .... v lib. paym. te ste Jansmisse,
nu Hein Andriessoen.
Item die gezworen van Bruggen .... iiij sester rogs
te Korsmisse.
Item Daem Jan Dirxsoenssoens .... xxi sester rogs
Fol. 9r. Item Gerit Baliart .... xx sc. paym. tot onser Vrouwen
Lichtmisse.
Item Arnt Dicbier .... xviij sc. paym. tste Martensmisse,
nu Deenken Lucassoen.
Item Weyn Stiers .... v sc. paym. tste Martensmisse.
Item Herman Stuwinc .... vij lib. paym. tste Jansmisse.
Item Ghijs Ruyzen .... viij lib. paym. te Korsmisse,
dair gelden wy vyt .... iij aude gr. den heer.
Item Bertolomeeus van Goburdingen .... lv lib. paym.
half tste Jansmisse ende half te Korsmisse ende ....
ij sester raepsaets ende .... xij voeder torfs te halen.

Item Jan van den Eynde iij stucken lants gelegen tot Roesmalen.

Item Ghijs Arntssoen van Jans wegen van Best .... i auden scilt te Korsmisse.

Fol. 9v. Item Wouter van Vucht .... ij sester raepsaets ende .... v voeder te halen ende ij voeder hoys.

Item Jan Tolinxsoen .... ix lib. paym. te Korsmisse en ... ij mud ij sester rogs en iiij sester raepsaets.

Item Rolofs wijf van den Kolc ... ij lib. xv sc. paym. te Korsmisse.

Item Jan Geertruden .... i½ lib. paym. te Korsmisse.

Item Wouter Tolinc ... xxvij sc. paym. te Korsmisse.

Item Dirc van den Kolc .... v lib. paym. te Korsmisse.

Item Jacob in Engelant .... xv mud rogs iiij sester raepsaets xii voeder torfs ende ij voeder hoys te Korsmisse.

Item Jacob in Engelant. die smaeltiende .... iiij Ar(noldus) gulden.

Fol. 10r. Te Berlekem.

Item Everit die cleirc .. .vj lib. paym. te Korsmisse.

Item Tengnagel . . . lxiiij lib. paym. half te Korsmisse ende half tste Jansmisse ende .... iiij sester raepsaets xij voeder torfs te halen ende ij voeder hoeys.

Item Jan Kuyst .... viij lib. paym. te Korsmisse.

Item dieselve Jan .... xx sc. paym. te Korsmisse.

Item Hein van Lenxvelt ... iiij lib. paym. te Korsmisse.

Item Jan Leenart van Beatris Luedings wegen .... viij lib. paym. ende vi hoenre tste Lambrechsmisse.

Item Jan Colenzoen .... xvj lib. paym. ½ teKorsmisse ende ½ tste Jansmisse.

Item Rijxken Aleitensoen .... v lib. paym. te Korsmisse.

Fol. 10v. Item Jan Keelbreker . . . v lib. paym. te Korsmisse.

Item Aelbert Janssoen . . . v½ mud rogs tonser Vrouwen Lichtmisse.

Item Ghijbken Bollen .... vii sester rogs tonser Vrouwen Lichtmisse.

Item Oede van Beerze, nu Jan Marinensoen i mud rogs te Lichtmisse.

Item Willem die Lodder . . . ij lib. auts tsunte Jansmisse.
Item Gheesken Peter Boschssoen . . . . xliij lib paym. 1/2 te Korsmisse ende 1/2 tste Jansmisse ende . . . ij sester raepsaets ende xij voeder torfs te halen en ij voeder hoeys.
Item Jan Loyhens, Katelijn sijn suster, Gielis van den Ham, Dirc van der Stegen ende Gheerken Weygergancs . . . xiiij mud rogs.
Item Katelijn Luykens . . . . xx sc. paym. te Korsmisse

Fol. 11r. Op die Dungen.

Item Lisbet van Brabant ende Jacop Elyaessoen . . . . iij lib. paym. te Korsmisse.
Item Lisbet Hals van Jans wegen van best . . . . iij lib. paym. tonser Vrouwen Lichtmisse.
Item Katelijn Ghijzelmers . . . . xv lib. paym. tonser Lichtmisse.
Item Hein Sanders . . . v lib. paym. tot onser Vrouwen Lichtmisse.

Te Schijndel.

Item Wouter van der Rijt . . . . ij lib. paym. te Korsmisse.
Item Tengenagel . . . iiij lib. paym. te Korsmisse.
Item vyt Wrtersgoet, Willem, Heyn, Deenken van den Broec, Dirc van den Broec, Wouters suster van Beke ende Gheenken Jan Gheenkenssoenssoens . . . . xxvi lib. auts. tonser Vrouwen Lichtmisse.

Fol. 11v. Item Peter Bosch ende Hein Mabelen . . . . iiij lib auts. te Korsmisse.
Item Everit Janssoen . . . . ij lib. paym. te Korsmisse.
Item Maes van Aken . . . l Reynaldus gulden iiij sester raepsaets iiij steen vlass ende enen pott boteren, 1/2 te Korsmisse ende 1/2 tste Jansmisse, nu Willem.
Item Wouter van Beke . . . . xlj Reynaldus gulden, iiij sester raepsaets iiij steen vlas ende enen pot boeteren tste Jansmisse.
Item Mathijs van der Weteringen . . . . i sester rogs tonser Vrouwen Lichtmisse.

Item Hein Weygerganc ... vj lib. paym. te Korsmisse.
Item Heyn Back .... v lib. paym. te Korsmisse.
Item Henric ende Arnt van Beke .... x sc. paym. te Korsmisse.
Fol. 12r. Item Aleit Ricout Erkenssoensdochter .... ij lib paym. te Korsmisse.
Item Willem die Lodder ende Arnt Janssoen .... iij lib. paym. te Korsmisse.
Item Jan Kessel .... xx sc. paym. te Korsmisse.
Item Jan die smit op die Dungen .... xx sc. paym. te Korsmisse.

Te Gestel ende te Vucht.

Item Goetscalc Roesmont .... x lib paym. te Korsmisse. (Met andere hand: Griet Luwen).
Item die Joncker van Paerweys ....i auden scilt te Bamisse.
Item Gerit Scilder ....i mud rogs tonser Vrouwen Lichtmisse.
Item Arnt Sterken, nu Jan Aben .... ij lib. paym. te Korsmisse. (met andere hand: Couvet van Driexkens weghen van Oesterzeel).

Fol. 12v. Te Gemonden.

Item Jan Colensoen .... i mud rogs tonser Vrouwen Lichtmisse.
Item Peter Aechtensoen i muds rogs.
Item Pape Jans kijnder .... v mud rogs.

Te Rode.

Item Rutger van den Broeck .... x lib. paym.
Item Gerit Wembers .. i mud rogs.
Item Goyart van der Heyden i mud rogs.
Item Lemken van Tartwijck iiij sester rogs.
Fol. 13r. Item Jan van den Audenhuysen .... i mud rogs.
Item dieselve Jan .. ij mud ende iij loepen rogs der maten van Rode. Des gelden die Claren dairvyt .... een mud rogs den heren van sunte Truden.
Item Trude van Heyden .... i x aude groet te Korsmisse.
Item Jan van der Zantvoirt .... iiij sester rogs.
Item Ghijsken van der Zande .... iij mud rogs.

Tot Arlebeke.

Item Philips van Boerdonc .... i mud rogs.

Fol. 13v. Te Gemert.

Item Dirx wijf van Gemert .... v aude scilde tonser Vrouwen Lichtmisse.

Te Zonne.

Item Arnt Verkeman . . ij mud rogs

Te Helmont.

Item Jan van Vaerlair .... vi Hollants gul. te Korsmisse.

Te Myerle.

Item her Jan die Rover .. . x aude sc. tot onser Vrouwen Lichtmisse.

Item Peter die Ridder .... xx sc. tonser Vrouwen Lichtmisse.

Fol. 14r. Item Jan die Wuest .... iiij aude sc. te Korsmisse.

Item Jan vyt Laerven van der Doyendonck . . x lib. paym. tste Jansmisse.

Item Aleit Vranken .... i mud rogs.

Item Pouwels Goyartssoen .... i mud iiij sester rogs.

Item dieselve Pouwels .... iiij lib. paym.

Item Lisbet Quaxs, Arnt Willem Arntssoenssoen, Arnt van Vlaendren ende Jan die Sluyter gelden ii½ mud rogs pedelsmaet ende sijn sculdich ten Bossche te leveren.

Item Jan Dirxsoen van Kiggelair .... xxix Reynaldus gul. enen steen vlass ende enen pott boeteren ½ te Korsmisse ende ½ tste Jansmisse.

Fol. 14v. Te Zoemeren.

Item Jan Tielensoen .... iiij mud rogs.

Item Jan die Bruyne .... i mud rogs.

Item Arnt van der Hofstat .... v lib. paym tonser Vrouwen Lichtmisse.

Item aldair op Eckerbroen . .. ix mud rogs.

Item Arnt die Kemmer . .. viij vaet rogs

Te Geldorp.

Item Maes die Vorster .... xxxx iij lib. paym te Korsmisse.

Fol. 15r. Te Wetten.

Item Henneken Wautgers .... i mud rogs pedelsmaet.

In Nuenen.

Item Ghijs Rutten .... viij lib. paym. te Korsmisse.

In Tongeren.

Item Jan van den Doren .... ij mud rogs, nu Reym Dirxsoen.

In Gerwen.

Item Heyn Wouterssoen .... i½ lib. paym. te Korsmisse.

Fol. 15v. Tot Wolfshoven.

Item Heyn die Woest .... x lib. paym. te Paesschen.

In Merefelt.

Item Claëus Marinen .... xxxij lib. paym te Korsmisse.

Item Willem Gevartssoen .... iiij lib. paym te Korsmisse.

In Keirckoerle.

Item Elyaes van der Milen .... x mud rogs Kempensmaet.

In Velthoven of Zonderwijc.

Item Jan van Vinkel .... i mud rogs.

Fol. 16r. In Zeelst.

Item Robbrecht van Grevenbroeck .... ix mud ij sester rogs.

In Best.

Item Maes van Audenhoven .... x lib paym. te Bamisse.

In Oerschot.

Item Willem van der Aa Florissoen .... v lib. v sc. auts. tste Jansmisse vyt der tyenden tot Oerschot.

In Bladel.

Item vyt der gruyten te Bladel met hoere toebehoerten .... vij lib. tste Jansmisse.

Fol. 16v. In Tylborch.

Item Gerit van der Elst .... iij lib. paym te Korsmisse.

In Helvoert.

Item Heyn Peterssoen .... x lib. paym. tste Jansmisse vyt Henrixgoet van Weerthuysen, nu [1])

1) Niet ingevuld.

Item Mychiel van Hal die gewantsnider .... ij mud rogs tonser Vrouwen Lichtmisse, nu [1])

In Udenhout.

Item Wouter van den Loe .... ix mud rogs tonser Vrouwen Lichtmisse.

Fol. 17r. In Wijck bij Hoesden.

Item Wijxken Poirterssoen .... x lib. Hoesdens te Meyc.

Item Dirc Kuyst te Hedichusen .... x lib. Hoesdens te Korsmisse, nu Luys Pouwels ende Jan Lubertssoen

In Breda.

Item Willem van Espe .... v Holl. gulden tonser Vrouwen Lichtmisse.

Terheyden.

Item Michael Notelt .... x sc. Vleemsch gelts ende elken sc. is vj cromsterten tonser Vrouwen Lichtmisse.

Fol. 17v. In Oesterhout.

Item Jan die Berger .... ij loepen rogs.

In Druenen.

Item Heylwyck Biekens, Arnt Hoenken, ende Ghijs Hermanssoen .... v mud rogs.

In Erpe.

Item Arnt van Dyepenbeke .... iiij cronen te Paesschen.

In Dynter.

Item Matheeus Willemssoen. van den Broeck .... viij lib. viii sc. paym. te Korsmisse.

Fol. 18r. Item Spyerincswijf .... xx sc. paym. te Korsmisse.

Item verpacht die helft van der moelen te Helvoert voer .... xiij½ mud rogs, des gelden die Claren dair weder vyt x lib paym ende vij mud rogs.

Fol. 18v. Item verhuert iiij campen van xxxij margen of dair omtrent, geheiten die vij vierdel gelegen in die Hoeven after Kepkensdonck. Jan van Loet ende Gerit Hals om .. cxxxij Arnoldus gul. te Korsmisse vj iaer lanc, daer af die yerste taeldach is te Korsmisse int jair xxxix (boven staat: leste (sc. taeldach) xliiii).

1) Niet ingevuld.

Item verhuert vj margen in die Rijshoeven Stans Peterssoen te Dynter om xxv Ar. gul. nu Tijs van Gerwen ende Lemken Pingen om .... xxxij Arn. gul.

Item verhuert vier margen in die Rijshoeven Teeus der Claren laet om .... xxij Ar. gul.

Fol. 19r. Item verhuert noch vier margen in die Rijshoeven Everit Broyss. om .... xiij Ar. gul. nu Tijs van Gerwen ende Lemken Pingen om .... xxj½ Ar. gul.

Item verhuert drie mergen ende twee hont in die Dyntersche hoeve Arnt van Brede om .... xiij Ar. gul. nu Wouter van Beke ende Jan Aben om .... xviij Ar. gul.

Item verhuert vijff margen bij den Zwanencamp Willem Lodders zwager om .... xxiiij Ar. gul.

Fol. 19v. Item verhuert twee margen in den Heeschen vrede Jan Jacobssoen om .... viij Ar. gul.

Item verhuert drie margen lants optie Dungen Willem der Claren laet om .... viij½ Ar. gul. nu Jan Rutgerssoen optie Dungen om .... xij Ar. gul.

Item verhuert den Heerlaerschen camp Heyn Vos om xiij lib. paym. nu Jan Robbensoen optie Dungen iij iair lanc, dyerste iaer om ix½ lib. ende dander twee iaren elcs siairs om .... x lib. paym. Daraf dyerste (boven staat: die leste) taeldach is tste Martensmisse int iaer van xxxix (boven staat: xlj).

Fol. 20r. Item verhuert vier margen op Henxthem, Danel Croeck om .... xvij½ Ar. gul., nu Heyn Croeck om .... xxij Ar. gul. iiij iaer lanc daeraf die yerste (boven staat: leste) taeldach is tste Martensmisse int iaer van xxxviij (boven staat: xlj).

Item verhuert drie buenre op Sceepstall Andries van der Horst om ... xiij½ lib. paym., nu Reynken Hoens Coelkens brueder aen die merct om .... xviij lib. paym.

Item verhuert twee margen in den Peper Dirc van Dyepenbeke om .... iiij Ar. gul. ende .... xij boddreger.

Fol. 20v. Item verhuert vier margen voer Engelen Goeyart den Hertoge om .... xviij Ar° gul.

Item verhuert onse visscherye Goyart Scilder ende Reyner van Arkel om .... ix cromsterten te Bamisse te betalen, nu Jan van Beerze, Claes brueder van Beerze, om .... ij Ar. gul. alle iaer lanc vi iaer lanc dair af die yerste (boven staat: leste) taeldach is te Bamisse int iaer van xxxviij (boven staat: xliij).

Fol. 21r. Dit sijn die gronttijnzen, die men den convent van sunter Claren in Shertogenbossche iairlics sculdich is te betalen te Roesmalen aen die kercke op onser liever Vrouwendach Nativitas int jair onss Heren M.IIIIc xxxix.

Inden yersten Hein Voet te Heeze .... v hoenre, nu Ghijs Voet, nu Heyman Hermanssoen.

Item Hein Marcelis, nu Hein Ghibensoen .... ij hoenre, oec vyt den land van Overcolc biden wyel.

Item Jan Ansentskynder voer Henric Claeus Daemssoenssoen .... vii d. auts gelts vyt twee stucken lants, deen te Bruggen.

Item Ghijs Kesselman ende Zeeb Kesselman .... vij sc. iiij d. paym. ende iij hoenre vyt den hogen kempken te Heze.

Item van denselven deel Wouter Wouterssoen in Vucht .... vij sc. iiij d. paym. ende iij hoenre vyt den Mortel te Roesmalen.

Fol. 21v. Item noch van denselven Willem Jan Halssoen ende sijn neve te Hyntham .. vij sc. iiij d. paym ende iij hoenre vyt den Mortel.

Item vyt der hoeven Philips van Beke, nu Jan sijn soen, na Arnt Heym, na Henric Becker, nu Henric Becker Henrixsoen .... xv d. auts.

Item Broes Balensoen, na Gerit sijn soen ende Daem Arnt Katelynensoenssoen, na Goyart Zecker, nu Aleit Daemswijf met hoeren kijnderen .. xlvj½ d auts. vyt iij mergen lants in den Rosschen gelegen.

Item Jan Dyependijc, nu Hill sijn wijf .... v d. auts. vyt ij hont lants opten Roempot.

Item Goyart van Deventeer .... xxij sc paym. gecom-

poneert voer vij½ sc. auds. 'vyt enen kempken dat her Colen van Eennode was.

Item Jacop metten ymen .... ij hoenre vyt den hoenre land te Hyntham gelegen ende dat heeft nu Goyart van Engelant.

Fol. 22r. Item noch iij stucken lants te Roesmalen gelegen, dat een stuck tusschen Henric Heym aen beyden syden, dat ander stuck tusschen Peter Ottensoen aen deen syde ende tusschen Henric Heym aen die ander syde ende dat dorde stuc tusscen Daem Arntssoen gelegen aen beyden syden. Ende dat heeft Daem Arntssoen.

Fol. 22v. Dit sijn die gronttijnzen, die men den convent van sunter Claren in s'Hertogenbossche iairlix sculdich is te betalen te Berlekem des Sondaigs na sunte Andries dach int jair onss Heren MIIIIc. ende xxxix.

Inden yersten Catelijnen kijnder van Cleve .... xli sc. iij d. paym. van Lijnsbroeck, na Arnt ende Geerlic, nu Coel Everitssoen van Beerlekem.

Item Costken Hein Costkenssoen .... ij d. nuwes van Binnen Stevens beemtken.

Item dieselve Costken .... i capuyn oec van Binnen Stevens beemtken.

Item Fissie Aelbertsdochter .... ij sc. nuwes van huys ende hoff dat Peter Witkens was, nu Peter van den Yevelair Jacopssoen, nu Hill Lodewichs Carpersdochter.

Fol. 23r. Item Lodeken Carpers erve .... iij capuyn ... ende ... xij d. nuwes, nu Hill Carpers sijn dochter.

Item Lodewych Gerit Carperssoen .... ij capuyn van enen hoeve gelegen bij des goedshuysgoet van Berne, nu Hil Carpers sijn dochter.

Item Beel Goyart Andriessoenswijf ende Peter hoer soen .... v capuyn. Ende ... i d. nuwes, xviij d. payments van Lijnsbroeck, nu meester Gerit van Vladeracken Peterszwager voirsz.

Item dieselve Beel ende Peter hoer soen .... v capuyn Ende .... i d. nuwes, ix d. paym. van enen stuck

lants dat Jan Belensoens was, nu meester Gerit van Vladeracken voirsz.

Item Beel ende Peter voirsz. .... i d. nuwes ix d. paym. van enen stuck lants dat Boeken Sacdregers was, nu meester Gerit van Vladeracken voirsz.

Fol. 23v. Item Bernt Witmeri .... xv capuyn.

Item Peter Witmeri .... xv capuyn, nu Goyart Witmeri sijn wijf.

Item Jan Rut Alartssoen .... x capuyn vyt ij buenre in Lijnsbroeck.

Item dieselve Jan voer Truden her Dirc Buekentops ende Hein Jans vyt den Calfshoevel ende van Met Rut Alarts wegen .... xvj capuyn vyt iij buenre in Lijnsbroeck, elken buenre iiij capuyn.

Item Peter Jan Ruttensoenssoen x capuyn vyt ij buenre in Scildershoeve, nu Jan Rut Alartssoen.

Item Jonge Jan die scilder .... vj sc. paym. vyt vj loepen saetlants aen den Hoevel, nu Arnt Robbenssoenskijnder, nu Jan Rut Alartssoen.

Fol. 24r. Arnts kijnder van Beerlekem van Arnt Janssoen, dats te weten

Item Jan Arntssoen van Berlekem .... iij capuyn van van Lijnsbroec, nu Arnt van Gerwen.

Item Jacop Arntssoen van Berlekem .... iiij capuyn van Lijnsbroeck, nu Jacopskijnder voirsz.

Item Hein Maessoen Arnts zwager van Berlekem .... iiij capuyn van Lijnsbroeck voir Bruystens kynder Katelinen zwager van Berlekem.

Item van Goyen Gielissoen .... vi capuyn. Ende .... xiij sc. ix d. paym. nu Jan van Berlekem Everitssoen.

Item Jan ende Coel Everit Janssoens kynder van Berlekem .... viij capuyn. Ende .... xviij d paym. van enen beemt bij sinen huys Reynershoeve.

Fol. 24v. Item Jan ende Coel voirsz. .... iij sc. paym. van hoeren huyse ende hoeve.

Item dieselve Jan ende Coel .... ix d. nuwes van enen acker bij hoeren huyse.

Item Peter Bosch voer Claeus vyt der Hasselt .... v capuyn van enen buenre in Lijnsbroeck, nu Gheefken Bosch sijn soen

Item Peter Hein Everitssoenssoens kijnder .... xv d. nuwes van vijfvoets hofstat, nu gilt Jan die Coninc.

Item Hein Weygergancskijnder .... xviij d. nuwes van eenre hofstat die Jan Sluysmandochter was van der bruggen te Middelrode.

Fol. 25r. Item Heynken Maes Mettensoenssoen .... ij aude groet. Ende .... ij hoenre van Sceel Aleiten hove.

Item Willem Posteel voer Celen Mychielssoen .... iij capuyn. Ende ... iij hoenre van Witkens erve, nu gilt Willem Posteel sijn soen.

Item Jan Kuyst .... iij capuyn. Ende iij hoenre van Witkenserve.

Item Oede Jan Roetter dochter .... xv d. nuwes van Jan Coninc hofstat.

Item Willem Heynensoen .... i hoen. Ende .... ij loepen rogs.

Fol. 25v. Item Jan die Laet voer Yken Zebrechts Dorren kijnder .... i hoen. Ende .... ij loepen rogs, nu gilt Willem Heynensoen.

Item Aleit Cleircs voer Jan van Aken .... iij d. nuwes van enen stuck lants in die Hasselt, nu Wouter Matheeussoen of Mughoevel, nu gilt Everit Jacopssoen vyt der Hasselt.

Item Peter Bosch .... ij hoenre van huys ende hoff, dat Goyart Robbenssoens was te Belver, nu Jan van Aken, nu gilt Katelijn Jacop Keelbrekersdochter.

Item Joest Boll .... v sc. nuwes van huys ende hoff dat Ghijbken Cloeckins was.

Item dieselve Joest Boll .... ij d. nuwes van enen stuck lants dairbij gelegen.

Fol. 26r. Item Jacop die Laet van erve Gerit Monchs was vj sc. paym. van erve Peter Serijs, die men heit Peter Barmerssoen. Ende x sc. paym. Ende vj sc. paym. van Monchs erve, maken te samen xxij sc. paym.,

nu gilt Hill Ruyzen ende hoer kijnder, nu Jan ende Peter Hein Ghenensoen ende Jan van Beerze. Dairaf nu gelden Jan voirs. voer hem selven i verdel v sc vj d. paym van den erven voirs. Ende Hein Ghenensoen voer hem selven ende voer Peter ende Jan van Beerze voirsz. iij verdel xvj sc. vj d. paym. van den erven voirz.

Item Jan die Molner voer Herman Pingen vi d. nuwes ende iii hoenre.

Item Jan die Molner voirsz. . . . . x sc. paym. vyt huys ende hoff te Middelrode aen die brugge, dat Hillen Arntsdochter van den Venne plach te sijn.

Fol. 26v. Item Willem van Hedel voer Jacop van den Plack . . . . ij d. nuwes.

Item Hein Jan Eyckmanssoen die ketelbueter . . . . xx sc. paym. van huys ende hoff te Middelrode, plach te sijn Lisbetten ende Aechten Beerthen kijnder, nu gilt Metken Henric Eyckmansdochter.

Item Dirc die Luwe . . . . ij capuyn vyt Scillinx beemt, nu Jan sijn soen, nu Jan van den Dijc, nu Jans wijf van den Kelre.

Item Peter Michiel Peter Loeykenssoenssoen . . . . i capuyn van Jans lant van den Werve, nu gilt Mychiel Peter Michielssoenssoen.

Item dieselve Peter . . . . i hoen van den hoeve te Steen, nu Heylwyck sijn wijf, nu gilt Willem Dirxsoen.

Item her Arnt Buck . . . . iiij oude groet van enen goede dat her Aelbert Bucks was, nu gilt her Jan van Andel, canonic ende senger tste Jans ten Bossche.

Fol. 27r. Summa

. . . . xx sc. iij d. nuwes elc sc. of xij d. is i auden gr.
. . . . vj lib. xvij sc. payments.
. . . . cxxi capuyn,
. . . . xvj hoenre.
. . . . iiij loepen rogs.

Men gilt den goetshuyze van Berne nu . . . ij½ auden groten ende xv zwart.

Fol. 27v. Item men gilt den convent c ende xxj capuyn des jaers en iij smalen honre.

Fol. 28r. Undecimo kalendas Decembris (lees: Octobris) in festo sancti Mathei apostoli anno domini M.CCC.lix sorores sancte Clare in Buscoducis intraverunt monasterium istud.

Fol. 28v. Anno Domini M.CCCC.lxxj op sunte Laurencius dach doen ontfinc ic suster Henric Jeghers dat offlcium van der abdisscap ter eren Gods moet sijn.

Item in dien jaer voersz heeft ons convent onsen broederen ghescenct tot haeren choer ende tymmeringh xiij Rijns gulden.

Item noch in denselven jaer gecocht v auden scilden erffgoets den penninc voer xvj, maken c ende xxv Rijns gulden.

Item noch hebben gecocht vi½ auden scilt an Claes van Bochoven hus den penninc voer xviij, maken c Rijns gulden lxxv½ Rijns gulden oeck erffen. (In margine staat: Anno LXXII).

Item noch in dat selver jaer ghecocht teghen Isabeel ende Claer haer suster een vergulden croesen om xiiij Rijns gulden ende viij st. dat haeren moyen was.

Item noch ghecocht int jaer van lxxiiij i virdel van den moelen te Helvort om xcij Peters.

Item nocht int jaer voerz. ghecocht een bemtken in den Hautart daer Art Mabel op wont .... xviij Peters.

Item ghecofft teghen die Preker iij lib 6 payments xxi Peters ij st. i ort.

Item ij mud rogge teghen Willem Reiners ghecocht lxiiij Rijns gulden ende xvi st.

Item teghen joffr. Heimen gecocht v aude scilden boven x lb. payments die sij joffrouw Mergriet Sluwen gave . . . lxxx Peters x st.

Item dat half swonscot tegen Claes Libarts boven die x lb. der Vilc, vi van joffr. Swalen ende i lb. Broechoven ende iii lb. suster Henric jegen toe behoerden tot haerre misse, die het den convent gave, die beternis betaelt xxiii Peters.

Item ghecocht iij buenre heiden tot den hoven te Vlochoven xxix Peters.

Item ghecocht teghen mijnen here van Vertzin dat sestendele van den heiden die hij te Gestel had lxj Peters xiij st. med den hoop.

Item dese heiden te bewallen xv Rijns gulden xvij st

Item voert alle buerne van desen heiden iii R. gulden xi st.

Fol. 29r. Item anno Domini M.CCCC. lxxvij teghen * Enghelant een stuck erflant, dat welc in onsen hoeve lach om ccxlj Peteren en xj st. voer die brieve.

(* N B. De bovenrand is afgesneden).

Item te Vlochoven ghecocht totten hoeven iij bunre heiden om xxvj Rijnsgl. en xvj st. en voert ghewyn en den grontsijns en tymmerynge en reisz beloept dit alte samen xxxj Rijns gl.

Item noch vanden ghewyn der hoven voersc. anno lxxxvij den abt voer hem selven xiij Rider, daer daer nam hij voer xxvj Rs. gl. ende ons ter cort want hij en solde na leenrechten mer xxx et. voerden Ryder nemen, dit mach men op een ander tijt voersien.

Item sinen scoutit ij Rs. gl. voer den eet te staven.

Item sinen kemerlinc i Rs. gl. voer dat oeverste cleet.

Item sinen klercken i Rs. gl. voer scriven.

Item twe mannen van leen elc ij quarten wijns.

Item ghecocht teghen Willem Reiners ij mud rogh elc mud voer (niet ingevuld). Anno lxxxv dit hebben wij hem moten corten an sinen pacht.

Fol. 29v. blanco.

Fol. 30r. blanco.

Fol. 30v. Item om Henneken van Louhuesse ghegheven boeven die tymmeringhe van beyde die kerkeren xlv Aerts gl.

Item om ghedynche van Hube Stelrech xxxvij Aerts gl.

Item om ghedynche van onsen missen xxxij gulden xiij cromstaerten.

Item den ghesusteren van Brugghe haer renten ghelaeten twe jaer xlviij Rs. gl. maken c gl. ende viij gl.

Item Mechtelt Cupers voer haeren huysraet een deels lxiiij gl. ende vj cromstaerten.

Fol. 31r. blanco.

Fol. 31v. Item op den iiij dach van September ontfijnghe wij twe kijnder van Brugghe int jaer van xlvj, daer ontfijnghe wij aff iijc gouden Ryders ghereets goets.

Item daeraf ghenoemen totter kustumen xxx Ryder voer beyde dye kijnder.

Item ghecocht thegen Teuwen van Enghelant x pd. tijns elc pd. voer vij Peeter, maken L ryder ende x wijt stuver.

Item noch ghecocht teghen Dyerijc van Os ix pd. tijns vij sc. mijn, elc pd. voer vij R. gl. maken xlvj Rijder.

Item noch gecocht teghen her Jan Keepken vj pd, elc pd. om vij Peeter, maken xxx Ryder ende vj stuver.

Item noch gecocht teghen Roelof Scylder vj pd. tijns, elc pd. om vij Peeter, loept xxx Ryder ende vj stuver.

Item noch gecocht teghen Gheefken Bosghe iij pd. uten vijfste ghedeelt van der zwonscoct, elc pd. om vii½ Peeter, maken xvj Ryder ende v stuver.

Item noch ghecocht teghen Daniel Roesmont viij pd., elc pd. voer vij Peeter, maeken xl Ryder ende viij stuver.

Item te Nuwelant ghecocht teghen Wouter Lemmens iij pd. iij, elk pd. voer vij Peeter, loept xv Rijder ende iij stuver.

Item noch ghecocht teghen Wenemer Wytmerye ij pd., dat pd. voer vij Peeter, maken vii½ Ryder en i½ stuver.

Fol. 32r. Item noch xvj Ryders der stat ghegheven voer maelgelt ende sij geloefdent ons weeder te gheven, mer dat en hebben se niet gedaen.

Item wij plaeghen te geelden Boeyen Claes soen iii½ pd. uten zwanscot, dat hebbe wij afghecocht elc pd. voer vij Peeter, loept xvij Ryder ende xvj stuver, soe hebben die kijnder vi½ pd. aent zwanscot met dy een, dat teghen Geefken Bosghe ghecocht is.

Summa i pd. mijn vij sc.

Summa van den gelde ccc gouden Ryder mijn vj stuver, die sijn ghegaen in onraet van den sceepenen-bryeven.

Fol. 32v. blanco.

Op een los inliggend blaadje (papier)

Ontfangen van Jan Goiaart Jordens tot Vechel twee gulden seven stuivers den 17 April 1635 ende den 7 Februari 1637 van Jorden Janssen noch ontfangen twee gulden seven stuivers op affcortinge van eene rente van seven gulden iaers uut syne goederen tot Vechel.
Oirconde mijns naems

Suster Catharina van
Gestel Procuratersse.

Op een ander los inliggend blaadje (perkament)

Item dit behoert den rentmeester toe te doen als men kynder int cloester doet.
Item in den irsten sal hij die veste ontfaen vanden renten diet cloester behalden sal ende oec die lijfrenten ende i Peter voer die costen die hierna volghen.
Item inden irsten onser lieven Vrouwen an die tortijs iiij st. en elcken suster iiij st. voer haer offerghelt ende den bruyt i tenen kroesen.
Item der abdissen ij Peter.
Item den rentmeester i Peter.
Item den ghesinne i Peter.
Item den bichter i postolat gl.
Item den coester ij st.
Item den tortijsdrager iij st.
Item dat bedde te tymmeren.
Item een runt tot posteyvlees en tot ghesprengden vlees.
Item om posteien te backen.
Item om cruyt te spijsen.
Item om rosinen.
Item om weit ten sconen brode.
Item om wijn.
Item om mede den suster in die koeke alsi cruyt stoten en rosinen lesen.
Item om erweten.
Item om appelen totten rijs.
Item die cleder te neyen.
Item om kese en boter en eyer totten posteien.

OORKONDEN BETREFFENDE DE HEUSDENSCH FAMILIE VAN NOORT OF VAN OORT.

(VAN DEN OERDE, VAN DER NORDT, VAN DEN NOIRDEN)

II

Uit oorkonde **D** op blz. 172 jg. 1920 blijkt, dat Heynric van Noirde, hoewel in 1392 voor levenslang aangesteld tot boogmaker op het kasteel van Heusden, reeds op 11 Mei 1396, zonder opgave van redenen van die post werd ontheven, hetgeen (op blz. 227 jg. 1923) met een misdrijf toen kort te voren door Noertken gepleegd, in verband is gebracht, omdat de drost van het kasteel te Heusden, die genoemden *boghemaker* met den naam Noertken aanduidde, ook den schuldige aan dat misdrijf met dien naam Noertken aanwees.

Deze naam komt in dienzelfden tijd voor onder de bedrijvers van eene andere rooverij, beschreven op eene lijst met aanklachten, wegens schade in diezelfde om streken door Hollanders, waartoe ook de Heusdenaren behoorden, aan kooplieden toegebracht.

Deze lijst, afgedrukt in dl. V der *Bijdragen en Mededeelingen van het Genootschap Gelre* te Arnhem, wordt aldaar gesteld op het jaar 1296 of 1396. Men leest daarvan op blz. 292: Schade in de middeleeuwen door Hollanders e. a. aan Zutphensche kooplieden toegebracht.... *Ende dese vorss. kisten en tonnen hebben genamen in den Maesdiepe, als oen geseghet is, Symon van Bruweel, Noertken ende Johan die Witte van Hoerne ende oere geselle.... Ende dat wert gevuert uten Maesdiepe in die Maze ende voert in Brabants.*— Verder, op blz. 293 t. a. pl.: *Item Henric Aelbertssoen ende Willem sinen brueder wirt genamen II last herinc, die Herman Rijsbiter een schiphere van Campen in hadde. Ende dat dede Clawes van Sijedamme, Johan Oert Jacob die Vor Willem van Ecke Henric van Oldenwater Simon van Bruweel ende Peter van Enghuzen, Gerekend voer 150 gulden.*

Onder de van beide feiten beschuldigden komt voor Symon van Bruweel, zoodat er sprake kan zijn van dezelfde groep personen; want, al staan van het tweede misdrijf meer namen genoemd dan bij de vermelding der eerste plundering, hierbij wordt óók gesproken van *oere geselle*, waaronder die personen kunnen bedoeld zijn die wegens den tweeden overval bekend werden.

Tot het vermoeden dat dezelfde personen ook aan dit misdrijf schuldig waren, geeft mede aanleiding de mededeeling, dat van den eersten overval ook verdacht werd Noertken (beteekenende zooals blijkt van Noerdt of van den Oerde); en — nadat blijkbaar na de tweede rooverij meer ijver was besteed aan het uitvorschen van de namen der bedrijvers — kwam ook aan het licht de naam Johan Oert, waarmede Noertken (van den eersten overval beschuldigd) kan bedoeld zijn, en die mogelijk dezelfde persoon is als Noertken, door den drost van Heusden aangewezen op zijn rekening over 1395/96, hiervoren aangehaald jg. 1923 blz 227. Deze lijst zou dan op het jaar 1396 dienen gesteld te worden.

Blz. 195 jg. 1921 in den 11[en] regel v. o te lezen: toebehoorden.

Op de daarop volgende blz. in regel 5 v. b. *Oudheusden* te veranderen in *Outheusden*, in regel 11 v. b. *vordt* in *voerdt* en in regel 19 v. b. dient gelezen: *wanversoeck*.

Blz 202 jg. 1921 regel 12 v. o te lezen: *behoudelijcken*. Blz. 207 jg. 1921 regel 4 v. b. staat: *Heusden*, lees: *Baardwijk*.

Blz. 233 jg. 1923 regel 7 v. b. staat: *leenen*, lees: *leene*. Regel 9 v. b. staat: *yegelicken*, lees: *yegeliken* en regel 13 v. b. staat: *Wilhelm*, lees: *Wilhem*.

1) Blz. 229 e. v. van jg. 1923 noemt eenige personen van den naam Lu of Luwen, en geeft van hunne vermoedelijke relatie een stamtafel op blz. 230, terwijl blz. 92 jg. 1925 verwijst naar meerdere personen van dezen naam vermeldt in het tijdschrift *De Navorscher*.

In een Leenregister van het Brabantsche Leenhof, Denombrementen van de leenen van Anno 1440, wordt fol. 74 genoemd: *Item een cleyn stuc lants oic gelegen op Blakenbroick metten eenre sijden beneven erffenisse Jan Luwen Dyrcsoen* (Archives générales du Royaume te Brussel).

Blz. 240 van den XXX jaarg. (1923) bevat eene staat van afstamming, waarop het eerst wordt genoemd Lambert (zoon van Peter van Oort) † vóór 1529. Blz. 242 van den volgenden jaargang (1924) [1]) wijst aan, dat hij in leven was 18 Januari 1503 (vlg. blz. 78 van jaarg. 1925). Vermoedelijk wordt hij bedoeld in de navolgende oorkonde, doende blijken, dat Lambert van Oirde[1]) in 1487 eigenaar was van land te Waalwijk in de *Gheerden* gelegen, langs *den Senghpat*. Deze aanduiding vergelijkende met de andere oorkonden, zijn naam noemende met oogenschijnlijk hetzelfde perceel land, doet vermoeden, dat daar telkens sprake is van denzelfden landeigenaar.

V V. *Gerardus filius quondam Arnoldi die Bruijn, Johannes die Greve, filius quondam Rodolphi die Greve, Johannes filius quondam Johannes die Wilde, Petrus die Cuijper filius Petri et Wellinus Scilder filius quondam Wellini, hereditarie vendiderunt Godefrido, filio Godefridi Cuijpers hereditarium censum quatuordecim aureorum florenorum XX ti. stuvers aut valorem pro quolibet solvendum hereditarie prima die mensis Maij et pro primo solucionis termino a prima Maij proxime futuro ultra annum, et in Buscoduce libere ab omnibus oneribus precarie aut alias tradendum, de et ex domo, area, orto ac hereditatibus sibi adiacentibus dicti Gerardi die Bruyn, undecim virgatas dictas Gheerden terre vel circiter continentibus, sitis in parochia de Waelwijck, inter hereditatem Hendrici quondam Arnoldi die Yoede ex uno, et inter hereditatem Lamberti de Oerde ex alio, tendentibus a communi platea ad quandam viam dictam den Senghpat. Item ex domo, area, orto et hereditatibus sibi adiacentibus octo virgatas terre vel circiter continentibus dicti Johannis die Greve sitis in*

1) Blz. 243 jg. 1924 van *Taxandria* noemt Thonis Lamberts van Oort. Wij achten met dezen identiek de vader van Oijcken Thonis Lamberts, de vrouw van Thonis Janss Schipper, èn Thonis Lamberts, gemachtigde van Raes van Grevenbroeck, die samen contra inwoners van Venloon 24 Januari 1600 voorkomen in het Dingsignaat van Heusden Rolle 1600. (Rijksarch. 's Hertogenbosch)

Een Lambert Claesz. van Oirt wordt in eene acte lesten Mei 1614 (Schepenreg. Loon op Zand, Rijksarch. 's Hertogenbosch) genoemd, waarin hij optreedt als man van Maeiken Dominicus. deelnemende aan de acte der scheiding van de nalatenschap harer ouders Dominicus Jansz. en Neeltken Hendrick Gijsbertsz.

dicta parochia inter hereditatem Symonis dicti Ariaens ex uno et inter hereditatem conventus sororum regularissarum in Waelwijck ex alio, tendentibus a communi platea ad quandam semitam dictam Senghpat. Item ex domo, area, orto ac hereditatibus sibi adiacentibus dicti Johannes die Wilde quinque virgatas terre vel circiter continentibus sitis in dicta parochia inter hereditatem Johannes Berijs ex uno et inter hereditatem domini Marcelis Andree presbijteri ex alio tendentibus a communi platea usque Mosam ibidem. Item ex domo, area, orto ac hereditatibus sibi adiacentibus quatuor virgatas vel circiter continentibus primo dicti Petri die Cuyper sitis in dicta parochia inter hereditatem Petri filii Arnoldi Hagens ex uno et inter hereditatem Petri Hagens ex alio tendentibus a communi platea ad quandam hereditatem dictam den naesten Hofsloet. Item ex pecia terre quatuor virgatas terre vel circiter continente dicti Wellini Scilder sita in dicta parochia inter hereditatem heredum quondam Elizabeth filie Wolteri Ghijsbertss ex uno et inter hereditatem Margarete relicte quondam Wolter Switten et eius liberorum ex alio tendente a quodam fossato dicto den Hoeygrave ad Mosam ibidem ut dicebat. Promittentes indivisim super omnia et habenda warandare et satisfacere.

Tali cum conditione quod dictus census statim post obitum dicti emptoris pro una mediatate ad Elizabeth filiam dicti emptoris ab ipso et quondam Margareta filia quondam Ghi selberti de Hees genitam et pro alia medietate ad Johannem filium naturalem quondam Ghiselberti de Hees hereditario jure succedet et devolvetur prout emptor recognovit et consensiit. Et promiserunt redimere perpetuo quemlibet florenum cum quindecim huiusmodi florenis et cum censu anni redemptionis et arrestadiis salvo quod dicti venditores huiusmodi redemptionem per spacium unius anni dicto emptori preintimabunt prout emptor recognovit et super omnia et habenda dictis venditoribus repromisit. Testes, datum supra (21 April 1487).

Folio 56 van het Prothocol der Schepenbank van 's Hertogenbosch 1486/87. R. A. 's Hert.

Op folio 508 van het prothocol dier Schepenen 1509-1510 is geregistreerd eene acte van 27 Juni 1510, waarbij Johannes, zoon van wijlen Godfried Hamel een cijns verkoopt aan Bruijsten Willem Aerntsz. gevestigd o. a. op zes hont land te Waalwijk aan de „hoeygrave" naast het erf van Adriaen van Oirde. Op dezen, als Adriaen Lambertsz. van Oordt blz. 242 jg. 1923 genoemd en als nog in leven op 8 November 1541, zal ook de navolgende oorkonde betrekking kunnen hebben:

W W. *Int jaer ons heeren XV hondert ende XXVII opten XVII^en^ dach in Mart soe is voer ons comen Adriaen Lambertssz. van Oort ende ghaff over mit eender vrijer ghyfften soe recht is, Claes Staessz. allen of alsulcken dellen off gronden, sonder die moeren, alsoe groot ende alsoe cleyn, als hem aenbestorven zijn van Leonart Aert Vendicxz*[1] *saliger gedachten, soe waer dat sij in den ambocht van tScrevelduyn gelegen sijn.*

Folio 116 van register no. 30 Schepenprothocol van 's Grevelduin-Capelle over 1524 tot 1535 R.A. 's Hertogenb.

Blz. 243 jaarg. 1924 regel 8 v. o. staat: *steden*, lees: *stede* en regel 6 v. o. *Baardwijck*, lees: *Baerdwijck*.

Blz. 248 en v. jg. 1924 deelt e. e. a. mede over Adriaen, die zich teekende Hadrian. Pauwelsz van Noort (vgl. blz. 143-146 van jg. 1925), op hem ziet ook de volgende oorkonde:

Den XXIII^en^ Mey XVCLXXXII compareerde Lambrecht Willemsz. die Hoghe voer hem selven, ende heeft overghegheven met eender vrijer gifte, soe als recht is, Henrick Thonisz. Molegraeff tot behoeff Adriaen Pauwelsz. van Ordt een gerechte vierendeel in een stuck lants, ombedelt met Adriaen Pauwelsz. van Ordt voerschreven, soe groet ende cleyn als hij daer in gerecht is, gelegen in den ambacht

1) Aangezien Leonart Aert Vendicxz niet voorkomt na 1524 in het prothocol van 's Grevelduin-Capelle, is hij vermoedelijk geen inwoner dier plaats geweest of reeds vóór dat jaar overleden. Wel wordt daarin genoemd fol. 30 Thonis Heijnriek Vendicxss, aan wien op 3 Oct. 1524 negen *gerden* land worden overgedragen.

van der Zijdewijn streckende van den ambacht van Schreveldduijn noortwaert op tot den auden weteringhe toe.

Prothocol der Schepenbank van Zuidewijn-Capelle, Register 1569-1600 no. 11. R. A. 's Hertogenbosch.

J. Th de Raadt haalt aan uit: Arnhem, Ammerzoden, Beleeningen in: *Sceaux Armoiriés des Pays-Bas* etc. dl. II blz. 370: Adriaen Pouwels van Noort drost Ammerzoden, wordt 5 September 1590 gemachtigd voor het Leenhof Gelre en Zutfen te verheffen: *het sloth Amerzoijen mitten dorpe, gerechten hoghe ende leghe ... oick mitten thienden thoe Driell tho Rossum tho Herwerden ...*

Het Dingboek van de Schepenbank te Heusden getiteld *Rolle van Eijschen de anno 1600* (R. A 's Hertogenbosch, Heusden Register 40) bevat:

Folio 53: *Adriaen Pauwelss van Noort als rentmeester van den Abt van Sinte Trudo contra Adriaen Janss Verwel tot Genderen gedaechde tot betaling,* wegens verpachting van zekere tienden de anno 1594, '95 en '96 en wegens landhuur over 1596, '97, '98. 13 Maart 1600.

Ook op folio 139^{verso}, dd. 3 Juli 1600, en folio 155 dd. 17 Juli 1600 stelt Adriaen Pauwelss van Noort op gemelde betrekking eischen in tegen Gerrit Janss en Jan Gerritss, beide genoemd schout te Aalburg.

Folio 123: *Adriaen Pauwelss van Noort contra Aert Adriaenss Loyen c. s. 19 Juni 1600.* Folio 141 zijn deze personen eischers contra Adriaen Pauwelss van Noort 3 Juli 1600.

Folio 156: Jan van Rijswijck gemachtigde van *Jus patronatus in Veen* contra Adriaen Pauwels van Noort als eigenaar van land te Wijck, 17 Juli 1600.

Folio 162^{verso}: Goossen Janss Kistemaker contra Adriaen Pauwelss van Noort, 24 Juli 1600.

Folio 251^{verso}: Wijnant van Hout gemachtigde van Adriaen Pauwelss van Noort contra Dirck Thonis van Wijck, 8 Nov. 1600.

De Dingrol 1600 van Heusden *Rolle van Antwoorden*

(Rijksarchief 's Hertogenbosch, Register Heusden 41) geeft te lezen:

Folio 30verso: *Adriaen Pauwels van Noort als in solutum overgenomen hebbende van Asswerus Gysberts seeckere obligatie bij Dirick Diricxss de Wael te Wijck gepasseert, contra Dirck Dirckss de Wael, om te antwoorden op den eisch hem gedaen 17 en 26 Jan. lestleden.*

Folio 32verso: *Adriaen Pauwelss van Noort als rentmeester van den abt van St. Trudo contra Adriaen Janss Verwel gedaechde wegens pacht over 1594, '95 en '96 ... volgens den eisch hem gedaen 13 Mrt. ll.*

Folio 83verso: *Aert Loyen c. s. contra Huybert Lamberts van der Plas*, aan wie geld was overhandigd om daarmede aan Adriaen Pauwelss van Noort te betalen wat deze eischers hem schuldig waren, 3 Juli 1600.

Folio 99verso zijn doorgeslagen de woorden: *Jan van Rijswijck als hebbende jus patronatus tot Veen, contra Adriaen Pauwelss van Noort gedaegde t' antwoorden volgens den eisch van XVII Juli ll.*

Folio 104: *Adriaen Pauwelss van Noort als rentmeester van den Abdt van Sinte Trudo contra Jan Gerits, schouth tot Aelborch gedaechde volgens de eisch van XVII Julij ll*

Blz. 204 jg. 1921 bracht aan het licht, dat in 1543 te Waalwijk woonde Dirk Adriaensz van Oordt. Bizonderheden aangaande hem vervolgens medegedeeld, deden hem kennen als vermoedelijk stamvader van een talrijk nageslacht, zijn dood in 1559 veronderstellen, en zijn vader Adriaen Petersz. van Oirt noemen.

Toen Dirk Adriaensz van Oordt op 23 Januari 1529 een erfelijke cijns vestigde op zijn huis te Waalwijk, was zijn vader reeds niet meer in leven. Zijn geboortejaar kan dan op 1490-1500 gesteld worden, en ook met vrij groote zekerheid, dat zijn vader, Adriaen Petersz van Oirt in de tweede helft der XV eeuw heeft geleefd.

In die tijd komt voor te Waalwijk een Adriaen

van Oordt, die blijkens de volgende oorkonde schepen van Waalwijk is geweest in 1484.

XX. *Johannes Rycoutsz, Johannes die Greve, Nicolaus die Witte, Francko Arntsz, Arnoldus Petersz, Adriaen van Oirde et Johannes Hubbelens tamquam scabini, necnon Laurencius Vrancken, Adrianus Jansz, Gerardus die Bruijn et Adrianus Henricxz tamquam jurati ville de Waelwijck promiserunt indivisim super omnia et habenda Johanni Millinck domino temporali de Waelwijck, ex causa sui jocundi adventus Centum aureos denarios, cronen communiter vocatos, XXIIII stuvers aut valorem pro quolibet quando pro una medietate infra annum proxime futurum et pro altera annum proxime subsequentem per solidas medietate; testes, datum supra, (30 November 1484)*

Folio 167verso van het prothocol der Schepenbank van 's Hertogenbosch over het jaar 1484, reg 1254 R. A. 's Hertogenbosch.

Als grootvader van Dirk Adriaensz. van Oordt te Waalwijk wordt in oorkonde **BB**. blz. 81 jg. 1925 genoemd Peter van Oirt, die dan in het midden der XV eeuw kan geleefd hebben.

Er leefde in dien tijd in Waalwijk een Peter Arntsz. van Oort of van den Oerd, wiens vader in 1439 nog in leven was, volgens de aanwijzing in de volgende oorkonde, alwaar de aanwijzing *quondam* (wilner = wijlen) ontbreekt.

YY. *Petrus van den Oerd filius Arnoldi van den Oerd promisit super omnia et habenda domino Gerardo filio Johannis filii quondam Henrici Danielssoen presbytero XLIIII philippus scilde vel valorem et unum modium siliginis mensure de Buscoducis a festo Andree apostoli proxime futuro ultra annum Testes Baliart et Boest, datum XIX Novembris* (1439) [1])

Folio 374 van het prothocol der Schepenen van 's Hertogenbosch over 1439-40; register 1210 R. A.

1) Deze afschriften zijn te danken aan den heer archivaris J van der Hammen te Waalwijk.

ZZ. *Petrus van den Oert, totam partem et omnes jus ad ipsum ut dicebat spectantem in quadam hereditate „moer" vocata sita in parochia de Venloen in communibus hereditatibus ibidem „moer" vocatis, inter hereditatem Thome die Weert ex utroque latere, tendentibus cum utrisque finibus ad hereditatem ad dominium de Venloen predictum spectantem ut dicebat, hereditarie vendidit Tielmanno filio quondam Johannis Henrixsoen ab eodem. Promittens super omnia et habenda warandiam et obligationem deponere. Testes Gheel et Steenwech, datum XXIII Aprilis sabbato post festum Pasche* (1468). [1])

Folio 254 van het prothocol der Schepenen van 's Hertogenbosch over 1467-68; register 1237 R. A.

AAA. *Notum sit universis quod cum Arnoldus et Rutgerus, fratres, liberi quondam Gerardi Ruttensz., medietatem totamque partem et omne jus ad ipsos spectantes in quibuscumque hereditatibus olim Johannes de Loen senioris de hinc Johannes eius filii octo virgatas terre vel circiter in latitudine continentes, sitos in parochia de Waelwijck inter hereditatem Arnoldi de Heessel ex uno et inter hereditatem Rodolphi Jannessz. et liberorum quondam Hillegondis Nouwen et Johannis de Ghent ex alio, tendentes a communi mosa ad aggerem dictum den meerdijck communi platea inter jacentes, quem* (sic) *ad aliud premissa ibidem sita sunt, salvis tamen Adriano Heymanssz et sibi reservatis medietate cujusdem domistadii cum suis edificiis tendente a communi platea ad fossatum dictum ten hofsloet toe. Necnon medietate octo virgatarum terre tendente a quodam alio fossato dicto enen hofsloet ad quamdam viam dictam ter myddelster seyndinghen toe juxta hereditatem Arnoldi de Heessel hereditarie supportavissent Lamberto Mijllinx cumque vero Petrus, filius quondam Arnoldi van Oirde, quartam partem et omne jus que ad ipsum spectabant in premissis hereditarie supportavisset dicto Lamberto Myllinck Et cum deinde Adrianus filius quondam Heymanni Rutgerssz. quartam partem*

1) Noot 1 vorige blz.

que ad ipsum spectabat in hereditatibus quondam Johannis de Loen senioris sitam in parochia de Waelwijck. Item peciam terre dicti quondam Heymanni de hinc dicti Adriani tendentem a quodam aqueductu dicto veenhofsloet ad communem viam dictam die averste zeynd toe. Item domistadium quod dam latitudinis quatuor mensurarum dictarum Gheerden tendentem a communi platea ad aqueductum dictum den hofsloet. Item adhuc quartam partem que ad dictum Adrianum spectabat in secunda parte quatuor virgatarum terre tendentem ab aqueductu dicta ter scutten usque ad mosam ibidem fluentem que quidam hereditates predicte site sunt ibidem infra libertatem de Waelwijck in latitudine octo virgatarum tendentes a quodam aggere dicto den meerdijck usque ad mosam predictam cum uno latere versus oriens juxta hereditatem olim Arnoldi van Heessel de hinc eius heredes et cum alio latere versus occidentem juxta hereditatem Rodolphi Janssz. nec non hereditatem quondam Hillegonde Nouwen pro medietate ad modum premissa ibidem sita sunt et ad dictum Adrianum spectare dinoscebatur hereditarie vendidisset eodem Lamberto Myllinck prout in diversis litteris de Buscoducis continentur constituto igitur coram scabinis infra scriptis. Dictus Lamberto Myllinck premissa cum eisdem litteris et juribus dedit ad hereditarium pactum sororibus Magarete Zassen priorisse, Elisabeth Stickers et Katharine Smeeds soro ribus conventualibus conventus regularissarum beate Marie virginis in Nazareth ordinis sancti Augustini siti in parochia de Waelwijck villicatus opidi de Buscoducis Leodiensis dio cesis ad opus eiusdem conventus ab eodem jure hereditario possidendum et habendum pro duobus denariis quod Willem T h u y n communiter vocatis census fundi hereditaria pactione duorum et dimidii modiorum siliginis mensure de Bucoducis Laurentio filio quondam Everardi Rolofssz. et hereditaria pactione unam modii siliginis eiusdem mensure Nycolao Koyten annuatim exinde presens jure solvenda ut dicebat, dandam et solvendam ab aliis anno quolibet hereditarie termino et loco ad hoc et sali et consueto atque pro hereditaria pactione septem modiorum siliginis mensure de Buscoducis et

danda et solvenda sibi a dicto conventu anno quolibet hereditarie pactionis et pro primo solutionis termino a purificatione videlicet die hodierno ultra annum et in Buscoducis tradenda de et ex premissis. Promittens super omnia et habenda warandiam pro premissis alias obligationem et impetionem deponere quo facto dicte sorores cum earum tutore in presens et de expresso consensu et voluntate fratris Wynandi de Eymerica eorum confessoris nomine et ex parte dicti conventus et quarumcumque conventualium eiusdem conventus presentium et futurarum repromiserunt indivisim se daturas et soluturas dicto Lamberto Myllinck dictam annuam et hereditariam pactionem septem modiorum siliginis mensure predicte anno quolibet hereditarie termino solutionis et loco predicto ex premissis dictis sororibus ad opus dicti conventus ad pactum ut premissitur. Testes Gheel et Hynden, datum 2 Februarii (1485).[1])

Ingeschreven fol. 215 van het oorspronkelijk register der Schepenbank van 's Hertogenbosch over het jaar 1485-'86. Reg. no. 1255 R A.

Uit bovenstaande acte kon worden afgeleid dat Peter zoon van wijlen Arnt of Aert van Oirt op 2 Febr. 1485 nog in leven was, werd de aandacht niet getrokken door het feit, dat hier voor de schepenbank van 's Hertogenbosch officieel mededeelingen geschieden, o i. ter inlichting van wie en welke goederen Lambertus Myllinck had gekocht in voorgaande jaren, niet om die te behouden, doch om die over te dragen aan het regularissenklooster te Waalwijk. Daartoe worden de vorige eigenaren genoemd en de door hen aan hem verkochte goederen aangewezen. De overdracht door Peter van Oirt had plaats gevonden op 30 October 1481

1) Deze oorkonde wijst wellicht de oorzaak aan, dat het regularissenklooster der zusteren van Nazareth te Waalwijk definitief tot stand kon komen. Op blz. 199 en v. jaarg. 1905 van Taxandria, vgl. ook Bossche Bijdragen III p 253, wordt verhaald, dat in 1481 een zestal zusteren uit Amsterdam te Waalwijk kwam en genoemd klooster stichtte, doch men wegens geldgebrek, genoopt werd vier hunner te laten vertrekken, en slechts twee zusteren van het zestal overbleven om de stichting in stand te houden. Uit bovenstaande oorkonde, geregistreerd op 2 Februari 1485, doch allicht eenige jaren in voorbereiding, blijkt dat de heer van Waalwijk zich de belangen van dit klooster aantrok, en voor het voortbestaan daarvan een geldelijken grondslag heeft gelegd.

Dat genoemde Peter Arntsz. van Oirt in 1485 reeds lang dood was, al vóór 25 Februari 1484, blijkt uit de volgende oorkonde:

BBB. *Nycolaus filius quondam Wolteri die Witte, hereditarie vendidit Elisabeth, relicte quondam Theoderici Henricxsz. hereditarium censum octo aureorum florenorum renensium XX ti stuvers aut valorem pro quomodolibet quando solum modo anno quomodolibet habetur Mathie apostoli de et ex sex virgatis terre quatuor jugera terre aut plus continentibus, sitis infra libertatem et parochiam de Waelwijck, inter hereditatem Hillegonde Nauwen, Johannis de Ghent et Nycolai die Witte ex uno versus orientem et inter hereditatem olim Petri van den Oirde nunc eius heredum ex alio versus occidentem tendente a communi platea ad fossatum dictum den Hoygrave ut dictus pars et cum eo Florencius Doel filius quondam Franconis, indivisim super omnia et habenda warandiam et satisfactonem. Testes, datum supra* (dat is 25 Febr. 1484).

Ingeschreven op folio 228 verso van het oorspronkelijk register der schepenbank van 's Hertogenbosch over 1484-85. R A.

De volgende oorkonde doet vermoeden, dat hij een broeder had Arnt van Oirde Arntszn.

CCC. *Arnoldus van Oerde filius quondam Arnoldi, Gerardus filius Annoldi van der Hoeven et Goeswinus filius Johannis Goessenss promiserunt indivisim super omnia et habenda se daturos et soluturos Johanni Monix filio quondam Martini ad spacium octo annorum Martini hyemalis ultimo precedentis sive mense sequente quolibet dictorum annorum novem et dimidium aureos peters XVIII stuferos aut valorem pro quolibet condendo Martini hyemalis et pro primo solutionis termino Martini hyemalis proxime futuri etc., deinceps anno quolibet dicto annorum spatio durante occasione locationis quatuor jugerum terre vel circiter sitorum in parochia de Vucht sancti Lamberti ad locum dictum Cromvoirt ante Vlasmere cum conditione tali, quod dicte partes, si eis seu alteri eorundem placuerit, dictam locationem de quatuor ultimis annis retractare possent. Et si hoc ita contingat quod*

ex tunc pretacta promissio quoad eosdem ultimos annos erit nulla omni dolo secluso. Testes Pels et Vladeracken, den XII May quarta post Jubilate (1484).

Fol. 279 Prothocol der Schepenbank van 's Hertogenbosch over 1483-'84 Reg. 1253, R A.

(Wordt vervolgd)

Velp (Geld.) VAN OORDT

RECTOR VOET.

Pauwels Voet, ged. . . . te . . . ., zoon van Ds. Dirck Voet (predikant te Dussen van 1622-1629) en van Claertjen Caleyt, was van 1660 tot zijn dood in October 1699 rector van de Latijnsche school te Helmond.

Hij was driemaal gehuwd: 1° . . met . . ?

Hieruit *a* Theodorus Voet, ged. . . . . te . . . . predikant te Maastricht, overleden aldaar 23 Mei 1706.

(wellicht) *b* Carel Gerard Voet, ged. . . . te , schepen te Helmond 1674 tot zijn dood October 1678.

2° . . . . met Maria Dorhout (Zij, of de eerste vrouw van Voet, was vroeger gehuwd geweest met N. N. van Arckel, waaruit Maria van A, die in 1680 te Helmond een Fransche school opende en in 1700 naar naar Den Haag vertrok).

3° 17 Aug. 1684 te Beusichem ondertrouwd en 24 Sept. d. a. v. te Ommen gehuwd met Elisabeth de Jouwer j. d. van Amsterdam.

Hieruit: *a* Arnoud Walraed Carel Voet, ged 23 Juni 1686 te Helmond, pred. te Ankeren, overl. ald. 28 Dec. 1753, schrijver van *„Die Historische beschrijving van Culenborg* (1753).

b. Clara Catharina, ged. 19 Sept. 1688 te Helmond.

c. Gijsbertus Paulus, ged. 4 Juni 1691 te Helmond, pred. te Budel 1716-1733. Ongeh. ald. overl. 22 Juni 1733.

Wie kan het bovenstaande eenigszins aanvullen of mogelijk corrigeeren? J. H.

JAN VAN BERLAER, HEER VAN HELMOND
1361-1425.

Walraven van Berlaer, heer van Helmond en Keerbergen, liet bij zijn overlijden in 1361 één kind na van zijne echtgenoote Elisabeth uten Hove.

Deze was eene dochter van Jan uten Hove uit een tak van het Brusselsche patriciërs-geslacht „ser Huygs kint".[1]) Haar vader kreeg uit de nalatenschap van zijn broeder Gielis het goed ten Broecke onder Bouchout nabij Antwerpen. Onder het hoofd den Bosch geeft Nicolaas Specht in het begin van zijn register deze inschrijving: *Jan, here Gielys zoen uten Hove, alsulc goet als Gely sijn outste broder*[2]) *verstarf van vrouwen Lisabetthe, h. Wouters wijf was van Bierchgem, die sijn goede liggende heeft tot Boechout bi Antwerpen onder den greve van Vlanderen, ende die heeft h. Jans wijf van Hamme noch in douwarien van Gelys wegen, die haer irst man was.*

Item die voirs. Jans dochter alsulken goet, als haer verstarff van heren Willem van Herlaer, te weten, is I woeninge, chiis ende late ende XLI buenre lants of beempts tot Oesterwijck ende daeromtrent.

Daaronder volgt, met eene andere hand: *de vrouwe van Batenborch hout dese goederen.*[3])

Elisabeth bracht dus ten huwelijk mede: het goed ten Broeke uit haar vaderlijk versterf, en een leen te Udenhout en Wippenhout, dat in het Latijnsch boek staat op naam van Nicolaes van Herlaer, bijgenaamd *le moniel.*[4])

---

1) Bijlage I.

2) In het begin der der 14e eeuw leefde nog een Geloy uten Hove te Vilvoorden, die gehuwd was met eene Margareta, a.p. Galesloot, *Livre des feudataires de Jean* III: 201: vermoedelijk ook, Th. v. Limburg-Stirum, *Cartulaire de Louis de Male* I: 185. De Raadt *Sceaux armoriés* II: 89 geeft van hem een zegel uit 1328. De vrouw van Walraven behoorde tot het geslacht, dat 3 leliën in het wapen voerde.

3) R. A. Br.: *Cour féodale de Brabant n.* 4.

4) Galesloot a.p. bl. 211.

Na Walravens' overlijden sluit zij een tweede huwelijk met Dirk van Bronckhorst, heer van Batenburg, van wien zij een zoon had Gijsbrecht v. Bronckhorst. [1])

Zij schijnt overleden te zijn in of vóór 1407, want dat jaar betaalt Jan van Berlaer leenrechten voor *tgoet ten Broeke in die prochiegie van Bouchout, met cijns, laten, mannen ende ridderrecht daertoe behoorende, na dode sijnder moeder.* [2])

Als voogd over den jeugdigen wees trad op Jan van Berlaer, een bloedverwant van den overleden Walraven, zooals blijkt uit de acte van 1361 [3]) Denzelfden meenen wij te mogen zien in „Johannes gezegd van Berlaer, zoon van wijlen heer Johannes van Berlaer, ridder", die optreedt in 1378, waarbij ook zijn echtgenoote wordt genoemd „jonkvrouwe Margareta". [4])

Dezen voogd zullen we moeten zoeken onder de Helmondsche Berlaers.

Van één Jan van Berlaer weten wij met zekerheid, dat hij gehuwd is geweest met Margaretha van Heverle, weduwe voor de eerste maal van Olivier van Binkom, heer van Oplinter, [5]) en ook, dat hij een zoon was van ridder Jan van Berlaer. Butkens echter heeft eene akte van 1338, waarin deze Margaretha voorkomt als „weduwe van wylen Jan van Berlaer, heer van Helmont, ridder". Nog een tweede akte van 1353, bij denzelfden schrijver, noemt haar weduwe van heer Jan van Berlaer, ridder. doch nu zonder den titel van heer van Helmond. Waar het overbekend is, dat Butkens allerlei akten heeft opgesteld, om een voorop gesteld doel te bereiken, past hier de grootste voorzichtigheid. Th. de Raadt, die voor de geschiedenis dezer Berlaers o. a. in *Keerbergen et ses seigneurs*, Butkens als leiddraad neemt, wil bovengenoemde Jan en Margaretha aanzien als een zoon van ridder Jan en kleinzoon van Gilles. Maar dien

1) Bijlage I; vgl. *Oorkonden* n. XXXV, XLV en XLVI; Heeren, *Huisarchief* reg. 110. 2) R. A. Brussel, *Comptes* n. 17302 f. 4 vo.
3) Bijlage II. 4) Bijlage III.
5) Bets, *Geschiedenis der gemeenten Oplinter enz.* bl. 4; de Raadt a. p. I: 256; Galesloot a. p. bl. 208.

ridder Jan Gilles'zoon vind ik niet in de, door hem zonder bron-aanwijzing genoemde, akten van 1346 en 1349. Met de eerste bedoelt hij hoogstwaarschijnlijk 10 Oct. 1346,[1]) doch daar is in geen geval sprake van een Jan Gilleszoon. Welke akte uit 1349 de Raadt op het oog heeft, heb ik niet kunnen achterhalen. Het zal vooreerst moeilijk blijven, dien voogd een juiste plaats in de geslachts-lijst der Helmondsche Berlaers aan te wijzen.

Op het einde van 1372, kort voorzeker na meerderjarig te zijn geworden, trad de jeugdige heer van Helmond in het huwelijk met Gertrudis Coutereel.

Zij was eene dochter van den bekenden meier van Leuven, Pieter Coutereel, die van zijn macht schromelijk misbruik maakte, om van vooraanstaande burgers belangrijke geldsommen af te persen. Met een deel ervan verwierf hij zich aanvankelijk straffeloosheid bij den hertog,

> ende met dat hem vort es bleven
> heeft hi te huwelic gegeven
> heeren Otten van Cuycks broeder sone
> syne dochter, ende dieghone
> hiet her Heynric van Cuyck.[2])

Kort daarna viel Coutereel in ongenade en werd 13 Mei 1364 uit het hertogdom verbannen. Terzelfder tijd zal hem het leengoed Asten ontnomen zijn, waarmede hij 4 Sept. 1362 beleend was geworden.[3]) De hertog schonk dit goed aan den schoonzoon, Hendr. van Cuyck, die 31 Jan. 1366 daarvoor leenhulde deed. Tot in de tweede helft der volgende eeuw bleef Asten in het bezit van diens geslacht.

Hendr. van Cuyck stierf op het slagveld van Bäsweiler (22 Aug. 1371) aan de ontvangen wonden. In een twintig versregels verhaalt de rijmelaar der Brabantsche Yeesten diens heldendaden,[4]) en ook de Bosschenaar Edm. de

1) Heeren reg. n. 22.

2) *Brab. Yeesten* II:172; Laur. van Haecht, *Chronycke* aangehaald in *Taxandria* XXII:5.

3) Volledige akte in Willems a.p. II:595.

4) Overgenomen *Taxandria* XXII:8.

Dynter roemt zijn ongeëvenaarde kracht. De fransche vertaler van diens kroniek geeft aldus het verhaal: en la dicte bataille monsigneur Henri de Kuyck rua par terre l'estandart du duc de Gelre et si ochit (ook doodde hij) Henri, signeur de Mierle, qui le dit estandart tenoit et portoit; et d'une mache de ploncq ou du métal, que il portait, il ocist ce jour plus de LXX hommes d'armes, car il ne frapait cop (coup), que ce ne fuist pour le mort d'un homme. [1])

De schadevergoeding voor de onkosten in dezen veldtocht is in 1374 uitbetaald aan de weduwe, in wier naam Jan van Berlaer het geld in ontvangst nam. [2])

Voor het leen Waalre, Valkenswaard en Aalst, dat Hendrik van Cuyck in 1368 in pand had genomen, deed Jan, namens zijn vrouw, 12 Dec. 1372 leenhulde aan den bisschop van Luik. [3]) Enkele jaren later, in 1377, wordt dit leengoed verheven door haar zoon Jan van Cuyck. Waar deze 30 Juli 1404 opnieuw leenrechten betaalt, [4]) vermoed ik, dat dit plaats had na het overlijden zijner moeder. Sassen en de Raadt, naschrijvend den bekenden vervalscher Butkens, [5]) stellen echter Geertrudis' sterfdag 23 Sept. 1418. [6]) De inschrijvingen in de leenregisters zouden hier elken twijfel kunnen wegnemen.

Zou mijn vermoeden juist zijn, dan heeft Jan van Berlaer, na den dood zijner echtgenoote, zijn verlies willen vergeten in eene samenleving met Margaretha van Lieshout. Zoo begrijpen wij ook beter, waarom hij in 1406 reeds Gerard van Eyck deed zorgen voor acht andere kinderen. [7])

Margaretha was eene dochter van Hubrecht van Lieshout, die in 1382 nog woonde op den Dungen [8]) en een zoon was van Peter. [9])

1) De Dynter III:578. 2) *Annales Société Archéol. de Bruxelles* XI:448.
3) Borman, *Les seigneurs féodale des Pays de Liège*, bl. 8
4) Deze gegevens ontleend aan *Taxandria* X:30. 5) Butkens, *Trophées* III:180.
6) Haar jaargetijde te Corsendonck werd gehouden in het begin van October Goetschalck, *Gesch. van Grobbendonck* II:418
7) Akte van 7 Aug. 1406 opgenomen in vidimus 7 Jan. 1427: R.A. 's Hert. aanwinsten 1892 n. 87. 8) *Oorkonden* n. XXXIV. 9) A.p. bl. 190.

Meerdere schrijvers willen aan dit gezin een deftige afkomst geven, doch zonder goede gronden. De band met de oude familie Stakenboreh of Boeschot is blijkbaar in lateren tijd gemaakt geworden, zooals blijkt uit de oorspronkelijke akte, welke notaris Gerard Celen van Helmond heeft opgemaakt over het aangaan van het huwelijk van Margaretha met Jan van Berlaer. Daarin stond: *Margarita filia legitima dicti Huberti de Lyeshout*; na de woorden *dicti* en *Lyeshout* te hebben uitgewischt, maakte iemand van die woorden *dni* en *Boeschot*, zoodat het eenvoudige „dochter van den genaamden Hub. van Lyeshout" vervangen werd door „dochter van den heer Hubertus van Boeschot." Bij de tweede vermelding van den naam *Lyeshout*, werden de zes laatste letters uitgewischt, doch de derde maal werd dat woord over het hoofd gezien en bleef het onveranderd staan. [1]) Ook de akte van 29 Mei 1425, welke schepenen van Antwerpen 31 Jan. 1663 voor gezien verklaren en in haar geheel overnemen, is zonder twijfel een geheel valsche oorkonde en niet moeilijk zou het zijn, dat uit de akte zelve aan te toonen. [2])

Jan van Berlaer kocht voor Margaretha in 1419, na den dood van haar vader, een huis te Helmond. [3])

Uit deze samenleving werden geboren zeven kinderen, over wie in een volgend opstel onze medewerker te Helmond nadere levensbijzonderheden zal geven.

In den zomer van het jaar 1425 begon Jan van Berlaer te denken aan zijn naderenden dood. Op den avond van 12 Juli ontbood hij ten huize van Margaretha den Helmondschen notaris Petrus van der Straten, om zijn laatste wilsbeschikkingen op te maken. [4]) Als getuigen waren tegenwoordig de priester Adam Duysche en de schildknaap Hendrik van Beest.

Hij vermaakte legaten van verschillend bedrag aan een reeks van geestelijke instellingen en personen; aan den H. Geest te Helmond voor jaarlijksche uitdeelingen

1 R. A. 's Hert., aanw. 1892 n. 96. 2) *Taxandria* XXXVI: 100.
3) *Huisarchief* reg 149. 4) *Oorkonde* n. XCV.

van brood aan de armen dier stad; een som van 100 gouden fransche kronen voor den bouw eener nieuwe kerk binnen de stad ter plaatse, waar een gastenhuis stond; jaarlijksche inkomsten voor een dagelijksche H. Mis aldaar; lijfrenten aan Maria en Theodorica, zusters in de abdij van Roosendaal, zijne buiten-echtelijke kinderen van jonkvrouw Germania van Os, en aan Catharina met hare wettige kinderen, zijne natuurlijke dochter van Elisabeth Stokelmans. Aan zijne dochter Catharina, wier moeder was Marg. van Lieshout, schonk hij als een bijzonder legaat de rente van 30 oude gouden schilden, welke hij vroeger had gekocht van Hendrik Dicbier, den heer van Mierlo. De uitvaart en begrafenis moest geschieden in allen eenvoud; twintig arme mannen, met een zwarte kap over het hoofd en een wassen toorts in de hand, zouden de lijkbaar omgeven, en deze moest gedekt worden met een zwart fluweelen kleed, versierd met een kruis van goud-laken.

Niet lang na dien dag besloot hij ook een einde te maken aan de onwettige samenleving met Margaretha. Voor den pastoor Lodewijk van Egelmeer [1]) werden plechtige trouwbeloften afgelegd en aan den bisschop van Luik werd het verzoek gericht, het kerkelijk huwelijk te mogen aangaan buiten de parochiekerk en vrijstelling te geven in twee afkondigingen. Beide punten werden door den bisschop ingewilligd, onder voorwaarde, dat twee of drie geloofwaardige aanverwanten onder eede zouden getuigen zich geen enkel kerkelijk beletsel te herinneren. Overeenkomstig het toen heerschend gebruik, hadden echter de toekomstige echtgenooten reeds in den nacht van 30 Aug. een geheim huwelijk gesloten, zooals meerdere ooggetuigen dat verklaarden. [2]) Hierdoor hadden zij de kerkelijke straffen tegen een matrimonium clandestinum ingeloopen en waren zij onwaardig een

1) De notaris betitelt hem als curatus et plebanus.

2) B. v. Jan van Brabant en Jacoba van Beieren te 's Gravenhage: de Dynterde Ram III: 358

kerkelijk huwelijk aan te gaan. Zonder uitstel werd kwijtschelding dier straffen aangevraagd aan de geestelijke rechtbank van Luik. Nadat deze was verleend, werd overgegaan tot de plechtige inzegening van het huwelijk. Deze vond plaats op 3 Sept in de groote zaal van het kasteel, waar een groot gezelschap bijeen was: Arnoud de Rover, zoon van ridder Jan de Rover, Hendr. van Herzel, Hippolitus van Eyck, Godfr. van Eyck, Ger. van Vladeracken, Wouter van de Rullen, Joh. Eyndhouts, allen schildknapen, Jan van Grave, Willem Schilders, Hendr. Schilders, Wout. Stocs, Joh. Spierinc, Joh. Boeckman, Lambert van Scepenkole, Geld. van Uden, Hendr. Mennen, Joh. van Halle en Everard Everaerts. Met klare en duidelijke stem kondigde de priester Arnoud van Stakenborg, die door den pastoor, om andere zaken af wezig, hiertoe was gemachtigd, het aanstaand huwelijk af, daarbij de aanwezigen wijzend op den plicht mogelijke huwelijksbeletselen hem kenbaar te maken. Onmiddellijk daarna werd het huwelijk door hem ingezegend en de plechtige huwelijksmis op dezelfde plaats opgedragen. [1])

Ongeveer een week later is heer Jan overleden, want reeds 14 September werden te Brussel de leenrechten betaald. [2]) En een der laatste posten in de rekening van den rentmeester Hendr. van Herzel, welke eindigt 1 Oct. 1425, luidt: *doen mijn heer doet was, gegeven voor dat gemeyn gebet in der kercken, gelijc my vrouwe Mergriet bat, te Helmond, ter Minderbruederen enen beyers gulden, ende ter Prediker enen beyers gulden ende tot sunte Jan X cromsterten ende den Beghinen VIII cromsterten ten Bosch.* [3])

Volgens de bepaling van het testament werd zijn lijk begraven in de parochiekerk, welke dertig jaar later als kloosterkerk door de Augustijnen zou worden gebruikt.

Zijne weduwe, voortaan „vrouwe Margriet, vrouwe van Helmond", heeft niet lang rouw gedragen over den vader

1) R. A. 's Hert, aanw. 1892 n. 96.
2) Galesloot, *Inventaire Cour feod. de Brabant* I: 372.
3) Vriendelijke mededeeling van dhr. Jacq. Heeren.

harer kinderen. Zij hertrouwde Godfried de Lu, waarschijnlijk den Bosschen schepen, wiens zegel uit 1435 staat afgebeeld in onzen jaargang XXIV : 43. In 1429 staan zij bekend als man en vrouw, doch reeds in October 1427 behartigt hij haar zaken. [1]) Het jaar 1439 vermeldt hem als overleden, uit dit huwelijk nalatende eene dochter Theodorica, [2]) welke in 1440 de vrouw is van Jan van Brecht. [3]) Hier zal ook de verklaring liggen van het huis genaamd *Helmond-van Brecht* [4]), in den Wolvenhoek.

Vrouwe Margriet was nog in 1468 in leven, doch in Augustus 1474 wordt de overdracht harer nalatenschap geregeld. [5])

Jan van Berlaer was zijn vader Walraven opgevolgd in de heerlijkheden Helmond en Keerbergen. Specht heeft het bijgeschreven in het register van zijn voorganger Jan Stoot: *Walraven van Berlar, thuis van Helmont als shertoghen open huis, de stat van Helmont met ceinse, renten ende allen sinen toebehoerten ter Brabantsche recht, ende was ghewisselt omme Lyre.— Jan, zijn soen, hevet ontfaen.* [6])

Door zijn huwelijk met de weduwe van Hendrik van Cuyck heeft hij gedurende de minderjarigheid van haar zoon Jan diens bezittingen en leenen beheerd.

In 1394 koopt hij van Hendrik van Heverle de heerlijkheid Berchem, welke hij vóór zijn dood van de hand heeft gedaan. [7])

Van zijne moeder erfde hij het goed ten Broeke onder Bouchout en de leenen te Herenthout.

Zijn halve broeder, Gijsbrecht van Bronckhorst leende van hem belangrijke geldsommen, waarvoor deze zijn heerlijkheid Batenburg in onderpand gaf. [8]) Er ontstond tusschen beide broeders eene verwijdering, welke door tusschenkomst van Dirk de Roover 19 Oct. 1408 „in

1) *Oorkonden* bl. 139 2) A. p. bl. 152. 3) *Huisarch.* reg. n. 235.
4) *Taxandria* XXXIII : 8. 5) *Huisarch.* reg. n. 269 en 283.
6) R. A. Brussel: *Cour féodale de Brabant* n. 2.
7) *Huisarch.* reg. n 77. 8) A. p. n 71 en 72.

Lijskens camer" werd bijgelegd en voortaan *sullen sy mallic anderen halden als lieve gebruederen.* [1]) Sinds dien dag voerde Jan van Berlaer ook den titel van heer van Batenburg, tot de hertog van Brabant in den herfst 1412 deze borgstelling van hem overnam voor 7.000 oude fransche schilden. [2]) Het pand werd 3 Sept. 1413 ingelost door den hertog van Gelre. [3])

Het is wel zeker, dat deze heer van Helmond zich heel weinig inliet met de algemeene zaken van het land. Onder de talrijke oorkonden in het archief dezer heeren zijn er maar enkele, welke ons daarover berichten.

Ter bestrijding der onkosten voor den veldtocht, dien hertogin Joanna in Juni 1388 ondernam tegen de Gelderschen binnen Grave, leende hij haar 1.000 gulden. [4]) In dien winter stond hij met zijn gewapende knechten onder bevel van Hendrik van de Leck. Aanvankelijk liet deze hem in kwartier te Helmond, doch na eenige weken moest Jan van Berlaer zich voegen bij de hoofdmacht, welke te Herp en omgeving gelegerd was. [5]) Voor soldij en legering in beide plaatsen rekende hij 444 gulden, welke hem 12 Sept. 1393 werden betaald. Tijdens dien veldtocht zal hij tot ridder zijn geslagen, want in eene akte van 4 Juni 1389 heet hij *dominus Johannes de Berlaer, miles.* [6])

In 1394 had Jan van Berlaer opnieuw beloofd aan de stedelijke regeering van 's Hertogenbosch, altijd haar vriend te zullen zijn en de belangen der stad voor te staan. [7]) Aan deze belofte herinnerde hem de stad, toen haar schout, Paulus van Haastrecht, zich den toorn der hertogin op den hals had gehaald door steun te verleenen

1) R.A. 's Hert. aanw 1892, n. 89; eenige regels dezer belangrijke oorkonde zijn door vocht moeilijk leesbaar.

2) *Huisarch.* reg. n. 128; vgl. Nijhoff, *Gedenkw* III: 323.

3) Nijhoff a p. 328. 4) *Huisarch* reg. n. 60.

5) *Brab. Yeesten* II v. 3308; overgenomen door Cuperinus: Hermans, *Kronijken* I: 171.

6) R.A.'s Hert., aanwinsten 1892, n. 191: in een akte van 1383 (n. 188 en 189) wordt hij genoemd *domicellus.* 7. *Oorkonden* n. XLVIII.

aan hare oproerige burgerij. Deze had zich in veiligheid gesteld binnen de muren van zijn kasteel te Loon op Zand, doch de drossaard van Brabant legerde zich met een gewapende macht rondom dat huis.[1]) Op verzoek van de Bossche magistraat begaf Jan van Berlaer zich daarheen met den heer van Boxtel, op Pinksteren 1400, ter oplossing van de geschillen.[2])

Bij de binnenlandsche twisten, welke hun eerste en intieme reden hadden in den onmin tusschen hertog Jan IV en zijne echtgenoote Jacoba van Beieren en aldoor grooter werden door staatkundige oorzaken, schaarde Jan van Berlaer aanvankelijk zich aan de zijde van Jacoba. Met een groot aantal Brabantsche edelen onderteekent hij 15 Aug. 1420 te Leuven den bekenden brief, waarin scherpe afkeuring wordt uitgesproken over meerdere maatregelen van den hertog.[3]) Op den laatsten dag van September verliet deze zijne hoofdstad Brussel, om in de Meierij overleg te plegen met zijne vrienden. Aan het hoofd van het gezelschap stond blijkbaar de heer van Nuland, Geerlic van Gemert, een der nieuw benoemde raadsleden.[4]) Ook aan den heer van Helmond, die krachtens leenplicht zijn woning ter beschikking moest stellen,[5]) was huisvesting gevraagd, doch dit plan werd gewijzigd,[6]) waarschijnlijk na diens naam onder de onderteekenaars van den Leuvenschen brief te hebben gezien. Op 8 November verliet het gezelschap 's Hertogenbosch en kwam op zijn doortocht naar Maastricht te Helmond,[7]) waar Geerlic van Gemert tijdens de afwezigheid van den heer was binnen getrokken.[8])

1) v. Heurn I: 247. 2) v. Zuylen, *Rekeningen* bl. 11.

3) De Dynter-de dam III: 395. 4) A. p.: 398.

5) In de ruilakte behoudt de hertog uitdrukkelijk het huis van Helmond als zijn „oppen huis"; zie ook boven de inschrijving uit het Stootboek.

6) In den iersten (uitgegeven), doen mijn heere van Brabant om sijn huys had doen bidden, had ic (de rentmeester) doen baeken ende opt huys hoppe doen dragen tot mijns heere behoef van Brabant, ende doe quam hy niet.— *Huisarch. Helmond* n. 193 f. 5 vo (rek. 140 St Lambertus 1421).

7) De Dynter-de Ram a. p. 401.

8) Doen mijn heer te Helmond voert te Brabant wart ende Geerlic van Gemert sijn huis innam, doen was ic tot Oerle, daer gaf ic hem een crone, die hij des nachts verteert had — A. p.

In het begin van het volgende jaar legde Willem van Montenaken, die door Philips van St. Pol aangesteld was tot drossaard van Brabant, een kleine bezetting op het kasteel.[1]) Bevelhebber was Hendrik van Deurne.[2])

Geleidelijk werd de vrede hersteld tusschen den hertog en den Brabantschen adel. Met tal van anderen gaf Jan gehoor aan de uitnoodiging van den hertog tot eene bijeenkomst te Leuven, waar de besprekingen een gunstig verloop hadden en 3 Mei 1421 de vriendschap werd hersteld.[3]) Ook met Gerrit van der Zijpe, den machtigen gunsteling van Philips van St. Pol, bleef hij gaarne bevriend. Een zijner dienaren zond hij naar Brussel, om een geschenk aan te bieden bij gelegenheid van diens huwelijk met Johanna van den Bisdom, dat 8 Juni 1421 in de St. Gudule werd gesloten.[4])

Meerdere berichten over Jans deelname aan de algemeene zaken des lands zijn mij niet bekend.

In de behartiging en handhaving zijner Helmondsche rechten integendeel was hij met grooten ijver werkzaam.

Bij de ruiling van Helmond tegen de leengoederen te Lier in 1314 was toegezegd, „het gerecht in alle dingen".

Daartoe behoorde de rechtspraak over civiele verbintenissen, welke te Helmond werden aangegaan De rechtbank had er de bevoegdheid, ook uit andere plaatsen van Peelland (St. Oedenrode uitgezonderd), personen te

1) Denselven (drossaard van Brab) te hebben gesonden uut sinen voors. hoop van LII perden VI gewapende ende een trompet op den slote, omme tselve te helpen verwaeren, datter den lande van Brabant ne geen sceinde oft ongerief af en quaeme. dien hy te theirgelde gaf oft hem yet gebroken hadde, XIII schilden — Boden naar Eindhoven, Maasland, Kempenland, Peelland, om van hen te weten, dat zy by mijn heere van St. Pol ende van drien staten des lants van Brabant wilden bliven; R. A. Br. *Comptes* n. 12520 rek. 2 Jan. 1421 Paschen.

2) It. betaelde Henric van Doersen, doe hy opt huys te Helmond geleghen had, ende Aert van Goerle des daer verteert was. ende van Jan wege van Bruheze, dat mijn heer en schuldich was, ende Gerrit Duysche, al te samen IIe art gulden LXXXI botdreghen ende IIII licht gulden. min I plack, gelijc dit cedel dat begrijpt; *Huisarch. van Helmond* n. 193 f 5 vo. vlg. Frenken, *Helmond in het Verleden* I : 177 n. 6.

3) De Ram-de Dynter III : 417.

4) Doe mijn heer van Brabant mynen heer van Helmont te Loven ontboden had — Lippen van Eyck gegeven IIII art. gulden. dat hij te Brussel gaf op Gerit Crulocht van der Zijp: *Huisarch.* a p ; de Dynter III : 420.

dagvaarden en ook daar het vonnis te doen uitvoeren Dit recht moet de Helmondsche schepenbank hebben bezeten vóór 1314, [1]) wijl noch de ruil- noch de leenakte over deze bevoegdheid spreekt.

Zeker is het toch, dat eerder nog andere dorpen, o. a. Someren, Lierop, Sterksel met Helmond onder één heer hebben behoord. Alles wijst er op, dat heel deze omgeving een eigen goed, een allodium is geweest, dat kort vóór 1220 [2]) in het bezit kwam van hertog Hendrik I, hetzij door schenking, hetzij door koop of ruil. Uit diens nalatenschap — hij stierf in 1235 — verviel dit goed aan zijne dochter Maria van Leuven.

Zij was gehuwd geweest, eerst met keizer Otto IV (overl. 19 Mei 1218), vervolgens met den hollandschen graaf Willem I, toen hij teruggekeerd was van den kruistocht (Damiate). Na diens dood, 4 Febr. 1222, heeft zij spoedig Holland verlaten Zij is in Juni 1223 nog te Rijswijk, [3]) maar 9 October d. a v. te Moha nabij Metz; [4]) in 1225 te Tervueren, [5]) in 1231 te Leuven. [6]) Na den dood haars vaders vinden wij haar werkzaam in de omgeving van Helmond: 1238, 1244, [7]) 1246. [8]) In 1254 maakt zij plannen, om over hare goederen in Holland te beschikken, [9]) daarna erft zij het graafschap Bologne, en in Febr. 1259 vinden wij haar te Atrecht, [10]) 27 Maart d. a. v. te Douay. [11]) In den nu volgenden zomer ligt zij op haar ziekbed, [12]) en 9 Maart 1260 maakt zij haar laatste wilsbeschikkingen. [13]) Zij werd begraven te Leuven naast hare ouders in de St. Pieterskerk. [14]) Sindsdien behielden

1) Barbier in zijn *Histoire de Floreffe* heeft een akte in 1281 voor schepenen van Helmond opgemaakt; in 1246 raadpleegt de keizerin-weduwe „seniores dominii nostri."

2) Infra dominium nostrum de H., quod super ad nos devenit, Mei 1220: *Oorkonden* n. V.

3) Kluyt, *Historica critica* II: 442 4) Miraeus, *Opera Diplom* II: 849.

5) De Dynter-de Ram II: 271. 6) Sloet, *Oorkondenb.* II; 553.

7) *Bijdr Bisd. 's Hert.* XI: 128, 9; Sassen, *Tijdschr* . I: 8.

8) De Dynter II; 190. 9) Brom, *Bull. Traj.* I n. 255.

10) Kluyt a.p II: 730 11) A. p. 748. 12) *Bijdr. B 's Hert.* XI: 132

13) Kluyt a p.: 747 14) De Dynter II: 176

de hertogen zelf dit goed, waarvan in 1314 een deel, Helmond, aan Jan van Berlaer in leen werd gegeven. [1])

De boven aangeduidde rechtsmacht binnen de Peeldorpen zal dus haar oorsprong hebben in de heerlijkheid, welke met Helmond ook omliggende dorpen omvatte.

Telkens als aan dit recht werd getornd, beriep Jan van Berlaer zich op de hoogere autoriteit, voor wie getuigen verklaarden, dat van oudsher aan Helmond deze bevoegdheid toekwam. Voorbeelden hebben wij in 1374 voor den schout van 's Hertogenbosch, in 1407 voor den hertog. [2])

Ook in strafzaken kon de heer van Helmond recht doen, maar niet over alle zaken.

Bij de beleening van 11 Juli 1314 hield de leenheer aan zich het hooge gericht, en zwijgend werd erkend, dat aan den leenman werd opgedragen het *lage gericht*, d.w.z. de rechtspraak over die strafzaken, waartegen geldboeten waren bepaald. Nu valt het op, dat hier niet wordt gezegd, tot welk bedrag boeten konden worden opgelegd. Deze lage rechtsmacht zal dus onbeperkt zijn geweest, zooals tot dan in Helmond gebruikelijk was, of zooals de akte zegt: zooals wij het voormaals gehouden hebben.

In de ruilakte echter was ook de hooge heerlijkheid, d. w. z. de rechtspraak over ernstige misdrijven, over strafzaken, waartegen lijfstraffen werden geëischt, [3]) aan Jan van Berlaer toegezegd. Over die misdrijven mocht hij wel vonnis wijzen, maar de uitvoering van het gewezen vonnis bleef aan den hertog: „alst aen manslijf gaet, soo sal ons mijn herre Jan leveren vereirdelt denghene, die schuldich is van den faeicte, op d'ende van der vreiheit van Helmont om over te rechte(n)." Doch de leenakte zwijgt over het hooge gericht, zoodat moet worden aangenomen, dat de heer van Helmond enkel met de lage rechtsmacht was beleend.

1) Hertog Jan III had de inkomsten van dit goed geschonken aan zijne gemalin Maria van Evreux; voor den ruil was hare toestemming noodig.

2) *Oorkonden* n. XXIX en LXIII.

3) De hooge heerlijkheid omvatte ook het recht van munt en klokslag.

Jan van Berlaer, over wien dit opstel gaat, wist ook de hooge rechtspraak aan zijn leen te verbinden. In 1388 schonk hertogin Joanna hem als borgtocht voor het geleende geld de hooge heerlijkheid in ernstige strafzaken, waarbij de grenzen van het rechtsgebied nauwkeurig werden bepaald. Ten allen tijde kon de leenheer dit pand aflossen, door terugbetaling van 600 hollandsche guldens, zooals daags daarna schriftelijk werd vastgelegd. [1]) Helmonds heer had dus dit recht niet in leen.

Blijkbaar heeft Jan van Berlaer ook de uitvoering van lijfstraffen aan zich genomen, doch vermoedelijk ten onrechte.

De Staten van Brabant hadden bij hertog Antonie er op aangedrongen, elke inbreuk op de hertogelijke prerogatieven ongedaan te maken. [2]) Zoo begrijpen wij, waarom de schout van Peelland bevel kreeg, binnen zijn ambtsgebied alle strafwerktuigen (galg, rad) op te ruimen en zelf de gewezen vonnissen uit te voeren. [3]) Het onderzoek zal hebben uitgewezen, dat de heer van Helmond zich meer recht had toegeëigend, dan hem in pand was gegeven. Eenige jaren later teekent schout Hendrik van Erp aan, dat de misdadigers, die te Helmond tot lijfstraffen waren veroordeeld, aan den hertog moesten worden uitgeleverd, gekleed in een paar linnen kleederen. [4])

De benoeming der rechtelijke ambtenaren, schout en vorster, (gerechtsdienaar) schijnt van ouds uitgegeven te zijn geweest als leen aan de familie van Gassel. Marcelius van Gassel droeg in 1424 het ambt met alle rechten over aan den heer, terwijl een andere rechthebbende in de vaderlijke nalatenschap (Wouter van Gassel) afzag van alle aanspraken. [5])

Aan het Helmondsche leen was ook verbonden het jachtrecht èn binnen de heerlijkheid zelve — enkel

1) Galesloot, *Inventaire Cour féodale* II: 130.

2) Een soortgelijk geval met de heerlijkheid Zundert: G. C. A Juten, *De parochiën B B, dek Breda* bl. 282

3) A. Frenken, *Helmond* I:151. 4) A. p 5) *Oorkonden* n. XCIV.

de reigerjacht in het oude jachtterrein (park en warande) zou de hertog blijven gebruiken —, èn door geheel de meierij van 's Hertogenbosch.

Hertogin Joanna had in Augustus 1372 aan hare zuster Maria van Gelre, vrouwe van Turnhout, het recht gegeven om „te jaegen patrizen, foretten ende conijn" binnen Peelland. [1]) Dat was een inbreuk op Helmonds leenrechten, doch Jan van Berlaer zweeg daarover tot na den dood van Maria (1399). En in 1402 liet hij door getuigen vastleggen, dat zijne voorgangers in de heerlijkheid Helmond ongestoord uitgeoefend hadden de jacht door geheel de meierij van 's Hertogenbosch, dus ook in Peelland. [2]) Een der getuigen verklaarde o. a., dat hij meermalen in handen had gehad den brief „met des hertogen zegel van Brabant met de vier leeuwen", waarin hertog Jan het voorrecht had geschonken Daarmede zal de leenakte van 11 Juli 1314 bedoeld zijn.— Bij de opsomming der Helmondsche leenrechten vermeldt de griffier Strick het jachtrecht enkel in Peelland

Nog waren met het Helmondsche leen overgedragen meerdere cijnsen in de meeste dorpen van Peelland. Een voor een werden deze in de ruilakte opgesomd: St. Oedenrode, Liemde, Son, Lieshout, Stiphout, Aarle, Rixtel, Beek, Bakel, Deurne, Vlierden, Lierop, Someren, Nunen, Tongelre, Erp, Vechel, Schijndel, Middelrode en Helmond. [3]) Volgens het Strick-register gaven deze cijnsen een jaarlijksch inkomen van 224 ponden. Jan van Berlaer deed in 1416 zijn recht op deze cijnsen door getuigen-verklaringen vastleggen. [4])

Over de andere rechten in de leenakte vermeld, het recht van malen en een gedeelte van het hout, kunnen wij zwijgen, wijl deze niet werden betwist tijdens Jan's leven.

De inkomsten van het leengoed zorgde hij te vermeerderen door nieuwe bronnen aan te boren.

1) *Brabantsche yeesten* II: 624. 2) *Oorkonden* n. LIII en LIV.
3) A. p. bl. 10 en 140. 4) A. p. n. LXXIX.

Een belangrijk deel van den grond werd niet bebouwd en had daardoor weinig waarde Met toestemming van den hertogelijken leenheer (2 Mei 1374) werden de lage gronden tusschen het kasteelgoed en het dorp Stiphout tegen een jaarlijksche cijns aan diens inwoners in gebruik gegeven. [1]) Eenige maanden later, in December, verkocht hij aan een vijftien Helmondsche poorters 45 bunder grond uit de 100 bunder leengoed. Daarvan ontving hij de som van 280 dubbele moutons, terwijl op iedere bunder een grondcijns bleef rusten van 4 oude grooten. [2])

In den borgtocht voor de gelden, welke hij aan hertogin Joanna geleend had, behoorden ook twee hoeven.

Gaandeweg werden de inlandsche bieren verdrongen door vreemde bieren, welke in den beginne werden ingevoerd, later ter plaatse ook gebrouwen. Van die nieuwe bieren vorderde heer Jan eene belasting en deze verpachtte hij in 1380 tegen een jaarlijksch bedrag van 28 pond voor een termijn van acht jaar. [3]) Door het gebruik dier bieren zag de Helmondsche gruiter zijn inkomsten dalen en hij beriep zich op zijn oude rechten voor de hoofdbank van 's Hertogenbosch. Tegen het voor hem ongunstig vonnis deed de heer van Helmond een beroep op den hertog en bij besluit van 2 Dec. 1401 werd dat vonnis vernietigd. [4]) Eenige jaren later moest hij opnieuw zich verdedigen tegen den gruiter, en wederom (1420) stelde hertog Jan IV hem in het gelijk, wijl deze belasting geheven werd van een geheel nieuw artikel, dat niet begrepen kon zijn in het recht op de gruit. [5]) Eerst in 1441 zijn beide partijen tot overeenstemming gekomen: de gruiter gaf het gruit-recht over aan den heer van Helmond, wijl hij zijn rechtstitel niet kon overleggen, maar daartegenover werd hij vrijgesteld van de betaling der achterstallige penningen aan de abdij van Binderen. De jaarlijksche cijns van vier ponden met de

1) *Oorkonden* n. XXVI. 2) A.p. n. XXVII. 3) A.p. n. XXXIII.
4) A.p. n. LII. 5) A.p. n. LXXXV en LXXXVII.

benoodigde hoeveelheid gruyt kwam ten laste van den Helmondschen heer. [1])

In de oorkonden over deze zaak wordt steeds gebruikt het Latijnsche woord maheria.

Mr. Krom had aanvankelijk onder dit woord begrepen eenig marktrecht. Hij verwees naar Du Cange, maar diens artikel op het woord macera kent wel de spelling maceria, maar niet macheria, zooals Krom aangeeft, om daarvan te vormen maheria [2]) Met macera wordt bedoeld: hal of marktplaats.

Willem van Kassel, die in 1312 het Latijnsch Boek aanlegt, schrijft f. 10vo: maeria, [3]) en in 1580 vertaalt notaris van den Bosch in den inventaris van het Helmondsche huisarchief het oorkonde-woord maheria door meyerie. [4])

Wij kunnen dus wel met zekerheid zeggen, dat maheria dezelfde beteekenis heeft als majoria, een woord, dat in oude oorkonden voorkomt in den zin van: schatting, belasting. O. a. in 1199: dedit eis in eleemosynam sex modiatos terre a majoria et omni exactione liberos. Dat langzamerhand de algemeene beteekenis van majoria overging in de meer bijzondere van het recht op de gruyt, het recht om koren te breken, dat in de brouwerij noodig was, is eene aanwijzing, dat dit recht den landsheer (major) toekwam. Deze toch had als souverein de macht om sommige bedrijven onder zijn beheer (bannum) te houden, zooals het slaan van munt, het malen van graan e. a.

Nog een enkel woord over de nieuwe verdedigingswerken, welke Jan van Berlaer rond de kom zijner stad deed aanleggen. Het eerste bericht hierover lezen wij in 1399, doch eerst in 1427 schijnt het laatste stuk der omwalling gereed te zijn gekomen. [5])

Geheel de stad werd omringd met een diepe gracht, welke aansloot bij de rivier de Aa, en met het daaruit gegraven zand werd achter de gracht een wal opgeworpen. Hierin werden aan de vier hoofdwegen steenen poorten gebouwd, waartoe een ophaalbrug toegang gaf.

Door deze omwalling viel de parochie-kerk buiten de kom tot een groot ongerief voor de geloovigen, die bij den gang naar de kerk steeds rekening moesten houden met het sluiten der poorten.

1) *Oorkonden* n CXI. 2) A. p. bl. VII. 3) Galesloot bl. 21.
4) *Huisarchief* bl. 161.
5) Frenken I:131 verwijst naar een achttal berichten.

Daarin ligt wel de aanleiding, dat Jan van Berlaer in zijn laatste levensmaanden den bouw eener nieuwe kerk mogelijk heeft gemaakt. Behalve een bouw-kapitaal van 100 gouden fransche kronen schonk hij nog eene rente van 20 gouden Willemsgulden voor eene dagelijksche H. Mis. Uitdrukkelijk verlangt hij, dat deze geen aanleiding mocht worden, om het aantal H. Missen, dat krachtens het testament van Elis. van Duysschen in de kapel van het gasthuis gelezen moest worden, te verminderen. [1]) Geheel in overeenstemming hiermede zijn de brieven der kerkelijke overheid, welke tot deze verbouwing toestemming gaf in 1452 en volgende jaren.

Onmiddelijk na het overlijden van Jan van Berlaer, werden 14 Sept. 1425 door een Hendrik van Rogbroeck de verschuldigde rechten voor het Helmondsche leen betaald op het paleis te Tervueren. [2]) Bij deze inschrijving wordt niet vermeld, in wiens naam deze betaling geschiedde. Eenige jaren later, 8 Aug. 1431 — blijkbaar toen Catharina veertien jaren, dus meerderjarig was geworden — deed Willem Buys Gijsbrechtszoon leenhulde voor dit goed, dat door het overlijden van J. v. Berlaer was vrijgekomen. [3]) En kort daarna — het register vergeet den datum op te geven — worden geboekt de leengelden, ontvangen „van jofrouwen .... van Helmond, dochter wilen heren Jans van Berlaer" [4])

De nalatenschap was door haar vader belast geworden, naar alle waarschijnlijkheid bij hare geboorte, om haar de opvolging te verzekeren.

Hij had op dit leen afgegeven eene schuldbekentenis van 4.000 gouden ponden ten name van een Jan de Bonte, welke gedagteekend was 25 Nov. 1417. [5]) Met instemming van den heer van Helmond verhief deze het leen 31 Dec.

1) Zij schonk in 1404 inkomsten, waaruit konden betaald worden vier H Missen in de week boven het aantal krachtens andere legaten.

2) Gaesbeek, *Inventaire des archives de la cour féodale du Brabant* (1870 I: 372; R A. Br., *Cour féodale* n. 396 f 124

3) A p. bl. 375; n. 396 f 234 vo 4) Ibidem f. 236; de voornaam is weggelaten.

5) Heeren reg. 179.

1424,[1]) terwijl hij 29 Aug. 1425 belooft na diens dood overeenkomstig de afspraak te zullen handelen.[2]) Ruim twee jaren later, 22 Oct. 1427, werd de Bonte in dit goed gevest voor de schepenbank van Leuven, en dienzelfden dag droeg hij al zijne rechten over aan Godfried de Lu, met de verplichting eene lijfrente van 250 gouden kronen te plaatsen op Margaretha, de weduwe van Jan van Berlaer.[3])

Eene tweede schuldbekentenis, groot 1500 kronen, ten voordeele van Margaretha was in handen van Jan van Kessel te 's Hertogenbosch. Deze stond 24 Juli 1428 dien schuldbrief af aan Godfried de Lu, toen reeds gehuwd met de vrouwe van Helmond.[4])

Ook Jacob uiten Lyemingen, eerste schepen van Leuven, had eene vordering op een deel der nalatenschap, krachtens eene schuld van 25.000 ponden, door hem geleend aan Jan van Cuyck. Deze had daarvoor in onderpand gegeven al zijne goederen, waaronder ook begrepen was zijn deel in de nalatenschap zijner moeder Gertr. Coutereel. Bij de vereffening van den boedel zal het hem toekomend gedeelte verrekend zijn geworden, waarna hij afziet van alle vorderingen en deze overdraagt aan Dirk de Lu. Deze stelt ze in handen van Jan van Cortenbach, den echtgenoot van Catharina van Berlaer.[5])

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

BIJLAGEN

I. 1417, Aug. 22.— Jan van Berlaer laat voor schepenen van Brussel vastleggen, dat zijne moeder twee malen gehuwd is geweest.

Desen vorschreven heer Walraven van Berlaer, wesende heer van Helmont, heft wettelijcke getrout vrouwe Elisabeth uut den Hoeve, ende daer by verweckt eenen soene, geheiten Jan van Berlaer, die naemaels heft gesuccedeert die heerlickheit van Helmont ende Keerberghe; ende men moet oock

1) *Inventaire* bl. 371; n. 396 f. 106. 2) *Huisarch* regest n. 168.
3) *Oorkonden* n. C, CI. 4) A. p. XCVIIII en CII.
5) A p. n. CIV, CVI en CVII.

weten, dat dese vorschreve Elisabet oock getroudt es gewest met den heer van Batenbourch, waer by sy oock eenen soene heft verwecht, geheiten heer Gisbrecht van Batenbourch, soodat here Gisbrecht van Batenborch heer Jans van Berlaer halff broeder was. Ende de vader van vrouwe Elisabeth wordt ge heiten heer Jan uuten Hoeve, commende van den geslecten van Brusselle van Ser Huyghs kint geheiten.

Hetwelcke betu(i)cht is ende geregistrert staet in de proto colle des stadsbouck van Brussel by den klerck ofte gesworen secretaris Rutger van Teeffelen geheyten Boeve, ter begherten heer Jans van Berlaer ten eeuwighen memorien op den twee en twyntichsten Augusti int jaer ons Heeren 1417.

Dit betuigde mijn heer van Helmont vorschreven op den selften tijdt claerlijck met Jan van der Noot ende met Willem van Ophen ende alle die schepen van Brusselle; etc.

Huisarchief Helmond n. 670 f. 59.

II. 1361, September 21.— De officiaal van Luik bekrachtigt de uitspraak van den rechtsgeleerde Hendrik van Olmen, zeggende dat de erfelijke rente van zes ponden, welke Lodewijk van Berlaer en zijne vrouw Joanna van Dinther, als een der drie erfgenamen van Dirk van Dinther, hadden aangewezen (1332, Mei 27) voor de door dezen her-stichtte kapel in het huis Ten Bogaarde, betaald moest worden in die munt en door dien eigenaar, zooals de stichtings-brief aangeeft.

Universis presentes litteras inspecturis Officialis Leodiensis salutem in Christo sinceram. Noveritis quod (ex) parte capellani capelle site in domo dicta ten Bogarde in villa de Dynteren Leodiensis dyocesis ad opusque capelle eiusdem ac illius rectoris pro tempore producta iudicialiter et exhibita realiter in sua originali forma adversus omnes sua super hoc interesse credentes et quos hoc tangere poterit littera patenti duobus sigillis impendente non corrupta non vitiata neque in aliqua sui parte suspecta, ut apparebat, cujus tenor talis est: Nos Ludovicus de Berlaer, dominus de Helmont, et Johanna de Dynteren, eius socia, notum facimus universis, quod olim dominus Theodoricus de Dynteren, miles, capellam quandam sitam in domo dicta ten Bogarde in villa de Dyn-

teren de novo construxisset [1]) *et dotasset cum decem et octo libris parvorum Turonensium annui redditus assignatis in omnibus bonis suis et singulis prout constat, et cum tercia pars bonorum prefati domini Theodorici ad nos sit legitime devoluta, nolentes sicut decet divina afficia aliquatenus impedire, assignamus, ut tenemur, conferimus et donamus per nos et nostros successores sex libras dicte monete ex censibus nostris et redditibus pertinentibus ad domum dictam ten Bogarde prescriptam pro tercia parte dictorum bonorum nobis de iure competentium singulis annis in festo sancti Lamberti episcopi capellano nostre capelle hereditarie et perpetue persolvendas, hoc adiecto, cum nos aut nostri successores assignaverimus vel dederimus sex libras dicte monete annui et hereditarii redditus in aliis bonis nostris et ad hoc sufficientibus simili modo capellano dicte capelle persolvendas aut equalis pecunie summam cum qua bono modo, sine dolo et fraude, dicte sex libre modo et forma consuetis legaliter emi possent, quod ex tunc dicti nostri census vel redditus ac eciam bona nostra solutione dictarum sex librarum libera et quita erunt et pariter absoluta. Datum sub sigillis nostris anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo secundo in vigilia Ascensionis Domini. Deinde vero anno, mensa et die subscriptis comparens ad opus predictum in judicio coram nobis officiali memorato Johannes de Berlaer sponte et ex certa sua sciencia super hoc interrogatus recognovit sigilla pretacte littere appensa esse vera sigilla illorum, quorum esse dicuntur, quodque plena fides eisdem adhibetur, et promisit, tamquam mamburnus infantis de Helmont per fidem suam loco iuramenti ob hoc coram nobis prestitam corporalem, quatenus in eo fine quicquid iurisperitus super solutione monete in dicta littera expresse duxit ordinare et decernere talem monetam solvere debere, ac quod contra huiusmodi ordinationem et decretum non veniet per se vel alium vel alios quovis modo unde eidem ordinacioni et decreto reverenter et omnimo obediet cum effectu, presentibus Gerardo de Berlaer et Gerardo dicto*

1) Het woord was moeilijk te onteijferen, wijl drie letters tusschen *co(n)* en *xisset* gevlakt zijn.

. . . Ide de Hoclem et Wilhelmo Henrici Vrickestein ds Gravia, clericis, testibus ad hoc vocatis. Preterea horum vigore cum auctoritate nostra venerabilis vir magister Henricus de Olmen, decretorum doctor advocatusque in curia nostra, super premissis ordinando decrevit in hunc modum: dicimus et pronunciamus talem monetam qualis in dicta littera patenti continetur, debere persolvi a possessoribus bonorum in eadem littera tactorum rectori qui fuerit pro tempore capelle prelibater. In cuius rei testimonium nos officialis predictus huiusmodi decretum et ordinationem iure ordinario prout ex debito nostri tenemur officii . . . . . laudantes et approbantes presentibus litteris sigillum officilitatus cure nostre fecimus appendi. Datum Leodii anno Dominice Nativitatis millesimo trecentesimo sexagesimo primo mensis Septembris die vicesima.

Pro domino sigillifero *Johannes de . . . . .*
Ghiselbertus *officialis*

(nog een handteekening)

Origineel op perkament zonder staart of zegel.— R.A. 's-Hertogenbosch: aanwinsten 1892 n.

III. 1378, Juni 12.— Jan van Berlaer, zoon van wijlen ridder Jan van Berlaer, erkent geen enkele vordering te hebben op zijn bloedverwant jhr. Jan van Berlaer, den heer van Helmond, tenzij eene lijfrente van 12 mudden rogge, welke hem en zijne echtgenoote jonkvrouwe Margaretha beloofd is geworden.

Johannes dictus de Berlaer filius quondam Domini Johannis de Berlaer, militis, quitum clamavit domicellum Johannem de Berlaer, dominum de Helmont et de Keerbergh suum cognatum ab omnibus et singulis creditis pecuniarum summis et promissionibus ac obligationibus quibuscunque promissis et factis primo dicto Johanni seu alteri personae ad opus eiusdem Johannis primodicti a praenominato domicello Johanne in litteris scabinorum de Buscoducis a quocumque tempore evoluto usque in diem praesentem ut primodictus Johannes asserebat, excepta tamen et salva ac reservata primodicto Johanni et domicellae Margaretae suae conthorali legitimae vitali pensione duodecim modiorum siliginis, quam

dictus domicellus Johannes primodicto Johanni ad opus sui et ad opus dictae domicellae Margaretae seu ad opus alterius eorumdem diutius viventis in humanis promiserat ac solvere tenetur iuxta continentiam litterarum scabinorum in Buscoducis super hoc confectarum ipse dicebat; testes interfuerunt scabini in Buscoducis Goeswinus Moedel de Lapidea via et Marcelius de Os. Datum sabbato post festum Penthecostes Ao. Dni millesimo CCC^mo^ septuagesimo octavo.

A. p. n. 671 f. 11.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

5. De Pauw.

1620, Maart 28 Baptisata est Anna Maria filia Paschasii de Pauw et Marie van der Steen Susceptor d. Joannes van der Steen, susceptrix Anna van der Steen.

1622, Februari 20. Baptisatus est Joannes Baptista filius *eorumdem*. Susceptor Joannes van der Steen et susceptrix Lucia Fredericks.

1640, Maart 10. Joannes Phil. zoon van Pachasius de Pauw en Catharina van Breusegem.

Doopregisters Oudenbosch

6. Le Lion

1623, Maart 25. Govaart le Lion,[1]) j. m., luitenant onder kap. Fery, trouwt Maria de Bergaigne, j. d. van Breda.

1597, October 30. Elisabeth, k. van mr. Jan Piermans en Johanna de Leeuw; peter Elias Leonius, drossaard.

Registers Bergen op Zoom.

G. J.

1) *Taxandria* XXXII: 26.

JERONIMUS BOSCH

Van dezen beroemden schilder zijn zeer weinig levensbijzonderheden bekend.

Bij een mijner laatste bezoeken aan het algemeen rijksarchief te Brussel had ik het geluk een kort bericht te vinden aangaande hem of liever aangaande zijne vrouw.

In de rekening van den 5^{en} penning, welke door de leengoederen in 1521 betaald moest worden, staat onder Oirschot: van Alijt weduwe wylen Jeronimus van Aken, maelder, die te leene hilt van onsen heere den keysere een hoeve gelegen in der prochien van Oirschot, in den heertganck van Aerle, genaempt tgoet ten Roedelken.

Zij zal overleden zijn in 1523, daar dat jaar advokaat Aart van We(i)lhuysen 11 Juli de leenrechten betaalt namens Pauwel Wynants, die met dat goed beleend was geworden „by doode wylen jouffrouw Alyten van den Meervenne, sijnre moyen."

Zij kan dan niet anders zijn als eene dochter van Goyart van de Mervenne, voor wie in 1483 eene lijfrente werd gekocht.

Zijn deze berichten wezenlijk nieuw?

Immers Jhr. v. Sasse van IJsselt heeft in zijn *Voorname Huizen* II 165 reeds medegedeeld dat Aleid van de Merevenne, eene dochter van Godfried en Aleid, gehuwd was met Jheronimus van Aken. Maar met geen enkel woord laat hij bemerken, dat hij in dien van Aken den grooten schilder erkend heeft.

Het bericht uit het Brusselsche archief laat intusschen geen twijfel. En hiermede komt ook wel vast te staan, dat de schilder tot den gegoeden stand behoorde

Willemstad G. C. A. Juten

HET ONTSTAAN DER HERVORMING BINNEN BERGEN OP ZOOM

DOOR

J. KLEIJNTJENS S. J. EN C SLOOTMANS

Niet alle bezittingen der B. o. Z. kerken en kapellen kennen we, zoodat we den omvang van den roof slecht kunnen ramen. Wel weten we nog, dat de Bergenaren meenden bezitters te zijn van een wonderbaar kruis, dat eenmaal recht tegen de wispelturige Scheldestroomen in, op de Bergsche slikken was aangespoeld. Dit eiken houten kruisbeeld, door den invloed van het zeewater zwart uitgebeten, was een Koningscrucifix: De Christus was eraan afgebeeld in koningsgewaad. Zeker reeds sinds het midden der XIVe eeuw was dit kruisbeeld 't aantrekkings- en middelpunt van velerlei devoties. De sieraden ervan waren kostbaar. We vonden gesproken van 'n diadeem en juweelen. Dit kruis werd door de woeste bende verbrand. [1])

Waar de kasuifels en dergelijke ornamenten der kerk en kapellen, die volgens Baselis eveneens geroofd werden, gebleven zijn, weten we niet. [2])

1) J. Baselis de Jonghe, Grondich bericht aengaende de Bulle van Clemens den VIII, Paus, B. o. Z. 1603, p. 281, 282: „Nu hoewel dat *desen swarten Godt* uut het verdroncken lant, teghen over Bergen, tegen wint ende tegenstroom is kommen aendryven (so men segt) is hy nochtans int vyer gheraect, ende niet alleen versengt ende gebluystert geworden, maer is gheheel tot assehen verbrandt". Stadsrek St. Arch. B. o Z 1442 Maart 1443: „omme de juweelen te gecrygen, die den heyligen cruyce genomen waren". (fol. 7 verso) en in diezelfde Reken. is op f. 5 vo sprake van de „dyademen" van het H. Kruis.

2) „de soldaten die (gheduyrende dese verschillen) van de Staten te Berghen in besettinghe ghesonden waren, hier uut oorsake genomen hebben, om de kerckdeuren opte loopen, de Beelden te stormen ende *'t Misghewaet* te plunderen. Dit is ghesciet den VIII Novembris 1580" aldus Jac. Baselium, Historisch verhael inhoudende sekere notable explooten van oorloge etc." Breda 1615 p. 25. Enkele dier gewaden kennen we uit de Stadsrek 1475-76 S. A. B. o. Z. f. 38 vo:

„Lodewijke van Boloy, coipmanne van Dorniek, van den ornamenten in den iare voirleden, hy den wethouderen teghens hem, voer die kercken alhier gecocht, te wetene, een casufele, twee cappen, twee rocken van rooden gulden lakene, noch van capboort ende twee roode cappen flueel op flueel, voir de somme van 120 pnd. groten Vlemsch ghelts,..."

We zagen al hoe de kelken der kapellen van „St. Mertten" en van „Sinte Peeterss", in handen der rooflustigen gevallen waren. Over de lotgevallen van het Minderbroedersklooster spraken we eveneens.

De *Begijnen* van B. o. Z. werden bij de plundering verjaagd en reeds acht dagen nadien, werd besloten „*dat men* [1]) *vander stadtswegen ende tot der selver behouwe ende meesten proffyte van stonden aene sal vercoopen, de materialen van de kercke van den baghijnhove, insgelijcx de meuren, boomen, steenwerck, ende andere dependenten des voirscr. baghijnhove.*" (1580, Nov. 15).

Vooral het *St. Margrietenklooster* [2]) had het moeten ontgelden. Dit klooster stond in den volksmond bekend als zeer rijk, zoodat men er een welkomen buit hoopte

1) Res. 1578-'82 f. 90 recto en opnieuw f. 90 verso (1580-Nov. 19) De grafzerken der Begijnenkerk werden in 1673 opgezonden naar 's Gravenhage, waar zij verwerkt werden aan het Mauritshuis (Taxandria XV: 9)

2) Was gelegen tusschen Minderbroedersstraat en Vischmarkt, waar thans grootendeels het St. Catharinagesticht staat. Een gedeelte — thans bij de Lutherse gemeente in gebruik — is er nog van over. Omstreeks 1430 worden hier voor 't eerst zusters aangetroffen, wrschl. *Grauwzusters*. Sinds 1461 onderhielden ze den Derden Regel van den H. Franciscus, zooals ze werd toegepast en onder, houden in het klooster der Penitenten te Hasselt (België). In 1470 nemen ze den strengeren regel van den H. Augustinus aan en komen dan sinds 1475/76 in gemeenschap met het beroemde Windesheimer Kapittel en onder toezicht van den overste van Groenendaal (1486). De naam van het klooster wordt dan: *het godshuis van Sinte Margriete in het dal van Josaphat*. De gebouwen werden steeds uitgebreid. In 1489 werd het manuscript *G* der werken van Ruusbroeck in dit klooster afgeschreven. Dit berust thans in de Universiteits bibliotheek te Gent (W. De Vreese, Handschriften t. I, p. 55 e. v.)

Verschillende Bergsche jongedochters deden er hun intrede, zelfs dochters der Heeren. De overstrooming van Jan. 1552 noodzaakte de zusters van Emaüs onder Hildernisse, die onder denzelfden regel leefden, haar klooster te verlaten. Liefderijk werden zij door de nonnen van St. Margriete opgenomen. Rector van het huis was sinds 1561 pater Pieter van Megen, die eenige jaren biechtvader was geweest van den Prins van Oranje. *Om die reden was de pater in het oog van Alva een verdacht persoon.* Er werd tegen hem zelfs een *aanhoudingsbevel* gegeven. Gelukkig kon de pater het gevaar ontkomen. Hij vluchtte naar Keulen, waar hij als een vroom en deugdzaam priester is gestorven. In 1560 verbleef gedurende 5 maanden oud-pastoor Nicolaas Florensz Goudanus in dit klooster.

Naar Oud-Bergen door G. C. A. Juten a. w. f 203 en eenige krantenartikelen van denzelfden schr., nl. Avondster 20 en 27 Mei en 3 Juni 1922. Men zie voorts: J. A. Coppens, Nieuwe beschr. van het Bisdom van 's Bosch, IV: 165. J. Baselis in zijn Explooten v. Oorloge zegt p. 21: „het ryeke Nonnenclooster is verandert tot een Gasthuys; want het Gasthuys dat buyten plecht te wesen (= St. Elisabeths gasthuis) is met alle de andere gestichten (die buyten waren) door de oorloghe verwoest."

te vinden. Reeds in 1542 en 1546 werd het echter vrijgesteld in het betalen der beden „*en considération de leur pauvreté*" en bij de overstroomingen van 1570 en '74 verloor het klooster de inkomsten zijner polders rond de stad. De plunderaars sloegen dus de hand op 'n leege plaats. 't Gevolg was, dat „*oock de religieuse* — 23 in getal — *van Sinte Margrieten clooster alhier seer sijn verstroyt*". Twee schepenen werden als hare beschermers aangewezen, zoodat zij haar klooster weer konden bewonen. [1]) Langzamerhand verhuisden zij echter naar Antwerpen.

Krachtens het „ius patronatus" van den Heer van Bergen, kwamen deze en ook de andere kloosters en kapellen: „*t clooster van de Cellesusters, L. Vrouwencapelle, Sinte Peeters ende Sint Jacobs capelle*", onder den Heer en werden ze gesloten. Evenzoo geschiedde met de Groote of St. Geertrudiskerk. Jan Thomaes, werd door hem tot rentmeester dier geestelijke goederen benoemd. Aan deze kloosterlijke nederzettingen kwam meestal op dezen Novemberdag een einde. [2])

Deze dag schijnt wel behoorlijk georganiseerd te zijn geweest, anders had er niet zoo'n radicale opruiming van al het uiterlijk Roomsche plaats gehad. Héél duidelijk wordt ons dat uit het volgende voorval, dat zich dien dag afspeelde.

1) Res 1578-'82 f. 92 verso:

„Item, alsoo oock de religieuse van Sinte Margrieten clooster alhier seer sijn verstroyt, hebben mijnen Heeren omme dairinne te voorsiene, geordonneert ende gecommitteert, Cornelis van Staeple ende Jan Peeterss. schepenen, als momboirs van den selvere cloostere, omme devoirs. religieusen in alles in heure goede gerechticheyt voor te staene ende ordre te stellen, dat devoirs bij een commen volgende ende in conformiteyt van den advyse ende ordonnantie van sijne Gen" Volgens dezelfde Resol. verdween ook het gasthuis voor de Rabauwen of vagebonden. We lezen op f. 106 verso: „Item, dat men oock van der stadtsweghen sal verhueren Sinte Maerttens Gasthuys in de Roosemarynstrate, met oock de huyskens van tselve gasthuys staende op de Vuylbeke, ende Zuydt ende Westwaerts vande selve Capelle, alles tot meesten oirboire ende proffyte der selver stadt ende dat naer voorgaende Sondaegsche proclamatien, dairaff en Sondaeghe naestcommende, d eerste sal wesen" (1581, Maart 21).

2) Bijlagen 7 en 8. Omtrent de daar vermelde kloosters, wordt men 't beste ingelicht, door het meer genoemd werk van G. Juten, Oud-Bergen.

Door gebrek aan geschut en ander materiaal waren de Staten Generaal en de Prins van Oranje wel genoodzaakt, verschillende harde maatregelen te nemen, waaronder ook viel de opeisching van kerkklokken voor de aanmaak van nieuwe kanonnen. Ingevolge dit bevel, had de Markies „*sekere clocken alhier vande dorpen inne gebrocht, die bij bevele van sijne voorscr. Gen. waren gevoert uuyt sijne Gen. hoff op de haevene alhier, om gevoert te wordden naer Antwerpen*", alwaar ze geschikt zouden worden gemaakt om hun oorlogstaak te beginnen. Onder leiding van Kapitein Jhr. Fred. van den Dorpe, „*met sijnen Vendrich, Vendrich van den Capitayn Bernuy en den sergeant, met ook Cornelis Splinter, Cornelis Henrichs de cuyper ende Willem Janssen Stoop de Jonge van wegen de gereformeerde religie*", hadden zij die klokken naar de Groote Kerk gevoerd. [1]) Ze vertikten het deze naar de haven terug te brengen, zelfs wilden zij ze niet op 'n neutrale plaats, als het stadhuis toch was, neerzetten. Slechts dan beloofde „*Pauwels van den Steene, Cornelis Henrichs cuyper, Cornelis van de Wiele ende Willem Janssen Stoop, representeerende die notabelste van de gereformeerde religie*", de klokken vrij te geven, als behoorlijk verzekerd werd, *dat het vervoeren* [2]) *ende vermangelinge van deselve clocken op geschut, sal wesen tot conservatie vande voirscr. stadt.*" Naar brieven van de Staten en den Prins werd in deze zaak niet geluisterd. [3]) Toen gedreigd werd, dat ze met geweld uit de Groote Kerk zouden gehaald worden, gaven ze ten antwoord: „*Wij sullent besien*". [4]) De kapiteins beloofden wel „*dat sij hun egheen partye en sullen thoonen*", maar gaven toch den raad, toe te geven. 't Slot van de zaak was, dat 'n busgieter naar B. o. Zoom zou komen om ter plaatse de klokken te smelten en de kanonnen te gieten. [5])

Na al deze wederwaardigheden verhaald te hebben,

1) Res. 1578-'82 f. 93 recto. 2) Idem f. 94 recto. 3) Idem f. 94 verso
4) Idem f. 95 recto. 5) Idem f. 105 verso.

zal het niemand verwonderen, te lezen, dat verschillende straatbeelden in dezen storm verdwenen. Zeker weten we dat er 3 O. L. Vr. beelden geweest zijn, en één St. Jansbeeld. [1]) Twee beelden hebben den storm overleefd: Het Lievevrouwenbeeld op den hoek Kremerstraat-Markt, dateerend van na 1500 en de gevelsteen *„in den Crisstofel"* in de Lievevrouwenstraat van ± 1540. Ook de Katholieke namen der straten hebben dien storm en den druk der eeuwen doorstaan.

* * *

Wat is er na dien beeldstorm met de R. K. Geestelijkheid [2]) gebeurd? De kanunnik-rentmeester Cornelis Pijck werd *„uyt de stadt van Bergen geseyt van de geusen tot Bergen op den Zoom A° 1580 den 8 November"*. Alle brieven en registers had hij opgeborgen *„in een secrete plaetse, alsoe dye Franchoysen tot Bergen innequamen ende zijn huys werde gepilliert"*. Hij vertrok naar Brussel. Jan Verbruggen *„onsen confrater, dye bleef tot Bergen en wert nyet uytgeset, voor dat Breda overghinc"*. Jan de Haze, de kapittel-deken is ook niet verjaagd. Hij bleef te B. o. Z. zelfs de tienden verpachten. Jan Boulaert,

1) *Lieve Vrouwenbeelden* waren er zeker 3, te weten:
1e. dat wat er nu nog staat; tegen „Thuys der Lieve Vrouwe" (begin XVIe eeuw).
2e. een in de nis der O. L. Vrouwenpoort;
3e. een aan de nu verdwenen Lakenhal: De Stadsrekeningen 1478-'79 f. 52 recto zeggen: „Janne de beeldeverver van onser Liever Vrouwenbeelde aen de Halle te stoffeeren metten huysken".
Verder een St Jansbeeld: De Stadsrek 1490-'91 zeggen f. 82 recto:
„Van Sente Jansbeelde gestaen opte plaitsse voir mijns Heeren Hoff te stofferen ende te hermaken, betailt Co nelise de Voegeler ..".
Andere straatbeelden vinden we nog vermeld in de Rek. 1471-72 f. 28 verso:
Janne Zaechtleven die aengenomen heeft twee santkens in Sinte Peetersthorre te verwelven". En in de S. R. 1507-'08 f. 123 verso: „Ten bevele ende consent van den Borgermeesters ende Scepenen voirser. betaelt van twee steenen beelden met hueren toebehoirten, die geset zijn voer de poorten van der havenen, te wetene een beeld van Sinter Nyclaus ende een beeld van Sint Jacob".
We vermoeden, dat de gevelsteen van het huis „in den Crisstofel" van plm 1540 dateert, omdat dit pand in 1534 in brand geraakte, waardoor het geheele huis reddeloos vernield werd.
Boven de stadspoorten, die naar 'n heilige genoemd waren, kwamen de desbetreffende beelden der heiligen ook voor. Zie verder S. Geertr bronne VII (1930): 41.

2) Zie voor dit alles C. Slootmans, Mr. Steven Langriet, Taxandria XXXVI p. 76 e. v.

Laureys Melst en Heyndrick van Woonsdrecht, *„alle priesters ende cappelanen binnen der collegialder kercken deser stadt geweest hebbende ende al van hier vertrocken sijnde"*, zijn dus gevlucht.

Mr. Lenaert de Ruyter, priester en eertijds kapelaan te Bergen op Zoom, woonde in 1582 te Reimerswaal. Mr. Peeter de onderpastoor, vinden we in 1583 in Breda. Zij waren alzoo veiligheidshalve maar vertrokken. Pastoor Mr. Steven Langriet, was met den Markies naar Wouw getrokken en schijnt daar eenigen tijd te hebben vertoefd.

* * *

Waarom dit tumult mede begonnen was, is op te maken uit het volgend verzoek der Hervormden van B. o. Z. van 13 Nov. 1580:

„gemerct[1]*) de meestendeel der wethouderen tot noch toe hen partye gethoont hadden tegens henluyden, datter twee off drye persoonen toegedaen sijnde der gereformeerder religie, sullen geadmitteert wordden dagelijcx te compareren bij die van der weth, om gesamenderhandt te resolveren, de saecken der welvaert van der stadt aengaende"*.

Zij kregen daarop verlof — als vormden zij een gilde — een nominatie op te maken, waaruit de Raad eenige hervormde bijzitters zou kiezen.

Maar dat was nog niet voldoende: Weer enkele dagen later vragen ze — 't gaat in tempo's, 't is nu 'n heel flinke —:

1°. *dat*[2]*) myne Heeren gelieve met advyse van die van der gereformeerden religie te verkiesen, twee ofte meer notable persoonen, om den armen deser stadt sonder onderscheid te besorgen;*

2°. *datmen vander stadswegen aennemen met advyse als vooren, eenen goeden schoelmeester, toegedaen sijnde de suyvere leere des evangelismus;*

3°. *datmen de Groote kercke van stadsweghen van stonden aen sal repareeren, off datmen die vande religie voorscr. aen-*

1) Res. 1578-'82 f. 89 verso. 2) Idem, f. 92 recto.

wyse alsulcke middelen, dairmede zij de kercke connen repa reeren naer behooren;

4°. *datmen die van de religie overlevere de sleutels van het Minnebroedershuys, om een van de predicanten dairinne te moghen logeren".*

* * *

Er is in en na November 1580 bij den Prins van Oranje en de Staten-Generaal door de Katholieken van B. o. Z. een poging gedaan tot *„restauratie van de foulen ende desordre op den VIII^en^ deser in de kercken, cloosters ende eenige borgers huysen alhier geschiet"* [1]) en tot *„exercitie van de oude catholycke religie",* [2]) ja tot *„restitutie van der collegiaelder kercke".* [3]) Den 21sten Maart d. a. v. moet de Binnenraad echter verklaren *„tot noch toe gheen finale resolutie en hebben cunnen gecrygen".* [4])

Later kwam voor de invoering van een religie vrede nog een speciale commissie. [5]) Omtrent haar werkzaamheden zijn we slecht ingelicht. Langzamerhand zien we nu de stad geheel onder het gezag der Staten Generaal komen. Steeds brachten zij nieuwe troepenafdeelingen in Bergen, zooals 'n afdeeling van den beruchten kapitein Bruges. [6])

* * *

Nadat Haultepenne de stad Breda voor de Staatschen had ingenomen (Juni 1581), zonden de Staten-Generaal, Kolonel de la Garde [7]) naar Bergen op Zoom, met de bedoeling, deze stad 'n sterke bezetting te geven, teneinde deze strategisch zoo belangrijke vesting tegen eventueele Spaansche overvallen te beschermen (1581 Juli 10):

„Alzoo opden X^en^ July lestleden [8]) *tot groote beswaernisse ende belastinge van de gemeente binnen deser stadt is gecommen den coronnel de la Garde met acht vendelen*

1) Res. 1578-'82 f. 90 verso. 2) Bijlagen 9 en 10. 3) Bijlage 11
4) Bijlagen 13 en 14. 5) Bijlagen 16 en 17. 6) Bijlage 18.
7) N. Ned. Biografisch Woordenb. V: 197. Op zijn bevel werd 15 Jan. 1582 besloten, dat men „tot meerdere versekertheyt ende fortificatie deser stadt, sal affbreken het goedshuys van Ste. Elizabetten buyten de Woutsche poorte" (Res. 1578-'82 f. 143 verso). 8) Res. 1578-'82.

franchoisen . . ." zeggen de Notulen van den Binnenraad d d. 19 Sept. 1581. De ondervinding had dien Raad dus al geleerd, wat er van die Staatsche bezetting voor de stad te verwachten was, en de Markies Jan van Withem, was daarom over die legering alles behalve goed te spreken. Hij beschouwde B. o. Zoom als voor hem verloren. Bij verrassing poogde hij daarom *Dinsdag 5 Dec 1581* zich van zijne stad meester te maken. Een 300-tal Spaansche soldaten zouden 's morgens tusschen 6 en 7 uur moeten trachten, door de greb aan de Begijnenpoort (Verlorenkostpoort) in de stad te komen. Binnen de vesting zouden Eustaes Adriaensz., de stadstimmerman en Anthonis Cornelisz, een pottenbakker, de behulpzame hand bieden. Volgens Bor, zou pastoor Steven Langriet, die toen weer *in* Bergen verbleef, ook in dit complot betrokken zijn geweest en *„sekere Margriete de verruwerste Jesuyte"*.[1]) Reeds waren er 'n paar honderd man door genoemde poort binnengekomen, toen zij *„deur Godts genade ende cloeckheyt van den Franchoisen hier binnen liggende, wederom deur dese grebbe gerepouseert, verjaecht ende eenen groote hoope doot geslagen, ende ontrent L oft LX gevanckelijck genomen*" zijn.[2])

* * *

Na dezen mislukten aanslag, koos Jan van Withem openlijk partij voor Parma, met het gevolg, dat hij 14 Febr. 1582 door de Staten Generaal vervallen werd verklaard van zijn markiezaat Bergen op Zoom. Zij sloegen die bezitting zelfs aan en denzelfden dag werd door hen Prins Willem van Oranje *tot Markies van Bergen* aangesteld.

Jonker Arent van Dorp kwam daarop den 13^{en} Nov. 1582 te B. o. Z., om op plechtige wijze voor den Prins bezit

1) P. Bor. Vervolgh der Nederl. Oorl. IIe dl. 16e Boek, f. 44 verso (Leiden-A'dam 1621). Hij steunt op J. Baselis, Explooten a. w p 28 e. v. Zie ook de „Nassausche oorloghen" a. w. p. 274 en Taxandria a. w. p. 217. Dat de Pastoor geholpen heeft, krijgt een zekere mate van waarschijnlijkheid, als we weten, dat zijn huis vlak bij die poort gelegen heeft.

2) Res. a. w. f. 141 recto

te nemen van Stad en Markiezaat van Bergen op Zoom. [1])

Sindsdien waren zij voor goed in handen van de Staatschen en was het er met de vrije uitoefening van den Katholieken godsdienst gedaan. Wel trachtte in 1588 Parma, in 1597, 1602 en 1605 aartshertog Albert van Oostenrijk en in 1622 Spinola, Bergen op Zoom voor den Koning van Spanje te veroveren, doch steeds waren hunne pogingen tevergeefs.

Nooit is alzoo sedert 1577 Bergen op Zoom in Spaansche handen geweest, toch werd deze stad in 1648 door de Republiek der Vereenigde Nederlanden met het overige van Staats-Brabant tot Generaliteitsland gedegradeerd en mochten dientengevolge hare Katholieke inwoners geen deel meer hebben aan hare regeering en hun godsdienst er niet meer openlijk belijden.

Aan hare Katholieke Markiezen werd door de Staten Generaal alle macht ontnomen, die strekken kon om daarmede in strijd te handelen. Zelfs werd hun van tijd tot tijd het Markiezaat zelve ontnomen, n.l. wanneer de Staten Generaal van oordeel waren, dat zij partij konden kiezen voor de vijanden van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

OPBOUWING DER VERVALLEN KERK TE KLEIN ZUNDERT

1643 — De inwoners van Klein Zundert wijzen gemachtigden aan, om een overeenkomst te sluiten met den abt van Tongerloo.

Allen denghenen dien dese onse letteren sullen sien ofte hooren lesen saluyt — Wy, schoutet, schepenen, borgemeester, quartiermeesters, gesworens, kerckmeester, heyligengeestmeesters ende gasthuysmeester, regeerders binnen de parochie ende heer-

1) Id. f. 178, 179 e. v.

lijckheyt van Cleynsundert resorterende inder Eenighe van Rijsbergen onder de jurisdictie ende vierschare van Groot Sundert, representerende het corpus der selver gemeente, hebben wettelijck geconstitueert, volcomen speciale macht, aucthoriteyt ende sonderlinghe beveel gegeven etc. d'eerweirdighe heere, heer ende meester Christiaen van den Hove ijegenwoordich persoon der parochiale kercke van Cleynsundert, sr Geraert Havermans, schoutet ende respective meyer in der Eenighe van Rijsbergen, Sundert ende Wernhout, Cornelis Cornelis Jan Jacobs, schepen ende Jan Janssen van den Broeck, man van leen tot Sundert, tsamentlijck, om uyt ons constituanten naeme te gaen voor zijne Eerw. de EE. heere prelaet van den Godtshuyze van Tongerloo om met zyne Eerw. t' overcomen, t' accorderen ende eijntelycken te transigeren, nopende de restauratie ende opbouwinge van de verbrande ende nu lange vervallen kercke van Cleynsundert. Gelovende wy constituanten in goeder trouwen te hebben ende te houden over goet, vast ende van weirde t' allen dagen onverbrekelijck allet ghene des by onse geconstitueerde tsamentlijck int ghene voorschreven is, gedaen, gehanteert ende voorts gekeerd sal worden.

Dese t' oorconde soo hebben wy schoutet enz. gheen gemeyn segel ter saecke gebruyckende, [1] *twee van onse schepenen in der Eenighe van Rijsbergen segelen opt spatium van dese onse letteren gedaen drucken ende by onsen secretaris onderteekent desen XVI^c ende dryenveertich.* [2]

In kennisse van my
Corn. van Rysbroeck
1643

Twee zegelafdrugken in was tusschen het papier; het een vertoont een wapenschild met drie boomen (van Lanschot) het tweede een vogel in het zegelveld; randschriften onduidelijk

Willemstad, G. C. A. Juten, pastoor.

1) In *De parochien van het Bisdom Breda*, Rijsbergen bl. 107 heb ik reeds gewezen op het ontbreken van een schependomszegel.

2) Dagteekening niet ingevuld.

OORKONDEN BETREFFENDE DE HEUSDENSCHE FAMILIE VAN NOORT OF VAN OORT.

(VAN DEN OERDE, VAN DER NORDT, VAN DEN NOIRDEN)

(Vervolg van blz. 286)

III

Vermoedelijk eene dochter van Aert (Arnt) van Oerde treedt op in eene oorkonde 25 October 1502 verleden voor schepenen van 's Hertogenbosch (Prothocol 1271 over1502-1503 Rijksarch. aldaar). Zij heet daarin Anneken van Oerde Aerts en schijnt dan reeds bejaard te zijn, want zij schenkt aan een (reeds meerderjarig?) kleinkind zekere jaarlijksche opbrengsten uit land in Waalwijk. Na den dood der begiftigde zullen die inkomsten zijn voor de erfgenamen van de schenkster. De begiftigde heet in deze acte Aleyd, een natuurlijk kind van Johannes Melis Betten en van Godefrida, dochter van voornoemde Anneken van Oerde.

Uit de beide laatstvoorgaande oorkonden (**AAA** en **CCC**) blijkt, dat de daarin genoemde Peter en Arnt zonen zijn van Arnt (Arent = Arnold) van den Oerde. Dewijl zij optreden in de jaren 1439-1481, kan hun vader geleefd hebben omstreeks 1400-1450. Evenwel komt hun familie-naam in dien eersten tijd niet in Waalwijk voor, zoodat te vermoeden valt, dat zij van elders kwamen. Wordt daartoe het oog gericht op naburige plaatsen, dan vindt men dien naam in een vroegeren tijd terug onder St. Oedenrode. Deze plaats was reeds in dien tijd bekend als een voornaam woonoord. J. B. Grammaije noemt Rode woonplaats der graven van Taxandria, en vermeent, dat zij daarom graven van Rode zijn genoemd. V d. Aa, die dit in zijn *Aardr. Wdbk.* mededeelt, verhaalt, dat deze streek in den ouden tijd herhaaldelijk bloot stond aan overstroomingen. Er valt dan te veronderstellen, dat menig bewoner zich daarna in andere omgeving vestigde, en dat dit eveneens het geval kan geweest zijn met Peter

en Arnt van den Oerde.— Roelof en Arnt van den Oerde komen aldaar in 1436 voor als eigenaren van land gelegen *op 't broeclant* en *die Vloet*, naast het erf van Willem Zonman. Eene acte waarin als verkoopers optreden *Willelmus filius quondam Johannis Zegers soen, Johannes, Michiel, Willelmus et Hubertus fratres liberi quondam Zegeri filii quondam Johannis Zegerssoen* gaat onmiddellijk vooraf aan de volgende oorkonde:

DDD. *Dicti venditores peciam prati dictam dat Broexken sitam in parochia de Rode sancte Ode ad locum dictum Ollant inter hereditatem olim Henrici Ruijtincx ex uno et inter communem plateam ex alio tendentem a communi platea ad hereditatem olim dicti Henrici Ruijtincx; item peciam terre dictum dat Gheerken sitam in parochia et loco predictis inter hereditatem quondam Henrici Ruijtincx ex uno et inter hereditatem Johannis van den Hezeacker ex alio, tendentem ad communem plateam cum uno fine, insuper agrum terre dictum den groten ecker situm in parochia et loco predictis, inter hereditatem Johannis van den Hezeacker ex utroque latere, tendentem a communi platea ad hereditatem dicti Johannis van den Hezeacker, insuper peciam terre sitam ibidem ad locum dictum opt broeclant, inter hereditatem Willelmi Zonman ex uno et inter hereditatem Rodolphi van den Oerde ex alio, tendentem ab hereditate Rodolphi Dircxsoen ad hereditatem heredum quondam Johannis van der Loe, insuper peciam terre sitam ibidem ad locum dictum die Vloet, inter hereditatem Willelmi Zonman ex uno et inter hereditatem Johannes van den Hezeacker ex alio, tendentem ab hereditate Arnoldi van den Oerde ad hereditatem Henrici Dirc Raefssoen; insuper peciam terre sitam ibidem ad locum dictum opten berch inter hereditatem Rodolphi van den Oirde ex uno et inter hereditatem Willelmi filii naturalis quondam Nycolai die Haen ex alio, tendentem ab hereditate conventus de Bynderen* [1]) *cum uno fine, insuper totam partem*

1) Het klooster van Bynderen was gelegen nabij Helmond, vgl. v. d Hammen en Sassen: Telling der Huizen en Haardsteden in 1526 *(Handelingen Prov. Gen. van K en W in Noord-Brabant 1894)* blz. 32.

et omne jus que(?) *ad quondam Johannem Zegherssoen spec tantes in duabus peciis prati dictis communiter den Roeck, sitis in pratis de Houthem, prout dicte hereditates ibidem site sunt et ad dictum quondam Johannem Zegerssoen pertinere consueverant ut dicebat, hereditarie vendiderunt Johanni die Pulser, promittentes indivisim super omnia et habenda warandiam et obligationem deponere exceptis censibus fundi. Datum supra* (19 April 1436). [1])

Folio 77 van het oorspronkelijk register der schepenbanh van 's Hertogenbosch over 1435-36. Reg. 1206 in R. A. aldaar.

Het is blijkbaar dezelfde Rolof van den Oerde in deze oorkonde genoemd, die ook in de volgende acte voorkomt, want hij is de eigenaar van een stuk grond, dat ook aldaar is gelegen.

EEE. *Dicti omnes Henricus Priker et Georgius et Johannes fratres, liberi quondam Henrici van den Steen, cum tutore totam partem et omne jus ad ipsos spectantem in hereditario censu quatuor librarum monete solvendo hereditarie purificationis de et ex domo, area et orto, sitis infra liberta tem de Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem, inter hereditatem Happonis . .* (Menten?) *ex uno et inter communitatem ex alio et cum utroque fine, item ex pecia terre arabilis dicta den hovelacker, quatuor lopinatas terre vel circiter continente, sita infra libertatem de Rode et locum predictos, inter hereditatem conventus de Bynderen ex uno et inter hereditatem Rodolphi van den Oirde ex alio, tendente ab hereditate dicti conventus ad hereditatem Ottonis Artsz., item ex pecia pascue sita in libertatem et locum pre dictos inter hereditatem Johannis van den Lair ex uno et inter hereditatem eiusdem dicti Goertken et suorum liberorum ex alio, quem censum dictus quondam Goeswinus*[a)] *ad opus sui pro duabus sextis partibus ad opus Huberti filii quondam Johannis Karper pro una sexta parte et Henrici Vogel pistoris pro una sexta parte Henrici Priker pro una sexta parte*

1) Deze afschriften zijn te danken aan den heer archivaris J. van der Hammen Nzn. te Waalwijk.

et ad opus Georgii et Johannis fratrum liberorum quondam Henrici van den Steen, erga Arnoldum filium Arnoldi Emonts acquisierat, prout in litteris, hereditarie supportaverunt dicto Johanni Karper filio quondam Johannis Karper cum litteris et jure. Promittentes cum tutore super omnia et habenda ratum servare et obligationem ex parte eorum deponere. Promiserunt insuper Arnoldus [b] *et Katharina* [c] *ut supra. Testes datum supra* (9 Juni 1467). [1])

In de onmiddellijk aan deze acte voorafgaande acte worden de hierboven genoemde personen nader omschreven, nl. [a] *dictus quondam Goeswinus* als: *Goeswinus filius quondam Goeswini Willemssoen van der Ynden.* [b] *Arnoldus* als: *Arnoldus Heys filius quondam Ludovici, maritus et tutor legittimus* van [c] *Katharine, relicte quondam Goeswini Goeswini Willemssoen van der Ynden.*

Folio 289 verso van het prothocol der schepenbank van 's Hertogenbosch 1466-67, register 1236 R. A.

Aangezien terzelfder plaatse ook zekeren Henric van den Oerde in dien tijd land bezat, is het vermoeden veroorloofd, dat ook deze tot hunne bloedverwanten behoort.

FFF. *Arnoldus filius quondam Ottonis Artsz. hereditarie vendidit Johanni filio quondam Johannis Coppens hereditariam pactionem unius modii siliginis mensure de Buscoducis solvendam hereditarie nativitatis domini et pro primo solutionis termino nativitatis domini proxime futuro et in Buscoducis tradendam de et ex pecia terre arabilis dicta die Borchhoeve, X lopinatas terre vel circiter continente, sita in parochia de Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem inter communitatem ex uno, tendente alias undique ad hereditatem dicti venditoris; item ex pecia prati sita in parochia predicta ad locum dictum Reeck, inter hereditatem dicti venditoris ex uno et inter hereditatem liberorum quondam Petri Reylarts ex alio, tendente ab hereditate ad conventum de Bijnderen spectante ad dommellan ibidem fluentem, item ex pecia terre*

1) Gelijk noot vorige pag.

arabilis sita in parochia et loco jamdictis prope dictam peciam prati, inter hereditatem ad dictum conventum spectantem ex uno et inter hereditatem Theodorici die Bever ex alio, tendente a communi via ad hereditatem Henrici van den Noerde; item ex domo, area et orto ac hereditatibus sibi adjacentibus duas modiatas terre vel circiter continentibus sitis in parochia predicta ad dictum locum Houthem vocatum, inter communem plateam et Reynerum die Brouwer ex uno et inter hereditatem dicti Reyneri ex alio, tendentibus cum utroque fine ad communitatem ibidem; item ex pecia terre partim arabilis et partim pascualis duas modiatas terre vel circiter continente sita in parochia predicta ad locum dictum Ollant inter hereditatem domini Luce van den Water ex uno et fine uno et inter hereditatem Rodolphi dicti Roef die Bever ex alio, tendente cum alio fine ad communitatem ut dicebat ab eodem, promittens super omnia et habenda warandiam et satisfactionem. Testes et datum supra. (31 Augustus 1470) [1])

Folio 349 van het oorspronkelijk schepenen prothocol van 's Hertogenbosch over 1469-70; register 1239 R. A.

Dezelfde omgeving als hier bedoeld, en ook gelegen bij het akkerland genaamd de Reeck, wordt beschreven bij een perceel grond, dat op 3 Mei 1443 aan Metta (Mechteld) van Oirde toebehoort:

GGG. *Katherina relicta quondam Mychaelis filii naturalis quondam Johannis van den Doeren, cum tutore, usufructum sibi ut dicebat competentem in agro terre dicto die Reke, sito in parochia de Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem inter hereditatem conventus de Bynderen ex uno et inter hereditatem Nycolai Coel van den Venne ex alio; insuper in medietate cujusdam agri siti in parochia et loco predictis juxta vicum dictum die Buerstat, inter hereditatem Mette van den Oirde et Johannis dicti Zonman ex uno et inter hereditatem Arnoldi Gibensoen ex alio . . .; legittime supportavit michi ad opus Johannis, Michaelis fratrum et Jutte,*

1) Gelijk noot vorige pag.

Margriete et Aleydis eorum sororum, liberorum Katherine et quondam Mychaelis predictorum.(3 Mei 1443)[1])

Folio 85 van het schepen proth. van 's Hertogenbosch over 1443 reg. 1214 R. A.

Bovenstaande begrenzing bij het erf van Mette van den Oirde staat ook vermeld in eene acte op 16 Februari 1458 voor schepenen van 's Hertogenbosch verleden (folio 261 prothocol no. 1229 over 1458-59 R. A.), alwaar het luidt: *Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem inter hereditatem Johannis dicti Hau* (sic) *van Houthem ex uno et inter hereditatem Mechtelde van den Oirde ex alio* ... alsmede, geheel daaraan gelijkluidend in eene acte van 21 Februari 1458, voorkomende op folio 262 van hetzelfde register, alwaar echter niet staat: *Johannis dicti Hau van Houthem,* doch: *Johannis dicti Han van Houthem.*

Nog in eene acte op 13 Augustus 1461 gemaakt, wordt dezelfde begrenzings-omschrijving teruggevonden; en schijnt Mechteld van den Oirde dan nog in leven te zijn.

HHH. *Henricus filius quondam Petri filii quondam Laurencii filii quondam Petri Canen soen, hereditariam pactionem dimidii modii ordei mensure de Buscoducis solvendam hereditarie nativitatis domini et in Buscoducis tradendam ex tribus lopinatis terre site in parochia de Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem inter hereditatem Johannis dicti Han van Houthem ex uno et inter hereditatem Mechtildis van der Oirde ex alio.*[1])

Folio 217 schepen proth. no. 1231 over 1460-61 van 's Hertogenbosch; R. A.

Dat meer bedoeld erf van Mechteld van Oirde onder Rode, ter plaatse genaamd Houthem, gelegen was bij land dat eene kwart eeuw vroeger grenst aan grond, toebehoorende aan Arnt van den Oirde, blijkt uit de beide nu volgende acten. Zijn erf wordt daarin aangeduid zóó als gelegen in diezelfde omgeving, dat de veronderstelling kan opkomen, dat sprake is van hetzelf-

1) Gelijk noot vorige pag.

de land, in 1443 toebehoorende aan Mette (Mechteld) van den Oirde, hetgeen doet denken dat zij dochter is van dezen Arnt van Oirde.

III. *Johannes filius quondam Nycolai dicti Coen Gielijs soen van den Venne legittime et hereditarie vendidit michi ad opus Aleydis et Mechtildis, sororum filiarum quondam Johannis van den Rode, hereditariam pactionem dimidii modii siliginis mensure de Buscoducis solvendam hereditarie Martini hyemalis et in Buscoducis tradendam et deliberandam, de et ex domo, area et orto dicti venditoris, sitis in parochia de Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem, inter hereditatem Arnoldi van den Oirde ex uno et inter hereditatem Jutte filie quondam Rutgeri de Herentham ex alio, tendentibus a communi platea ad hereditatem dicti Arnoldi van den Oirde, item de et ex pecia terre arabilis sita in parochia et loco predictis inter hereditatem Margarethe filie quondam Gerardi de Brede ex uno et inter communem viam ibidem ex alio, tendente cum uno fine ad hereditatem dicte Margarethe, item ex pecia terre arabilis sita in dicta parochia ad locum dictum opten berch, inter hereditatem Ottonis filii quondam Arnoldi Herbertssoen ex uno et inter hereditatem abbatisse de Bynderen ex alio, tendente ab hereditate Johannis die Pulser ad hereditatem dicte abbatisse de Bynderen ut dicebat. Promittens super omnia et habenda warandiam et satisfactionem tali conditione annexa, quod dicta Mechtildis dictam pactionem integraliter levabit et habebit quo ad vixerit ipsa et post eius decessum dicta Aleydis, etiam conditionatum est, quod dicto pacto statim post obitum dictarum Aleydis et Mechtildis ambarum et non prius ad dictum venditorem si protunc vixerit in humanis alioquin ad propiores heredes eiusdem Johannis protunc viventis Johannes filius Jacobi Trudensoen, dicta Aleyde et dicta Mechtilde hereditario palam recognoverint et super omnia cum tutore eiusdem Mechtildis prefato venditori promiserunt. Datum supra V Aprilis 1437 post Pasche.* [1])

Folio 176 schepen proth. no. 1207 over 1436-37 van 's Hertogenbosch R. A.

1) Gelijk noot vorige pag.

Ook in de volgende oorkonden geven de begrenzingen eene bevestiging, dat de hierboven genoemde erven van Mechteld, Roelof, Henric en Arnt van den Oerde bijeen lagen, nabij die van Willem Zonman en grenzende aan bezittingen van het klooster van Binderen, zoodat het vermoeden veld wint, dat de hier bedoelde perceelen één complex vormen, dat tevoren in ééne hand is geweest.

JJJ. *Jutta, filia quondam Rutgeri Vos, et Johannes Colen soen van den Venne maritus et tutor legittimus ut dicebat Zusanne sue uxoris, filie naturalis Jutte predicte, cum tutore, hereditarie vendiderunt Mechteldi filie quondam Johannis van den Rode et Katharine filie quondam Johannis Hermanssoen, hereditariam pactionem dimidii modii siliginis mensure de Buscoducis solvendam hereditarie purificationis et in Buscoducis tradendam, de et ex quodam agro terre dicto die toemaet, sito in parochia de Rode sancte Ode ad locum dictum Houthem, inter hereditatem conventus de Bynderen ex uno et inter hereditatem olim Johannis van den Loe ex alio, tendente ab hereditate dicti conventus ad hereditatem Willelmi Zonman; insuper de et ex domo, area et orto sitis ibidem inter hereditatem dicti Willelmi Zonman ex uno et inter hereditatem Arnoldi van den Oert et hereditatem dicti Johannis Colensoen ex alio, tendentibus a communi platea ad hereditatem Willelmi Zonman, insuper de et ex pecia terre unam sextariatam terre vel circiter continente eiusdem Johannes Colensoen, sita in dicta parochia in loco dicto inden bosch inter hereditatem Johannis de Kaecbellen ex uno et inter hereditatem Hille filie quondam Nycolai Posteleijns ex alio, tendente ab hereditate Willelmi van den Schoer ad hereditatem Johannis van den Wachtelenberch, insuper de et ex pecia terre, sita in parochia et loco predictis inter hereditatem Wolteri filii quondam Nycolai Postelijns ex uno et inter hereditatem Johannis van den Wachtelenberch ex alio, tendente cum utroque fine ad hereditatem Katharine Colendochter ut dicebat. Promittens indivisim super omnia et habenda warandiam et satisfactionem tali conditione annexa quod altera*

dictarum Mechtildis et Katharine diutius vivens dictam pactionem integraliter percipiet et levabit et cum ambo decesserint succedet et devolvetur solummodo ad dictum Johannem Colen soen si vixerit alioquin ut in forma. (26 Juni 1438).[1])

Folio 115 verso prothocol der schepenen van 's Hertogenbosch 1437-38 no. 1208 R A.

Vaak waren de onroerende goederen door vererving verkregen, zoodat hier kan sprake zijn van naaste bloedverwanten; en — omdat de naam v a n d e n O e r d e naderhand niet meer in deze streek voorkomt, maar dan wel en bij voortduring in Waalwijk, doch alsnog niet vóór 1440 daar is gevonden, kan de veronderstelling ontstaan, dat zij of hunne nakomelingen de omgeving van St. Oedenrode verlieten en zich elders, waarschijnlijk te Waalwijk hebben gevestigd.

Indien de landeigenaar H e n r i c v a n O e r d e in de nu volgende oorkonde, dezelfde persoon is als de in oorkonde **FFF** genoemde, dan is H e n r i c v a n d e n O e r d e gestorven tusschen Augustus 1470 en Januari 1484.

KKK. *Kerisius filius quondam Happonis Keryssoen, domum, aream et ortum ac hereditates sibi adjacentes tres lopinatas terre vel circiter continentes, sitas in parochia de Zonne, inter hereditatem Henrici die Rademecker ex uno et inter hereditatem heredum quondam H e n r i c i d e O e r d e ex alio, tendentes a communi platea ad paludem dictam der gemeynbroeck ibidem jamdictam, insuper peciam prati quatuor lopinatas terre vel circiter continentem, sitam in dicta parochia inter hereditatem Woutgeri dicti* (Weltbroeck (?) . . . *ex uno et inter hereditatem Mathie de Dronckaert filii quondam Johannis ex alio, tendentem a communi platea ad hereditatem Engberti van den Beerze, insuper omnia et singula alia sua bona mobilia et immobilia hereditaria et parata haeflijke guede communiter vocata, habita et habenda quorumque locorum consistentia sita solvenda ac reperienda deponere ut dicebat, hereditarie supportavit domino Mathie de Dronckaert.*

1) Gelijk noot vorige pag.

Promittens super omnia et habenda warandiam et omnes obligationes et empetitiones deponere. Testes Henricus Monicx et Willelmus de Ghent filius Willelmi. Datum Octavo Januarii (1484). [1])

Folio 25 verso van het prothocol der schepenbank van 's Hertogenbosch 1484-85; reg. 1254 R A.

Blz. 244 jg. 1924 vermeldt een Frans Ariensz. van Oort schepen te Waalwijk 1563; een Franciscus van Noort rector mense S. Spiritus in Waelwic 1571, staat genoemd in Bossche Bijdragen IV blz. 152.

In de acten van 30 October 1481 en 2 Februari 1485 blz. 282, komt ook voor de naam Arnt van Heessel. [2]) Zijne

1) Deze afschriften zijn te danken aan den heer archivaris J. van der Hammen te Waalwijk.

2) Over familie van Heessel: v. Sasse v. IJsselt, *Oorkonden betreffende Rixtel* 1e20 blz. 19 Jan v. H. 16 November 1529. Jg. 1925 van Taxandria blz. 76 noot 1.— In het archief der Hervormde kerk te Waalwijk berust een schepenenbrief van Waalwijk feria sexta post festum beati Nicholai (12 Decembe-) 1331 met vidimus eener schepenenacte van Waalwije septum die Dominica post festum Servatii episcopi (13 Mei) 1311 waarin Robertus van Heessel 2 maten rogge worden toegezegd door Henricus Faber Ook aldaar: een schepenbrief Woensdag na St. Mathaeus 1411 met het aanhangend zegel van den schepen Claes van Heeel, mede aan twee schepenbrieven St. Stevensdag 1405 en anderen dag van St. Steven 1405 en aan een schepenbrief Woensdag na St. Gregorius 1413 allen van Waalwijk, vertoonen allen een schild, waarop drie rechter schuinbalken, en boven tussehen de bovenste en middelste schuinbalk een ring. Het zegel van den schepen Peter die Wit Willemszoen aan een brief anderen dag na St. Bartholomeusdag 1409 vertoont gelee[1] hetzelfde wapen; de ring is echter niet tusschen die schuinbalken, doch op den bovensten schuinbalk geplaatst. Claas van Heessel komt ook voor in een schepenenbrief aldaar Woensdag na St. Gregorijsdag 1422, daarin geloven Claes van Heessel ende Jan van Breda samen op al hun goet aan den H. Geest (te Waalwijk) ele twee vaet rogs alle jaer erfelik te betalen. Ook is seepenen kundig, dat H ynrie Brienone ende Claes van Heessel tugeden voir ons op haren eet dat hen cundich was dat Peter Hagen hen toegezeet hadde dat hij ook jaerl. geven zou. Zij doen dit voor Laureijsen haers broeders zyel ende voor haerre ouder zyele in verlatenisse haerre alder zonden; een andere schepenbrief aldaar 2 Juni 1434 noemt Jan van Breda broeder van Peter Haghen, wiens zegel hangt aan een schepenbrief van Waalwijk St. Simon en Judasdag 1402, vertoonende een schild, waarop o.i. twee afgewende distels uit een steel, en een schildhoofd beladen met een uitkomende leeuw. Op genoemde Jan van Breda 1434 wordt wellicht gedoeld in eene acte vóór schepenen van 's Hertogenbosch verleden 20 (?) September 1475 aanvangende: Johannes fil. quondam Johannes fil. quondam Johannes fil. quondam Johannes de Brda de Waelwijck; transport van een erfpacht van een mud rogge uit land in de Gheerden te Waalwijk gevestigd „olim" (en terecht)! Hier is passend het woord in I Paralipomenon 4:22: *(deze dingen zijn oud)* door Henricus fil. quondam Nicolaes van Heessell ten behoeve van Johannes de Breda fil. quondam Johannes de Breda (fol. 144 Proth. dier schepenbank 1475/76 Reg

vrouw was reeds bekend door eene oorkonde van 27 Mei 1501 (waarvan de copie is gegeven op blz. 255 van jg. 1924) daarin optredende als hertrouwd met Jan Petersz. van Oerd, en is in eene acte op 8 Augustus 1487 voor schepenen van 's Hertogenbosch verleden (Prothocol 1486-1487 fol. 92 Rijks-arch. aldaar) genoemd *Katharina filia quondam Johannis van Hovel, ab eodem quondam Johanne et quondam Hille dicte Hilwaa* [1]) *relicta quondam Arnoldi de Ghent pariter genita.* Deze Johannes wordt daarna in die acte genoemd van den Hovel. Arnt van Heessel heet daarin *Arnoldus de Heessel filius quondam Nicolai de Heessel, maritus et tutor legitimus Katharine sue uxoris,* van wien in vorigen tijd het in die acte verhandelde onroerend goed was gekocht.

Aert van Heessel, schout van Waalwijk, wordt genoemd in een brief van 23 Juni 1482 met zijn daaraan hangend zegel, op blz. 156 in Verslag der Rijksarchieven over 1894. Het goed bewaarde zegel van Aernt van Heessel als schepen van Waalwijk hangende aan een perkamenten schepenbrief van 6 November 1497 (aanwezig in het kerkeraads archief [2]) der Hervormde kerk te Waalwijk), vertoont een schild waarop drie rechter schuinbalken. [3])

1245 R. A. 's Hertogenbosch. Hetzelfde blad bevat ook eene acte op dienzelfden dag waarin Johannes de Breda nog een erfpacht van een mud rogge uit land in de Gheerden gelegen tusschen olim Heyman Claesz. van Heesselt en Willem Rover Didderics overdraagt. Genoemd kerkeraadsarchief te Waalwijk bezit ook een brief 5 Mei 1392: Herman die Cuper droeg op Peter Robbrechtsz van Hecel een hofstat lants met de timmering erop in den Hoefslag naast Godevaerde Benijers ende Jacob Yeensoens erve van de straat tot de Velthofsloet. Dertiendag 1396 draagt Peter Robbrechtssoen van Hecel desen brief op aan Heer Jan den Beyer, priester der kerk van Bokhoven (blijkens eenen anderen daaraan hangenden brief). Folio 372 e.v van het prothocol der schepenen van 's Hertogenbosch 2 October 1402-6 November 1404: R. A., bevatten een vidimus van schepenbrieven van Waalwijk, waaruit blijkt dat aldaar schepen was in 1348 Claes van Heesel, in 1357 Robbrecht van Hesel.

1) Over dezen vrouwennaam zie men v. d. Aa: *Aardrijkskundig Wdbk. van Nederland*, op Hilvarenbeek en op St Oedenrode, waar verwezen wordt naar het grafschrift, vermeld bij A. Wichmans van Hildewaris de Rode Domina Rodoe comitissa plm. 1103.

2) In dit archief bevindt zich ook het testament 24 October 1376 van Haynricus de Wyvlet, natuurlijke zoon van baron Heer Johannes van Blaersvelt castelein van het Kasteel Heusden.

3) De Hollandsche benamingen rechter schuinbalk en linker schuinbalk worden door J. H. Junius in zijn *Heraldiek*, verworpen. Hij rangschikt deze onder

In dit archief berust ook het testament van Eufemia van Heessel dd. 7 September 1462, waarin zij aan haren neef Arnoldus van Heessel vermaakt twee stukken land strekkende van de Velthofsloot tot de Maas, en drie hont land beneden de plaats genaamd de twee Seyntghen.

Blz. 254 jg. 1924 regel 14 v. b. *staat:* voor om, *lees:* om voor . . .

Blz. 256 jg. 1924 noemt Jan Petersz. van Oirt te Waalwijk, vermeld als dood reeds in 1538 of 1539. Vermoedelijk ziet op hem, dewijl hij in de omstreken van Waalwijk verscheidene stukken land bezat, of op de blz. 74 jg. 1925 als zijn zoon genoemden Jan van Oort, de op blz. 56 van jg. 1897 vermelden Jan van Oerd voorkomende onder de belendende eigenaren in 1526 van zekere eigendommen *der kercken ofte fabrycken tot Bairdwijck*, en beschreven in een perkamenten boek, thans behoorende tot het archief der R K. kerk aldaar.

In de omschrijvingen wordt nl. geene andere plaats genoemd dan Waalwijk.

Men gelieve te lezen: blz 239 van dezen jg. regel 10 v.o. *Nicolaus et Everocker filii*; blz. 240 regel 19 v. b. *heerlichede*; blz. 241 regel 18 v. o. (Scolvet), regel 8 v. o. sepedictus, regel 6 v. o. prenotatus; blz. 242 regel 7 v. b. precedenti, regel 8 v. b. per me; blz. 243 regel 22 v b. *staat:* optreed *lees:* optrad.

(Wordt vervolgd)

KLEIN ZUNDERT

1442, 26 Mei.— *Verpachting van de hoeve Ter Vloet, te Klein-Zundert gelegen, en aan Tongerloo toebehoorende, aan Hendrik de Laet, de Jonge.*

Wy Willem vanden Broeke ende Jacop Tollinc, scepenen in Antwerpen, maken cond dat vore ons quamen Brueder Henric vander Voren, proest des godshuys van Tongherloe in deen partie, ende Henrick de Laet de jonge in d'ander partie, ende bekenden onderlinge dat de voerg.

„De Heraut-stukken", en noemt de rechter schuinbalk „band" (wellicht van het Fransche woord Bande); en de linker schuinbalk „baar" *(Barre)*. De vraag doet zich hier voor, worden aldus geene *Gallicismen* in onze taal ingedragen?

proest in den name vanden voirs. Henricke wel ende wittelick verhuert heeft ende te pachte gegeven, een hoeve met huysingen, hove, lande, beemde, aarde, gronde ende met alle datter toebehoert, geheeten de hoeve Ter Vloet, gelegen te Cleynsundert, gelyc de voirs. Henric die beseten heeft ende noch besit, ende daertoe de twee derdedeele van des selven godshuys thiende te Cleyne Zundrt voirs., daeraff 't derde derdendeel toebehoirt den persoen aldaer also wy verstonden, te hebben, ende den voirs. Henricke den Laet de voirs. hoeve ende de twee derdendeele vander thienden voirs. in gerechter huren, te gebrukene vanden yersten dage van Meye lestleden ingaende ende sesse jaer lanc daer naest volghende gedurende, elcx jaers omme sessenviertich sester goets custbaers rox ende om tweelf gouden overlandsche Rynsche guldene goet ende custbaer jaerliker hueren ende renten, te geldene ende te gevene vanden voirg. Henricke den Laet den voirg. proest tot behoeff des voers. godshuys de voers. jaerschaeren lanc gedurende, alle jaere tgelt te bamisse ende den rogge tonser vrouwen daghe Lichmisse ende te levernen bynnen Breda ende den rogge mitter maten van Breda, met deser conditien ende voirwaerden dat tvoers. godshuys vanden beesten half ende half uutgenomen de verkene, die sal de Laet alleen behouden ; voerdane geloeffde de voers. Laet de huysinge ende alle tgoet te houdene in goeden custbaren gereke na costume ende usagie vanden lande ende al te doen dat een goet laet schuldich is van doene. Ende hier voor heeft de voors. Henrick de Laet verbonden ende te pande geset hem selven ende alle sijn goeden ruerende ende onruerende welkerhande die wesen moegen, die hy nu heeft ende vercrigen sal, sonder argelist. In kennissen van desen letteren besegelt met onsen segelen. Gegeven int jaer ons Heren alsmen screef MCCCC ende tweenviertich, sessentwintich dage in meye.

Archief, abdij Tongerloo. Origineel : Karters nr. 1802, met 2 zegels in groen was. *Notarieel afschrift* van 1616: Portefeuille Klein-Zundert, III, 145.

Tongerloo A. Erens.

VAN RAVESTEIJN - STRICK

Ter beantwoording van de vraag op den omslag van dit nummer gesteld, kan worden medegedeeld, dat Mechtildis Strick vermoedelijk dezelfde zal zijn als Mecht. Str., die 15 Mei 1696 te 's Hertogenbosch werd gedoopt. Hare ouders waren Antonius Strick en Elisabeth Vogels. Uit hetzelfde huwelijk: Maria, die 6 Nov. 1693 aldaar werd gedoopt.

Volgens eene aanteekening op een genealogische krabbel, huwde zij in 1717 met Theodorus van Ravesteyn. Uit dit huwelijk werden te 's Hertogenbosch gedoopt: Joannes Dom., 6 Aug. 1724; deze is 23 Juli 1747 getrouwd met Maria Elis. van Velddriel; Theodorus Franc Michiel, 29 Sept. 1738, die te Oudenbosch in 1766 gehuwd is met Cornelia de Ram (Tax. III: 148).

Theodorus, de man van M.-Strick, kan heel waarschijnlijk een zoon zijn van Theodorus, die 30 Jan. 1684 voor den pastoor van St. Pieter gehuwd is met Anna Lode (ook dien dag voor schepenen): Uit dit echtpaar werden in St. Jan gedoopt: Jan, 21 Nov. 1684; Judocus, 10 Maart 1686; Ida Maria, 3 Juli 1691. Vermoedelijk is de gevraagde Theodorus buiten 's Hertogenbosch gedoopt.

Theodorus, die met Anna Lode gehuwd is, zal een zoon zijn van Jan v. R. en Catharina Moonen; hij is het zesde hunner acht kinderen en werd voor den pastoor van St. Catharina gedoopt 3 April 1664.

Redactie.